

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TİMAS

Hakkı Siiha Gezgini

Hazırlayan: Beşir Ayvazoğlu

edebî portreler

GENİŞLETİLMİŞ 2. BASKI

Edebî Portreler

TİMAŞ YAYINLARI ■ 344
UNUTULMAYAN MEŞHURLAR DİZİSİ ■ 9

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Yayınları'na aittir. İzinsiz yayınlanamaz.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

TİMAŞ
BASIM TİCARET VE SANAYİ
ANONİM ŞİRKETİ

Bu Kitabın Serüveni :

Edebi Portreler adlı bu kitap,
Osman Olçu'nun yayın yönetmenliğinde ve
Nihal Vurari'nin editörlüğünde
Tim Tanıtım tarafından baskıya hazırlandı.
Kitabın kapak tasarımı *Kenan Özcan*'a ait.
Baskı ve cilt takibi *Ekrem Çalış* tarafından yapıldı.
Kitabın kapak baskısı *Seçil Ofset*'te, iç baskısı *Çalış Ofset*'te,
cilt işlemleri ise *Sistem Mücellithanesi*nde gerçekleştirildi.
2. baskı olarak 1999 Şubat ayında yayımlandı.
Kitabın Uluslararası Seri Numarası (ISBN) : 975-362-283-X

Yazışma Adresi: P. K.50 Sirkeci - İstanbul
Merkez: Ankara Cad. No:50 34440 Çağaloğlu / İstanbul
Tel: (0.212) 513 84 15 - 16 ; 510 65 46
Fax: (0.212) 512 40 00 - 664 77 97 - 451 11 76

İnternet : www.timas.com.tr
E-mail : timas@timas.com.tr

Edebî Portreler

HAKKI SÜHA GEZGİN

Yayına Hazırlayan:
BEŞİR AYVAZOĞLU

TİMAŞ YAYINLARI
İstanbul
1999

İçindekiler

İkinci Baskı İçin Önsöz ♦	9
Hakkı Süha Gezgin İçin Bir Portre Denemesi ♦	11

I

EDEBİ PORTRERLER

Abdülhak Hâmid ♦	23
Ahmet Haşim ♦	33
Ahmet Hikmet [Müftüoğlu] ♦	26
Ahmet Midhat Efendi ♦	29
Ahmet Rasim ♦	36
Ahmet Refik [Altınay] ♦	40
Ahmet Vefik Paşa ♦	43
Aka Gündüz ♦	47
Âkif ve Pertev Paşa'lar ♦	50
Ali Cânîp [Yöntem] ♦	53
Ali Ekrem [Bolayır] ♦	57
Bekir Sıtkı [Kunt] ♦	61
Celal Sâhir [Erozan] ♦	64
Cenab Şahabeddin ♦	68
Cevdet Paşa ♦	71
Ebubekir Kânî ♦	74
Emin Bülent [Serdaroğlu] ♦	76
Enis Behiç [Koryürek] ♦	79
Ercüment Behzat [Lav] ♦	83
Ercümend Ekrem [Talu] ♦	87
Eşref ♦	90

- Fâik Âli [Ozansoy] ♦ 94
Falih Rıfkı [Atay] ♦ 98
Faruk Nafiz [Çamlıbel] ♦ 101
Fâzıl Ahmet [Aykaç] ♦ 104
Florinalı Nâzım ♦ 107
Fuat Köprülü ♦ 111
Halide Edip [Adivar] ♦ 114
Halil Nihat [Boztepe] ♦ 118
Halit Fahri [Ozansoy] ♦ 121
Halit Ziya [Uşaklıgil] ♦ 124
Halûk Nihat [Pepeyi] ♦ 129
Hamamîzade İhsan ♦ 132
Hamdullah Suphi [Tanrıöver] ♦ 136
Hüseyin Cahit [Yalçın] ♦ 139
Hüseyin Rahmi [Gürpınar] ♦ 142
Hüseyin Siret [Özsever] ♦ 146
Hüseyin Suat [Yalçın] ♦ 149
İbnülemin Mahmud Kemal [İnal] ♦ 152
İbrahim Alâeddin [Gövsâ] ♦ 155
İsmail Safa ♦ 159
İzzet Melih [Devrim] ♦ 163
Kemalettin Kâmi [Kamu] ♦ 166
Kenan Hulûsi [Koroy] ♦ 169
Mahmut Yesari ♦ 172
Mehmed Âkif [Ersoy] ♦ 175
Mehmed Emin [Yurdakul] ♦ 179
Mehmed Rauf ♦ 182
Midhat Cemal [Kuntay] ♦ 186
Muallim Nâci ♦ 190
Müfid Râtib ♦ 194
Nâmık Kemal ♦ 197
Nâzım Hikmet ♦ 200
Necdet Rüştü [Efe] ♦ 204

- Necip Fâzıl [Kısakürek] ♦ 207
 Necmettin Halil [Onan] ♦ 210
 Neyzen Tevfik ♦ 363
 Nurettin Artam ♦ 213
 Nurullah Ataç ♦ 216
 Orhan Seyfi [Orhon] ♦ 219
 Osman Cemal [Kaygılı] ♦ 222
 Ömer Nâci ♦ 225
 Ömer Rıza [Doğrul] ♦ 230
 Ömer Seyfettin ♦ 233
 Peyami Safa ♦ 236
 Recâizâde Ekrem ♦ 239
 Refik Hâlid [Karay] ♦ 243
 Reşat Nuri [Güntekin] ♦ 246
 Rıza Tefvik ♦ 249
 Ruşen Eşref [Ünaydın] ♦ 253
 Sabahattin Ali ♦ 257
 Sadri Ertem ♦ 260
 Sait Faik [Abasıyanık] ♦ 263
 Salih Zeki [Aktay] ♦ 267
 Samih Rifat ♦ 271
 Sâmpaşaazâde Sezâi ♦ 275
 Selahâttin Enis [Kocabeyoğlu] ♦ 278
 Selâmi İzzet [Sedes] ♦ 282
 Süleyman Nazif ♦ 285
 Sürûrî ♦ 288
 Şahabeddin Süleyman ♦ 290
 Şemseddin Sâmî ♦ 293
 Şeyh ♦ 296
 Şinâsi ♦ 301
 Tevfik Fikret ♦ 305
 Türhan Tan ♦ 309
 Yahya Kemal [Beyatlı] ♦ 312
 Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] ♦ 316
 Yunus Kâzım [Köni] ♦ 320

- Yusuf Ziya [Ortaç] ♦ 324
Ziya Gökalp ♦ 327
Ziya Paşa ♦ 331
Zafernâme ve Ziya Paşa ♦ 334

II

SES VE SAZ ERENLERİ

- Ali Rifat Bey [Çağatay] ♦ 340
Bestekâr Ahmet Râsim ♦ 343
Dede Efendi ♦ 346
Hacı Ârif Bey ♦ 349
Kanunî Âmâ Nâzım ♦ 352
Münir Nurettin [Selçuk] ♦ 355
Neyzen Aziz Dede ♦ 358
Neyzen Emin Dede ♦ 361
Neyzen Tevfik [Kolaylı] ♦ 364
Rauf Yekta Bey ♦ 368
Selânikli Ahmed ♦ 371
Şevki Bey ♦ 374
Tanburî Cemil Bey ♦ 377
Tanburî Tahsin ♦ 380
Tatyos Efendi ♦ 383
Tophaneli Sadık Bey ♦ 386
Udî Nevres ♦ 389
Zaharya ♦ 392

III

EK BÖLÜM

- Hakkı Tarık Us ♦ 396

Yayınlanış Tarihlerine Göre Portreler ♦ 419

İkinci Baskı İçin Önsöz

UNUTULMUŞ bir yazarın, Hakkı Süha Gezgin'in gün ışığına çıkmasını sağlayan Edebi Portreler'in ilk baskısı geçen yılın ortalarında yapılmıştı. Büyük ilgi gören ve bir yılda tükenen bu kitabın imlâsı ve tashihiyle, dizilmiş metin bana zamanında ulaştırılmadığı ve o günlerde yeni çıkacak bir gazetede üstlendiğim yöneticilik görevi dolayısıyla işlerim birden olağanüstü derecede yoğunlaştığı için ne yeterince ilgilenememiştim. Bu yüzden kitap büyük ölçüde 1940'ların bozuk imlâsıyla çıkmıştı. Değerli okuyucularımız, bu baskıda, birinci baskıdaki kusurların büyük ölçüde giderildiğini görecek, ayrıca bazı yeni metinlerle karşılaşacaklardır. Daha sonraki çalışmalarım sırasında, Hakkı Süha Bey'in Aydıbir dergisinde 1953 yılında yayımlanmış portrelerine de rastladım. Bunlardan birkaçı (Neyzen Tevfik, Bestekâr Ali Rifat Bey ve Rauf Yekta Bey) daha önce yazdıklarının ufak tefek değişikliklerle tekrarıydı. Diğerlerini, yani Ahmet Râsim, Dede Efendi, Hacı Ârif Bey, Selânikli Ahmed, Şevki Bey, Tatyos Efendi ve Zaharya portrelerini bu baskıya ilave etmeyi, ayrıca Hakkı Süha'nın, patronu (yani Vakit gazetesinin sahibi) ve yakın dostu Hakkı Tarık Us hakkında, Asım Us'la birlikte hazırladığı kitap için yazdığı metni de -Türk basın tarihi açısından taşıdığı önemi

göz önüne alarak- değerlendirmeyi uygun gördüm. Bu arada, birinci baskıda ek bölüm olarak sunduğumuz üç metni çıkardım ve bunlara ilgili portrelerde sadece dipnotu olarak işaret etmekle yetindim.

İstanbul, Kasım 1998

Giriş Yerine

Hakkı Süha Gezzin İçin Bir Portre Denemesi

HAKKI SÜHA Gezzin adını öteden beri bilirdim; fakat hakkında pek fazla bilgim yoktu. Onunla ilgilenmeye Tarık Buğra'nın biyografisini yazarken başladım. Değerli romancımız, İstanbul Erkek Lisesi'nde edebiyat hocası olan Hakkı Süha Bey'den büyük bir sevgi ve hayranlıkla söz ediyor ve onun Türkçe kavramını kafasına âdeta mihladığını söylüyordu⁽¹⁾. Alaeddin Yavaşca da kendisiyle yaptığım bir mülakat sırasında edebiyat hocası Hakkı Süha Bey hakkında son derece müsbet kanaatler serdederek musikişinaslığından söz edince iyiden iyiye meraklanıp bu az bilinen şahsiyeti daha yakından tanımaya karar vermiştim. Önce *Yeni Mecmua*'da yayımlandığını bildiğim edebî portrelerini okudum. Tecrübeli bir edebiyat hocasının yıllar içinde kesinleşmiş hükümlerini taşıyan, kısa, çarpıcı ve çok büyük bir kısmı hatıra tadı taşıyan önemli

1 "Ya o İstanbul Lisesi'nde Hakkı Süha Gezzin'in bin bir verdiği tam numarayı bana veriş.. Kim bu Tarık Nazım? diye beni tahtaya kaldırdıktan sonra, yazdığım *Ömer Seyfettin*'e eki okuyup 'Böyle yazılır işte' diye beni şımartması.. Ve bu şımarma ile döktürdüğüm, isim ve sıfat tamlamaları ile dolu, ağdalı.. Daha çok beğenilmek.. hayran olunmak için elbette.. ikinci kompozisyonum yüzünden küplere binip 'Arapça isteyen Arabistâne, Acemce isteyen Acemistâne, Frenkçe isteyen Frengistâne' diye Türkçe kavramını kafama mihlayışı?", Tarık Buğra: *Politika Dışı, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1992, s.199.*

metinlerdi. Hakkı Süha Bey'in bunları niçin kitaplaştırmadığını bilmiyorum. Belki yazmak istediği başka portreler de vardı. Şaşırtıcı olan, bugüne kadar kimsenin bu portreleri toplamayı akıl etmemiş olmasıdır. Bunlara *Çınaraltı* ve *Aydabir* dergilerinde çıkmış musikişinas portrelerini de ekleyince ortaya hârika bir derleme çıktı.

KISA HAYAT HİKAYESİ

Hakkı Süha Gezgîn, Yemen'de şehit olan Miralay Rıza Bey'in oğludur. 1895 yılında, babasının alay kumandanı olarak bulunduğu Manastır'da dünyaya geldi. Anahtarğa- sioğulları diye tanınan bir aileye mensuptu. İlk ve orta tahsilini Manastır, Berat ve Selanik'te yaptı. Yüksek tahsil imkânı bulamadı, fakat büyük bir azimle çalışarak kendini yetiştirdi. Yani kelimenin tam mânâsıyla bir otodidakt idi. Yeterlilik sınavına girerek hak kazandığı Türkçe/edebiyat öğretmenliğine 1913 yılında başladı. İstanbul Erkek Lisesi'nde yaklaşık kırk yıl çalıştı. 1957 yılında emekli oldu. Edebiyat okutmadaki büyük başarısı sayesinde adı âdeta efsane haline gelmiş bir öğretmendi.

İlk yazılarını *Genç Kalemler* dergisinde yayımlayan ve Türkçe'nin sadeleşmesini savunan Hakkı Süha, müstear isim olarak kullandığı Seyyah'ın Türkçesi olan Gezgîn'i kendisine soyadı olarak aldı. Çanakkale Muharebeleri sırasında Karargâh-ı Umûmî İstihbârât Şubesi'nin daveti üzerine cepheye giderek muharebe alanlarında incelemelerde bulunan edebiyatçılar arasında o da vardı.² Mütareke yıllarında yakın dostu Hakkı Tarık Us'un çıkardığı Vakıf gazetesinde çalışırken Millî Mücadele'yi destekledi. Bu konuda kendisi şu bilgileri veriyor:

2 1915 yılı Haziran ayında Karargâh-ı Umûmî İstihbârât Şubesi'nden davet alan şair, ressam ve bestecilerden davete icabet edenler şunlardır: Ağaoğlu Ahmet, Ali Canip (Yöntem), Çallı İbrahim, Enis Behiç (Koryürek), Hakkı Süha (Gezgîn), Hamdullah Suphi (Tannöver), Hıfzı Tevlik (Gönensay) Mehmed Emin (Yurdakul), Muhiddin (Tanin gazetesi muharriri), Nazmi Ziya (Güran), Orhan Seyfi (Orhan), Ömer Seyfettin, Selahattin (Darüleytamlar müdürü), Yekta (Madran), Yusuf Razi, İbrahim Alaeddin (Gövsâ). Geniş bilgi için bk. İbrahim Alaeddin Gövsâ: *Çanakkale İzleri*, 1932

Vakit'in Millî Mücadele'yi pervasız bir atılğanlıkla tutuşunda Hakkı Tarık'ın payı büyüktür. M.M. Grubu'nda faal rolü vardı. Dolambaçlı kanallardan sızan Anadolu haberlerini getirir, pek ustalıklı imalarla yasak çemberinden, sansür hisarlarından aşırır, gazetede çıkabilmesini sağlardı.

Mesela İnebolu'ya Kuva-yı Milliye başbuğlarıyla müzakere için bir İngiliz generalin gittiğini öğreniyorduk. Yazmak yasak! Kapiten Banet ile Marşal domuzuna dikkatli sansürcüler. Kuş uçurtmuyorlar.

Tarık bu haberi vermenin de çaresini buldu. Ertesi gün gazetemizde şöyle bir havadis okuduk: "İnebolu'da yapılacak müzakerelerde Kuva-yı Milliye'yi temsile Refet Paşa memur edilmiştir. Bu tevcihin sebebi, müşarünileyhin İngilizce'ye âşına olmasıdır".

Düğüm çözülmüş, İngilizlerle Anadolu hükümeti arasında görüşmelerin başladığı halka müjdelenmişti.

.....
Birinci ve İkinci İnönü zaferlerini gazeteyi baştanbasa kaplayan manşetlerle biz vermiştik. Yunan ordusunun belinin kırıldığını, Başkumandan Trikopis'in esir edildiğini müjdelemek de yine Vakit'e nasip olmuştu.

Haberi Estern kablosundan sabahın üçünde ben almıştım. Galatasaray'dan Bâbüâlî'ye kuş gibi uçtuğumu hâlâ tatlı tatlı hatırlarım. Tarık'ı uyandırdım. Makineyi durdurttuk. Mürettepler gitmişlerdi. Tarık entarisile kasaların başına geçti. Zafer müjdesini kendi eliyle dizdi. Kayışlar gıcırdadı, makine işledi. O saatte hiçbir vasıta olmadığı için eve yaya döndüm. Köprüden geçerken şafak sökmüş, ortalık ağarmıştı.⁽³⁾

Hakkı Süha, Cumhuriyet'in ilanından sonra da edebiyat öğretmenliğine ve Vakit yazarlığına devam etti. Adı Vakit'le öylesine özdeşleşmişti ki ondan hemen her zaman "Vakit Yazarı Hakkı Süha" diye söz edilirdi. Vakit'in sahibi Hakkı Tarık'la dostluğu Türkçe ve edebiyat öğretmenliğinde halef-selef oldukları İstanbul Erkek Lisesi'nde başlamış ve onun ölümüne kadar devam etmişti.

3 Hakkı Süha Gezgin-Asım Us: Hakkı Tarık Us 1889-1956, Vakit Matbaası, İstanbul 1957, s.27 vd.

Hakkı Süha bu dostluğu Asım Us'la birlikte hazırladığı bir derlemeyle ebedileştirmiştir.

1957 yılında emekli olan Hakkı Süha, son yıllarında yakalandığı kanserden kurtulamadı.⁽⁴⁾ Tedavi edilmekte olduğu Gureba Hastahanesi'nde 7 Kasım 1963'te öldü. Ertesi gün yaklaşık kırk yıl görev yaptığı İstanbul Erkek Lisesi'nde yapılan törenden ve Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Zincirlikuyu'daki aile kabristanında toprağa verildi⁽⁵⁾

4 Hakkı Süha Gezgin'in öğrencilerinden Ayşe (Bürüngüz) Kirazoğlu, bize gönderdiği mektupta, hocasının çok hızlı ilerleyen bir kanser türü olan Sarkum'a yakalandığını, ancak bunun kendisinden gizlendiğini yazıyor. "Ama o kendine has feraseti ve engin kültürü ile durumu sezmiş, ziyaretine gelen eniştem Dr.Kamil Karakayalı'ya "Doktorum dörtnele gidiyorum değil mi?" diyerek herkesi gözyaşlarına boğmuş".

Ayşe Kirazoğlu hanımefendi aynı mektupta hocası hakkında şunları anlatıyor:

Rahmetli Hakkı Süha Bey de sık sık, bazen yalnız, bazen de arkadaşları ile Fatih'teki evimizi teşrif eder, annemin yaptığı Kayseri mantılarını büyük bir zevk ve iştahla yerd. Her mantı yiyişinde "Bu yemek doyana kadar değil, ölene kadar yenir" diye espri yaparak.

Çocukluğum ve ilk gençliğim Hakkı Süha Bey'e ait hatıralarla doludur. Heybetli, uzun boylu, gür sesli, içi dışı güzel bir insan. Tam bir İstanbul beyefendisi. Her davetimize kolunun altında o vakit Hakkı Tanık Us'la beraber çıkardığı Vakıf gazetesi olduğu halde gelir, kardeşlerime ve bana çok kıymatli hediyeler vererek bizi karşısına alır, ukumuzu genişletecek sorular sorar, sonra cevapların en güzelini yine kendisi verirdi.

İstanbul Kız Lisesi'ne gittiğim ilk yıl bize gelmişti. Hiç unutmam bana "Gurbet ne demektir?" diye sormuştu. Utana sıkıla bir şeyler gevelerken gür sesiyle "Gurbet Türk bayrağının dalagalanmadığı, Türk dilinin konuşulmadığı her yerdir" demişti. Bu cümledeki derin manayı büyüdükçe daha iyi kavradım.

Onu her görüşümüz bana ve kardeşlerime Mehmed Akif'i iyi tanımayı, şiirlerini ezberlemeyi, ona hayran olmayı öğretti. Üniversitede Türkoloji tahsilini seçmemde onun payı elbette ki çok büyüktür.

Sonraları İstanbul Erkek Lisesi'nde öğrencisi olan eşimin anlattıklarına göre merhum, edebiyat derslerinde konu Tevfik Fikret'e gelince (onun İslam'a olan bitmez tükenmez kininden dolayı) "Bu şahıs fazla incelemeye değmez" oiyerek konuyu geçiştirmiş. Mehmed Akif bahsini haftalarca işlemesi ise milliyetçi ve inançlı bir gençliğin yetişmesine sebep olmuştur. Yalnızca bu hizmeti bile kanaatimce unutulmayacaktır.

5 Hakkı Süha vefat etti. Eski gazetecilerden ve İstanbul Erkek Lisesi edebiyat öğretmenliğinden emekli Hakkı Süha Gezgin, bugün (7 Kasım) tedavi edilmekte olduğu Gureba Hastahanesi'nde vefat etmiştir. Cenazesi (yarın) saat 11.00'de İstanbul Erkek Lisesi'nde yapılacak bir töreni müteakip cenaze namazı Fatih Camii'nde kıldıktan sonra Zincirlikuyu'daki aile kabristanında defnedilecektir (Son Havadis, 8 Kasım 1963)

ŞAIR NEDİM SOKAĞI'NDAKİ EV

Hakkı Süha Gezgin'in yıllarca, Beşiktaş'ta, Şair Nedim Sokağı'ndaki 111 numaralı, üç katlı, aşı boyalı evde, teyzesiyle birlikte oturduğunu biliyoruz. Bu ev musiki tarihimiz açısından büyük önem taşımaktadır; çünkü Türk musikisinin resmî destekten mahrum bırakılıp aşağılandığı, horlandığı zamanlarda sığındığı mekânlardan biridir. Sadece güçlü bir edebiyat öğretmeni ve üslupçu bir fıkra yazarı değil, aynı zamanda Neyzen Emin [Yazıcı] Dede'yle Rauf Yekta Bey'den meşketmiş bir neyzen ve Türk Musikisi Federasyonu'nun⁽⁶⁾ kurucularından olan Hakkı Süha Bey, hem Vakı'tteki köşesinde, hem de Arel ekibinin çıkardığı Musiki Mecmuası'nda "alafranga" cılarla sert polemiklere girmiş, öte yandan evinde, haftanın bir günü devrin tanınmış musikişinaslarını toplayıp "icrâ-yı âhenk" etmiştir. Yıllarca süren bu musiki toplantıları, Nevzad Atlığ ve Alaeddin Yavaşca gibi birçok musikişinas için mektep vazifesi görmüştür. Yavaşca, İstanbul Erkek Lisesi'nde hocası olan Hakkı Süha'yı ve evini şöyle anlatır:

Beşiktaş'taki Akaretler'e dönen caddenin İhlamur'a giden kolu, Şair Nedim Sokağı'nın iki yanına dizilmiş ahşap evler ve konaklar arasında aşı boyalı, üç katlı, şipşirin 111 kapı numaralı ev; diğerlerinden daha zinde, daha bakımlı. Penceresinde kapı önünü içeriye aksettiren küçük bir ayna ile kimin geldiği anlaşıyor. Bu güzel evde, İstanbul Erkek Lisesi'nden edebiyat hocam, Vakı't gazetesi yazarı Neyzen Hakkı Süha Gezgin teyzesiyle oturuyordu. Bugün her vesile ile yerli yersiz pek çok insana yakıştırılan İstanbul efendiliğinin tavsif ettiği her özelliği rahmetli Hakkı Süha hocamızda görmek mümkündür. Cüsseliydi, gençliğinde pehlivanlık yapmıştı, başının iki yanında pek az saçı vardı, yuvarlak bir yüz, irade taşıyan bir ifade, ince çerçeveli gözlük camlarının ardında içi daima gülen şefkat, sevgi dolu bakışlar, aksanları sağlam bir İstanbul şivesi. Evet Hakkı Süha, dış

6 Bu federasyon hakkında yeterli bilgi edinmedik. Hakkı Süha, bir yazısında, bu federasyonun yönetiminde Rauf Yekta Bey, Osman Şevki Uludağ ve Hafız Ahmed İrsoy gibi isimler bulunduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyor: "Memlekette öz musikimize karşı şahlanan frenklik modası, bu federasyondan yaman bir sille yedi. Türk musikisi de kendi Sakarya'sını onunla kazandı" (Hakkı Süha Gezgin: "Ali Rifat Bey", *Aydabir*, S.13, Temmuz 1953).

görünüşüyle heybetli, buna karşılık iç âlemi son derece hassas, sanat-kâr, müşfik...⁽⁷⁾

Alaeddin Yavaşca, Hakkı Süha Bey'in edebiyat derslerinde önce bir öğrenciye o gün işlenecek metni edebiyat kitabından okuttuğunu, ardından bu metin üzerinde tartışma açarak öğrencilerinin konuşma ve düşünme kabiliyetlerini geliştirmeye çalıştığını söylüyor. Bir gün böyle bir tartışma sırasında söz musikiye, oradan da Türk musikisinin önemli sazlarından kanuna initikal eder. Hakkı Süha Bey nedense bir an "mandal" kelimesini hatırlayamaz. Yavaşca şöyle devam ediyor:

Hocaya mandal kelimesini hatırlatınca "Dangıl dungulof, sen nereden biliyorsun? Dersten sonra beni gör!" dedi. O sırada kanun çalma heveslisiyim, ama daha basit temrinleri zor çıkarıyordum. Hâ-nendelikte ise oldukça rahattım. Dersten sonraki konuşmada hocaya musikideki durumumu izah ettikten sonra, bana evin adresini vererek fasıl meşklerine kanunumla iştirākimi emretti. Bu benim için bir nimetti. Çünkü o devirde musiki cāmiasına ve kalburüstü zevâtın bulunduğu meclislere ancak böyle bir yoldan girilebilirdi. Sanat ve sohbetin ilk kapısı Salı günü akşamı bana açılıyordu.

Ilık bir bahar gecesi tramvaydan indikten sonra sabırsız adımlarla Şair Nedim Sokağı'nı katettim. Ve hocanın kapısının ziline dokundum. kapının mandalı ipe bağlı olduğundan ip yukarıdan çekilince kapı kendiliğinden açıldı. Yukarıdan aşağı akseden saz sesleriyle merdiven başında beliren Hakkı Süha Bey'in silüeti, Osmanlı Türk evinin tipik bir kompozisyonunu teşkil ediyordu. Hocayı bekletmemek için merdiveni bir solukta çıktım. Kanunu beraberimde götürmediğimden kalın sesiyle "Ülen kanunsuz mu geldin?" diye babacan bir eda ile bana takıldı. Odadan içeri girdiğimde senelerce havasını teneffüs edeceğimiz enteresan manzarayı ve musiki icracılarıyla dinleyicilerden müteşekkil kadrolaşmış müdavimleri gözden geçirdim. Ortada kitap ve risalelerle dolu, kitaplardan artakalan yerlerde de nısıfiye, süpürde, müstahzen, kız, davut, mansur gibi çeşitli boylarda neylerle yine

7 Alaeddin Yavaşca: "Evlerdeki Musiki Toplantıları I", Sanat ve Kültürde Kök, C.1, S.3, Nisan 1981

boy boy yasemin ağızlıkların, kamış kalemlerin süslediği tıkız bir masa; bir duvarı yerden tavana kadar kitaplık, iç içe dolu. Odanın sol köşesinde kucagındaki tanburu ile çatık kaşlı, şakası olmayan yüz ifadesiyle musiki çalışmalarını idare eden Dr.Selahaddin Tanur.. Masanın etrafına serpiştirilmiş sandalyelere ilişir gibi oturmuş kimisi mühendis, kimisi hukukçu, bir kısmı maarifçi, bazısı sağlık hizmetinden amatör, müeddeb icracı grubu. Ud, kanun, kemençe, tanbur, def, başlıca enstrümanları, isimleri taammüm etmişlerden, Halûk Recâi (Haldun Menemencioglu), Necmi Yar, Fikret Kutluğ, rahmetli Ahmet Çağan, Hüsnü Coşar, Bülent Çavaç, bunların arasında Hakkı Süha Gezgîn, açık ve koyu yeşil çizgili pijamasıyla, faslı idare eden Dr. Selahaddin Tanur'un sağ tarafına oturup nıfyesini üflüyor. Ayrıca hanendelerden, terbiye ve efendilik timsali Necdet Revi ile Hoca Ziya Bey'in talebelerinden yaşı oldukça ilerlemiş Operatör Dr. Kemal Bey tabloyu tamamlıyorlar. Herkesin önünde muntazam yazılmış nota defterleri. Şedaraban Faslı icra ediliyor.⁽⁸⁾

MUSİKİ MÜCADELESİ

Devrin hemen bütün edebiyat ve musiki adamlarını tanıyan ve onlarla yakın dostluklar kuran Hakkı Süha'nın Hüseyin Saadeddin Arel ekolünün çalışmalarına ayrı bir yakınlık duyduğu anlaşılmaktadır. Vakî'te ve Musiki Mecmuası'nda çıkan musiki konulu yazılarında bu ekolün faaliyetlerini savunmuştur.⁽⁹⁾ "Musikimizin Baş Belaları" başlıklı yazısını, hem musiki konusundaki görüşlerini, hem polemikçi üslubunu, hem de Arel ekolü ve muhalifleri hakkındaki düşüncelerini yansıtmaya bakımından önemli bulduğum için, bir örnek olmak üzere aynen nakletmek istiyorum:

8 Yavaşca, aynı yazı

9 Hakkı Süha Bey'in Musiki Mecmuası'nda bir kısmı Vakî'ten iktibas olmak üzere şu yazıları çıkmıştır: "Olaylar", Sene 1, No.9, 1 Kasım 1948; "Musikimizin baş belaları", Sene 1, No.11, 1 Ocak 1949; "Güzel ve dolgun bir mecmua", Sene 2, No.13, 1 Mart 1949; "Musiki dâvâımızda acıklı bir manzara", Sene 2, No.15, 1 Mayıs 1949; "Bir konser münasebetiyle", Sene 2, No.22, 1 Aralık 1949; "Nasıl çalışıyorlar?", Sene 2, No.23, 1 Ocak 1950; "Musikimizin düşmanları", Sene 2, No.24, 1 Şubat 1950; "Kötü bir düşmanlık", Sene 3, No.36, 1 Şubat 1951; "Damlalar", Sene 4, No.38, 1 Nisan 1951.

Dünyada bizden başka öz musikisine hücum eden, pusu kuran bir millet bulunduğunu hiç sanmıyorum.

Bunu yalnız bizde gördük: kimi anlamadığı, kimi frenklikten medet umduğu, kimi de külâh peşinde koştuğu için ona saldırdı durdu.

İlk önceleri "Bir mısraı Hicaz'dan Arap gibi, bir mısraı Acemaşiran'dan Acem gibi çalınıp söylenen bu musiki nasıl bir Türk eseridir?" diye soran cahillerle karşılaştık. Bu tünel kafalı biçarenin adı İbrani ve Arabî iki kelimeden yapılmıştı. Hicaz'la Aşiran ve Acem sözlerinin birer perde ve makam ismi olduğunu bilmeyecek kadar geride yaşayan bu zavallıya "Eğer, demiştım, şu sizin tahlilinizi esas tutarsak vay halinize! Çünkü o zaman siz Arap ve İbrani kırmaması bir mahlûk olur gidersiniz".

Bilmeyen ve bilmediğini bilmeyen düşmanlardan sonra, nöbet bilenlere geldi. Onlar da mukavvadan kılıçlarla hücumla geçtiler. Amma bunların kendileri de, hücumları da maskeli idi. Arkadan dolaşıyorlar, yüze gülerken sırtımızı hançerlemeye çalışıyorlardı.

Acı tecrübeler geçirdik. Bir zamanlar Türk musikisi Türk toprakları üstünde yasak edildi. Türk radyosundan Türk musikisi kaldırıldı. Fakat sökmedi. Herkes radyosunun Ankara ile alâkasını kesti. Mısır, Suriye, Irak, İran, hatta Kırım ve Kazan istasyonlarını dinlemeye başladılar. Sokaklarımızda her pencereden bir başka Türk eserinin ses ve nağme çağlayanları halinde döküldüğünü işittik.

Bu bir millî mukavemet idi. Alâkahılar bunun mânâsını, mânâsındaki heybetli edâyı anlamakta gecikmediler ve radyo Türk eserlerine kapılarını açtı.

Şimdi güya herkes Türk musikisinin taraftarıdır. Lâkin yine için için baltalamalar seziliyor.

Mesela ilmi esaslara göre, şahsî emeklerle ve hiç menfaat endişesi taşımadan yüksek bir musiki yurdu kurulur; salâhiyeti su götürmez bir isim onun üstüne kanatlarını gerer. Anlayan ve susayan gençler oraya koşarlar.

Karşı tarafı bir telaştır kaplar. Konserine üşüşürler. Dudak bükürler, gerdan kırarlar. Fakat yavaş yavaş muntazam ve bilgili programlarla çalışmanın ne demek olduğunu anlarlar.

Bu defa da kıskançlık sar'ası kendini gösterir: Oraya giden gençlere zorluk çıkarılır; hatırdan gönülden bahis açarlar ve bunlar da para etmezse işi tehde, gözdağına kadar götürürler.

Bugün işte böyle gülünç bir facia oynanmaktadır. Bu yazılar onlara ikaz olsun diye yazıldı. Eger yine ısrar ederlerse milletin huzurunda yara deşilecek ve sorumlularının suratlarındaki maske yırtılacaktır.

ESERLERİ VE TERCÜMELERİ

Hakkı Süha Gezzin, 1928 yılında *Aşk Arzuhalçisi* adıyla yayımlanan bir roman denemesi yapmışsa da, romancılıkta ısrar etmemiş, ancak önemli bulduğu romanları Türkçe'ye kazandırmaya çalışmıştır. Fransızca ve Rusça'dan çevirdiği otuz civarında roman bulundugunu biliyoruz. Bunlardan bazıları şunlardır: *İlkbahar Soneleri* (André Theriet'den, 1927), *Karamazov Kardeşler* (Dostoyevski'den, 1940-1941), *Düşünceleri Okuyan Makine* (André Maurois'den, 1944), *Şarl X'un Kanlı Saltanatı* (Prosper Merimeé'den, 1944), *Doludizgin* (René Fonjallaz'den, 1945), *Suç ve Ceza* (Dostoyevski'den, 1945), *Toprak* (Emile Zola'dan, 1946).

Türk Ansiklopedisi'ne muhtelif maddeler yazan ve 1939-1940 yıllarında *Yeni Mecmua*'da yayımlanan edebî portreleriyle büyük ilgi toplayan Hakkı Süha'nın Âsım Us'la birlikte hazırladığı *Hakkı Tarık Us 1889-1956* (Vakit Matbaası, İstanbul 1957) adlı derlemesi de kitap olarak yayımlanmıştır. Eser Hakkı Süha'nın Hakkı Tarık'ın hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkındaki geniş mukaddimesinden sonra, basında vefatının ardından yazılmış bellibaşlı yazıları ihtiva etmektedir.

PORTRELER HAKKINDA

Hakkı Süha Gezzin'in *Yeni Mecmua*'nın 26 Mayıs 1939 tarihli 4. sayısında Ömer Seyfettin'in portresiyle başlayan Edebî Portreler dizisi, 11 Nisan 1941 tarihli 102. sayıda çıkan Müfid Râtib portresiyle sona ermiştir. Toplam doksan üç portreden sadece on kadarı yazıldığı sırada hayatta olmayan şahsiyetlerle ilgilidir. Yazdığı diğer edebiyat adamlarının hemen hepsini yakından tanıyan Hakkı Süha'nın portreleri, bu bakımdan, edebiyat tarihimiz

açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Hükümlerinin büyük bir kısmı isabetli olmakla beraber, başta Yahya Kemal ve Necip Fazıl olmak üzere, bazı yazar ve şairler hakkında bilmediğimiz sebeplerle hissi davrandığı, gereksiz yere bazılarını küçülttüğü, bazılarını da fazlaca büyüttüğü kanaatindeyiz. Ancak yazarın diline, üslubuna ve kendine has teşbihlerine hiç müdahale etmedik; çünkü böyle bir müdahaleye hakkımız olmadığını biliyoruz. Okuyucularımızın bu kitabı okurken işaret ettiğimiz hususlara dikkat etmeleri gerekmektedir.

Bu kitap *Edebî Portreler* adını taşımakla beraber, bazı musikişinasların portrelerini de ihtiva etmektedir. Hakkı Süha Bey, 1944 yılında da *Çınaraltı* dergisinde "Ses ve Saz Erenleri" genel başlığı altında musikişinas portreleri yazmış, bu portrelere 1953 yılında *Aydabir*'de devam etmişti; ayrı bir kitap olacak kadar çok olmadığı için bu portreleri de elinizdeki kitaba alarak Hakkı Süha'nın şahsiyetinin hem edebiyat, hem musiki adamı olarak bütünüyle ortaya çıkmasını istedik. *Edebî Portreler* arasında yer alan Rauf Yekta Bey, Neyzen Tevfik ve Münir Nureddin portrelerini de bunlara ilave ederek ayrı bir bölüm olarak değerlendirdik.

Böylece unutulmaya yüz tutmuş önemli bir edebiyat adamını gün ışığına çıkardığımıza inanıyoruz ve onun çok değerli bulduğumuz portrelerinin edebiyat dünyamız için büyük bir kazanç olduğu düşüncesindeyiz.

Beşir Ayvazoğlu
İstanbul, Mayıs 1997

I

Edebî Portreler

Abdülhak Hâmid

DEHÂ yaratmakta tabiat mi kıskançtır? Yoksa bol bol doğuyor da hayat mı onları daha tohum iken yok ediyor? Bunun cevabı henüz verilmemiştir. Fakat ben gerçek bir dehânın hayat şartlarına mahkûm olacağına inanmıyorum. Bir çocuk, nasıl etrafını zorlayarak doğarsa, büyük çapta keskin bir zekânın hayat, muhit ve cemiyeti de öylece zorlayarak yükseleceğine kaniim.

Ömrün yardımı, yalnız dehânın dekorunu zenginleştirir, verimini artırır, sınırlarını ve çapını genişletir.

Bunun az bir şey olmadığını, ben de biliyorum. Amma şu kadar var ki, gerçek bir dehâ, meydana at ve atsız bir meydan gibi değildir. O büyük kuvvet, muhtaç olduğu zaman atını da, meydanını da yaratabilir. Hattâ atsızlığı ve meydana atsızlığı bir kuvvet haline kor.

Abdülhak Hâmid'e hem yaradılış cömert davrandı; hem ömrü güleryüz gösterdi.

Dedesı şairdi ve eczanesinin üstüne:

Ne ararsan bulunur derde devâdan gayri

mısraını yazacak kadar hakîmâne bir tevazua sahipti. Ceddâniyeti böyle olan Hâmid Bebek'de doğdu, Çamlıca'da serpildi.

Hani yine kendisinin:

Bu yerlerde doğan bir şâir olmak pek tabiidir

dediği Çamlıca'da...

Tanzimat sonrasının bu en büyük siması, Fuzûlî'den önce Hâfız'ı ve Nefî'den evvel Firdevsî ile Muhteşem'i, Şirazlı Örfî'yi okumuştur. Sefarethane münşisi Mirza Şevket'i ona koşturan da talihidir.

Acemce'yi İran payitahtında öğrendi. Ağabeyisi Nasuhi Bey'le birlikte Paris'e gitti. Fransızca'yı diline rametti. İngilizce'ye de Londra'da sahip oldu. Bu kadar zengin bir talih cömertliğine binde bir bile rastlanmaz.

Ben onu sefirlikten azledilip memleketine döndüğü gün tanıdım.

Devlet onu azletmiş, millet Sirkeci'de alkışlarla karşılamıştı. Bu tezadın değerini bilmem söylemeye hacet var mı?

O akşam, Tokatlıyan'daki ziyafette mideden ziyade, gönül ve kafalar doymuştu. Nitekim birkaç gün sonra devlet de millete uymuş ve Hâmid'i Âyan'a almıştı.

Fikret, ondan bahsederken "Geniş bir cephe, mûnis bir nazar, bir fitrat-ı mahrem" der.

Onda alın, gerçekten bir tan yeri gibi geniş ve yine onun gibi içinden ışıklı idi. Hârikulâde beyni, röntgen aydınlığı ile buradan sızıyor hissini verirdi. Yuvarlak başı, monoklunun inip kaldırdığı sağ kaşı, güzel ve mânâlı yüzüne bulunmaz bir başkalık veriyordu.

O zamanlar, sakalına ancak ince ve belirsiz bir ak yaldız serpilmişti. Yalnız göz altlarında heyecanlı ve çok ihtiraslı bir yaşayışın izleri seziliyordu. Redingotu, plâstronu ve emperyal paltosu ile şıktan ziyade zarif görünüyordu. Saçlarında bir tek siyah kalmadığı günlerde de bu itinalı, zarif giyinişi bırakmamıştı.

Seksen beş yılı, bükülmeden, en küçük bir kıvrıma bile yer vermeden taşıdı. Boyu da mısraları gibi kendini zamana çığnetmedi.

Her birinden ayrı bir zarafet ve incelik havası dağılan Şair-i Âzam'da yalnız ses kalındı. Azıcık ispiroto ile örselenmiş, kalın sesini dinlerken, ben, kaç kere Vâhiy'leri düşünmüşümdür. Sesinde ney demleri gibi zengin bir derinlik vardı.

Nükteyi şaşılacak bir ciddiyetle yapar ve bu tezadın karanlığı içinde zekâ şimşegi, daha kamaştırıcı bir parlaklık alırdı. Tevazuun büyüklüğünü ben onda gördüm.

İnsan edince kendi kemalile imtizâc

Tenzil-i kadr-i âhere hissetmez ihtiyâc

beytini o, kendisi için değil, kendisine saldıranlar için söylemişti. Bu mısraları onun gururuna şahit tutanlar yanılıyorlar. Hâmid'de tevazu el gibi, parmak gibi tabii bir şeydi. Yalnız bir kere onun mağrur konuştuğunu gördük. Hem Allah için gururu da kendisi kadar büyüktü.

Eskiciler nâkâfi sözüne sataşmışlardı. "Arapça bir kelime ile Acemin nâ'sı yanyana gelir mi a cahil"? diyorlardı. O vakit Hâmid, muhteşem bir şiirine nakâfi'yi redif yaptı ve:

Bugün ben yazdım, elbette yazar ahfad nâkâfi

Hükümüyle zamanın alnını mühürledi. Bence bu hüküm istikbal fatihliğinin de buyruğudur.

Bazıları, o gelinceye kadar, şiirimizde derinlik yoktu derler. Bu büyük geçmişimizin şerefli varlıklarına iftira olur. Hayır derinlik, Türk şiirinde Hâmid'le başlamaz. Fakat Hâmid'in şiiri muhakkak ki derinlikleri dalgalandıran bir kuvvettir.

Ben, onu:

Derin bir cev-v-i lâhutî, geniş bir darbe-i şehper

mısraıyla tarif edenlerle beraberim. Bu kanaatler, ona dehâsının armağanı idi. En derin his uçurumlarına dalar, en yüksek hayal göklğine süzölür ve her ikisinden de şâhâne ganimetlerle dönerdi.

Ona gelinceye kadar, hiçbir şairin ilham zenginliği böyle ciltler halinde tepeleşmemiştir. Derinliği onunla başlatanlar da galiba bu noktaya dayanıyorlar.

Halbuki bunun sebepleri başkadır. Eskiler, dar bir sanat çerçevesi içinde mahpusturlar. Gazel ve kasideleri ne kadar çoğaltsalar renk değişmiyordu. İki üç renkle yapılan tablo, ne kadar büyük olursa olsun, tabiatteki bütün kemâli kucaklıyabilir mi?

Darlığı sezen büyükler, muhiti genişletemeyince derinliğe doğru gitmişler, imkânsız sanılacak güçlükleri zorlamışlardı. Noktasız

gazel ve kasideler, murassalar, gönül ve beyin akümülatörlerinin boşalmasından başka nedir? Granit üstünde tarla açmakla bunlar arasında zorluk bakımından ne fark var?

Hâmid, böyle bir ölçü ve nizam darlığı içinde değildi. Amma çemberleri tek başına kırmadı. Kendinden önce gelenler bu yolda hayli alın teri dökmüşler, ince patikalar açmışlardı.

Biz, yeniyi güzel yaratışlar ile ruha çıkacak bir büyüğe muhtaç olduğumuz zamanda o yetişti.

Şahsiyetini zaman eline, ihtiyaç avuçlarına cilâlattı. Hâmid'in talihi, yalnız doğduktan sonra başlamıyor, zamanında doğuşu, imkânların önüne serildiği bir çağda dünyaya gelişi de başka bir bahtiyarlık eseridir.

Onda bütün gençler için ibretle seyredilecek bir şey var. Hâmid niçin çok yazdı? Neden çabuk tükenmedi? Şiiri, yalnız kalbinin kaynadığı gençlik demlerine mahsus bir heyecan verimi sayanlar olmuştur. Amma lâfır bunlar. Bir fidan nasıl kökünü derinliklere indire indire koca çınar olursa, bir şair de kültürünü genişlettiği kadar uzun ömürlü, çok eserli, derin izli olur.

Ahmet Hikmet

ALtinordu'sunu Selânik'te, Türkçülüğün beni yakıp kavurduğu coşkun günlerde okumuştum. Gıcırdayan kağnılar, tok tok ses veren kargı çatışmaları, nal parıltıları, savaşçı naraları muhayyilemin boşluğunda uğulduyordu. Bu yazıyı okurken, kılıç çakıntılarının altında uçan yeleler, uçan kuyruklar ve hız rüzgâriyle dolup yelkenlenmiş çepkenler görüyordum.

Ahmet Hikmet işte bu eserle gönlüme girdi. Sonra *Üzümcü*, *Türk Halısı* gibi eserlerinde Türk aşkının ne yüksek bir şuurlu varlık halini aldığını görünce sevgim arttı.

Belki yirmi sene oluyor; bir gün muharrirler bir cemiyet kurmak hevesine düşerek toplandılar ve o zaman veliahd bulunan Abdülmecid Efendi'den bu cemiyeti himayeleri altına almasını istemeye karar verdiler.

Rahmetli Ahmet Şükrü, Osman Kemal ve ben gidip bu lütfu istiyecektik.

Dolmabahçe sarayının sol yakasındaki mermer direkli geniş merdivenleri çıkarken bizi uzunca boylu, kibar gülüşlü, zarif bir adam karşıladı.

Bu adam, Ahmet Hikmet'ti. Siyah gözleri gür kirpiklerinin hızla çarpan yelpesiyle üflenmiş gibi parlıyordu. Gövdesi ince yapılı,

fakat pek mütenasıptı. Şakaklarını dolduran akların yanında kaşları daha gümrah ve daha siyah duruyordu.

Konuşurken, düzgün ve bembeyaz dişlerinin temiz aydınlığında sanki sözleri yikanıp berraklaşıyordu.

Bizi aldı. Salonlardan, divanhanelerden, altın oyalı, billür âvizeli sofalardan geçirerek veliahdın oturduğu yere götürdü. Kapıya yaklaşıırken:

– Biz bir saraya ilk defa giriyoruz, usul bilmeyiz. Utanılacak bir merasim hatasına düşmeyelim. Lûtfedin, bizi tenvir buyurun.

Dedim. Sıkıldı, duraksadı, sonra kibar gülüşüyle:

– Türk'ün asâleti merasimin üstündedir. Hiçbir hata yapmazsınız.

Cevabını verdi. Ve girdik.

Onu işte böyle üzüntülü bir saray ziyareti, ipek, yaldız, billür ve derin bir sessizlik dekoru içinde tanıdım.

Edebiyat-ı Cedide'cilerdendir. Fakat onlardan ayrı bir ruh taşır. Türkçülük'ü kendi davası yaptı. Turan denilen büyük rüyayı coşkun gönlünün ufuklarında gördü. Hiçbir gün buna ütopi demedi. Hiçbir gün dizlerinde yorgunluk titremedi. Hiçbir kere bu mübarek ve engin mefkûreyi bir megalo idea haline düşürmedi.

Servet-i Fünun'da sanat, kendi çevresinden çok, başka ufukların muhacir kuşlarıdır. Ahmet Hikmet, bilhassa olgunluk çağına doğru bu yoldan ayrıldı.

Üzümcü her vakit ibretle okunacak bir yazıdır.

– Dantelâ kordelâaaaa!

– Patlıcan, domateeees!

de birer satış sesidir.

– Çavuuuş!

– Karpuuuuz!

da.

Fakat Ahmet Hikmet burada Osmanlı halitasının başka başka örneklerini ruht kudretleri, gövde ve göğüs kabiliyetleriyle ne güzel canlandırır.

Türk, gürlediği vakit, uzak yamaçlara kadar her yerden ürkek kuş bulutları havalanır. Bu ses, vatan ufuklarını halka halka kuşatır.

Ötekilerinde bu kahraman yaratılış yoktur.

Kur'a Neferi'nde Türk'ün bu eşsiz ruhuyla birlikte tarihimizin de çağlar arasındaki esrarlı akışı duyulur.

Değerli sanatkâr *Kara Urba*'nın kuzuyu nasıl arslan yaptığını, daha doğrusu asker urbasının asker ruhunun muazzam heykeline nasıl bir kaide kurduğunu ne güzel anlatır.

Macar paytahtında yazdığı *Halı*, yine Türklüğün bir başka kudret halinde tecellisini gösterir. Gür bir sesin âhenginde millî destanın tohumunu, mayasını bulan Ahmet Hikmet, ipek bir halının iyrişinde, argacında çiçeklerinin şeklinde, yapraklarının renginde Türk'ün gönül ve ruh yanını, şair ve ressam tarafını ortaya koyup işler. Millî cevheri bu iki başlı işleyiş, kim diyebilir ki gayesiz, hedefsizdir?

Bizim kahraman bir millet olduğumuzu düşmanlar bile inkâr edemez. Fakat öteden beri acı bir iftira yapışkanlığıyla yüzümüze attıkları bir şey vardı. Bizi yalnız silâh eri, kılıç ve mızrak ustası sayarlar, barbar derlerdi. İlme, sanata, fen ve medeniyete hizmetimiz şöyle dursun, hattâ istidadımız söylenmemiştir.

Ahmet Hikmet bir halının şahitliğinden işte bu sanatkârlığımızın beratını alıyor.

Siyasî hayata karışması, yabancı ülkelerde vatan bekçiliği edişi, ona sanata harcıyacak çok az zaman bırakmıştı. Kıt yazısı bu yüzdendir. Yoksa milliyet aşkı gibi coşkun bir kaynağa eren ruh, Müftüoğlu'nu pek zengin eser hazinelerinin sahibi etmeye yeterdi.

Ahmet Midhat Efendi

FİKRET ondan “Yalnız koca bir fem... Bir dağ gibi adem..” diye bahsetmişti.

Ben kendinden önce eserlerini gördüm. Hasan Mellah, Hüseyin Fellah, Dağarcık, Hâce-i Evvel çocuk muhayyilemi kamaşmalar içinde bırakıyor, içimde anlıyabilmenin o tatlı heyecanını duyuruyordu.

Meşrutiyet'ten sonra bir gün Selânik'teki İttihat ve Terakki Mektebi'nde vakitsiz zil çaldı. Sermubassır Hasan Efendi, muavinler, sınıfları dolaşarak:

– Bahçede toplanıp sıra olunuz, konferans var! dediler. Dört köşe bahçeyi kuşattık.

Fısıltıların arkası kesilmiyordu:

– Kim konferans verecekmiş?

– Acaba ne söyleyecek?

– Yeni bir şey var galiba!

– Cebirden kurtulduk ya, sen ona bak!

Bu aralık karşımızdaki müdür odasının kapısı açıldı. Beyaz sakallı, iri yapılı, redingotlu bir adam çıktı. Arkasından müdür, muavinler, hocalar yürüdüler. Tam ortaya bir de kürsü koymuşlar, üstünü al çuha ile örtmüşlerdi.

Müdür Midhat Şükrü, efendiyi bize takdim etti ve koca bir kütüphane dolduracak kadar eser sahibi bu muhterem adamın bizimle konuşmak lûtfunda bulunacağını bildirdi.

Ahmet Midhat Efendi, ağır fakat muhteşem ve heybetli adımlarla yürüyordu. Başını önüne eğdikçe, göğsünün üstünde sakalı, bir ipek yelpaze gibi yayılıp açılıyordu. Tâ kulaklarının içinden fışkırıyormuş hissini veren bu sakal, bana Mürebbiyedeki Şem'i Efendi'yi hatırlatmıştı. Ne söylediğini, hangi mevzu üstünde konuştuğunu pek hatırlıyamıyorum. Yalnız başlangıç hâlâ aklımdadır:

– Çocuklar, buraya gelirken bir konferans vereceğimi düşünmemiş, hazırlanmamıştım. Fakat sizin karşınızda ilhama nâil oldum.

İşte Ahmet Midhat'la ben böyle bir dekor içinde karşılaştım. Geniş yüzü, daha çok şimal Türklerini andırıyor, gür, sert kaşları, alnında bir balkon çıkıntısı yapıyor ve gözlerini gölgeliyordu. Sesi, kalın ve dokunaklı idi.

Bundan sonra onu bir daha hiç görmedim; fakat eserleriyle temasım kesilmemişti. Allahım, ne kadar da çok biliyor, nelerden bahsetmiyordu. Yalnız şunu itiraf edeyim ki, frenk kitaplarıyla tanıştıktan, gerçek sanat eserleriyle dostluğum başladıktan sonra, Ahmet Midhat Efendi'nin eserlerindeki tılsım, bozuldu. Onlar, bana artık yaldızları dökülmüş, sevimsiz görünüyordu. Bu nokta, benim hayatımda bir dönüm yeri olduğu kadar, Dağarcık sahibinin hayatında da bir durak yeridir.

Evet, bir ilk mektep hocasını çocuklar bir zaman sonra nasıl bırakıp ayrılırlar, hattâ nasıl onda kendilerini doyuracak manevi gıdalar bulamazlarsa, Ahmet Midhat'ın okuyucuları da böylece dağılırlar. Zaten o kendini bu uğurda harcamıştır. Kırkambar, Dağarcık, memlekette bir seviye yaratmak, halkı kitaba alıştırmak için yazılmış şeylerdi.

Ahmet Midhat'ın ecdadına irfan borcu yoktur. Kendisine nûr mirası kalmadı. Fakat o, kendisiyle bir hanedan başlatmak; hem kendi evlâdına, hem memleket çocuklarına irfan mirası bırakmak saadetinde ermiştir.

Çok çetin, pek zahmetli bir çocukluk çağından sonra yine sarp bir gençlik devrinin ağır nasibini taşımıştı. Kendisini kalabalığın uğultulu kaynaşmasından kurtarınca kadar hayli hırpalandı. Fakat bu dikenli başlangıçtan sonra refah baharına, şöhret iklimine erdi. Alkış çiçekleri derdi..

Ömründe bin tarafı yoklamıştı. Kitapları birer fikir ve his bonmarşesi sayılabilir. Bu sürekli değişme içinde, kılına hata gelmeyen şey, üslûbu idi. Ahmet Midhat Efendi ona dokunmadı. En çapraşık davaları da, *Kırkambar*'ın sadeliği içinde halle çalıştı. Tanzimat şahsiyetleri arasında sadeliği kendine bayrak yapmış kimseye rastlıyamayız.

O, galiba sanatı ferdî bir süs değil, içtimaî bir kanat şeklinde görüyordu. Yaşadığı zaman içinde doğrusu böyle bir inanış değerlidir. Bugün Efendi'yi muhakeme ederken, vardığımız ilk büyük netice, bu memlekette okuma zevki yaratma olmuyor mu? Onu bu yüzden alkışlıyarak tarihe geçirmiyor muyuz?

Romanları, roman olarak hiçbir kıymet ifade etmez. Çoğuna artık tahammül bile edemeyiz. Fakat yine bu kitapların elimize verdikleri anahtarlarla bize muayyen çağın cemiyetini tanıtacak kapıyı açabiliriz. Yarınki medeniyet tarihçisi, bu eserleri birer meş'ale gibi kullanacak. Bunların aydınlığında halkın içyüzünü, fikir seviyesini görüp gösterecek.

Roman, hikâye, makale, risale, forma hep birer vasıta olarak onun elinde kullanıldı. Gaye, okutmak, öğretmek, uyandırmaktır. Bu yüzdendir ki meselâ romanda bir harp sahnesi bütün ihtişamıyla sürüp giderken en heyecanlı yerinde, vak'ayı durdurur ve meselâ topun nasıl yapıldığını, kısımlarının nelerden ibaret bulunduğunu, tarihçesini anlatmaya başlar, ama hikâye harap olup gitmiş. Kimin umurunda. Halka topu anlattı, öğretti ya bu kadar da ona yeter. Bir damla gülyağı, damla, zerre olarak kaldıkça keskin bir kokudur. Fakat o damlayı koca bir havuza atarsanız, elinizde kokudan eser kalmaz. Ahmet Midhat, çok kere yarattıklarının kıymetlerini böylece yıkmaktan çekinmemiştir. Zevki faydaya feda etmeye katlanmıştır. Bu noktadan onu ayrıca takdir etmek yerinde bir hareket olur.

Romanda müşahedeye ehemmiyet vermez. Meselâ bir genç kıza, Dempsey'in yumruklarından on kere daha büyük bir kuvvet ihsan eder. Onu esâtir kahramanları kadar cesur ve atılğan gösterir. Korkunç kavga sahnelerinde ona baş rolü verir.

Paris'te Bir Türk'ü, Paris'i görmeden yazdı. Avrupa'da Bir Cevelan, bir kongreye gidişin yâdigândır. İlme, felsefeye, mantıka, tarihe, dine, vecdiyata dair yüzlerce musahabeler kaleme aldı. Tabiyesi de gayet basittir. Hangi mevzuu işliyecekse, o mevzuun sayılı adamlarını evine çağırır. Söyler, söyletir, münakaşalar yaptırır. Ertesi gün de bu topluluğun mahsulü makale zinciri çıkmaya başlardı.

Fayda bakımından Ahmet Midhat Efendi'yi ön safa alışıma işte bu yüzdendir.

Ahmet Haşım

AHMET Haşım'le Çanakkale kavgasının berbat bir gününde, Anburnu eteklerine tırmanırken tanışmıştık. Üstünde ihtiyat zabiti üniforması, başında kabalak vardı.

Gürültüden konuşmak kabil değildi. Bir daha görüşüp görüşemeyeceklerini kestiremeyenlerin o garip bakışmaları içinde ayrıldık.

Bir sene sonra, ben, Muğla'ya geçerken Aydın'da tekrar karşılaştık. Bu defa üç gün kadar ahbaplık ettik. Kendi çevresinden koparak ruh, fikir yabancılıkları içine düşenler, içlerinden biri ile karşılaşıncaya kadar ısınıp kaynaşırlar.

Haşım'le benim üç günde otuz yıllık arkadaş haline gelişimiz de işte bu yüzdendi.

Halep çibanlarının insafsızca kemirdiği kırmızı ve etli bir yüz. Renkleri çiy fakat bakışları zeki iki göz, çizgileri titremiş bir burun, geniş, ihtiraslı bir ağız. Yağlı bir deri içinde kalın, ağır kımıldanışlı bir gövde. İşte Ahmet Haşım.

Karşıdan bakanlar, bu kaba zarfın içinde onunki kadar ince ve duygulu bir ruhun bulunabileceğini ummazlardı. Hele yemek yerken... Pandeli'de doyuncaya kadar değil, çeneleri yoruluncaya, dişleri çiğnemekten kalıncıya kadar yer. Sonra hazmin ağırlığı altında gözleri süzülünce de niye oburluk ettiğine içerlerdi.

Ben, bazen onun bu pişmanlığına sataşır:

– Haşim, derdim, sen kâmiş olmak istiyordun. Bu vücut ve bu iştiha ile görüyorsun ki buna imkân yok. Bari göllerde kâmiş olmak iddiasını bırak da, ormanda baobap olmayı dile!

Böyle şaka ederdim, ama onun içi gerçekten bir ney kâmişinin sesini verirdi. Hayır, hayır onda mahzun bir ney değil, yalçın bir av borusunun keskin iniltileri vardı.

Kıskançtı ve sanıyorum ki dünyada hiç kimse ona bu kıskançlık kadar işkence etmemiştir. Haşim, bu duyguyu etleri içinde kilitlenmiş bir çift kaplan çenesi gibi taşıdı.

Kalbindeki hased, kınını kesen bir kılıçtı.

İstidatlardan ürker, onları yarınki düşmanları sayarak saldırırdı.

Dostluklarında ölçsüzdü.. Midesi Pandeli'de, ihtirası dedikodu masalarında doyardı. Hafızasında ne kadar şahıs ismi varsa, o kadar adamla kavgalı idi. Ama hepsile birden değil. Sıra ile.

Çok kere, onun neden böyle olduğunu düşünmüş ve bir sebebe bağlamıya çalışmışımdır. Vardığım netice şu: Haşim'in kıskançlığını, alelâde bir ruh düşüklüğü saymak doğru olmaz.

Mahpus bir kartal, üstünden geçen kanad seslerine karşı nasıl kıskanç çığlıklar savurursa, Haşim de öyle kıskanır, öyle acılar duyarak hırpalanırdı. İyinin, güzelin ve büyüğün tek mahfazası olmak isterdi. Bunların başkalarında görünmesini çekemeyişi, bayağı bir kıskançlık değildir.

İyinin, güzelin, büyüğün başkasında görünüşü, kendisine onların sığmaması demektir. Söyleyişleri bundan, haksız hücumları bundan, dostsuz ve tesellisiz kalışı bundandı.

Haşim kendisine ait olmayan her güzel şeyde, kendi noksanını gören bir bedbaht, bir gurur kurbanıdır.

Sanatkâr tarafına gelince:

Onun bugün elimizde *Göl Saatleri*, *Piyale*, *Gurebahâne-i Laklakân*, *Frankfurt Seyahatnâmesi* eserleri ile eski İkdâm'da çıkan *Bize Göre* başlıklı yazıları var.

İlk ikisi manzum, ötekiler mensurdur. İstefan Malarme, Fernan Greg gibi şahsiyetlerle başlayan sembolizm tülü, Haşim'in nazmında koyu sis halini alır. Vezne, kafiye hâkim olamaz. Bu

çelimsizlik belki de haberler getirdiği âlemin enginliği ile insan ve şair dili arasındaki nisbetsizliktendir.

Bu zaafı kendi de görmüş olacak ki Piyâle'nin başına bir müdafaanâme koyuyor. Güzel yazılmış, iyi boyanmış bir müdafaanâme. Fakat fikirle okununca yaldızı dökülüp gidiyor. Nitekim aynı şahsiyeti nesirde eşi az bulunur bir kudret yüksekliğine ermiş görüyoruz. Hisle dil arasında mutlaka bir nisbet ayrılığı varsa aynı kalemin nesrindeki derin duygulara sağlam birer çerçeve oluşunu nasıl izah edeceğiz?..

Doğrusu şu ki Haşım'ın nazmı zaiftir. Gümüş'ü, uyumuş'a kafiye yapacak kadar zaif.

Kendisi kimseyi beğenmez, herkese şifahî hücumlar yapar, hattâ acaip hareketlerde bulunurdu. Nitekim bir gün beni bir resim sergisine davet etmişlerdi. Güzel şeyler gördüm, hoş vakit geçirdim ve gazeteme yazdım.

Ertesi gün Haşım gelerek bizim Asım'a:

– Yahu, sizin Hakkı Süha, gazeteyi aşklarına posta yapıyor. Anlayamıyor musunuz?

Gibi bir şey söylemiş. Meğer o da oradaymış. Hâdisde de yirmi sene evvele aittir. İlk karşılaştığım gün bu garip yaradılışlı dostu:

– Merhaba harem ağası!

Diye selâmladım. Şaşırdı:

– Bu ne demek?

Diye sordu.

– Sergi sarayında oynadığın kıskanç Harem Ağası rolünden haberim var, cevabını verdim. Münakaşaya girişmedi.

İşi şakaya vurarak:

– Ne hainsin mon bon poet!

Dedi.

Bunlar şöyle bir tarafa bırakılırsa, Haşım seyrek bulunur çapta keskin duygulu bir sanatkârdı. Menşur gibi süzdüğünü renk ve ışıkla pırıldatan bir üslûbu vardı. *Frankfurt Seyahatnâmesi* son eseri olduğu halde, onda da gittikçe olgunlaştığı hiss olunur. Daha yaşasaydı, demek tekâmülû artacak ve daha büyük bir Ahmet Haşım'le karşılaşacaktık. Asıl bu türlü ölümlere acımalı.

Ahmet Râsim*

O MUZLARINA nisbetle biraz iri, dağınık kır saçlı bir baş. Dolgun, kırmızı bir yüz. Üst kapakların altına doğru kayıp baygınlaşmış elâ gözler, tasallûptan yer yer kan oturmuş bir burun ve üstünde siyah kordonlu kelebek bir gözlük. Kelebek sözünü yalnız şekil için söylemiyorum... Bu gözlük gerçekten bir kelebek telâşile ve hemen havalanacakmış gibi titrerdi. Ahmet Râsim, zaman zaman bunların üstünden bakarken, *Eşkâl-i Zaman*'ın sahibi olurdu.

Bu bakışlar zekâ güneşini bir pertavsız toplayışile bebeklerinde biriktirir, ışıktan oklar yapardı. Üst dudagını örten bıyıklar nikotinle kozmatikli idi. Yumuşak tombul ellerinde sigara yakarken hafif bir titreme sezilirdi.

İspirto ile pürüzlenmiş, azıcık kısık, kalın bir ses, ortadan kısa bir boy.. İşte Ahmet Râsim'in sözden çerçevesi..

Onu ilk defa, Kadıköy'ünde Şifa'daki evinde görmüştüm. Bahçeye sürgüsüz, mandalsız, kilitsiz bir kapıdan giriliyordu.

Ot bürümüş, bakımsız bir bahçenin sonunda hasır döşeli bir odada oturuyordu. Hem yalnız da değil. Meşhur bektâşî şeyhi Cemâlî Baba ile birlikte.

* Ahmet Râsim'in bir bestekâr olarak portresi için bu kitabın ikinci bölümüne bakınız.

Biz, onları yere kurulmuş bir hamur sofrası başında bulmuştuk. Vakit daha ikinci olmamış, ama onlar demlenmeye başlamışlardı. İkisinin de entarileri arkalarında, ikisinin de kolları sıvalı idi. Gelenler arasında bir yabancıyı görünce, bektaşi aldırmadı ama, üstadın gülümsiyen gözlerinde bir sitem şimşeginin yanıp söndüğünü sezer gibi oldum. Bereket yadırgaması çok sürmedi. Yer minderlerine çöktük. Sofranın etrafındaki halka genişledi. Konsolun alt gözünden kadehler çıktı. Koca hasır daha beriye çekildi. Cemalî Baba, cana yakın bir sesle:

*Tekke-i aşk içre rıza postunu
Sermesem bir türlü sersem bir türlü;
Tâlip olanlara gönül dostunu
Vermesem bir türlü versem bir türlü.*

Nefesine başladı. Sonra bu şiirini Abdullah Cevdet'in İctihad'ında da görmüştüm.

Yatsıya doğru ayrıldık. Fakat bu ilk görüşmemizin arkası gelmedi. Yaşayışımızın yolları başka başka yerlerden geçiyordu. Uzun seneler bir daha karşılaşmadık. Ama, her gün bir gazetede onu buluyor, okuyordum.

Yeni Gün kapanınca o da bir kenara çekildi. Sessiz bir gururu, bükülmez bir vekarı vardı. Cebinde kağıt tomarlarile matbaaları dolaşmaz, muharrirliği, işportacılığın çok üstünde tutardı. Aylarca yoksulluğuna şerefli bir büyüklük vererek yaşadı.

Nihayet Hakkı Tarık onu aramış bulmuş ve Vakit'e getirmişti.

Benim Ahmet Râsim'le yakından tanışmam asıl ondan sonra başlar. Yıllarca karşı karşıya çalıştık. Üstad matbaada yazmazdı.

Sabah, yaz-kış, gün doğmadan kalkar, mangala cezvesini sürer, allı yeşilli köpükleri seyrede ede kahvesini kabartırken mevzularını seçip işlerdi.

Bir hiç'in baştan başa bir hep olması için, Ahmet Râsim'in sanat menşurundan süzülmesi yeterdi. Başkalarının görmeden geçtikleri şeylerden o bir eleğimsağmanın bol rengini, bir avizenin zengin ışığını fişkırtırdı.

İstanbul'u, onun kadar iyi bilen, onun gibi anlıyan, onun kadar sezen hiçbir kalem yoktur. Üstad, bir yerden, bir semitten bahse

başladı mı, o semt, hususî havası, çeşnisi, rengi, kokusu hulâsa bütün varlığı ile yazıya sinerdi.

İstanbul'u sabah, öğle, ikindi, akşam, gece yarısı simalarile onun gibi kimse tanımazdı. Zamanın sular, topraklar, damlar, sokaklar, çehreler üstündeki perde perde değişişini yalnız o görmüş, o yakalamış ve cümlelere yalnız o dökebilmiştir.

Ressamlarımız arasında bile rahmetli Ali Rıza'dan başka böyle keskin bir görüşe ereni ben tanımıyorum. *Kitabe-i Gam*'ında o kadar içli bir şair olan Ahmet Râsim, *Eşkâl-i Zaman*'ı nasıl yazdı? *Hamamcı Ülset*, *Fuhs-u Atik*, *Fuhs-u Cedid*'de o keskin realizmi, o amansız teşrih neşterini nasıl kullandı?

Şaşılacak nokta, onun şahsındaki bu oynak ve akıcı varlıktır. Bir hüviyetten ötekine, hem duruluktan hiçbir şey kaybetmeden geçiyor.

Ne de çok şey bilirdi. Hafızası, şuur projektörleri ile donanmış güzel istifli bir bilgi ambarı idi. Hiç'i hep yapışındaki kuvvet, işte bu harç zenginliğinden doğuyordu. Hangi şeye sarıldıysa mutlaka koparmıştır.

Üç ciltlik *Osmanlı Tarihi*, tarihlerin en güzellerindendir. Kuvvetli riyaziyesi vardı. Mantiğındaki ölçülü kaplayışı belki biraz da bu bilgisine borçludur.

Söze, onun maddesi ile başlamıştım. Size yarım sahifede et ve kemik Ahmet Râsim'i, birkaç yaprakta da muharrir Ahmet Râsim'i tanıtmıya çalıştım. Fakat bunların ikisinden de büyük bir adam daha var. Bu İnsan Ahmet Râsim'dir.

Türkiye'de kaleminden başka, hiçbir kuvvete dayanmadan yaşamış ondan başka adam gösterilemez. Ama bu hükmü zaman içinde mukayese ve muhakeme etmelisiniz. Çünkü artık bizde de fikir pazarları kurulmuş, mânâ alışverişi başlamıştır.

Hayır, ölçü kullanırken Ahmet Râsim'in yaşadığı çağı gözden uzak tutmayınız. Sansörü, sarayı, hafiyeleri, zihinlere oturtulan zindan, sürgün korkuluklarını düşününüz.

Bu büyük şahsiyet, işte bütün bu kötü şartlar ve kanlı zorbalıklar içinde elli yıl yazdı. Hem sürçmeden, küçülmeden, satılmadan, şerefine en küçük bir leke sürdürmeden yazdı.

Kalenderliği zerafet haline koymuştu. Canayakın ve tatlı bir babayâniligi vardı. Duygulu zihin antenleriyle, güzellik diyarında yeni bir fetih yaptı mı, fesini arkaya yıkar, gözlük camları çakıntılar içinde kalır ve şarkı bestelerdi. Bu şarkı, biraz da kazandığı manevî zaferin marşına benzer. Gençliğinde musikiye merak sardırılmış, meşhur Zekâi Dede'nin huzurundan feyz almıştı.

Zaman zaman gönlünün şenlik gecelerini andıran ufuklarından bir kıvılcım kopararak şarkı, nağme olur ve ruhları titretirdi.

Son yıllarında büyük bir lügate başlamıştı. Bana yazdığı bir mektupta "Nay kelimesine gelmek üzereyim. Bana bu sazın perdelerini, akordlarına göre aldıkları isimleri ve buutlarını mufassalca yaz" dediğine bakılırsa, N harfine kadar gelmişmiş. Eski elifbede ise n'nin yeri malûm.

İlmî araştırmalarındaki titizliğini bildiğim için, bu eserin basılmamasına acıyorum. Bizde ilk monografi örneğini de *Şindisi*'siyle o vermişti.

Doğrusunu isterseniz benim bildiğim Ahmet Râsım, bir hamlede aşılamayan bir denizdir. Ne kadar güzel yazılırsa yazılsın, onu böyle bir makale sedefine sığdırmak kabil olmaz.

Ahmet Refik

YUVARLAK bir baş. Şişkin yüksek bir alın. Kumral kaşlar altında süzgün mavi gözler. Düzgün çizgili, titrek kanatlı bir burun. Dolgun dudaklar, keskin bir çene. Yanık, mat bir ten. Orta boy. Azıcık pürüzlü, derinlik hissi veren bir ses.

Konuşma onda zenberek kuruluşu gibi bir şeydi. Ağzı ile birlikte boynu, başı ve kolları da işlerdi.

Ahmet Refik'i, ilk defa Babıâli'deki Evrak Mahzeni'nde gördüm. Rahmetli Muallim Cevdet ile beraberdik, o, Evkaf kayıtlarına bakıyor, hazine tomarlarının çetrefil siyakatleri ile uğraşiyor, ben Enderun sicillerini tetkik ediyordum.

Ahmet Refik, o zamanlar Cem hakkında vesika topluyormuş. Kâğıt, mürekkep ve nem kokularının birleştikleri bu hava içinde biraz da aynı çileyi çekenlerin ortak duyguları ile birbirimize kaynaşarak tanıştık.

Sonra Ayasofya Kütüphanesi'nde ve Bahriye Müzesi'nde de sık sık görüştüğümüz olurdu. Fakat yollarımızın ayrılığı, aramızda bir engeldi. Uzun ve sürekli bir içli dışılığa kavuşamadık. Ama Ahmet Refik, kalender yaradılışı ile geniş, hattâ engin bir ruhtu. Gönlünün ısındığı adamlara karşı, bir dakikada bütün samimiyeti ile açılır, derdini döker, karşılık beklemeden sır verirdi.

Onunla konuşup da kanının kaynadığını duymamak hemen hemen imkânsızdı. Hangi mevzu ile uğraşır, tarihin hangi çağında çalışırsa, bütün benliği ile o devire girer, o devrin yaşayışını benimserdi.

Çok kere Ahmet Refik'i, tettebbu ettiği devrin dâüsslası içinde gördüm. Hele *Lâle Devri*'ni yazdığı günlerde.

Onda büyük aktörlerin temessül kabiliyeti vardı.

Bizde Tanzimat'ın yetiştirdiği tarihçiler az değildir. Fakat bunların hemen hemen hiçbiri, kendini büsbütün tarihe vermemiştir. Arada sırada başka mevzulara da kuvvet harcamışlar, verimlerini azaltmışlardır.

Ahmet Refik, böyle yapmadı. Yolunu bulduktan sonra, artık bir daha tarihten başka sahalara akmadı. Şiir ve edebiyata olan merakını, bir münevverlik alâmetinden başka şeye veremeyiz.

Batı dünyasının büyük müverrihlerini yakından tanırdı. Onların eserlerini, tuttukları yolları, usullerini, hâdiseleri inceleyişlerini Ar dö grupe denilen tasniflerini kavramış ve benimsemişti.

On dokuzuncu asrın yetiştirdiği büyük müverrihlerin bazılarını asıllarından, bazılarını da tercümelerinden okurdu. En beğendiği şahsiyet Ernest Lavis'di. Onun umumî tarihini, bu yolda yazılmış eserlerin en muhteşemi diye övdüğünü bilirim.

Meşrutiyetin ilk yıllarında bunu örnek tutarak büyük çapta bir cihan tarihi yazmaya başlamış ve eğer aldanmıyorsam, altı cildini de çıkarmıştı. Bilhassa Mısırlılar'a ait kısmı değil yalnız bizde, Balkanlarda da fikir dalgaları uyandırmıştı. Ne yazık ki bu eser, uğrunda harcanan emeğin karşılığını göremedi ve yarım kaldı.

Bu sürümsüzlüğün en fena tesiri, artık Ahmet Refik'in büyük ve silsileli esere başlamak kudretini kırmak oldu. Hiç şüphe etmiyorum ki o, şayet kalabalık bir okuyucu yığına, yahut istikbal için sermaye yatırmaktan çekinmeyen bir basıcıya kavuşsaydı, daha geniş çalışmalara dalecek ve bıraktığından daha zengin eserler verecekti.

Yukarıda muhit alâkasızlığının zararlarından bahsettik. Bu, gevşeklik, bir yandan memleketi ilmî zenginlikten uzaklaştırırken; bir yandan da Ahmet Refik'in ruhuna yeisin karanlığını doldurdu. Onu içkiye, derbederliğe sürükleyen âmillerden biri de işte bu yeistir.

Sık sık Cenyö'da, Cambeta'da görölmeye başlar. Onu tanıyanlar ve değerini yakından bilenler, söz açıldıkça:

– Yazık! Çok içiyor! diye hayıflanıyorlardı.

Gerçekten de çok içiyordu. Hele Ada'ya taşındıktan sonra, içkiye düşkünlüğü bir kat daha artmıştı. İlminin durgun havasını sık sık coşturan bu alkol fırtınalarının yanı başında, küllenmiş eski bir ateş de tekrar parlamaya başlıyordu. Bu ateş şiir heyecanı idi. Hemen her gün yeni bir şarkı yazıyor, daha garibi, bunları kendi kendine bestelemeye de kalkışıyordu.

Onu son görüşüm, içimde hâlâ kanayan bir yara açmıştır.

Bir dostumu görmeye gidiyordum. Ada vapuru تنها idi. Yerliler, büyük bir aile gibi, lâubali konuşmalarla, yolun uzunluğunu gidermeye çalışıyorlardı.

Bu aralık, alt kamara merdiveninden Ahmet Refik belirdi. Yüzü kıpkırmızı, gözleri mosmor ışıklı idi. Bakışlarında ispiroto alevini andıran çakıntılar pırıldıyordu. Ağır ağır çıkıyor, elindekini dökmekten çekinenlerin itina ve ihtiyatı basıyor gibiydi.

Yarı beline kadar yükselince, bunun sebebini anladık. Elinde soyulmuş bir hıyar vardı ve dimdik tutuyordu. Nefî'nin:

Hem kadeh, hem bâde, hem bir şûh sâkîdir gönül

mısraını:

Hem kadeh, hem bâde, hem bir şûh sâkîdir hıyar

şeklinde okuyordu.

Yaklaşınca, bu değiştirmenin sebebini anladık. Hazret, hıyarın içini oymuş, rakı doldurmuşmuş. Hem içiyor, hem kenarını ısırarak meze ediyordu.

Son günlerinde büsbütün harâbatlaştığını, gece gündüz içtiğini, hiç ayık gezmediğini söylüyorlardı. Nihayet zavallı gövdesi, bu taşkın ruhun ve kaynak kafanın aşırı yaşayışına dayanamıyarak devrildi gitti.

Ahmet Refik böyle perişan yaşamasaydı, elbette bugünkünden daha büyük bir müverrihle karşılaşmış olacaktık. Fakat bu derbederlikte biraz da muhitin tesiri, suç payı vardır. Onun bu dağınık ömrüne sığdırdığı eserler de, adını torunlarımıza kadar götürecek altın bir beyin zinciridir.

Ahmet Vefik Paşa

TANZİMAT çağının en alımlı şahsiyeti, bence, Ahmet Vefik Paşa'dır. Aziziye fesinin bol kenarlarını bile zorlatan geniş, fırlak alnı, simsiyah şimşekleri andıran gözleri, kabarık kanatlı burnu ve duygulu ağzile Paşa, madde bakımından da mânâlı bir adamdır.

Duruşu, bakışı, yaradılışın onunla ayrıca uğraştığını gösterir. Varlığından, imtiyazlı bir hava dağıldığını daha ilk bakışta sezersiniz.

Bu kadarını, ben, objektiflerin âciz kavrayışından çıkarıyorum. Eger onun değerli bir sanatkâr fırçasından çıkan resimlerini görseydik, kimbilir daha ne gibi orijinal çizgiler, ruh kaynayışları karşısında kalacaktık.

Çünkü bir büyük yaradılışı, bütün enginliğile, ancak bir büyük ressam çerçeveleyebilir.

Ne yazık ki Paşa'nın bugün elimizde, ancak soluk bir iki fotoğrafı var. Çağdaşları, dostları, hatta fikir ve gaye yoldaşları, onun kelimeden resmini çizmemişlerdir. Başlı başına bir âlem olan bu adamı, biz, yalnız eserleri içinden çıkarmak, çapını belirtmek zorundayız.

Macarlı müsteşrik, doktor Konos'un gösterdiği hayranlıktan anlıyoruz ki Ahmet Vefik Paşa yalnız Şarkı ve Şarklıyı değil batının meşhurlarını da imrendirecek bir kudretmiş.

Hayatın her köşesini milimetrelere ayrılmış murabbalar içinden seyreten dar ufuklu bazı tasnifciler, ona:

– Devrilmiş kütüphane!

Demişlerdi. Bu teşhis, eğer, Paşa'nın kaplayıcı bilgisine bir işaretse, biz de:

– Evet!

Hükümünü veririz. Yok eğer bu hüküm, bir usulsüzlüğün damgası olarak kullanılıyorsa, gülümser geçeriz.

Biliriz ki onun ayarında bir adam, onun yaşadığı ansiklopedik çağda başka türlü olamazdı. İhtisas fikri henüz yenidir. Bundan yetmiş seksen sene evvel hiç kimse, yalnız bir sahada derinleşmekle kendini doyuramazdı.

On dokuzuncu asrın bütün büyükleri, her cepheyi zekâlarının sondalarile yoklamışlardır.

Ben, Ahmet Vefik Paşa'yı:

1. Devlet adamı,
- 2- Siyasî şahsiyet,
3. Dil ve lûgat âlimi,
4. Sanatkâr,
5. Türkçü.

Olarak incelemek lâzım geldiğine inanıyorum. Büyük bir cildi dolduracak olan bu tetkik eserini bakalım yarın hangi bahtiyar verecek?..

Doğrusunu isterseniz, şu benimsediğim tasnifin her bölümü, çok zengin birer damar gibi işlenebilir.

Tatavla vak'ası, onun ne yaman bir devlet adamı olduğuna şahittir. Taburlar sevkine ihtiyaç gösteren seraskere:

– Hayır, ben yalnız gideceğim.

Demiş ve tek başına, uluyan bir sürünün üstüne atılarak Babıâli'yi koca bir gaileden kurtarmıştı. Elinde kahn bastonundan başka silâhı yoktu. Sol elinin şehadet ve orta parmaklarını süngü gibi ileriye uzatmış ve sadece:

– Gözlerinizi çıkarırım, dağılın köpekler!

Diye kükremişti.

Şam meselesinde memlekete gördüğü hizmet ise, elbette buna nisbetle çok yüksektir. Paşa, bir yandan mabeynin, bir yandan Hariciye Nezareti'nin şifreli ve açık telgraflarına rağmen, isyan hâdisesi yere serilmeden Fransa ile temasa girmemiş, kendini feda ederek vatanını kurtarmıştı.

Meclis reisliği zamanları için söylenen şeylerin birer iftira olduğuna bu iki yüksek fedakârlıktan daha büyük senet bulunamaz.

Dil ve lûgat bahsine gelince, *Lehçe-i Osmanî*, yalnız mükemmel bir lûgat değildir. Paşa, bu eserini millî imanına dayanarak yazdı. Gerek mukaddemesindeki üstü kapalı işaretler, gerekse kitabın kendisi bunu pek güzel gösterir. O zamana kadar hiç kimse çıkıp Türkçe'yi müstakil bir dil olarak kabul etmemiş, Türkçe'nin lûgatını yapmamıştı.

Şeyh Süleyman'ın *Lûgat-i Çağatay*'ı bambaşka bir şeydir.

Türklüğü kabalığın remzi sayan rical arasında, Ahmet Vefik Paşa, yalnız bir ilim bayrağı gibi değil, bir iman kaynağı gibi de selâmlansa yeridir.

Lehçe-i Osmanî'deki tasnifin bir tesadûf değil, bir zihniyet işi olduğunu Şecere-i Türkî ne güzel gösterir. Ebûlgazi Bahadır Han o devrin adamları için gaflet hisarları ile kapalı bir hazine idi. Paşa, Türk soyunun altın kanını bu meçhul kaynaktan alarak bize sundu.

Ahmet Vefik Paşa'nın bu mefkûreciliğini memuriyet hayatında da görmek mümkündür. Bursa valisi iken harcadığı emek ve başardığı işler, başka hiçbir muvaffakiyeti olmasa bile bir adamı milletin hâfızasına çakmaya yeter.

Bugün hâlâ, öğünerek andığımız Bursa hastahanesi de onun eseridir.

Basit görüşler, Paşa'nın edebiyata hizmetini yalnız tercümeye inhisar ettirirler. Halbuki hakikat, büsbütün başka ve yüksektir.

Molyer*, belki yeryüzünde kendi dehâsına en uygun tercümanı, Paşa'da buldu. Adaptelere hele bir bakınız, tatbikin bu kemâli karşısında aklınıza durgunluk gelir.

*Molière (1622-1673) - Fransız oyun yazarı.

Bu eserleri asıllar ile yan yana okumalı. O zaman nasıl ifade beyan yaratan bir harikaya rastladığınızı anlarsınız. Bazı yerlerde tercüme asıldan dan âhenkli bir renk tazeliğine bürünüyor.

Zor Nikâh'ındaki Üstâd-ı Sâni nasıl canlandırılmış, ne büyük bir kuvvetle sahnenin fâtihi haline konulmuştur.

Paşa'nın sanatkâr, hem büyük bir sanatkâr olduğuna daha hangi delil aranır. Ahmet Vefik, sanatı kelebek zevkiyle sezmiş, fakat bir an cömertliğiyle dilimizi altın bir petek haline koymuştur.

Peteğin içindeki balla şimdiye kadar en aşağı dört nesil beslendi. Bundan sonra da mukaddes açlığı duyanların sofrası yine bu eserler olacaktır.

Aka Gündüz

YÜZÜ, toparlak çizgilerle harenlenmiş başka bir toparlaktır. Alnı, tatlı bir düşüşle iner. Koyu samur kaşları, kumral bir gölge kadar hafiftir. Biçimli hadekalar içinde aydınlık, mavi ve hâlâ çocuk gözleri var. Burnu, biraz mağrur bir inatla -isterseniz siz buna irade de diyebilirsiniz- gergindir.

Orta boyunda, kır saçlarında, tıknaz gövdesinde, hülâsa Aka'nın her yerinde yüzünün toparlaklığı sezilir. Her yerinde aynı yuvarlak çizgileri, kâh basık, kâh kabarık şekillerde görebilirsiniz.

Onu Ali Canib'in evinde tanıdım. Tanin'e ateşli hikâyeler yazdığı demlerde idi. Günün en parlak şöhretlerinden sayılıyordu. Kâdirgalar, çekdirmeler, kalyonlarla bütün Akdeniz'i kuşatan, Anderya Dorya'ları liman sıçanı haline koyan kahraman denizcilerimizin zaferlerinden ilhamlar alarak yazıyordu.

Yazı hayatına şiirle başlamıştır. Selânik'te çıkan *Bahçe* ve *Kadın* mecmualarında hayli emeği geçtiğini hatırlıyorum.

Bir kıt'ası, ressamlığını da ortaya koyduğu için, benim bundan bahsedişim bir ifşa sayılmaz.

*Titrer elimde fırça saatlerce bî-karar
Bir tayf-ı rûh-u nûr ile bir mai renk arar
Baktıkça öyle hüzn ile baygın nigâhına
Girdim meleklerin sanırım haclegâhına*

Evet Aka ressamdır da. Sözleri hayalinin paletinde boyadığı gibi, gerçek fırça ve boya kullanmasını da bilir.

Ama şiirlerinde Aka Gündüz'ü değil, asıl adını, Enis Avni'yi kullanırdı. Onun için şimdikiiler arasında Aka'nın şairliği ile ressamlığını bilenler pek azdır.

Hikâyeye şiirden geçişi, onu romantik bir çerçeve içine almıştır. Hayat, ne kadar kabarık sahnelerle gözönünde durursa dursun, o, yine bu sahnelere coşkun gönülle, zengin hayalinin yaldız dumanlı perdelerini asar.

Balkan Harbi'nin *Vaveylâ'sını* da o yazdı:

*Ağla gözüm ağla hicran yaraşır
Erkeksiz vatana düşman yaraşır*

nakaratlı meşhur manzumesi, yüreklerden ok gibi geçmiş ve bu yara ile şahlananlar Çatalca'da Bulgar ordusunu hallaç pamuğuna döndürmüştü.

Umumî Harp ilân edilirken yapılan Fatih Mitingi'nde söz söyleyen hatipler arasında o da vardı.

Kendi heyecanından kendi yüzü solmuş, mavi gözlerini kan burummuştu. Sesi gürelemiyor, fakat tehlikeli şeyler söylüyordu. O kadar ki nihayet büyük Cemal Paşa'nın onu teskine mecbur olduğunu gördük.

Balkan Harbi'nde büyük kabinenin hışmına uğramış hapise atılmıştı. Sonra Merkez-i Umumî'yi gücendirdiği için, Bilecik'e sürüldü. Sürgün, ona ya çok haksız, ya pek can yakıcı gelmiş olacak ki sonra, her fırsatta Merkezi Umumî âzalarına karşı hıncını bol bol harcadı.

Divan-ı Harp'lerde, İstiklâl Mahkemeleri'nde İttihatçılar sorguya çekilirken, Aka, bütün eski dertleri tazelenerek romantik bir coşkunlukla onlara hücum etti. Halbuki hiç de kindar bir adam tesiri bırakmaz. Demek mizaçların hakikî mihenk taşı hadiselermiş. İnsanları onlar önünde imtihan ettikten sonra damgalamalı.

Keşke onun hayatında, ne bu sürgün faciası olsa, ne de yüreğini zaman zaman tutuşturan hınc ateşi bulunsaydı. Çünkü Aka'yı:

Muzaffer vakt-i fırsatta adûdan intikam almaz

mısraının ulvî cömertliği içinde görmemek hem dostlarını incitmiş, hem yaradılışı, karakteri hakkında yanlış hükümlere yol açmıştır.

Aka Gündüz, uzun zaman yalnız kalemiyle, yalnız sanatının geliriyle yaşamaya mecbur olduğu için çok yazdı. Gerçi "İşleyen demir ışıldar" derler ama, sanatkâr kalemi için bu hüküm doğru değildir. Birkaç gazeteye birden yazı yetiştirmek zoru, bir muharriri itinasızlığa atabilir.

Netekim onun da bazı eserlerinde bu hal görünür. Bakarsınız, çok güzel bir başlangıç karşısındasınız. Fikir güzel, üslup güzel, his, hayal, psikoloji, mantık mükemmeldir. Yirmi otuz sahife sonra, bu parılının solduğunu, göz kamaştıran duygu menevişleri üstüne koyu bir sisin çöktüğünü görürsünüz. Sanki eseri iki kişi yazmıştır. Araya o kadar çok ayrılıklar, başkalıklar girer.

Böyle aceleye gelmemiş romanlarında asıl Aka Gündüz'ü bulursunuz.

Mevzu seçmekte hiç zorluk çekmez. Meselâ *Üvey Ana* ona göre bir tek kelime değil, bir facia kumkumasıdır. Ondan bin macera çıkarır.

Odun Kokusu bir çoklarını tiksindirse de Aka'nın kaleminden geçince, odun kokusunun bir buhurdan olduğunu görürsünüz. *Tank Tango* tatsız bir isim değil mi? İlk bakışta biraz saman iskelesi malı tesiri bırakır. Fakat Aka Gündüz bu basit adın içine içtimaf bir faciayı, bir cemiyet çürüyüşünü istif etmiştir. Bu *Toprağın Kızları* da öyle. Yalnız şu sonuncuyu ötekilerden ayırmak lâzım. Çünkü bazı eserlerinde az müşahedeci, daha çok hayaller yaratıcı görünen hikâyeci, Bu *Toprağın Kızları*'nda yaman bir teşrihçi ve kuvvetli bir objektif olmuştur. Sanatının adesesini altına aldığı hâdiseleri ve tipleri bir tek bulanık nokta bile bırakmadan yürütüyor.

Yukarıda onun romantizme kaçan taraflarına işaret etmiştim. Heyecanı kuvvetli, sanihası geniş her yaratıcı adamda bu türlü akışlar görülür. Nitekim olgunlaşıp ruhunun köpükleri durulunca, Aka Gündüz'ün de realist cephesi, daha kabarık çizgiler ve daha koyu renklerle belirdi. Sanatın ana harcını teşkil eden kafa ve ruh radyumu adamda bulunursa, birkaç sahifelik eseriyle ehramların ömrünü alabilir. Ne mutlu onlara ki arkalarında bu türlü eserler bırakırlar.

İntikal çağının iki sîmâsı Âkif ve Pertev Paşa'lar

TANZİMAT'I yalnız Reşit Paşa'nın başından çıkmış siyasî bir hâdise saymak, kısa ve sık bir görüş olur. O, daha ziyade içtimaî bir vakıa gibi muhakeme edilmeye lâyıktır.

Tanzimat'ın siyasî, malî, idarî, adlî cepheleri yanında, bir de dil ve estetik tarafı var. Her biri üstünde durdukça mânâları derinleşir, sınırları genişler.

Yeryüzünün hiçbir köşesinde, halkın daha doğrusu içtimaî vicdanın sezip beklemediği bir yenilik, bir tek adamın kuvvetiyle doğamaz.

Dehâ, işte bu içtimaî vicdanın özlediğini keşfeden tılsımlı pusuladır.

Reşit Paşa, bu bakımdan büyük adam sayılır.

Tanzimat'ın malî, adlî, idarî, siyasî tarafları birer tarih mütearifesi olduğu için, biz, bunlar üstünde durmayacağız. Fakat intikal çağı öyle değildir.

İki devir, hiçbir zaman bıçakla kesilmiş iki parçaya benzemez. Eski ile yeniyi daima az çok derin bir uçurum ayırır.

İntikal çağı, işte bu ayrılıklar arasına atılmış bir köprüdür. Ayrılık uçurumunu ortadan kaldıran bu köprüyü iki şahsiyet omuzlarında taşırlar. Âkif ve Ethem Pertev Paşalar.

Âkif Paşa Yozgat'ta doğmuş ileri bir zekâ idi. Kader ve tesadüf elinden tutarak İstanbul'a getirdi. Hariciye ve Mülkiye Nazırlıklarına kadar yükseldi.

Medresede okuduğu ve kültür bakımından şarka bağlı olduğu için, eserleri şekil yeniliği taşımaz. Fakat bu eski zarfların içinde yeni ve uyanık bir ruhun yaşadığı görülür.

Divanı toplanmadığı halde elimize geçen kaside ve gazellerinden anlıyoruz ki Âkif Paşa, rûhen divan çerçevesinden taşmıştır.

Çağdaşlarının Beyza-ı Anka diye övdükleri *Adem Kasidesi*, zamanını geride bırakan bir tan aydınlığı halinde muhakeme edilebilir.

Ölüm, gerçi her derin ruh ve uyanık kafayı düşündürmüştür. Fakat bunların kimi, bir mümin vecdiyle, kimi bir mutasavvıf heyecaniyle yokluğu iskandile kalkışır. Âkif Paşa, mezarı tatlı bir sükûn sarayının kapısı halinde görür. Ondan konuşurken ruhu ürpermez. Korkuya yabancısıdır. Mısralarında bir kefen soğukluğu değil, dinlenen bir varlığın yumuşak süzülüşü duyulur. Okurken, yalnız zihninin bir meş'ale, bir ışıldak gibi bu büyük meçhulün derinliklerini yarmaya çalıştığını sezersiniz. Her beyitte yokluk, esrarlı nefesini yüzünüze üfler.

Bu kasidenin eskiden ayrılan bir yanı da baştanbaşa bir burgu gibi ölüm üstünde derinleşmesidir. Gerçi eskiden de bir mevzuu kuşatan bazı eserler yazılmış ve adlarına Yek Âvaz denilmişti. Fakat hiçbirinde *Adem Kasidesi*'nin düzgün bütünlüğüne rastlanamaz.

Âkif Paşa, nazımda bu yeniliği yaparken nesirden de emegini esirgememiş ve gerek *Tabsıra'sı*, gerekse *Şeyh Müştak'a Mektup'u* ile konuşulan Türkçe'yi beslemiştir.

Ne yazık ki bu değerli ve tarihî şahsiyetin fotoğrafı yok. Sözle çizilmiş bir tasviri bile yapılmamıştır.

Yalnız, uzlaşmaz düşmanı Tatar Pertev Paşa bazı hicivli tasvirlerinde şairden çok deveciye benzediğini söylemiş. Ben, Pertev Paşa divanında böyle hiçbir kıt'a görmedim. Ama, Hazine-i Evrak'ta çalışan bir dostumdan öğrendiğime göre ele geçen bir vesikada Âkif Paşa'ya atfedilen:

– Paşa'ya selâm, edin, Yozgat yalnız deveci değil, deve kinli şair de yetiştirir.

Sözleri varmış. Şu halde deveci rivayeti pek de esassız bir şey değil.

Ethem Pertev Paşa'ya gelince, onun donuk bir resmi var. Şişkin göz kapakları altından rind gözlerle bakan, dudaklarında olgun insanlara mahsus ince bir gülümseyiş sezilen bir adam.

Kıtır'ı konuştururken dile verdiği haktımâne kalenderlik de bu simaya koyduğum teşhisi haklı gösteriyor. Mektepler Nâzım Kemal Efendi ile Berlin'e gidişi onu çağdaşlarından ayırdı. Bir yandan akademilerde resme çalışırken, bir yandan da çocuk gibi mekteplere başvuruyor, bilgiye susıyan ruhunu kandırmaya çalışıyordu.

Elimizde birkaç tercümesiyle dağınık bir iki manzumesi kalmıştır. Destan şeklinde olanı bugün de okunabilir. Fakat onu asıl yaşatan *Av'ava'sıdır*.

Bu eser yazıldığı güne kadar, bizde muhavereli nesir yoktu. Şahıslar, dedim, dedi'lerle ayrılırdı. İlk olarak nesre karşılıklı konuşmayı Ethem Pertev Paşa getirdi. Şinâsi'nin İstanbul Sokakları makalesine cevap olsun diye yazılmıştır. Güzel, oynak ve hele gerçekten keskin, dokunaklı bir karşılıktır. *Av'ava'yı* mizahımız için de bir merhale değilse bile bir basamak sayabiliriz.

Paşa'nın ikinci eseri, *İtlaku'l-Eşkâr fi Ahdû'l-Ebkâr*'dır. Taaddüd-ü zevcat'ı müdafaa eder.

Av'ava'nın sahibi olan adam için hiç de parlak bir şey değil. Hatta seci düşkünlüğü göze batacak kadar yapma ve soğuk.

Bununla beraber Ethem Pertev Paşa, *Bekâ-yı Rûh* isimli tercüme manzumesinde, ilk Avrupa nazım şeklini kullanmak yeniliğinin de kahramanıdır. Edebiyat tarihlerinde, Paşa bu mazhariyetle anılmaz. Çünkü başladığı ile başkalarına örnek olamadı. Halbuki tesir, başka üstünlüklerin verimidir. Yeniye gerek çağdaşlarına, gerekse sonrakilere sevdirmek için, onu imrenecek bir hale koymak gerek.

Ama, haksızlık etmeyelim. İki Paşa Tanzimat'ın birer merhalesi değil, intikal çağının köprüleri olmak bakımından tarihe girmiş şahsiyetlerdir.

Ali Cânip

O NU Selânik'te Fâik Paşa konaklarındaki ticaret mektebinde tanıdım. Bu mektep sonradan İttihat ve Terakki adını almıştı. Sadrazam rahmetli Talât Paşa müdürümüzdü.

Bir sabah, sınıfın kapısı açıldı. Talât Bey, arkasında kumral bıyıklı, demevî yüzlü, genç bir adamla birlikte girdiler.

Rahmetli Talât Paşa uzun konuşmayı pek sevmezdi. Kısaca tanıttı:

– Yeni edebiyat hocanız Ali Cânip Bey!

Yeni hoca, daima yeni bir tetkik mevzuudur. Hepimiz dikkat kesilmiştik.

O, çok ciddi davranarak, daha ilk derste kuvvetli bir nüfuz tesis etmek istiyor gibiydi. Yumuşak fesini geriye itince, geniş yüksek bir alın meydana çıktı. Sol eliyle şakaklarını sıkıyor ve sıkığı yerlerde sarımtırak izler kalıyordu.

Ondan evvelki hocamız, kendi halinde bir adamcağızdı. Bize cinas'ın envainı kılı kırka yarararak okutur, ilmin gayesini hep bu zavallı teferruat içinde arardı.

O gün ilk defa olarak gerçek edebiyat, çağdaş estetikle karşılaştık. Ali Cânip, konuşmaya başlayınca, büsbütün başka ve

müessir bir adam oluyordu. Yepyeni şeyler söyliyerek, bütün bir saat bizi hayran hayran dinletti.

Zil çalınca dersi kesti ve gidip defteri imzaladı. O zaman solak olduğunu farkettilik.

Onun bizi yadırgatan bir tarafı daha vardı. Bir gün bakıyorsunuz usta bir terzi elinden çıkmış güzel urbalar, cici pardesü ile gelir; artesi ders o canım elbiselerin, pardesünün cepleri, kitap heybelerine dönerdi. Bir gün sınıfı nefis bir helyotrop kokusuyla doldurur, ertesı gün lăvantaya düşman olurdu. Çabuk neş'elenir, tez kızar, şimdi şakalaşır, biraz sonra azarlardı.

Şair olduğunu öğrenince, sevgi ve saygımız bir kat daha artmıştı. Sınıfça edebiyat derslerini zevkle beklerdik. Kafamız değişiyor, görüş ve anlayış ufuklarımız genişliyordu.

Bir gün onun bir şiirini ele geçirdik ve hep birden ezberledik. Manzumenin adı *Mumum İçin*'di.

Ertesi ders, kara tahta, onun mısralariyle dolmuştu.

– Kim yazdı bunları?

Diye çıkışacak oldu.

– Hepimiz biliyoruz!

Cevabını verdik. İnanmadı. Vazife olarak verilmemiş bir şiirin çocuklar tarafından gönül rızasıyla ezberlenmesi, hem sınıfça ezberlenmesi gerçekten de inanılacak şey değildi. Bu itina hoşuna gitti. Yavaş yavaş devrin yasak ettiği coşkun şiirleri bize taşımaya başladı.

Denebilir ki bize vatan ve milliyet aşkını ilk aşılıyan o olmuştur.

Mektepten çıktuktan sonra da ben, onun hocalığından müstağni kalamadım. Zaman zaman hâlâ irşadlarını alırım minnetim ve şükranım artar.

Portrelere başladıktan sonra bu irşadlar daha sıklaştı. Bazan görüşmemizi bile beklemeye tez canı razı olmaz, düşündüklerini mektupla bildirir, kulağımı çeker.

Bu başlangıç, pek kıymetli çocukluk zamanlarımı bana tekrar yaşattığı için, onu biraz uzatmaktan kendimi alamadım. Okuyanlar hoş görsünler.

Ali Cânîp'in sanatkârlığına, edebî hüviyetine gelince:

Ince duygulu şiirleri, *Genç Kalemler*'de çıkar çıkmaz dudaklarda gezer, gönüllerin tesellisi, hafızaların süsü olurdu.

Çapraşık, güç kafiyeli Triyole'lerinin birinde avucuna düşen bir güz yaprağına:

Söyle şehren kadar ölüm sarı mı?

diye sormuştu. Bu mısra tılsımlı levhalar gibidir. Ruhunuz ona yaklaştıkça renkten renge girer, başka başka derinliklere gömüldüğünüzü duyarsınız.

Bu şiirlerde, bir gün geldi, büyük bir tefekkür hamlesi mayalanıp kabardı. Onlarda şarkın eski, miskin insanlarını sarsan dalgali bir uğultu duyulmaya başladı:

*Daldım gözünde vehm uyuyan susmuş ufkuna
Ey Şark kanmadın mı asırlarca uykuna?*

feryadından sonra:

*Her zulmü, kahrı boğmaya bir parça kan yeter
Ey Şark uyan yeter, yeter ey Şark uyan yeter!*

beyti etrafta bir ruh zelzelesi uyandırdı. *Genç Kalemler*'den bütün İstanbul gazeteleri onu alıp bastılar. Ortalık fikir kıvılcımları içinde kaldı. Eski yeni davası yeni baştan tazelandı.

Bu güzel şiirin, hususiyetlerinden biri de terkipsiz dille yazılmış olması idi. Yeni Lisan bununla çok kuvvetli bir bedîî şahide kavuşmuş, ona söylenecek söz, edilecek bühtan kalmamıştı.

Ali Cânîp, eğer başka hiçbir şey yapmamış olsaydı, yine yalnız bu şiiri ve neticeleriyle tarihe geçmek hakkını alacaktı. Fakat talihi, onu daha yüksek yaratışlara da kavuşturdu. Bir yandan bediiyatımızı işler, güzel örnekler verirken, bir yandan da Yeni Lisan davasının bayraktarlığını yapıyordu.

Cenab Şahabeddin'in keskin ve alaylı hücumlarını Ali Cânîp'ten başka karşılayıp çelen olmadı. *Evrak-ı Eyyam*'da bunların izleri görülür.

Hocamın diğer cephelerinden biri de geniş tettebbüdüdür. Herkesin zevk ve safa ile geçirdiği gençliğini o, kitaba gömmek büyüklüğünü gösterdi. Loş havalı nemli kubbeler altında yıllar geçirerek tetkiklerde bulundu.

Hayat Mecmuası'nda neşrettiği şeyler, izsiz, ışıksız geçmişten toplanmış değerli bilgilerdir. Muallim Nâci ve hele Nedim hakkındaki tetkiklerini hürmetle karşılanacak ilmi emekler gibi selâmlamayı borç bilirim.

Eski şiirlerini *Geçtiğim Yol* adı altında topladı. Dil Encümeni'nde senelerden beri çalışmaktadır. Boş vakit geçirmek âdeti olmadığı için herhalde yeni şeyler hazırladığını umuyorum. Ömer Seyfettin hakkındaki eseri de pek hususi bir renk taşır. Ali Cânîp, zekâsı, zevki, bilgisi ile dünden başlayarak yarına kadar giden geniş bir fikir ve his iklimine sahipliğinin damgasını vurmuştur. Onun bu mazhariyetine hem hürmet ediyor, hem imreniyorum.

Ali Ekrem

KIR düşmüş kızıla yakın kumral bir sakal, bir çift gür, Barbaros kaş... İçinden üflenmiş gibi parıltılı çakır gözler; gamlı ağız çizgileri; görünmez bir acıyı damla damla tadiyormuş hissini veren buruk dudaklar; tükenmez susayışlarla sıra sıra çatlayıp katlanmış geniş bir alın. Uzunca bir boy.

Onu, ilk defa bir imtihan odasında tanıdım. Yorgun ve bezgindi. Çocuklar girip çıktıkça sual tazelemenin ona güç geldiğini görüyordum. Sesinde mahzun bir donukluk ve sözlerinde şikâyet benzer bir durgunluk vardı.

Arkasında yarım asırlık bir şöhret ve o şöhreti kuran bir emekten sonra, lise hocalığına katlanmak, hem buna bir üniversite kürsüsünden inerek katlanmak kolay değildir.

Rahmetliyi elle tutulacak kadar katı bir usanç havasıyla kuşatan da galiba en çok bu idi.

Bir zamanlar büyük, şanlı babasının sarayı ürküten varlığı yüzünden adını saklamak zorunda kalmıştı. Eserlerini Ali Ekrem yerine, A. Nadir imzasıyla neşrediyordu. *Servet-i Fünun*'a bu isimle girmiş, hattâ *Vasiyet*'i bu imza ile halka bağışlamıştı.

Sonra bir gün siyâsî hava değişti. Zindanlara hürriyet'in güneşi girdi. Sarayla kulube birleşti ve babasının dediği gibi "Bir

şehinşah-ı cihanla bir çoban siyyan oldu". O zaman A. Nadir yüzünü kaplıyan müstear bulutu attı ve Nâmık Kemalzâde Ali Ekrem adıyla ortaya atıldı. Edebiyat tarihimiz, medenî tarihimizin de bir parçası olduğu için Ali Ekrem'in bir hususiyeti üstünde duracaktır. Bu hususiyet, Servet-i Fünun devrinde, Türkçe'yi, lügatçıların istediği şekilde değil, halkın söylediği şekilde kullanıştır.

Servet-i Fünun, Dömeke zaferi üzerine bir Nüsha-i Mümtaze çıkarmıştı. Ali Ekrem, bu sayıya meşhur Vasiyet'ini verdi. Dekor bir harp sahnesidir. Burada iki kahraman hemşeri buluşurlar. Memiş, ona köyden gelen mektubu okutur:

*Donukça bir fenerin nur-u sâyedârında
Ağaçların arasında, zamân-ı râhatta
Nöbet değiştirilen bir ferahlı saatta
Buluştular iki hemşeri kahraman asker
Çemişkezekli Memiş'le, bölük emini Ömer.*

"diye başlayan bu şiir, iki ayrı adam tarafından yazılmış kadar başka başka üslûptadır.

Şair konuşmaya başladığı vakit, şehname veznini, hattâ şehname diline yakın Osmanlıca'yı kullanır. Harp sahnesinin canlandırılması için buna lüzum görmüştür. Fakat zaman bu şiirin o parçalarını yaprak gibi döktü. Kalan taraf, kök olan taraf, Memiş'le, Ömer'in dertleşmeleri, köyden gelen haberler ve köye gönderilen haberlerdir:

- Gel arkadaş bakalım gel şu mektubu anlat
- Babam nasıl?..
- İyidir!
- Çok şükür, nasıl Emine'm?
- Yeminlidir bana bak hiç yalan demez ki ninem
- Çarık taktığımız gün ağırca hasta idi.
- "Memiş eğer ben ölürsem, sakın acınma!" dedi.

Hele:

Çekirge çok düşüvermiş, ögen hele yoğurmuş

Ağılda üç koyun ölmüş, sıcak biraz çoğumuş.
 – Ne saklıyon bana sen anlamam mı halinden
 Bizim kadın gidiverdi duşumda gördüm ben

Ve karısının mezarı hakkındaki vasiyetini anlatan:

Kızıl boya, sarı altın yazıyla süslemeli,
 Taşın yüzünde kılıç resmi olmalı mutlak
 Memiş nefer mi, ya zabıt mi kim bakıp soracak?
 Bir ince süngü yapılsın kılıç değilse bile!

parçaları, değil o zaman için, bugün için bile ileri bir hamle mânâsını taşırlar.

Bu şiir, o vakitler uzun münakaşalara, müsbet, menfi fikirlerin doğmasına, çarpışmasına yol açmıştı. Servet-i Fünuncular, bir yandan kendi bedîi telekkilerine uymıyan bu üslubu yadırgamışlar, bir yandan da yadırgadıkları bu sade dil içinde köy havaları gibi saf ve lekesiz bir teneffüsün kuvvetini sezip için için imrenmişlerdi.

Ali Ekrem, bir yandan dilde bu hususî vadiyi açarken, bir yandan vezin'de kullanılanlardan daha kıvrak Bahir'ler arayıp deniyordu:

Çıtıtık pıtıtık bir kız geliyor
 Gönlümü çalacak hırsız geliyor

Tıkıtık tıkıtık saatim vuruyor
 Her vurdukça yüreğim duruyor

gibi sınavışları, bu aranmaların mahsulü sayabiliriz.

Onda yeni devirler açacak derin hassasiyetler, geniş hayal dünyaları yoktu. Mısraları, engin denizlerin uğultusunu vermez. İnsanı vecid'in sınırsız göklerinde sallıyarak kendinden geçiren şeyler yazmadı.

Kendi kuvvetini bilen ve o kuvvet hududundan aşmıyan ölçülü bir ruhla çalıştı. Şiir Demeti sözümüzün şahididir. Belki babasının dramatik varlığına hürmeten o da tiyatro vadisini yokladı. Fakat

Baria'sı üstünde durulmaya değmez. Eserde sık sık rastlanan "Elinde şişe şaşım bu işe!" sözleri, biraz da *Vatan Yahut Silistre*'deki Abdullah Çavuş'un diline doladığı "Kıyamet mi kopar?" pelesengini hatırlatır.

Ali Ekrem'in bu sanatkâr tarafından başka bir de hocalık hayatı vardır. Uzun yıllar Darülfünun'da Şerh-i Mütûn Müderrisliği etti.

Talebesine verdiği notlar, büyük ciltler teşkil edecek kadar çoktur. Bunlara, kıymetli Üstâd Ferid'in notları da katılırsa, eksiksiz bir eser haline gelebilir.

Ailesinden bugün hayatta kimler var? Bilmiyorum! Fakat Ali Ekrem o adamlardandır ki yazdığı eserler kadar, hâtıraları, mahfuzatı, mektupları, notları da edebî tarih bakımından değerlidir. Bir devrin içinden bu türlü insanlar meş'ale gibi etrafı aydınlatarak geçerler. Vârisleri, memleketin bu ihtiyacını düşünürler, kâğıtlarını bu noktadan inceliyerek tasnif ederlerse büyük bir hayır işlemiş olurlar.

Bekir Sıtkı Kunt

ESMER bir ten. Düz inen ve kaşlar hizasında azıcık çıkıntı yapan mütehayyil bir alın. Gençliği, bu alını çizgilerle yarılmaktan kurtaramamıştır. Baş, yalnız gür, yumuşak saçlarla değil, derin düşüncelerle de yüklüdür. Yüksek kemerli kaşların altında iri, biçimli bir çift göz parlar. Teninin esmerliği, bunların açık rengile hoş bir tezat yapar. Koyu, sık kirpiklerle oyalı gözlerinde alıngan, utangaç bir ruhun bütün alâmetleri sezilir. Burnu “Görünüşe aldanma!” diyen atalar sözünün parlak bir şahididir. Alnının bittiği yerden bu burun, donmuş bir gurur çağlıyanı gibi atılıp iner. Etli, dolgun dudakları, geniş fakat muntazam ağzının da şiddetli isteklerden haber veren bir hali vardır. Büyük baş, boynunu olduğundan da ince gösterir. Orta boylu, ince yapılıdır.

Ben, onu Vakit’in yazı odasında tanıdım. Bir gün oraya girince, arkasını pencereye vermiş, önündeki beyaz kâğıtlara bakarak düşünen bir genç görmüştüm.

Başka kimse olmadığı için hemen tanışamadık. Henüz pek gençti. İlkini bizim çocuklardan birinin arkadaşı sanmıştım. Sonra öğrendim ki kapı yoldaşıyız.

Bir yandan mektebe gidiyor, bir yandan da gazetede çalışıyordu. Aradan zaman geçti. O da muhitine ısındı, arkadaşlar peydahladı.

En çok dikkatimi çeken hali, ağırbaşlılığı idi. Kendine karşı saygı beslediği görülüyordu. En küçük bir haberi yazarken bile baştan savma karalamıyor, o küçücük habere hoş bir üslup kaftanı giydirmeye uğraşıyordu. Tecrübeli bir göz, Bekir Sıtkı'nın bu ayrılışında, zengin bir ruhun altın damarlarını seçebilirdi.

O vakitler, gazete bir de haftalık ilâve çıkarıyordu. Bir nüshasında Bekir Sıtkı imzasına rastlamıştım. Tabii dikkatle okudum ve o durgun, o çekingen varlığın arkasında ne kaynak bir ruh volkanı yaşadığını gördüm.

Hatırımda kaldığına göre, bu yazı, bir bar kadınına tasvir ediyordu. Alev gibi oynak, alev gibi kıvrak bir kınılış dökülüşün genç bir yürekteki izleri, bu yazıda bütün derinlikleriyle yaşıyordu. Uzun perhizlerin, maddi manevî setlerin biriktirdiği bir ihtiras bu satırlarda olanca ateşiyle şahlanmıştı.

Bu küçük mensure, bana Bekir Sıtkı'nın ilk fırsatta büyük mevzulara, çetin deneyişlere atılacağını gösteriyordu. Netekim çok geçmeden, ondan kuvvetli bir hikâyecinin çıktığını gördük.

Üslubu geliyor, bakışları derinliklere iniyor, müşahade perdesinin dışında kalmamanın sırrına eriyor; fakat kendisi, hali hiç değişmiyordu.

Bir gün gazetecilikten ayrıldı. Zaten bu iş, onun hayatında bir basamaktan başka bir şey değildi. Uzun zaman birbirimizden habersiz yaşadıktan sonra, ansızın *Memleket Hikâyeleri* adlı bir eser ile karşılaştık.

Memleket Hikâyeleri kullanılmış bir isimdi. Yine kuvvetli bir hikâyeci olan Refik Halit, epey evvel bir kitabını bu adla ortaya atmıştı. *Şeftali Bahçeleri*, *Sarı Bal*, *Yatık Emine* gibi Türkçe durdukça kıymeti bitmeyecek nefis hikâyeler bu kitaptadır.

Bekir Sıtkı da elbette bunları görmüş, okumuştur. Aynı ismi kullanmanın bizi şaşırtacağını da biliyordu. Ama kendi eserine de bu adı vermekten çekinmedi. Çünkü kendi yazdıklarının hakikî memleket hikâyeleri olduğuna inanmıştı. Memleketin verdiğini memlekete bağışlamak istedi. Bu duygunun arkasında, bir gurur tadı, bir benlik lezzeti var mı? Bilmiyorum! Fakat Bekir Sıtkı'nın o zamanlar bu isim birliği hakkında okuyuculara hesap verdiğini hatırlayanlar çoktur. *Memleket Hikâyeleri* geniş bir düşünüş

bakımından, hakikaten herkese, her istidat ve kudrete açık bir kapı sayılabilir. Kendinde kabiliyet görenler çala dursunlar, iş cevap almakta, ev sahibiyle tanışıp görüşmektedir.

Bekir Sıtkı, genç yaşından umulmaz bir olgunlukla mevzularını işledi. Köye giden yolu, köyün uzaktan ve yakından görünüşünü; köy odasında, köy kahvesinde, tarlada, çapada, zeytinde, harmanda, pazarda, asker ocağında köylüyü tetkik etti. Kasaba halkını, kasabanın iç yüzünü, orada yaşayan halkı, bu halkın arasına aşılmaz perdeler geren sınıf farklarını gördü.

Bu görüş, İstanbul'da oturmakla kavuşulacak mazhariyetlerden değildir. Mesleği, onu bu çenberlerden kurtararak Anadolu'nun göbeğine çekti. Diyar diyar gezdirdi. Bu topraklar üstünde iklimlerin nasıl değiştiğini, yüzlerin nasıl perde perde solup, perde perde renklendiğini, ruhların bütün bu değişmeler arasında nasıl hiçbir tahavvüle uğramadan granitleştiğini bir bir gözden geçirdi.

Bütün bu dalga dalga açılıp kapanan varlıklar, onun sanatkâr benliğine, yalnız heyecan vermekle kalmıyor, zihnini de çalıştırıyor ve yeni sezislerin yanında yepyeni buluşlar da sıralanıyordu. Bekir Sıtkı aldığı küçük not hülâsalarıyla her gezintiden biraz daha zenginlemiş dönüyordu.

Hikâyelerinde gördüğümüz iskelet sağlamlığı, mantık olgunluğu ve derin tahliller, işte bu yüzdendir. Adliyeciler, keşif raporlarını, ifade alışlarını, tahkikat evrakını garip bir üslûpla yazarlar. Adli vuzuh, hakkın bulutsuz bir surette gösterilmek istenmesi, belki bu üslûbun böyle oluşunda müessirdir. Fakat bir de gece gündüz hep bunlarla meşgul bir sanatkârı düşünmeye, onun bu dil, bu görüş ve bu gösteriş muhitinden sıyrılıp kendine gelmesi bir meseledir. Bekir Sıtkı yıllarca bu iki başlı hayat içinde yaşadı. Birinden ötekine geçiş ruh ve fikir için gerçekten hayli uzun bir seyahat kadar yorucudur.

Geçenlerde görüşürken, yeni bir eser hazırlamakta olduğunu söylüyordu. Son vazifesi sanat bakımından daha elverişlidir. Kendisinden başardıklarını çok geride bırakacak eserler bekliyoruz.

Celâl Sâhir

İNCELİĞİ uzunluğunu mübalagalandıran narin bir vücut, hattâ şakaklarına bile tek ak düşmemiş çok saçlı bir baş. Kuru, fakat sevimli bir yüz. Kendi tabiriyle, menekşe gözler. Kaşları arasından biraz kemerlenerek inen, güzel bir koç burun. Şehvetli bir ağız, zeki bakışlar. Zarif kıvılcıkları. İşte Sâhir.

Türk Yurdu'nun ilk kurulduğu günlerde tanıdım. Kendine mahsus kandilli, geniş zaviyeli bir selâm verişiydi. Birinci karşılaşmamız, onun üstünde iyi tesir bırakmamış. Bunu sonradan aramızda sıcak samimiyet başladıktan sonra öğrenmişim. Sebebi de selâmını aynı zaviyelerle karşılamayışımış. İlkin bunu, benim nobranlığıma, gururuma falan vermiş; ama kalenderliğimi sezince de öfkesi geçmiş.

Konuşurken, başını yumuşak hareketlerle sallar, hele şiir okurken, bu salıntı içinin heyecanını besteliyen bir hal alırdı. Ondaki maddî tezat sesiyle gövdesi arasındaki ölçsüzlüktü. Bu narin omuzlar, bu dar göğüs ve incecik boyundan kalın, tok bir erkek sesi çıkar ve adamı şaşırtırdı.

İnce ve zarifti. Güzel giyinir, hoş konuşur, şakalarında bile sözün kibarını seçerdi. *Türk Yurdu* bir aralık mağrur ve müstehzi bir adamın elinde kalmış ve kuruluşundan beri oraya yazanlar

dağılmıştı. Sâhir, sevimli şahsiyetini mecmuaya bir mıknaatıs yaparak bu dağılışı önledi. Eskiler, onun aydınlık varlığı etrafında pervaneleştiler ve Yurd, parlaklığının son mertebesine erişti.

Çanakkale'ye gönderilen heyet içinde o da vardı.

Bütün hayatımı onlar verir de ben yaşarım

Kadınlar olmasa öksüz kalırdı eş'arım

dediği, kadınsız hiçbir şey yazamadığı ve bu illetini yine kendisi:

Bak şaşırdım, yine kadın diyorum!

mısraıyla tasdik ettiği için o kanlı harp sahnesinde epey şakalaşmıştık. Fakat Sâhir, birçok kahramanlık şairlerinden daha cesur çıktı. Yalnız her nedense eline silâh almaktan çekiniyordu.

Bir konak yerinde ona zorla tabanca attırdık. İlkın gözlerini kapadı. Kendi elindeki silâhın gümbürtüsünü beklerken göz kapakları buruşup titriyor, yüzü sinirli çizgilerle şimşekleniyordu. Ama Arıburnu'ndan en zengin ganimetle yine o döndü. Seyyar karyolasına bir düşman filintası bağlamışlar, kasaturalar takmışlar ve birkaç da boş bomba asmışlardı.

Bir aralık ben İstanbul'dan ayrılmıştım. İki sene sonra tekrar gelince dostlar:

– Sâhir'i görme, dediler, tüccar oldu.

– Tüccar mı oldu? Ne münasebet?

Diye bağırığımı hatırlarım. Çünkü dünyada Sâhir'le ticaret kadar birbirine zıt, pek az şey bulunabileceğine inanıyordum. Ama işte bu umulmaz şey onda birleşmişti.

Mısır Çarşısı'nın çiçek pazarına açılan kapısı yanında, galiba Makulyan hanında bir yazıhanesi vardı. Kalkıp gittim. Uzun hasretler ona şakacılığı unutturmadi. Kendini bana ikinci kere:

– Şair tâcir! diye takdim etti.

O vaktin gazetecileri, hele mizahçıları bu tâcir Sâhir'e hayli sataşmışlardı. Nihayet iş olacağına vardı. Şairin tâcir olamayacağı anlaşıl原因 yazıhane kapandı.

Artık akşamları Divanyolu'ndaki bir kahvede toplaşıyor ve onun Halil Nihat'la tavlâ oynamasını seyrediyorduk. Tavla diyip dudak bükmeiniz. Bu oyun, gerçekten sözü altın ve inci değerine

yükselten nükte yağmurlarına yol açardı. Her akşam oraya koşuşumuzun sebebi de işte bu idi.

Şahsiyetine gelince: Celâl Sâhir, bütün mânâsiyle bir sanat herdem tazesidir. Onu olgun bir Servet-i Fünun ocağında gördük. Fecr-i Âti'de Sâhir vardı. Terkipsiz lisan, yeni Türkçe, millî vezin davasını güdenler arasında yine Sâhir'in yer ve vazife aldığını biliyoruz.

Selânik'e geldiği vakit, Yeni Lisan davası üstünde şiddetli münakaşalar oluyordu. İlk terkipsiz şiiri, *Genç Kalemler*'de çıktı. "Yine göklerde güller açtı mesâ" diye başlayan bu manzume, gerçi yeni lisancılarının tam varmak istedikleri hedef değildi. Fakat hepimiz, yeni bir kuvvet kazanmakla sevinmiştik. O vakitler İstanbul aruz'u tutuyor. Neyzen Tevfik bile:

*O Selânik ki eğer Kâbe-i hürriyet ise
Emr-i Tevrat ile mescitte ibadet gibidir!*

diyordu.

Halbuki Sâhir, Edebiyat-ı Cedide'den Fecr-i Âti'ye ne kadar kolay bir akışla girdi ise, yeni lisan davasını da o kadar candan benimsemişti. Beyaz gölgeler şairinin zaman içindeki istihalesi bununla da bitmedi. Yalnız dil sadeliğine uymakla da kalmadı, hece veznini de kullandı.

İtiyatlar, paslı çivilere benzer. Gömüldükleri yerlerden pek zor sökölürler. Fakat Celâl Sâhir bütün bunları kendini üzmeden, varlığını, geçmişini yıkmadan başardı.

Bu kolaylık, acaba onun renksizliğinden midir? Her tuttuğu yolda yüksek tepelere varamadığı için mi değişmekte mahzur görmüyordu? Diyeceksiniz.

Ben böyle olduğunu zannetmiyorum. Sâhir'in zaman içinde kuvvetli sıçrayışlar yapması, her şeyden önce, hem yaşının, hem ruhunun gençliğindendir. Servet-i Fünun'culara göre yaşça çok küçüktü. Fecr-i Âti ise, zaten şahsiyetleri damgalıyacak, kalıplıyacak bir kuvvet değildi. Onun akışındaki kolaylık, biraz da bu sanat mektebi sayılan varlıkların, derin yarlar ve yüksek setlerle sınırlandırılmasından ileri geliyordu.

Zamanla birlikte yürümek, -eğer bir yürüyüş sendelemeden başarılırsa- epey sağlam bir değerın şahidi sayılabilir.

Sâhir, büyük bir şair midir?

*Beyaz Gölge*ler ve *Siyah* bizi böyle bir hükme götüremez. Hece ile yazdıklarında da bir çağ üstünlüğü yoktur.

Gerçi tıktırlı dört-dört-üç, dört-dört-dört-üç'ler arasında o heceye yeni bir âhenk vermiş ve yeni sazından:

Kaç muharrem geçti böyle sîne döğeli
Gecelerin niye hasret çeker hilâle
Seni Türk'ün hicranı mı koydu bu hâle

gibi gerçekten güzel sesler çıkarmıştı. Fakat birkaç örnek, bütün bir ömrün mükâfatı, bütün bir sanatın tesellisi olamaz. Belki hiçbir zaman bir çerçeve içinde olgunlaşmaya vakit bulamadığı için böyle yarım yarım harcanıp gitti. Belki ruhunda merkez gibi durgunlaşıp derinleşecek bir istidad olmadığı için böyle sıçramalar yaptı. Bu kadar geniş tahlilci bir hükmün yeri portre değildir. Zaten onu pek genç kaybettik. Ya son çağı, cevherinin tam zaman potasında eriyip temizlendiği dem idiyse?

Cenab Şahabeddin

YUMUŞAKLIĞI dokunmadan belli, tombalak, yuvarlak bir vücut. Beyaz bir ten. Keskin, tek çizgisi bulunmayan bir yüz, kenarları ince kırışıklarla süslü koyu kumral gözler. Ve bunların içinde meşhur zekâsından sıçramış birkaç kıvılcım çakıntısının yanıp söndüğü görülür.

Kısaya yakın orta bir boy. Çizgisiz, göğüssüz ve belsiz bir gövde. Genç, tumbul eller ve bu dolgun vücuttan çıkışına şaşacağınız cilveli, nazlı hareketler. Konuşan fıkırtılı omuzlar ve gıdıklanmış gibi kahkahalı bir karın...

Onda ilk göze çarpan şey, başının büyüklüğü idi. Yüksek alnının üstünde fikir sapanının açtığı çizgiler, adamı derin mânâlı bir kitap gibi düşündürürdü. İstekli, dolgun dudaklarında gülümseyiş hiç eksilmezdi. Biraz donuk ve azıcık soğuk bir gülümseyiş.

Nezaketi ezici, iltifatı utandırıcı idi. İnce ince konuştuğu halde muhatapları, kendileri imtihan oluyorlarmış gibi terletici bir eza sezerlerdi. Servet-i Fünun şairleri içinde aşk'ın kahramanı olarak tanınmıştı. Şarkın Müse'î* olduğuna inananlar vardı. Her hafta bir başka maceranın sıtmasıyla ateşlenen kalemi, zekâ ışığında ısıtılmaya çalışılmış neşideler veriyordu. Fakat duygulu bir gönül, bu ateşte maytap kıvılcımlarını andıran mübalagalı bir parıltıdan başka bir şey bulunmadığını pekâlâ hissedebildi.

Müse'nin Geceler'ine *Yakazat-ı Leyliye*'leriyle nazireler yazdı, ince, hoş, hatta belki güzel şeyler yarattı. Fakat onlar da kendi yaradılışının

kusurlarından kurtulamadılar. Mısralarına hudutsuz iç kaynayışlarının derin nabzını, keskin çılgınlığını, içli hıçkırıklarını koyamadı. Hani deniz kenarlarında, büyük fırtınaların uğultusunu, enginlerin sesini veren içi inilti dolu sedefler vardır. İçinde fagfur teller ve billûr mızrapların âhengi duyulur gibi olur. Onun mısralarında bu gerçek gönül seslerinden eser bulunmaz. Onun şiirinde insanı büyük heyecanlarla coşturan engin dalgalanıştan ziyade, şen sıçrayışlarla kınta kıvrıla akan sığ bir ırmak çağlıtı duyulur.

En üzgün, en samimî zamanlarında bile nihayet:

*Bir çâre-i fennî ile tahfif edemezsem,
Ezân ile terkis ederim bâr-ı hayâtı;
Gerçi bilirim lenk, hakâyık-zede, ebkem
Bî-kafiye bir sayhadır ömrün nakarâtı.*

demmişti. “Bir çare-i fennî” ile “bâr-ı hayat”ın hafiflemesi ne demektir? Hayat maddî âlemden ibaret bir varlık mıdır ki? Hele duygu ve düşünce âleminin mümessili geçinenler böyle kısır bir teselli ile nasıl avunabilirler?..

Cenab, hayatın asıl cevherini madde halinde gören bir adamdı. Her adımında, ömrünün her yeni kıvılcığında bu inanışının izleri açıkça görülür. Fakat onun bu katı ve faragatsız tarafının yanında zekâ ile süslenip incelmış bir yanı daha vardı.

Bir piyano sesinden koca bir manzume çıkarırdı. Hem gerçekten güzel bir manzume. Tuşların üstünde kâh kanatlanmış gibi hızla, kâh yaralanmış gibi sendeliye sendeliye seken ince parmakların dolaştığı his âlemini mısralara döker. Havada gittikçe alçalan iniltilerin sönüşünü de:

*Musikî-i sükûtu okşıyacak
Bir enîn-i hafî kalır ancak.*

beytiyle anlatır.

Cenab, evrak sözlerinde bir tılsım, bir büyü sezmiş gibi şiirlerini *Evrâk-ı Leyâl*, nesirelerini de *Evrâk-ı Eyyâm*’da toplamayı düşünmüştü. Çocukların adları doğduktan sonra konur. O, doğmadan önce bu isimleri sıralamıştı.

Nesir ve nazmın bir şahsiyette belirişi bizde bir hayli eskidir. Divan şairlerinin bile *Münşeat*’ları vardı. Fakat nesrin nazımda aynı derecede hâkimiyetini biz Hâmid’den evvelkilerde pek göremeyiz.

Cenab ikisinin de üstâdı oldu. Hatta nesri nazmından üstündür. Eytam-i Şühedaya parçası Tanrı'taki meşhur tiradla birlikte yıllarca nesrimizin en güzel örnekleri diye övüldü durdu. Hac Yolunda o zamanın en parlak ve renkli eseri sayıldı. Fakat galiba çölün kum birikintilerinden ve bembeyaz keskin bir ışık âleminde bahsettiği, satırlarına bunları sindirdiği için olacak, bu eser gözle beraber zihni de kamaştırıyordu. *Avrupa Mektupları*'nda bu fazla süs, bu çok düzgünlü poz yok. O eski çiy parlaklığın tatlı bir matlıkla daha cana yakın bir sadeliğe kavuştuğunu görüyoruz.

Cenab, Meşrutiyet'ten sonra memlekete müzahabeciliği sokan ilk adamdır. *Zaviye-i Felâsife*, Türkçe durdukça, her zekâyı ârif tebessümle besliyecek. Sanatkârın başka hiçbir yazısı olmasaydı da, yalnız bunlar onun şahsiyetindeki kuvveti göstermeye yeterdi.

Kendisinin ileri bir adam olduğuna şüphe yok. Fakat lisanda istiklâle gidişin bayraktarlarına ilk hücumu o yaptı. Arap ve Acem saltanatını Türklük için tabii bir hal buluyor ve bu yabancı boyunduruktan tiksiniyordu.

Uzun tahlillere burada yer yok. Ama bu ruh tezahürüne mim koyunuz. Çünkü biraz sonra aynı Cenab'ın Türk'ün medenî istiklâline de inanmadığını göreceksiniz. Bizim yeryüzünde ayrı bir çığır açtığımızı, asırları ayakta karşılayan eserler meydana getiremediğimizi, mezhep ve tarikatler kuramadığımızı söylemekten çekinmemiştii.

Darülfünun gençliğinin ona karşı küskünlüğü bu yüzden, ordunun kırılışı da Elveda Yıldızlar ve Mahmuzlar makalesinden ötürüdür. Yerlere serilmiş bir imparatorluk ve yüzbinlerce şehit huzurunda bu makale nasıl yazılırdı?

Paris'e göç edişi, vatandaşların sevgisini kaybetmenin bir neticesiydi. Oraya yerleşti. Fakat duramadı. Tekrar gelerek Bakırköy'ündeki evine çekildi. İlk sessiz yaşadı. Sonra Cumhuriyet'de makaleleri çıkmaya başladı. Bu yazılar içine sinen bazı fikirler, hele hece veznine sataşması çektiği vatan hasretinin de onu değiştirmedini gösterir. Bence Cenab memleketin sanat tarihindeki yerini, gönüllerden değil, zihinlerden almıştır. Şarkın Müses'i* olmak istiyenin son nasibi işte bu!

* Alfred de Musset (1810-1857) - Fransız Romantizmi'nin en önemli şair ve oyun yazarlarından biri.

Cevdet Paşa

ESKİ bir *Nevsal*'de resmini görmüştüm. Kemikleri üstüne sımsıkı gerilmiş bir yüz. Hafif bir sakal, geniş bir alın ve açık mavi gözler. Bu gözlerin, renginden çok, bakışları dikkate çarpıyor. Burgu gibi delen keskin, hattâ sivri bakışlar.

Bu yüksek zekânın Lofça'da doğduğunu biliyoruz. On yedisinden sonra, artık o dar muhite sığamadı. İstanbul'a geldi. Ondaki istidat genişliğini, çalışma hazinesini Deli Müftü keşfetmişti; Murat Molla, bu istidadın son kabuğunu kaldırdı. Uzun ve terkipli bir okuyuştan sonra, genç yaşında kürsüye çıkmıştı. O zamanlar, Ehl-i Kıyam diye tanınan azgın bir bilgiçler grubu vardı. Cami cami dolaşırlar, ders verenlere çetrefil sualler sorarlar ve adamcağızları mat edince hep birden kalkıp giderlerdi. Ehl-i Kıyam tâbiri işte bundan ötürüdür.

Cevdet Efendi'nin henüz delikanlı denecek bir yaşta kürsüye çıktığını duyunca, bu şark Sofistleri, hemen onun kürsüsü etrafında çöreklandılar.

Çetin sualler hazırlamışlar, mantık tuzakları kurmuşlardı. Bunları perde perde genç müderrisin önüne yaydılar. Cevdet tınmadı. Bilgisinin hisarı kurusıkılarla yıkılacak şeylerden değildi. Sordular, sordular, sordular, fakat cevaplar onların boyunlarına ağır hâleler gibi geçti ve Ehl-i Kıyam kötürümleşti.

O zaman, büyük bir ilim zaferi halinde alkışlanan bu hâdise Ahmet Cevdet'i kürsülerin kutbu haline koymuştu. Halbuki onun asıl kıymeti, hiç de bu galebede değildir. Birkaç softanın çene çanlarına ot tıkamak, ona şeref verecek bir hal sayılamaz.

Bu meselenin bahse değer tarafı, Ahmet Cevdet'in nasıl sağlam bir bilgi kaidesi üstünde yükseldiğini göstermesidir. Büyük hamleler ancak dolgun kafalardan doğabilirler.

Reşid Paşa'nın oğullarına Paşa oluşu, Ahmet Cevdet'in hayatında bir dönüm noktasıdır. Orada yeni bir âlemle karşılaşmış, yeni bilgi ufuklarının genişliğini duymuştu. İçindeki engin öğrenmek ihtirasını, bu duygular köpürttü. Kendisine bu yeni âlemin kapılarını açacak anahtarı aradı. Frenkçe öğrenmeye karar verdi. Sarık ve cübbe ile frenkçe o zamana göre uzlaşmaz şeylerdi. Fakat o, tuttuğu yolun doğruluğuna inanmıştı. Gizli gizli çalıştı. Fransızca'yı elde etti. Mişle'nin* eserleriyle temas, onda tarih merakını uyandırdı.

Reşid Paşa'nın konağında zamanın büyükleriyle tanışıyor, kendi mevkii de gittikçe yükseliyordu.

Fuat Paşa ile sıkıfıkı idiler. Bursa kaplıcaları, bir taraftan vücutlarını dinlendirirken, bir yandan da onları yeni bir esere başlatmıştı. Derlitoplu bir sarf ve nahiv kitabını orada yazdılar.

Bu kitap, didaktik eser vermek bakımından ondaki kabiliyeti ortaya koydu. İkinci basılışındaki tadiller ile eser de tek başına kaldı. Belâgat-ı Osmaniye'nin tohumu da yine bu kitabın sahifeleri içindedir.

Sistem eski, tâ Mutavvel tasnifine bağlı olmakla beraber kitapta dil ve fikir yenilikleri göze çarpar.

Bu sıralarda Encümen-i Daniş kuruluyor ve Cevdet Paşa da o ilim yuvasına giriyordu. Azadan her biri, birer eser yazmayı kararlaştırmışlardı. Fakat Cevdet Paşa'dan başka hiç kimse bu işi başaramadı. Meşhur on iki ciltlik *Tarih-i Cevdet* işte bu başarışın mahsulüdür.

Bizdeki şehnameciligi, vak'anüvisligi bilenler, eski tarihlere göz gezdirenler, bu eserin değerini hemen teslim ederler. Naima'ya kadar gelenlerin hepsi tarih ile destan arasında fark gözetmemişlerdi. Müverrih, hakikati değil, hoşâ gideni yazıyordu.

* Jules Michelet (1798-1874) - Fransız Tarihçi

Naima bile, Karaçelebizâde Aziz'in *Ravzatü'l-Ebrar*'ını ve sahibinin âkıbetini kastederek "Tarih yazan ihvan-ı bâsafaya birkaç nasihat yadigârdır" ithafıyla, "Yazarken, düşününüz ki bugün küçük mevkilerde bulunanlar yarın yükseklere çıkarlar. Verdiğiniz hükümlerin intikamını alırlar" mânâsına gelen öğütler vermiştir.

Böyle bir zihniyetle vukuatın hakikî çehresini çizmeye imkân olur mu?

Cevdet Paşa, bize ilk gerçek tarihi vermiştir. Eserinin baş tarafına koyduğu Mehazler kısmı da bu on iki cildin ne büyük emeklerle, ne göz nuru pahasına elde edildiğini gösterir.

Kısas-ı Enbiya ve Tarih-i Hulefa'ya gelince: Bu eser, din tarihi bakımından ne kadar ehemmiyetli ise, dil bakımından da o derecede değerlidir. *Kısas-ı Enbiya*'da öyle sahifeler var ki bugün için de imrenilecek örneklerden sayılabilir.

Zaten Cevdet Paşa'daki bu lisan kudreti değil midir ki onu Mecelle gibi bir hukukî vecizeye sahip etti.

Bu kuvvetli adam, memleketin derin boşluğu içinde durmadan çalışarak bir çok eserler verdi. Gerçek ilmin ilk meşalelerinden birini yaktı. Biz bu meşalenin aydınlığında hayli şeyler görüp öğrendik. *Miyar-ı Sedat* onda tecrübe ve terkip kabiliyetlerinin kaynaklarından biridir. Cevdet Paşa'yı ilim adamı olarak tanıyoruz. Eserlerinin çeşnisi herkese bu inancı vermiştir. Fakat gerek *Kısas-ı Enbiya*'daki üslûbu, gerek *Mecelle*'deki ifade komprimeleri, bizi bu büyük adamın edebî kudretine de hayran etmeye yeter.

Ebubekir Kânî

KÂNÎ Tokatlı'dır. Yeğen Mehmet Paşa'nın mahmillerindendi. Fakat en kuvvetli hicvini de yine ona karşı yazmıştır.

Eski bir edebiyat kitabında Kânî'nin bir resmi de var. Eflâk voyvodalarına, Ulah beylerine hususî kâtiplik ettiği zamanlara ait olduğunu sandığım bu resme göre, Kânî çehre züğürdü bir adamdır. Kavukla kürk arasına sıkışmış mini mini bir baş, bu küçük başın çelimsiz yüzü kaş, göz, alın, ağız ve sakalla da dolmamış gibidir.

Gaga burnunda küstah bir sivrilik sezilir. Tekir Binti Pamuk imzasiyle yazdığı *Hirrenâme* hicivden çok mizaha yakın nesirlerle doludur. Yeğen Mehmet Paşa'ya yazdığı mektup, hayatını altüst eden bir cür'et vesikası olarak mütalâa edilebilir.

Bu mektupla duçar olduğu akibet yanyana getirilirse, onun ruh cephesi de temaşa edilmiş olur. Kânî, taşkın ve kaynak sanatkâr ruhunun şahlanışına refahını, rahatını fedadan çekinmemiştir. Onun göğsünde tam mânâsıyla bir şair kalbi çarpar. Yüksek gururludur, kendisini himaye edenden bile gelse, küçültücü hiçbir hitabı karşılıksız bırakmaya katlanmaz.

Yeğen Mehmet Paşa, kulağına kadar gelen bir takım garip hareketlerinden ötürü şairin bir talebine "Ne vakit aklın başına yâr

ve kârın hemîşe temkin ü vekar olursa." diye cevap vermişti. Meşhur mektup, işte bu bir cümlelik tarize, hattâ tariz de değil, nasihate savrulmuş bir çuval taşır. Kânî, bu cümle için:

"... ibaresine 'şaşıım da kaldım' türküsünü çağırarak o kadar güldüm ki, az kaldı kasıklarım çatlıyacak ve belki de zapt-ı idrara bile tâbâver olamıyarak bîihtiyar çamaşırım ıslanacaktı" demekten çekinmiyor. Daha aşağılarda ise:

"Ben, mektubumda rindâne maişet, varı yoğu bir tutanlara hâs bir tavr-ı hikmettir; demiştim. Bunu, senin gibi idrâki gevşek ve mahfaza-i mağz-ı nümune nümâ-yi dünbelek olanlar anlamazlarsa mazurdurlar. Bak sana daha açık yazayım: Bir edeb-i bimedaniyetin muhtaç olduğu şeyler, bir oda içinde beş on parça kitab-ı perişan evrak, birkaç çotra şarab-ı erguvan revak ve kâhice müdavele-i akdah üns ü ülfet için bir iki ahbab-ı müteneffirü'n-nifak ve paşalarımız gibi zevata muhtaç olmayacak kadar meblağ-ı muhassalü'l-esbabü'l- infaktır" hükmünü veriyor. Bu birkaç cümle, Kânî'nin zügürt çehresine mukabil pek zengin ve asil bir ruhu olduğunu göstermektedir.

Ne yazık ki bugün onu yalnız cinaslar ve terkipler arkasına sığınmış bir derbeder sananlar var. Bu türlü değerli simalara daha çok emek harcamak zamanı artık gelmiştir.

Emin Bülent

UZUN bir boy, geniş omuzlar, sert, keskin, adalı kımıldanışlar, derin soluklu şişkin bir göğüs, güneşte tunçlaşmış kırmızı bir yüz, dik çizgili ve katılığı tâ karşıdan belli sağlam bir boyun. Bu atlet gövdenin üstünde biraz küçük gibi duran kumral; hayır hayır, kumraldan çok kızıla çalan bir baş.. Elmacıklara, çene kemiklerine yapışık, gergin, etsiz bir sporcu yüzü. İşte Emin Bülent.

Onu ömrümde üç kere gördüm. Biri Balkan Harbi sıralarında idi. İkinci kere Çanakkale'de, Arburnu'na tırmanan yalçın sırtlarda karşılaşmıştık. Geçenlerde bir defa da Kadıköy vapurunda rastladım.

Fakat kendisini görmeden de tanırdım. Selânik'te henüz bir lise talebesi iken onun şiirlerini okumuş, mısralarındaki gür erkek sesine gönül vermiştim. Bu mısralarda ben, eski Türk akıncılarının iğri kılıçlarını görür gibi olurdum. Hisarlar Karşı manzumesi, Edebiyat-ı Cedide simalarının, Fecr-i Âti şahsiyetlerinin hiçbirinde sezmediğimiz bir kahramanlık havası taşır. O mısralar, sanki birer tarih dehlizidir. İçinde canfes şalvarlı, eleğimsigma kuşaklı cihangirlerin nal şakırtıları, kılıç çakıntıları gelen birer tarih dehlizi..

Ben, bu şiirleri Makedonya'da okumuştum. Dağlarında manliher sesleri dinmeyen, kayalarında kan lekeleri kurumıyan

Makedonya havası, bu şiirlerin üstüne derin mabedlerin fısıltıyı uğultu yapan içli kubbelerini kuruyor, coşkun âhengini bir kat daha artırıyordu.

Emin Bülent, Rumelihisan'ının tırtıl kuşaklarına, yeri deler gibi toprağa saplanan burçlarına baka baka:

Guruba karşı mehâbetle dinlenen kuleler

Neden semanızın üstünde yok nevâ-yı zafer?

diye sorarken, ruhu hiç şüphesiz onların kurulduğu şanlı günlere kadar gidiyordu.

Yele sakallı bostancılar, hançer bıyıklı dizdarlar, zırh derili çıplaklar birer birer gözlerinin önünden geçmişti.

Yanar, sönerdi Hisarlarda şanlı miğferler

Gezerdi kalede müthiş sarıklı askerler

tablosu mutlaka böyle heybetli bir hayâl menşurundan süzölmüştür.

Viktor Hugo'nun *Mavi Gözlü Yunan Çocuğu* adlı şiiri onu sinirlendirmiş ve bu iç kaynaşmasından Kin volkanı fışkırmıştı. Fransız şairi, bu eserinde Yunan ihtilâline rûhen karışır ve henüz beşikte yatan bir Rum çocuğunun gözyaşlarını dindirmek için bir takımşeyler sorar. Sualler tabîî bir küçüğün akla gelen ihtiyaçlarını karşılayacak surette sıralanmıştır. Çocuk hepsine:

– Hayır! cevabını verir ve sonunda:

– Bana barutla kurşun ver ki, Balkan'da istiklâl için çarpışanlara götüreyim! der.

İnkılâp ve ihtilâlin bayrağını taşımış, hattâ bizzat bayrak olmuş bir şairin, Yunan ihtilâlcilerini alkışlaması belki akla yakın düşer. Fakat Emin Bülent de ondan daha mukaddes bir hakka dayanarak buna cevap vermiştir:

Dağlar lisana gelse de anlatsa hepsini;

Binlerce can dirilse de nakletse geçmişi;

Garbın cebin-i zâlimi, affetmedim seni,

Türk'üm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi!

kıt'ası bu topraklar üstünde bir tek Türk kaldıkça yaşıyacaktır.

Başta Emil Fage olmak üzere birçok Fransız münekkikleri, ihtilâl kurbanı Andre Şeniye için "Genç yaşında kafası kesilmeseydi Fransa'nın en büyük şairi olurdu" hükmünü verirler.* Emin Bülent'in bize bıraktığı birkaç şiir karşısında ben de zaman zaman böyle düşünmüş ve "Yazmaktan vazgeçmeseydi kimbilir daha ne güzel şeyler verecekti!" demişimdir.

Bir Girit faciası onu köpürtmeye yetiyor, akşam güneşleriyle kızıllaşan Hisarlar, ona kahraman bir ruh kalkınışı veriyordu. Bu kadar ergin bir içle yıllardır şiirden nasıl uzaklaştı; işte buna akıl erdiremiyorum.

Son günlerde öğrendiğim bir hâdise bu uzaklaşısı biraz anlatır gibidir. Edebî simalar hakkında vesika toplıyan bir arkadaş ona da baş vurarak "Sanat gayelerinizi anlatır, beğendiğiniz şiirlerinizi verir misiniz?" diye sormuş. Emin Bülent buna "Geçmişimizde birkaç şiir yazmak günahını işlemiş isek, bu demek değildir ki ömrümüz oldukça bunun hesabını verip azabını çekeceğiz. İşin mi yok Allah aşkına?" sözleriyle cevap vermiş.

Hayat, demek Emin Bülent'te şiiri günah saydıracak çetin bir ders tesiri bırakmış. Bu cevabın arkasında bence iki mânâ var:

1. Ya sanatkar, kendini yaratıcı bir adam saymıyor ve böyle kısır bir varlıkla şairliğini uzlaştıramıyor.

2. Yahut şiirin son yıllarda düştüğü çukura işaret ederek bu düşüşten kendi varlığını korumak gayretiyle konuşuyor.

İster biri, ister öteki olsun, ben bu düşünüşe düşmanım. Çünkü işte bunlardır ki bizi şair Emin Bülent'ten, yaradılışın ona bağışladığı hazinelerin mısra haline gelmesinden mahrum ediyor.

Halbuki Fecr-i Âti'yi kuranlar arasında şahsiyetini en çabuk belirten o, hususiyetini en kısa zaman içinde gösteren o, şiirleriyle sarı heyecanlar uyandıran o idi.

Acaba gerçekten mi yazmıyor? Yoksa garip bir şair kıskançlığıyla mi eserlerini saklıyor? Kimbilir!.. Valeri, yirmi yıl sustuktan sonra koca bir ciltle sanat ufkuna yeniden doğmuştu. Emin Bülent için de böyle düşünmek bana bir teselli gibi görünüyor.

* Emile Fagnet (1847-1916) - Fransız edebiyat eleştirmeni;
André de Chénier (1762-1794) - Fransız şair.

Enis Behiç

INCE, zarif bir endam; krem renkli solgun, fakat içindeki zekâ zorlayışıyla şişip kabarmış yuvarlak bir alın; profiline bir kuş manzarası veren keskin çizgili, atılgan bir burun; yüksek, kemerli kaşların ebedî hayreti altında sevimli, parlak gözler. İki sıra kirpik oyası içinde hızla dönen, hızla mânâ değiştiren bu gözler Enis'in madde olmuş maneviyatından birer parçadır.

Hafifçe kabarık şakaklardan sonra, süzüle süzüle inen yüz çizgileri çukurlu, sivri bir çene ile biter ve başı uzaktan bir topacı andırır.

Ben, onu Mülkiye'yi bitirdiği yıl tanıdım. Arkasında iyi kesilmiş siyah bir jaket atay, fantezi yelek ve çizgili pantolon vardı.

Bu ciddi kıyafet içinde bile o, yine kendi taşkın ruhunun bir alâmetini gösterirdi. Meselâ, kravatını herkes gibi düğüm bağlamaz, katı yakanın altına güzel kıvrımlar yapacak şekilde sıkıştırır, kalabalıktan ayrılırdı.

Dünyanın belki en şen adamlarındandır. Bir meclise girince, havayı değiştirir. Ağırlığı, resmiyeti hemen dağıtır. Tatlı, cana yakın bir şakraklıkla bütün bu işleri kimseyi incitmeden becerir ve herkesin:

– Hay Allah razı olsun! duasını kazanır.

Konuşması renklidir. Söylerken, ağzında bembeyaz dişleriyle beraber, sözleri de birer kıvılcım gibi çıkar. Sesi, yumuşak tavlıdır. Zahmetsizce her tona çıkıp iner. Her ırkın şivesini hem tecvid, hem nahiviyile birlikte taklid eder. Keman çalar, şarkı söyler, hülâsa eskilerin “Bir kol çengi” dedikleri nâdir yaradılışlı, dört başı mamur bir varlıktır.

Bükreş ve Peşte’de bıraktığı tesiri görenlerin parmakları ağızlarında kaldı. Siyasî hayat, bu şen şakrak, zevkine düşkün şahsiyetin altında ne derin ve karlı bir hüviyet yaşadığını gösterdi.

Onu en son defa, birkaç ay evvel Ankara’da gördüm. Zaman, yalnız saçlarına dokunmuş. Yirmi yıllık koca gün ehramının onun yüzünde bir tek izi bile yoktu.

Madde Enis işte budur. Sanatkâr, şair ve ruh Enis’e gelince:

O, ilk şiirlerini, *Şehbâl* mecmuasında neşretti.

Nâmık Kemal’in ruhuna ithaf ettiği bu şiir, Balkan felâketine ağlayan bir gönül imbiğinden damla damla süzölmüştü. Belki zamanın, millî yeisin de onu begendirmekte, ruhlara sıcak göstermekte payı vardır. Fakat gerçek olan şu ki hepimiz onu alkışladık.

Enis Behiç, olanla doycak, sanata karşı “Ne verseler ona şâkir, ne kılsalar ona şâd” diyecek adamlardan değildi. Ruhunda derin bir çarpıntı, hayalinde geniş bir ufuk, kalbinde kükremiş ihtiraslı bir engin seziyordu. Evvelce açılmış yollarda başkalarının izlerine basa basa yürümekle avunamadı. Yeni bir şey, bambaşka bir çığır açmak istedi. Bu iç dalgalanışından hız aldı ve aruzla musiki darplarını birleştirerek yeni bir âhenk keşfine çalıştı. Düm, tek kâ, düm tek’leri aruzla uzlaştırmak uğrunda bir hayli uğraştı.

Bu aranıştan, bu ruh sondajlarından belki yepyeni bir âhenk fiskeyi çıkacaktı. Fakat fena zamana rastladı. Millî cereyan etrafı kaplıyacak kadar genişlemiş ve kuvvetlenmişti. Yurtta yeni şairi, yeni sanatkârı heceden bekleyen bir hava dalgalanıyordu. Aruza yabancı malı gözüyle bakılıyor, manevi kapitülasyon zincirinin bir halkası gibi muhakeme ediliyordu. İşte bu yüzdendir ki Enis Behiç’in yeni âhenk keşfi tecrübeleri durdu.

O da hece vezniyle yazmaya başladı. Burada da yine ondaki ruh açlığının izlerini görürüz. *Süvariler* ve *Gemiciler* şiirleri tamamiyle başka tarzda yazılmıştır:

*Poyraz var
Yelken dolar
Gemi sanki kanatlı*

Tarzında mısraları, gittikçe artan rüzgâr gibi büyüttü. Gemiciler şiirini yana yatırırsanız, dalgalı bir deniz manzarası görürsünüz.

Enis bununla da kanmadı. Bir gün onu bizim eski bahriye tarihlerini okurken gördük. Orada gemici ıstılahları, Levend argoları, gemi parçalarına ait isimler öğrenip not ediyordu.

Çok geçmeden bu didişmeden şanlı bir ganimetle döndü, bize meşhur deniz destanları yazdı.

*Yine doldu gemimizin arması
Bizim gemi martı gibi pek oynak
Ne hoş olur şimdi ateş açarsak
Ufukları dumanların sarması,
"Vardiya"dan bağırdılar:
– Üç direkli bir gemi!
Kaptan sordu gür sesiyle:
– Bandırası belli mi?
– Venedikli!
Bu ses bütün göğüsleri dolaştı
Venedikli! Venedikli! Son saatin yaklaştı.*

Enis, hece veznine yalnız kahramanlık menkıbelerini, destan havasını sokmakla kalmadı. Heceye eski varsayıllarda gördüğümüz o erkek sesi de getirdi.

Bu kadar büyük bir ihtiras, derin susayışlarla edebiyata giren şairden biz, çok şey bekliyorduk. Fakat siyasî hayata atılış, onu birdenbire değiştirdi.

Bükreş'e gittikten sonra bize bir tek manzume yollamıştı. Onun ruhundaki başkalarından ayrılmak, yükseklikler fethetmek ihtirasını bildiğim için müşahede ufuklarının genişlemesine yardım eden bu yeni memuriyetine sevinmiştim. Fakat aldanmışım. Onu galiba bu yeni ufuklar tüketti.

Bir yerde bir ressamın Roma'daki meşhur sanat âbidelerini gördükten sonra elinden fırçasını attığını okumuştum. Acaba, Enis kendisine yeis veren büyük kudretlerle mi karşılaştı? Yoksa ondaki ihtiras, maddî refah ve zevk ile doyan, ruh fütuhâtından vazgeçen cinsten küçük çapta bir şey miydi?

Gönül "Hayır!" demek istiyor. Fakat zihin, bu yıllar süren susuşun altında ezilmekten kurtulamıyor.

Ercüment Behzat

DONUĞ, solgun bir ten. Biçimli bir yüz çerçevesi. Kansız yanaklar, siyah kaşlar ve kara kirpikler arasında, sümbül mavisi gözler; ilk hızda bakışlarınız bu renk tezaadının alımına kapılır. Geniş çıkıntılı, yuvarlak alnında, kafayı içerden zorlayan bir hamle sezersiniz. Kuvvetli çene kemikleri, yüzüne sertlik vermeyen çizgilerle iner. Düz, kusursuz yüzünde, hiçbir hususiyet göze çarpmaz. Muntazam ağzında bembeyaz dişler şimşeklenir. Koyu renkli saçları, kestane ile kumral arasında esmer bir renk taşır. Bu saçlar, bazen dikkatle taranmış, bazen de gelişi güzel dağılmıştır.

Ben, onu ilk defa İstanbul Lisesi'nin sahnesinde görmüştüm. Henüz çocuktu. Bir facia oynuyordu. Galiba bir kör rolünde piyesin bütün ağırlığını omuzlarında taşıyordu. O gün sesi, sesine koyduğu mânâ ve derinlikle muvaffaktı. Dinleyip seyrederken, hepimiz beğenmiştik. Hele derslerinde de ileri bir talebe olduğunu işitince, keyfimiz artmıştı. Sonra ne oldu? Nasıl oldu? pek bilmiyorum:

– Ercüment Behzat, Darülbeyt'e girmiş, dediler.

Tiyatroyu sevdiğini, sahne sanatkârlığına özendiğini tahmin etmek, -hele şahidi olduğumuz muvaffakiyetinden sonra- zor değildi.

Fakat yine yadırgamaktan kendimizi alamadık. Memlekette dört başı mamur sanatkâr yetişecek bir konservatuar yoktu. Korkuyorduk ki mektepten ayrılan bu çocuk, hayatta yarım kalacak. Amma, sanıyorum ki talihi yardım etti; biraz başka ufuklar gördü. İstidadını bileyecek, içindeki cevheri yontacak mazhariyetlere erdi.

Tiyatro hayatımızı, yakından takip etmediğim için, onun sahne kıymeti hakkında bir şey söyleyecek değilim. Eksik bilgiyle hüküm verilemez.

Yalnız şu var ki Ercüment Behzat aynı zamanda şairdir. Arada sırada mecmualarda şiirlerini okuruz. Son zamanlarda o, bunları topluyarak *Açıl Kilidim Açıl* adıyla bastırdı.

Eserin kabı, bütün orta çağ zekâlarını uğraştıran Ebülhevl ayarında bir muammadır. Galiba kendisi de bu sırlı hali sezmiş olacak ki:

– Açıl kilidim açıl! diyor.

İçinde günlerce dolaştığım halde -doğrusunu isterseniz- bu kapak bana, hâlâ bir eski zaman kalesinin tunç kapısı gibi kapalıdır, Açıl kilidim’le Açıl arasına giren mütakallis pençe, bu kapının sökölmez sürgüsü, kol demiri, paslı kilidi, ne bileyim, aşılmaz bir hisandır. Sonra ilk sahifedeki kısa kısa satırlar da adama hiç de cesaret verici şeyler değil.

Şair ilk manzumesinde:

*Bunları: kim okur, kim dinler?
Bizim cinler, bizim periler belki?
Belki Tekir kedim, yalnız kendim belki de?
Belki birkaç ahbap..*

diyor. İnsan, bu satırları okuduktan sonra, devam edip etmemekte tereddüde düşüyor. Ancak cinlerin, tekir kedilerin okuyup anlayacağı şeylere, biraz korku ve daha çok şüphe ile bakıyor.

Dahası var: Eğer, peri ve cinlere inanmıyacak kadar metin ve temkinli ve eğer kedilerle seviye yoldaşlığından yüksünmeyecek kadar kalender yaradılışlı iseniz de yine bu çetin yolda daha fazla yürüemezsiniz. Çünkü ikinci kıta daha feci ve daha titreticidir:

Kelime, kule: Netameli..
 Çiz. Yazma. Yaz Buna Rağmen..
 Kaçın Taklitten Her Türöl!
 Sakala İnci Diz, iğneyle kuyu kaz.
 Bunlar, Nece? Belki Akıllıca şeyler,
 Belki Delice!!

Ben, bundan da yılmadım. Başka başka puntolarla dizilmiş, başka başka tempodaki şiirleri -başka isim bulamadığım için böyle diyorum- okudum.

Meselâ şuna bakın:

Rüya: salıncak
 ..takıldı aya..
 Gök -yeşil badem mi- yoksa çiğdem mi?
 Gözleri ateş boncuk,
 merdiven bulutlarda bir sincap;
 elinde bir koza-kozalak:
 Kafam..
 ..Uçuyor aklım..
 kartopu salkım: sincabın kuyruğunda yıldızlar..
 ..düştü kozalak suya..
 Çatal omuzlarında güneş;
 ..yeni başım..
 İşte bir örnek daha:
 Şarkı söyleyen ağaç
 Ağlıyor halim-sokakta:
 Atlar koşuyor -beş nala- üstünden beş ayaklı,
 Uçurup tanıdıklarını:
 Sonra.. göl oluyor.. ortası halımın
 Gençliğim yıkanıyor.. içinde..

Şiirin alt tarafı üstünden de yaman. Zavallı şair sonunda galiba şiir ilâhesinin gazabına uğrıyarak taş oluyor.

Kitabın içinde harflere çeki düzen, irilik ufaklık verilerek iskelete benziyen bazı şekillerde şiirler de var.

Vaktiyle Fütürizm'in vazıı Marinetti'nin kitabında da bunlara benzer şeyler görmüştüm. O Aristo ve Homer mantığını çığnemek

lâzım geldiğine kanidir. Milâno bacalarının üçyüz metre üstünde uçar ve karnı, pervanenin hızıyla kızarken bu şiirlere gebe kaldığını söyler.

Ercüment Behzat da bu fikirde midir? Bilmiyorum, fakat eserde *Karagöze Duba Zincirleri*'ne dair güzel buluşlarını görünce, bu değerli zekâ ve ruhun, şu dalâlet batağında çırpınmasına acıdım.

Ama, kimbilir?.

Belki de o,

Benden çok

Daha çok

Bana acıyor!..

Ercüment Ekrem

BÜTÜN çizgileri yuvarlak, yumuşak, tombalak bir vücut; ince, beyaz bir ten. Tazeliği zamana pes dedirten pembe bir yüz. Kısa, dolgun, hiç adale hissi vermeyen kolların ucunda sedef tırnaklı, minimini bir çift haseki eli...

Elâ gözlerinde genç parıltılar, gülüşünde mes'ut ve memnun bir çizgi dalgalanışı, biraz taşkın gerdanında zevkli bir titreyiş vardır.

Bir mermer asaletiyle gergin derisinden yıllar, cilâ gibi geçer. Rüzgârlar kayaları nasıl yalıya yalıya parlatırlarsa, zaman da Ercüment'i öylece bir gençlik ehramı haline kor.

Ben, onu yirmi beş sene önce Babıâli'de tanıdım. Galiba matbuat müdürü idi. Akşamları bütün gazeteciler onun odasında toplanır, günün hâdiselerini orada süzölmüş bulurduk.

O vakte kadar, imzasını hiçbir yerde görmemiştim. Yalnız çok renkli konuşuşu, kuvvetli görüşü, hükümlerindeki sağlam mantık çerçevesi karşısında kendi kendime:

– Bu kadar güzel konuşan, gören, anlıyan, hattâ sezen adam, pekâlâ yazar da... Danseden, haydi haydi yürür...

Dedigimi hatırlarım.

Sonra, aradan ne kadar geçti bilmem, bir gün Vakit'te bir makale çıktı. Bu, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden bir parça idi. (...) Üslûbu hiç aksamadan bu satırlarda akıyordu.

Yalnız, üslup eski olmakla beraber vaka ve mevzua temel teşkil eden manzaralar yeni idi. Meselâ Evliya'nın sinemaya gidişini, tahassüslerini anlatan bir makalenin hakikî seyahatnâmede yer alması elbette akla sığmazdı.

Bir yandan okuyor, katıla katıla gülüyor, zevkle bükülüyor, bir yandan da:

– Kim bu acaba? Kim bu?

Diye söyleniyordum. Nihayet yazı bitince ben de hükmümü verdim:

– Her kim ise, aşkolsun adama... Evliya'nın derisi içine girmiş!

Evet, derisi içine... Çünkü bu benzeyiş şöyle böyle bir kılık kıyafet, duruş, oturuş taklidi derecesinde kalmış bir şey değildi. Hele sinemayı bir aşk filminin adesesini arkasından seyrettikten sonra, Evliya'nın sinemaya "sine-i ma" deyişini gerçekten hem çok güzel, hem pek mânâlı bir buluştu.

– Kim acaba! Kim bu?

Deyişim de işte bu türlü güzelliklerinden ötürü idi. Bilmem, herkes benim gibi midir? Ben, bana haz veren bir güzellik karşısında, yalnız zevk duymakla doyamam. İçimde bir minnet çiçeği de bu zevkle birlikte açar. İsterim ki bu çiçeği, onu yaratana sunayım.

Bizim yazı dünyamız, ne kadarcık şey!... İki saat sonra öğrendim:

– Ercüment Ekrem!

Dediler.

Evliya-yı Cedid, gerçekten çok ince, pek zarif şakalar, nüktelerle zamanın telakkilerine dokunuyordu. Şaka ve nükte diyorum. Fakat doğrusunu isterseniz, bunlar nükteden daha güzel ve şakadan daha derin şeylerdi.

Bu pastiş'ler, Evliya-yı Cedid'i hem meşhur etti, hem sevgili.

Sonra hemen her gazeteye, her mecmuaya yazmaya başladı. Artık Ercüment Ekrem de Evliya-yı Cedid kadar meşhurdur. Bir dem geldi ki Ercüment Ekrem, başka takma adlar da kullanmaya mecbur oldu. Üç dört gazetede başka başka müstearlarla yazıyordu. Mizah ve hicve zekâ kâğıfurundan petekler yaptı.

Bir nokta, küçük, küçücük, bir nokta ona sağlam bir mizahi makale mevzuu olabiliyordu. Meselâ *Komşu Hatırı* gibi.

Asıl şaşılacak şey şu ki Ercüment, en güzel oğlunu bu şaka ve mizah'la evlenişinden kazandı.

Belki garip bulacak, belki de azıcık şaşacaksınız. Fakat ben, son hikâye ve romanlarımız içinde yaratılmış iki nefis tip görüyorum. Biri Reşat Nuri'nin *Çalığışu*'ndaki Doktor Hayrullah'ı, öteki de Ercüment Ekrem'in *Meşhedî Cafer*'idir. Bu iki kahramanın da bütün iç ve dış çizgileri duru, aydınlık ve eksiksizdir.

Hattâ sirayet bakımından, halka mal oluş tarafından *Meşhedî* daha ağır basar.

Mübalâğa, ince bir sanattır. Damakta tuz ne ise, dimağda da mübalâğa odur. Biraz fazla, azıcık eksik oldu mu, lezzet kaybolur, tat gider, eser kavrulur. Ercüment Ekrem, bu keskin, bu tehlikeli kılıcı ustaca kullandı. Bize hikmeti az, fakat rindliği taşkın bir ikinci Nasrettin hediye etti.

Bazı eserlerinde cevher ayarının düştüğü de olmuştur. Lâkin biz de insaflı olalım. Çok yazmak ızdırarı, kalemle geçinmek davası dünyanın her yerinde, her çaptaki adamlar arasında aynı izi bırakmıştır.

Hiç şüphe etmiyorum ki böyle zorlanışlar olmasaydı bir Gün Doğmayınca'yı o da benimsemeyecek, adı üstünde böyle bir cömertliğe katlanmıyacaktı.

Hâlâ yazan bir kalem hakkında son hüküm verilemez. Kimbilir, belki yarın bugüne kadar yazdıklarını eteklerinde bırakan bir zekâ ve ruh şahikası yaratacaktır. Bunu candan ister ve gerçekleşmesine dua ederiz.

Eşref

KENDİSİNE yetişemedim. Daha doğrusu, o hicvimizin kutbu olduğu günlerde, ben bu gibi muhitlere girebilecek yaşta değildim.

Yalnız son zamanlarına ait bir resmini görmüştüm. Sanatkârın, keskin benliğini saklayan, yaratıcılara mahsus o esrarlı hüviyetinden asla haber vermeyen bir resim.

Galiba iyi bir fotoğrafçının elinden de çıkmamıştı. Bu eksikliğe otuz beş, kırk yıl evvelki baskı kusurlarımızı da eklerseniz, nasıl bir resimle karşılaştığımı anlıyabilirsiniz.

Bütün bunlarla beraber, dikkatli bir göz, bu kaba-saba fotograftan da onun bir yaradılış harikası olduğunu sezebilir. Ben, sanırım ki o resme, Eşref'in hicivleri arkasından bakmıştım. Sima, bir anda sıyrılmış ve o yüzün altından, zekâ ile aydınlık başka bir çehrenin belirdiğini görmüştüm.

Fes, alnın genişliğini kapıyor; fakat kaşlar üstündeki taşkın kavis, bu alnın dolgun yuvarlaklığını anlatıyor ve olgun bir beyinden haberler veriyordu.

Yüzüne bir bulut düşmüş gibiydi. Yağıza yakın bir esmerlikte olduğu anlaşıyordu. Gözlerinde, ne eski minyatürlerde görülen rindlerin, zevkle süzgün, şarapla mahmur bakışları, ne de şairlik vergisi sayılan hayran dalgınlık var.

Hayır, Eşref'in gözleri bambaşkadır. Yüzünüze biraz Çakırcalı'nın, birçok da Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın gözleriyle bakıyor. Kemerli koç burnu, mağrur bir hücum havası ile şişmiş gibidir. Kanatlarının ucundan inen derin çizgiler, ağız kenarına doğru incelererek canlanıyor. Hemen konuşacak, zarif bir şey söyleyecek sanıyorsunuz.

Sonra, yine sert bir sakalın uçları ağarmış çerçevesi başlıyor. Başa nisbetle omuzların enliliği, şairin sağlam yapılı gövdesine şahittir. Boyu bosu hakkındaki bilgimi, Hüseyin Rıfat'a borçluyum.

Delikanlılığında zeybek elbisesi kırık pusat giyen Eşref, öyle sanırım ki biraz da bu güçlü kuvvetli yaradılışına uyarak o kılığa girmişti.

O, kendisini bize şöyle takdim ediyor. "O" derken, tabii iç varlığını kastettiğimi söylemeye hacet yok. Bu tarifte Eşref, Kalemim redifine sığınmıştır:

*Kahr için hasmımı bir ra'd-ı kazâdır kalemim
Lekeler zâlimi, püsküllü belâdır kalemim!
Karşısında nice erbâb-ı denâet titrer
Hâkim-i mahkeme-i hükm-ü cezâdır kalemim.
İşitince sesini sanma iki dilli düdük
Mürtekipler için âheng-i safâdır kalemim
Çok mu alçaklara âlemde çalarsam galebe,
Elde bayrak gibi ihsân-ı Hüdâ'dır kalemim
Sihirbazân-ı cihâne kesilir bir ejder
Sanki Eşref, yed-i Musâ'da asâdır kalemim*

Şairin bu gazeli, Tanzimat'ın en büyük adamı Mustafa Reşit Paşa'nın:

*Bi-mahâbâ reh-i nâ-refteye gitsem de var
Kahr-ı hasm etmek için elde asâdır hâmem*

Matlalı eserine bir nazire gibi görünüyor. Fakat düşünülecek olursa, Kalem'in Reşit Paşa'dan ziyade, Eşref'in elinde korkunç bir kılıç parıltısı ile sıyrıldığı anlaşılır.

O, hiciv için doğmuştur. Hiçbir sebeple, hiçbir endişe ile ondan ayrılmadı. Yalnız bir kere dostlarının:

– Sen hep beddua mı edeceksin. Ömründe bir kere de bir dua söyle!

Demeleri üzerine, meşhur Şah ve Padişah'ını yazdı. Bu birkaç formalık manzumenin de garip bir talihi vardır. Eşref bunu yazıp bitirdikten sonra bastırmış ve Şah'a takdim etmek yolunu da bulmuştu. Fakat ne çare ki, tam bu sırada İran'dan gelen haberler Şah Muzafferüddin'in öldüğünü haber verdiler.

İşte o zaman Eşref, kendisine sataşan dostlarına İsplandit Palaşa:

– Kimseyi methetmezsin diyordunuz. Nasılmış bakalım?. Kitabın masrafını hangi hamiyetli beylerim verecek? Size uyararak mesleğimi tebdil ettim. İlk defa olarak Acem Şahı'nı sena ettim, o da tutup ölüverdi" diye çıkmış ve hemen şu kıt'ayı oracıkta karalamıştır:

*Zuhur ettiyse methiyyem müessir zehri hücumdan
Değil bende kabahat bendeki baht-ı siyâhındır;
Fütür etmem, asâ-yı sabra ettim ittikâ
Cihandan şâh gitti şimdi nöbet pâdişâhındır*

Şâh'a yazdığı methiye'nin duası gerçekten güzeldi. Vaktinde yetişse, sahibinin eline geçseydi, mutlaka dolgun bir caizeye erecekti.

Eşref Muzafferüddin'e:

*Nasıl ta'yin-i müddet eylerim tahdid-i maksatla
İlâhi, sence varken her muhâlin vech-i imkânı;
Vefat kabızü'l-ervâhtan sonra uzun müddet
Bu âlemde gönül sağ görmek ister Şâh-ı İrân'ı*

Diye dua etmiştir ki bu türlü kasidelerin hiçbirinde bu kadar güzel ve tatlı bir mübalağaya rastlanamaz.

Şairin nasıl yetiştiğini bilmiyoruz. Yaşadığı muhit, temas ettiği kimseler, bulunduğu işler, asla geniş tettebbulara imkân verecek, büyük ve derin öğrenişlere yol açacak şeyler değildi. Böyle olduğu halde, bazen onun öyle bir kıt'asile karşılaşsınız ki istidadının huzurunda hayretten donup kalmamak elden gelmez.

Meselâ Jandarma Efrâd-ı Cedidesi hakkında söylediği beyit bunlardan biridir. Şair şahlanan nefsanियeti için:

*Söylerim ehl-i kıyâm olduğunu
Seni jandarmalara tuttururum!*

Tehdidini savuruyor. Kendi vadisinde bu eşsiz bir pırlantadır.

Yukarıda Eşref'in muhit ve imkân yoksulluğu içinde yetiştiğini anlatmış ve bazı parlak kıt'alarının engin aydınlığı önünde hayretle irkildiğimizi söylemiştim.

Bir de bu adamın manevî zenginliklerin altın bir çağlıyan gürlüğü ile aktığı bir yerde yetiştiğini düşünün. Bu yüklü miras, o harikulâde verimli beyin tarlasına, ne hudutsuz bir tohum halinde saçılacaktı. Ve biz bugünkünden kaç kere büyük, kaç kere yüksek bir sanatkârla karşılaşacaktık!.

İnsan asıl bu türlü imkânsızlıklara, böyle talihsizliklere lânetler ediyor.

Nef'î, çağının en yüksek nimetine ermiş bir adamdı.

Şimşir-i zebânımdan ehibbâ hazer eyler

Der. Sağın, soluna kaza okları -Siham-ı Kazâ şairin hicivlerini topladığı kitabın adıdır. Matbu değildir. En muteber nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir- savurur, şiddetiyle meşhur bir hükümdarın huzurunda bile alabildiğine konuşurdu.

Fakat hicivlerinin çoğu adi küfürlerdir.

Pek azında, ancak yüzde üçünde, beşinde Eşref'in zarafeti göze çarpabilir. Nef'î, divanının ortaya koyduğu fikir servetinden anlıyoruz ki zamanının bütün ilimlerine vakıftı. En yüksek muhitlerde yaşıyordu. Çağının maddî ve manevî hazineleri içinde idi.

Bunlara şayet Eşref erseydi, hiç şüphesiz hiciv'de Nef'î'yi ölçsüz bir surette geçecekti.

Dedim ya, en büyük kabahat onun talihindedir. Onun talihsizliği ise, unutmıyalım ki fertte kalmaz, koca bir milletin kapkara alın yazısı olur. Çünkü vatan büyük evlâtlarıyla beraber güler, beraber ağlar.

Faîk Âli*

ESMER, ince bir yüz. Bu yüzü bir kat daha süzgünleştiren sivri bir çene. Dar omuzlarla olduğundan da uzun görünen bir gövde.

Yazisiyle resmini daha çocukluğumda görüp okumuştum. Kendisini Dil Kurultayı'nda tanıdım. Türkçe'nin geçirdiği değişimleri hiçe sayan bir üslûpla, yazdıklarını okuyordu. Sesi pek duyulmuyor, duymayanların huzursuz kımıldanışlarıyla ortalıkta bir fısıltı dolaşıyor ve ne dediği pek de anlaşılamıyordu.

Hatırımda hayal meyal kaldığına göre Faîk Âli Bey, Dil Kurultayı'nda kendi edebî mektebinin tarihi haklarını, başardığı işleri anlatmak istemişti.

Hiçbir toplantıda, hiçbir münakaşada birinci plâna geçtiğini, ön safta yer aldığını görmediğimiz için, sanat dışındaki hüviyetini pek bilmiyoruz. Yalnız bu görünmeyişin altında bir tevazu, bir çekingenlik sezer gibi oluyorum.

Kâğıt ve kalemiyle başbaşa kaldığı demlerde, Faîk Âli'nin mânâsı değişiyor. Seçtiği vezinlere, kullandığı kelimelere, *Kürst-i Temâşâ'sını* kurduğu yerlere bakılırsa, şairin mağrur ve saltanatlı bir başka varlığı daha görülür. Kalabalıktan çekinişi, herhangi bir

* Faik Âli'nin bu portreye itirazı ve mecmuanın cevabı için bk. "Üstad Faik Âli'den mecmuamıza bir mektup", *Yeni Mecmua*, S.54, 10 Mayıs 1940

fırsatla görünmeye kalkışmaması belki de toz kondurmak istemediği gururundandır.

Bazı sanatkârların elinde kelimeler, harç gibidir. Onları zevkinin teknesinde yuğurur, bir fikir ve his mimarisinin dış cephesi haline kor. Bunların kelimededen, sözden alacakları kuvvet yoktur. Bilâkis kelimelere, sözlere bambaşka bir âhenk, bir beyan sırrı verirler. Tek tek sönük, cansız duran sözler onların sanatkâr menşurundan geçerken güzel renklere boyanır, cümlelerine girince, bir piyano klavyesinin dişleri gibi seslenirler. Kimi uğuldar, kimi çağıldar, kimi inler, kimi şakırdar. Bakarsınız bir kelime, bir cümlede ansızın bir uçurum derinliğini, bir tunç tannanlığını, bir alev yakıcılığını alır. Bütün bunlar şairin sihri, sanatkârın büyüdür.

Yine öyleleri var ki fikirlerine azamet, duygularına zenginlik verebilmek için şatafatlı sözlerden meded umarlar. Fâik Âli'de bu kelime merakını görüyoruz.

İlk şiirini *Servet-i Fünun*'a getirdiği gün, Fikret yanındaki arkadaşlarına:

– İkinci Hâmid doğuyor galiba!

Demmişti. Fâik Âli'de ulvîliğe, derinliğe karşı gerçekten bir özleyiş sezilir. Fakat ne yazık ki özleyiş, başarmaya yetmiyor.

Agabeyisi Süleyman Nazif, şakakları ağardıktan sonra da göğsünde coşkun bir delikanlı kalbinin vuruşlarını duyar ve bize o genç heyecanlarla köpürmüş eserler verirdi. Kardeşi, genç yaşında donuk şeyler yazdı.

Meselâ, sanatkâr:

Üful Etmiş Mahasin Karşısında başlıklı bir mevzuu işlerken görüyoruz. Yeryüzünde doğup bir zaman yaşadıktan sonra sönüp gitmiş güzellikler, gerçekten zihni sarsa sarsa kalbe inen bir mevzudur. Yaratıcı bir muhayyile, coşkun bir yürek bu sönüşler karşısında neler duymaz, nelere can vermez.

Fakat Fâik Âli sadece şöyle der:

*Gurûb ettin bugün yâdında tekrâr
Gurub ettin de ben me'yus ve câmid
Ve müstevlâ-yı vehmiyyât ü esrâr
Bulundum mâzi-i iğfâra âid*

Sönüp bitmiş mahâsin karşısında
Başım ızdâda gayya-yı tesâdüm
Gerek fikren gerek hissen düşündüm
Nasıl bir zerrecik mahvolmasın da
Maâliyyât-ı masnûât-ı hilkat
Fenâ bulsun.. Bu, küfr-ü fikre benzer

Bunda bizim hayranlığımızı çekecek şeyler bulamıyoruz. İnsan, etrafında kartalların uçtuğu bir temaşa kürsüsünde oturduğuna inanınca, o yüksekliklerle bizim de başımızı döndürmelidir. Halbuki bunlarda da biz, umduğumuz heyecanlarla beslenmiyoruz.

Nazımda bu kadar tantana meraklısı olan Fâik Âli, nesirde bu çetrefil yola pek girmez. Seyrek yazdığı nesirlerde daha debdebesiz, daha şatafatsız bir dil kullanır. Annemin Felsefesi parçası buna şahittir:

“Mezârlıktan çıkarken, yeryüzünde bu kadar havârikın mûcidi olduğu halde nihayet toprak olan beşerin fâniyeti hayatından, bilmem niçin bahseden bir fikrime karşı, Annem:

– Topraktan hasıl, toprağa vâsıl! dedi.

Gariptir, ağabeyi Nazif’in nazmı ince ve cılız, nesri coşkun, gümbürtülü ve sağlamdı; Fâik Âli’de bunun tam tersini görüyoruz.

Fâik Âli’nin basılmış eserleri şunlardır:

Fânî Teselliler, Temâsil, Midhat Paşa, Elhân-ı Vatan.. Şair bunlarda şiirlerini toplamış ve *Payitahtın Kapısında* isimli bir de piyes yazmıştır.

Elhân-ı Vatan’da üstünde durulmaya lâyık şiirler var. Balkan harbinde uğradığımız felâket, edebiyatımızda lâzımgeldiği kadar derin, büyük heyecanlar uyandırmamıştı. Bu vatan musibetine tek başına ağıyan rahmetli Mehmet Âkif’in yanında yalnız Fâik Âli’yi gördük.

Onun bu asil heyecanını burada selâmlamayı bir vicdan borcu biliyorum. Hemşiresine ithaf ettiği *Enin-i Tahassür* adlı bir müstezadında:

*Geçtik Boğaz’ın mavi, münevver sularından
Pür-hüzn ü teessür*

der. Bu şiiri okuduktan sonra, ister istemez bir noktaya zihin takılıyor. Şairin Ölüm, Hayat, Sırr-ı Hilkat gibi derin mevzularda kullandığı dille, Hasret’deki dil niçin başkadır?

Bence bu başkalığı doğuran bir tek sebep var: Şair, tefelsûf ettiği demlerde samimiyetten ayrılıyor, müphemî müphemle anlatmak zorunda kalarak bunalıyor. Fakat hasret kendi gönlünün malı, kendi şuurunun acısıdır. Onu söylerken, boya, süs, şatafat, düşünmeye vakit kalmıyor. Gerçek acıların, büyük ızdırapların dili sade olur.

Falih Rıfkı

KENDİNDEN ve resminden önce, *Tanin*'de yazısını ve adını görmüştüm. Üslûbunun destere çeliği gibi yumuşak bir keskinliği vardı.

Kendisi bu üslûbu için:

– İçinde biraz Halid Ziya'yı, azıcık Cenab'ı, bir kısım da Halide hanımı sezer gibi oluyorum.

Derdi. Fakat doğrusu şu ki az zamanda bütün yabancılar, onun kuvvetli şahsiyeti, hususî rengi içinde eriyip gittiler ve Falih som bir varlık olarak belirdi. Onu yirmi altı yıl evvel, bir akşam üstü Tepebaşı bahçesinde tanıdım. Romanya'dan henüz dönmüştü.

Kabarık, dalgalı sarı saçları, dolgun, pembe yüzü, mavi dalgın gözleriyle pek sevimli görünüyordu. Neş'esi, nükteli konuşması pek cana yakındı. Çabucak ahabap olduk. Yalnız, bütün bu taşkın neş'eyle, nüktelere, gençliğe mahsus o tatlı samimiyetine rağmen ben, onun kendisiyle muhatabı arasına bir mesafe koyduğunu hissetmiştim.

Büyük muharebe başladıktan sonra, her birimiz bir tarafa dağıldık. Ona da Suriye cephesi düşmüştü.

Oradan *Ateş ve Güneş*'le beraber döndü. Bir akşam, yıllardan sonra, yine Gardenbar'da, Midhat Ömer adlı bir arkadaşın davetlisi olarak buluştuk.

Üç sene içinde o, bambaşka bir adam olmuştu. Yüzüne bakarken, çocuk diyebileceğiniz bu gencin konuşmasını dinleyince, garip bir hayrete düştüğünüzü hissederdiniz.

Muharebe, cephe, karargâh ve büyük çaplı adamlar arasında geçen üç yıl, ona, üç asrın olgunluğunu vermiş gibiydi.

Pek genç yaşında büyük adamlarla temas, onların yoldaşlığında Avrupa'ya seyahat, yüksek simalarla tanışmak, ondaki müşahede hazinesini doldurmuştu. Bir sanatkâra bundan değerli bir başlangıç olamazdı.

Akşam'a ortak olduktan sonra fıkracılığı ile tanındı. Bunlar güzel, sağlam yazılardı. Bilhassa çok kuvvetli ve gergin bir mantık ile çerçeveli oluşları, onlara daha başka bir ehemmiyet de verdiriyordu. İsmail Müştak ile münakaşaları onda bir kartal yırtıcılığının da var olduğunu gösterdi.

Henüz bir fırka adamı olmamıştı. Tek ve müstakil bir şahsiyet olarak çarpışıyordu. Sonralar, yalnız siyasi maharet mahsulü değildir. Her şeyden evvel bunlarda sanatkâr bir ruhun havası sezilir. Falih hiçbir zaman ondan ayrılmadı.

"Hattâ sanat yapmıyorum, edebiyata özenmiyorum!" dediği zamanlar, sanatta en çok muvaffak olduğu demlerdir. Romanda bahsettiği iki dost mektubu ve onlara verdiği cevaplar bu hükmün delillerinden sayılabilir. Bugün onu okurken hem hissimiz hoşnuttur, hem fikrimiz memnun oluyor.

Fakat bazı eserler vardır ki zaman, onların üstünden kayalar cılâliyan rüzgârlar gibi geçer. Zeytin Dağı, yarınki nesiller, hele yarınki müverrihler için bu türlü eserlerdendir.

Deniz Aşırı'nda Falih'e ulaştığı, atlayıp geçtiği enginlerden bir şeyler sindiğini seziyoruz. Müşahedenin ufku orada ne kadar genişliyor!.. Bu kaplayıcı görüş, kendi ülkenize çevrildiği vakit, kimsenin kavrayamadığı şeyler de keşfetti.

Türk vilâyetlerinden bazılarının, Osmanlı devrini atlayarak, Selçuklulardan doğrudan doğruya Cumhuriyete girdiğini söyleyen ve isbat eden kalem onundur.

Moskova'ya omuzlarında mebusluğun ağırlığı, fırka hudutlarının çerçevesi içinde gitmişti. Giden adam, yalnız *Ulus* başmuharriri, sade bir fırka mümessili, bir devlet adamı olsaydı,

ancak gösterilmek isteneni görecekti. Falih Rıfkı, bir sanatkâr olduğu için, bize oradaki rejimin içini, Rusya'nın ruhunu göstermenin yolunu buldu. Roma'da aynı hassas objektifin parlıtlı akisleri var. *Taymis Kıyıları* da öyle. Roman, bence ne bir hikâye, ne bir romandır. Ona Ruhlar Geçidi demek daha uygun olur sanıyorum.

Falih'i, siyasî muharrir diye ele almak, onun hakiki kıymetlerine göz yummaktan başka mânâya gelmez. Bu tarafı, onun en zayıf yanıdır. Gerçi tereddütsüz üslûbuna, keskin ifadesine, çıplak ve yalçın mantığına dayanarak çok hükümler verdi.

Fakat çok kere yanıldı. Dönüşler, ne kadar ustaca olursa olsun, tezadları örtemez. Amma, dünyanın hangi siyasî muharririnden velilerin şaşmazlığı beklenebilir? Hele şu yaşadığımız karmakarışık çağda!.. Şimdi Karnak'ın en şanlı kâhini gelse, bugün ak dediği yarın kara çıkar.

Gönül isterdi ki Falih'e o kadar güler yüz gösteren talih, hiç değilse, birkaç bin ciltlik ana kitap okumak fırsatını da versin. Fakat o, bir kere galiba:

– Kitap okunmaz, kitaba müracaat edilir! mânâsında bir şey söylemişti. Bunu ciddi bir fikir olarak kabul etmiyor, mutad sakalarından biri sayıyorum.

Çünkü onun keskin zekâsı, ne kadar mağrur olursa olsun, kitapla lûgat arasındaki uçurumu, olanca derinliğiyle görmekten çekinmez. O, şimdi büyük bir eser yaratmak için lâzımgelen her şeye sahiptir. Zihninde kıt'alar aşmış seyahatlerin notları ve onlardan daha kıymetli hayalleri var. Irkları, kendi ülkeleri, kendi adetleri ve kendi muhitleri içinde görüp ölçtü. Zekâsı, ihatası, kabiliyeti, tecrübe çarkında bilendi. Lüzumsuz heyecanları tasfiye edecek bir ruh ve kafa olgunluğuna erdi.

Her bakımdan artık tam zamanıdır. Bir gün büyük bir eserinin doğduğu müjdesini alırsam, belki çok sevineceğim; fakat hiç şaşmıyacağım.

Faruk Nafiz

İŞTE bir sınıf arkadaşı daha. İki gün evvel bir masa başında otururken ona uzun uzun baktım. Sınıf arkadaşı ince, süzgün. Faruk'la bu dolgun varlık ne kadar birbirine benzemiyorlardı! Vaktiyle dümdüz alnı şimdi derin duygular, azametli düşüncelerin ağırlığı altında katlanmış. Eski pembe yüz, şimdi biraz daha kırmızı. Yanaklar dolgun. Şakaklarda hazin bir şafak sökmüş. Yalnız gözler değişmez derler. Halbuki şeklin, renk ve çizginin üstüne yükselebilenlere asıl onların değişmesindeki enginlik çarpar. Asıl gözler, asıl bakışlar değişiyor. Ömrün yaşını, ömrün sırrını yüz buruşuklarında, alın kırışıklarında, dudakların ucuna asılan derin çizgilerde aramayın. Yaş, gözlere çöken gam dumanında, bakışlara o anlatılmaz rengi, hali veren içli aydınlıklardadır. Faruk Nafiz, bu bakımdan tanınmıyacak kadar değişmiştir. Buğdayın nimet olabilmesi için, iki ağır taş altında ezilmesi lâzımgeldiği gibi, istidadın büyük şair olması için de, ızdırap degirmeninin çarklarından geçmesi lâzımdır.

Şair yüreği, şair vücudu içinde kınını kesen bir kılıca benzer. Cezbeli kavak yaprakları gibi, en rüzgârsız zamanda da, o ruh, ürpermeler içindedir. Gerçek şair, şöhrete erer, zengin olur, refaha kavuşur, yükselir, büyür, hattâ bazen bir tek vatan ufkuna da

sığamıyarak başka hudutlara taşar. Fakat mes'ut şair... İşte bu görülmemiştir.

Faruk'un da eserlerinde hep bu bozulmaz alın yazısının izlerine rastlarsanız şaşmayın.

*Sevda başımda ateş, gurbet içimde düğüm
Yangından çıkan eşya gibi kırık döküğüm!
Fakat bunlar değildir uğruna yaş döktüğüm.
Yanarım benden evvel can verecek eserim.*

Faruk'u böyle içli yapan bir yandan kendi yaradılışı, bir yandan da sürdüyü ömürdür. Bu iki şey, birbirini hazırlayıp büyüterek, birbirini bileyip keskinleştirerek, yanyana yürüdüler.

Sanatkâra acınmaz; hürmet edilir. Onlar canlı anberlere benzerler. Anber nasıl ateşe düşmeden kokusunu vermezse, şair de yanmadan cevherini belirtmez. İstirap, bunların imbicleridir. Kızgın kazanında kaynatır, sonra damla damla süzer. Sonra, her damlada bir ruhun kanat sesi duyulur, her damlada bir renk âlemi parlar. Faruk Nafiz, daha ilk şiirlerinde engin bir gönül, sağlam bir dil olarak göründü. Çocuklar emeklerler, sıralarlar, sonra ayaklanırlar. Her şey, her hareket için böyle bir tedrici tabii buluruz.

Fakat şairlerin hayatına dikkatle eğilip bakarsak, bu umumî kanundan taşıdığını, bu tabii çerçeveden ayrıldığını görürüz.

O, hiç kekelemedi. İsa'nın beşikte konuşması gibi, Faruk da daha ilk şiirlerinde âhenk burcuna bayrağını dikti. Pürüzsüz bir nazımla yazdı. Hece vezni onunla büyük bir kuvvet kazandı. Yazmaya başladığı gün, mısralarında derin, coşkun, cana yakın bir lirizmin dalgalandığını gördük. Dostları kadar, düşmanları da bu kalemin fatihliğini alkışladılar. *Suda Halkalar, Bir Ömür Böyle Geçti*'den sonra bir gün bize *Canavar*'ı verdi. Daha önce açlık için söylediği:

*Bir kavmi uykusundan uyandırır bu haller
Doğar aç midelerden nur topu ihtilâller*

fikrinin, o piyeste genişlediğini, geliştğini, daha hınçlı, daha bilenmiş bir hale geldiğini sezdik. O zamanlar, gözleri perdeli bir hassasiyet içinde bu eseri bir kızıl şafak sayanlar oldu. Fakat

hüküm doğru değildi. Netekim ruhlar durulduktan, gözlerdeki perdeler sıyrıldıktan sonra artık hiç kimse o yanlış yola sapmıyor.

Faruk için, bir zamanlar "Yahya Kemal'i taklit ediyor" diyenler çıkmıştı. Her âhenkte Heredya* damgası aramak mânâsız olur. Sonra, Faruk'ta dış sesiyle birlikte belki ondan daha zengin, daha tatlı bir iç nağmesi var. O, dışın keyfi için, içi boşaltmaz. Gerçek lirizminin coşkun akışı, hem içe hem dışa sihirli bir yay gibi dokunarak, dille birlikte ruhu da bûlbûlleştirir. Âhenkle ritm onda bir çaprast mızrap, bir Dublkord'dur.

Midhat Cemal, son şiiri için:

– Sürahi bûker gibi yazmış!

Diyordu. Ben de bu inanıştayım ve onun portresini bu güzel eserle süslemekten kendimi alamıyorum.

BİR YOLCU

*Bir yolcu, geçen yıl bu saat gurbete çıktı.
Yaşlarla geçirdim ben o gün yolcumu erken;
Ufkumda onun varlığı sönmez bir ışıktı
Sönmez bir alev kaldı hayalimde giderken.*

*Meydan daha dün çağlayıp inlerdi sesinden
Meydanda kalan ruhum onun aksine daldı;
Düşmüş gibi bir levha geniş çerçevesinden
Ayrıldığı gün yeryüzü karşımda boşaldı.*

*Dersem yeri, bir böyle bahar inmedi yurda
Bir böyle güneş geçmedi dünya üzerinden;
Durdukça o, yer, gök, deniz el pençe dururdu
Gezdikçe bütün manzara oynardı yerinden.*

* José Maria de Heredia (1842-1905) - soneleriyle tanınan Küba asıllı Fransız şair.

Fâzıl Ahmet

SOLGUN bir ten. Kır ve seyrek saçlar altında yuvarlak bir alın. Bu alnın derisi, düşünce sabanı ile sürülmüş gibidir. Derin çizgiler, birbiri üstüne sıralanır. Karşıdan bakınca sanırsınız ki bu alın, taşıdığı ağır ve kocaman fikirler, büyük plânlar ve geniş çaplı projeler altında böyle katlanmıştı.

Dağınık kaşları altında, küçük ve biraz şehlâ gözleri pırıldar. Diplerinde kumral, kıvılcımlar yanıp sönen bu gözlerde zekâ, elle tutulacak bir hale gelir. Onun burnunda ve ağzında tabiiği aşan bir şey yoktur. Fakat kulakları, dümdüz sayvanları ile şakaklarını kaplar.

Ufak tefek yapılıdır. Gösterişsiz yürür. Münhanî tebessümlü ve zarif duruşludur. R'ları yuvarlıya yuvarlıya konuşur. Onda pelteklik, bir kusur değil bir meziyet olur. Sözler, bu peltekliğin imbiğinden geçince, ısınıp tatlılaşıyor.

Gövde Fâzıl Ahmet'i, ben, işte böyle görüyorum.

Onu, Darülmuallimin'de tanıdım. Fakat Fâzıl Ahmet'e karşı beslediğim hayranlığın tarihi, bundan hayli eskidir. İlk görüşte inkisara uğraşım da, yine bu hayranlıktan doğuyordu. Ben, onun bazı makalelerini okumuş ve ateş püsküren bu yazıların sahibini hiç de böyle ufak tefek, zarif, nazik ve mütevazı düşünmemiştim. Cami kandilinden lâv fışkıramıyacağı gibi o yanardağ heybetindeki

yazıların da böyle bir varlıktan çıkacağını ummuyordum.

Kendi aldanışımı, kendim avutmak için:

– Dinamit de küçücük bir şeydir; ama bir damlası, kayayı uçurmaya yeter! Dediğimi hatırlarım.

Bu küçük izah, gövde Fâzıl Ahmed'in içinde, ne yaman bir ruh Fâzıl Ahmet yaşadığını gösterebilir.

İstanbul Muhafızı Cemal Bey'e:

*Medh u riya kaplarını Fâzıl vermiş kalaya
Ondan dua bekleyenler avucunu yalaya!*

Demışti. Cemal Bey, o devrin en heybetli şahsiyeti, en tehlikeli kudreti idi. Fakat Fâzıl Ahmet ona da:

– Avucunu yala!

Demesini bildi, çünkü o, en sert, en taşkın ve dikenli fikirlere zarafetin kadife gömleğini kolayca giydirir. Netekim bu yalçın kararla biten şiirin ilk beyti:

*Atsan bile pabucumu bugün benim sen dama
Benzetemem ey Cemal bey seni fena adama!*

Bu beyit bütün öteki yırtıcı düşüncelerin üstüne yaldız gibi serpilir.

Divançe-i Fâzıl hep böyle alıp verişlerle doludur. Onun ne zengin bir muhayyile sahibi olduğunu gösteren mısralara hemen her sahifede bol bol rastlarız. Meselâ Şişman Halil Bey İttihat ve Terakki kabinesinde muhteşem bir Dahiliye Nazırı idi. Cem, onun bir arabaya kurulmuş resmini yapar. Arabaya halkı koşturur ve altına da:

– Çektiklerimiz

Lejandını yazardı. Fâzıl Ahmet, bir tek mısrayla onun bütün hududunu anlatır:

Bugün hamam-ı devlette meğer sensin göbek taşı!

Bu sözlerin hemen hepsinden ayrı ayrı mânâ igneleri çıkarmak mümkündür.

Yukarıda bazı makalelerine hayran olduğumu söylemiştim. Evet Fâzıl Ahmet, zaman zaman kalemini bir kahramanın kılıcı gibi

siyirmıştır. Serbestî muharriri Ahmet Samim için yazdığı alevden makaleyi, aramızda hâlâ heyecanla hatırlıyanlar çoktur. O günlerde böyle bir makale, sahibini akla gelen her türlü tehlikeye atabilirdi. O, zamanı, ihtimalleri değil, ancak kendi ruhunun heyecanlarını düşünmüş, yalnız vicdanında kopan fırtınaların doldurduğu gönül yelkenleriyle, bu tehlike denizine açılmıştı.

Fâzıl Ahmet'in yazılarında yalnız köpükten ibaret bir mizah çeşnisi yoktur. Felsefî kültürünün derinliğinden, bu eserlere kuvvetli bir nüsge sızar ve bu nüsge o sahifeler ansızın bambaşka bir ışığa kavuşur. Onu baştan başa okursanız, mütalâasının enginliği karşısında şaşar kalırsınız. Meselâ, bakarsınız, bir yazısında kuvvetli bir hayvanat bilgisi, size zevkle birlikte besleyici bir kazanç da verir. Kutup ve Medar kuşları, bütün varlıklar ile önünüzden geçip giderler.

Vakit vakit uğradığı tarizlere:

– O zamanlar nerede idiniz? Gibi sorgulara:

– Kitap okuyordum!

Cevabını verir. Bu cevap, ondaki imanın mahiyetini gösterir. Kitap okumak, vatan uğrunda girişilen mücahedelerin en büyüklerindendir. Fâzıl Ahmet gibi bir adama:

– Biz dağlarda çarpışırken, sen nerelerde idin, hangi sıcak köşede yan gelmiştin?

Demek gerçekten acayip olur. Dağdaki siperle fikir kalesindeki burçların savaşçıları ayrı ayrı tipte kahramanlardır. Ne biri ötekinin işini yapar; ne öteki, berikinin vazifesini görebilir.

Şeytan Diyor ki'de onu biraz daha olgunlaşmış bulduk. Fâzıl Ahmet'i, yalnız bir mizahçı şahsiyet gibi ele almak yanlış olur. O, mizah perdesi arkasında en derin dertlerimize, en kuvvetli teşhisleri koymuş bir sanatkârdır. Hele başkalarının dilini, başkalarının üslûbunu kullanarak yazdığı vakit, varlığındaki cevher, büsbütün parlar.

Mizah, onun elinde memleketimizin manevî ufuklarını aydınlatan bir zekâ meş'alesi olmuştu. Gelecek nesiller, bu fosforlu sabah içinde zamanımızı ve cemiyetimizi daha iyi göreceklerdir.

Florinalı Nâzım

FIRÇA gibi dik ve sert saçlar altında dört köşe bir baş. Uzaktan kulp hissini veren kulaklar. Dar, mustatil bir alın. Sülûk gibi açılıp kapanan müteharrik kaşlar. Kırpık gölgelerine boğulmuş, dik bakışlı loş gözler. Esmer bir ten, sakal gölgesi hiç eksik olmayan yanaklar. Diş fırçasını andıran kırpık bıyıklar.

Ağzı geniş ve ihtiraslı idi. Gülüşünde garip bir acılık vardı. Lâstik yakalığı ile boynu arasında, boğulmaya karşı bir emniyet mıntıkası kuran oldukça geniş bir boşluk vardı. Daima siyahlar giyer ve yaz-kış ortasından boğulmuş şemsiyesini taşırdı. Kolları, gövdesine göre uzun durur, dar omuzları, ince yapısını daha sivri bir hale kordu. Havayı koklıyarak yürür, tanıdıklarına kandilli temennalar gönderirdi. Fesini bırakıp melon giydikten sonra da, selâmlarındaki bu hususiyeti kaybetmedi.

Karşılaştığı dostlarını, yine eskisi gibi eliyle selâmlıyordu. Şapkasını çıkarmaya hiçbir zaman alışamamıştı.

Ben, onu bizim matbaada tanıdım. Bir gün çalıştığım odanın kapısı açıldı ve yukarıda, tasvirine çalıştığım tipte bir adam girdi.

Telâşlı bir nezaketle kırılıp dökülüyor, elindeki şemsiyeyi, koltuğundaki kitapları, boru gibi dürülmüş kağıt tomarlarını masa üstüne koyup kaldırıyordu. Nihayet:

– Ben, Florinalı Nâzım'ım!

Diyebildi. Kendisi ile ilk defa görüştüğüm için, ben de onu nasıl ağırlyacağımı pek kestiremiyordum. Galiba yüzüme kararsız bir mânâ konup kalkıyor, ev sahipliğini pek iyi yapamıyordum. Ama, Florinalı Nâzım Bey, benim bu halime pek aldırış etmedi. Karşımdaki koltuğa iyice yerleşti. Getirdiği paketlerden birinin bağını çözerek içinden bir kitap çıkardı. İlk yaprağını kıvrarak bana uzattı.

Kitap, kendi eseri idi. Ve kıvrıldığı sahifede yine kendi el yazısı ile üç buçuk satırlık bir ithaf vardı. Bu üç buçuk satırın üçü ne idi biliyor musunuz? Benim sıfatlarım! Meğer benim, ne marifetlerim, ne meziyetlerim, ne inceliklerim varmış!

O Elkab'a göz gezdirmeden yanıma koyacak oldum. Hemen alındı:

– Yool!.. Dedi; hele bir okuyunuz beyefendi.

Çaresiz okudum. Yüzüm, haksız yere giydiğim bu altın hılatlerin ağırlığı ile kızardı. Teşekkür etmek, bu sıfatları benimsemek olacaktı.

– Ben, bunların hiçbiri değilim. Çok cömert davranmışsınız.

Diye kekeledim. Fakat o, hazinelerinin murassa kapılarını açmış bir masal padişahı mürüvvetiyle, yazdıklarını bu defa da sözle tekrarladi. Tevazuun bu muhatap karşısında bir tehlike olduğunu sezdim ve sustum.

Bir saatten fazla oturdu ve yine bu müddet kadar konuştu. Bereket versin, sual sormuyor, söylediklerini dinleyip dinlemediğimi yoklamıyordu.

Her mevzua dalıp çıkıyor ve hepsinde de Cenab'a girecek bir kapı buluyordu. Meğer rahmetli Cenab, onun hakkında bir tenkit yazmışmış. Zavallının içine dert olmuş. Vire o noktaya dönüyor, onun tarifleri, zarif şakaları üstünde duruyordu. Söz arasında:

– Sizden de bir intikad bekliyorum. Intikad! Intikad!

Haberini verdi. Her nedense “tenkid” demiyor. Daha fasih saydığı intikad sözünü kullanıyordu.

Bir kere de:

– Hangi şairlerimizi beğeniyorsunuz? diye sordu.

Zaman tayin etmemiştir. Eskilerden, Tanzimatçılardan bazı isimler saydım. Hâmid'den başka kimin adını saydımsa hep yüzünü buruşturdu.

Susunca da:

– E... Daha başka, daha başka? diye tekrarlardı.

Bakışlarından anladım ki bu “Daha başka” kendisi, daima kendisi, hep kendisi idi. Fena bir insanlık küçüklüğü içimde çöreklenmişti:

– Şairîâzâmın hayrûlhalefini de!

Edim. Yüzü birdenbire aydınlandı. Gözleri parladı. Ben bu telmihin hakikî mânâsını anlıyarak yakamı bırakacak sanmıştım. Halbuki o, bunu hak bayram sandı. Koltuğun iki tarafına yapışarak biraz daha yanıma yaklaştı. İç cebinden koca bir yığın kâğıt çıkararak sıraya koydu. Sonra:

– Dün gece varit olmuştu.

Müjdesi ile okumaya bulaştı. Bunların içinde zaman zaman düzgünce mısralar da geçiyordu. Fakat öyle bir sesle okuyor, öyle tavırlar takınıyordu ki bende artık hiçbir şey anlamak kabiliyeti kalmamıştı. Karşısındakini serseme çevirdiğini anlayınca, dudaklarında mağrur, ezici bir gülümseyişle kalktı.

– İntikadınızı bekliyorum, son sözü olmuştu.

Kendi kendisini “Hayru’l-halef-i şair-i a’zam bana derler!” mısraı ile tarif eden Florinalı ile ben işte böyle tanışmıştım. Fikret’i ihtifalleri, Hâmid’i ziyaretleriyle ne hale getirdiğini de hep biliriz.

Makber yaratıcısına bir gün:

– Bir *Zeyl-i Makber* yazdım, deyip okudu. Büyük Hâmid dayanamıyarak:

– Bu *Zeyl-i Makber* değil, *Leyl-i Makber*! hükmünü verdi.

Florinalı bu kibar sitemi anlıyacak halde değildi. Madem ki Hâmid ölen karısı için bu eseri yazmıştı. Ve madem ki Nâzım’ın da karısı ölmüştü. Elbette o da bir *Makber* yazabilirdi. *Zeyl* demesi de Hâmid’e karşı duyduğu sevginin bir iltifatı gibi kabul edilebilirdi.

Onunla bütün bir devir uğraştı. Mizah gazetelerinin baş sermayesi idi. Kendisi bir nükte bulup söylemediyse, bin nüktenin

doğuşuna sebep olmuştu. Ne para, ne mevki onu doyurabilecek şeylerdi. Onun bir tek davası, biricik isteği şöhretti.

Ona ermek için hiçbir şeyden çekinmedi. Hatta gülünç olmaktan bile..

Fuat Köprülü

UFAK tefek bir gövde üstünde, yine küçücük bir baş. Uzun kirpikli yeşil gözler. Düz, ince çizgili bir burun, asla büyük düşüncelerden haber vermeyen dar bir alın. Ufarak bir ağız, tatlı bir gülüş, yumuşak hareketler.

Eskiden tesbih de kullanırdı. Sonradan bıraktı. Fakat her nedense, ben ne zaman Köprülüzâde'yi düşünsem, gözümün önüne hep sağ elinde sallanan o meşhur tesbih ile beraber gelir.

Sesi âhenklidir. Bu seste de ilmî bir hâkimiyetin yalçın edası, durgun ağırlığı sezilmez. Daha çok şaka ve nükte için akort edilmiştir sanırsınız. En derin, en çetrefil mevzulardan bahsederken de, sesinde yine bu şakıyan âhenk, aydınlık su akışlarını andıran bu hafiflik duyulur. Kütüphanesinin dışında Kal'den ziyade Hal'cidir.

Ben, onu ilk defa rahmetli Celâl Sâhir'in evinde görmüştüm. O vakitler, ilimden ziyade edebiyata mensuptu. Alacalı bir üslûpla sone'ler yazıyor, edebiyat hocalığı ediyordu.

Köprülü Fuad'ın şairliği hakkında ne hüküm vermek, ne de bu varlığı üstünde durmak doğru olur. Çünkü şiir, onun hayatında bir fanteziden, ara sıra gönül eğlendirmek için baş vurulan bir zevk vasıtasından başka bir şey değildir.

İlkin aruzla, Fecr-i Âticiler'in diliyle yazıyordu. Sonra, Millî Cereyan'ın en kuvvetli bir şahsiyeti oldu. Heceyi benimsedi.

Yeni Lisan dâvâsı, Selânik'te ortaya atıldığı vakit, Süleyman Nazif, Cenab Şahabeddin, Yakup Kadri gibi o da, bu hamlenin duru ve yüksek kaynağını sezememiş:

– Yeni Lisan da ne?

Diyenlerin safında yer almıştı.

Fakat bu dağınıklığı çok sürmedi. Ziya Gökalp ile tanışınca, o Millî Mefkûre güneşinin en verimli pervanesi oldu.

Yeni Lisan'a hücum edenlerin saflarından ayrılarak, müdafaacıları arasında göründü.

O vakte kadar, şair, edebiyatçı hüviyeti içinde tanıdığımız Köprülüzâde Fuat, bambaşka bir sima bağlıyordu. Türk tarihini okuyor, şarkta, garpte buna dair yazılmış eserlerin engin denizine dalıyordu.

Gökalp'in ilk canlı feyzi, odur. Gerçi Köprülüzâde daha evvelleri de ilmi merakını gösteren hamleler yapmış, *Hayat-ı Fikriye* gibi eserlerde felsefi düşünüşün, fikir tarihinin büsbütün yabancı olmadığını göstermişti. Fakat bu eserinde temas ettiği mevzular, şahsiyetler ve tefekkür sistemleri, pek parlak şeyler değildir. Bilgiyi, ihtayı, fikrî tasarrufu değil, ancak merakı ve hakikate susayışı anlatır.

Gökalp'in irşadiyla Türkoloji'yi kendisine ana meslek olarak seçtikten sonra, Fuat, köşesine çekildi. Artık dostları arasında zevk ve eğlence yerlerinde ona rastlanmıyordu. Soranların, birbirlerinden aldıkları cevap:

– Kendini ilme verdi!

Oluyordu. İlk bu “Kendini ilme vermiş!” sözünde biraz şaka, azıcık da alay vardı. Ama günler ay ve aylar yıl olunca, alay takdir halini aldı.

O aralık Darülfünun tensik ediliyordu. Türk edebiyatı tarihi kürsüsü kurulmuştu. Bu kürsüye bir Müderris aranılıyordu.

Köprülü Fuat, namzet gösterildi. İşin dış yüzünde kalan bazı gazeteciler, onun gençliğine aldanarak, bu namzetliği yersiz buldular. Dedikodu başladı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. İşte bu sıralarda onun bir ilim kahramanı gibi kılıç sıyırdığını, herkese meydan okuduğunu gördük.

Gazetelere gönderdiği bir mektup, belki de muhabirlere verdiği bir mülâkatta:

– Türkoloji sahasında kim kendine güveniyorsa gelsin, imtihan olalım, dedi.

Bu açık davete hiç kimse cevap vermedi. Sükûnet ise böyle bir er meydanında asla silâh değildi. Fuat'ı işte bundan sonra Darülfünun kürsüsünde görüyoruz.

Artık sahasını bulmuş, yolunu seçmişti. Şaşılacak bir gayretle çalışıyor, eline geçeni kitaba veriyor, gece gündüz okuyordu. Yıllar süren bu çalışma sonunda, Köprülüzâde, eserlerin taşıdıkları karakterlere göre Türk edebiyatını tasnif etti. Bu terkipli görüşün ortaya koyduğu ana hatlar, içtimâî hayatımızda ruh ve bünye değişmelerine bakarak çizilmiştir ki, böyle bir tasnif için bundan daha doğru yol da yoktur.

Asırlar içinde:

1. Kavim çağı,
2. Ümmet devri,
3. Garp medeniyetine dönüş devri.

Gibi merhaleler geçirdiğimizi bilenler, bu bölünüşleri, en uygun bir tasnif olarak benimserler.

Âşık Paşa'dan başlayan Türk edebiyatı, işte onun himmetiyle birden bire sonsuz bir genişliğe kavuştu. Lehçelerin tarihî seyri incelendi. Bu lehçelerde yazılmış eserler, ilmî bir görüşle tetkik edildi.

Köprülüzâde, bilgisi arttıkça, Türkoloji'de Rusça'nın ehemmiyetini anladı. Bu dile yabancı kalmadı. Eserleri buldurup kendi kazancından ayırdığı paralarla tercüme ettirdi.

Ilme karşı fedâkarlık ancak bu kadar olur.

Kaldı ki Köprülüzâde Fuat, milletlerarası ilim kongrelerinde yüzümüzü ağartmış ve en nihayet Sorbon'da kürk giymiş bir Türktür.

Unutmıyalım ki bu kürk, bir hükümdar hediyesi değil, bir liyakatin bayrağıdır. Onu omuzlarına alan adam, bir ilim kıblesi gibi selâmlanmaya hak kazanır. Ne mutlu ona ki kürsüsünden, kaleminden dağıttığı feyz ile etrafını beslerken şöhretiyle yabancı ülkelerden vatana da hürmet ve takdir ganimetleri getirdi.

Halide Edip

UÇLARI çırpınan bir ehram çarşafın siyah çerçevesi içinde olduğundan da solgun görünen bir yüz. Hüzünle bulutlu, derin bakan ve baktığı yeri gören gözler... İnce, kibar bir gülüş... Kuğu boynu gibi duygulu nazik hareketler. Çok mânâlı bir ağız. İnsana ağırlık vermeyen bir vekar, tatlı bir ciddiyet.

Ben, Halide Hanım'ı, bundan yirmi beş sene evvel, işte bu hüviyet içinde tanıdım. Eserleriyle daha evveldən de aşinalığım vardı. Eğer aldanmıyorsam, *Musavver Muhit* isimli bir mecmuada Heyulâ'sını okumuştum. Sonradan bu eserini bastırmadığı için, ondan biz de bahsetmeyeceğiz.

Büyük romancımız, o vakitler, Türk Ocağı'nda galiba bir de vazife almıştı. Oradaki faaliyeti ne olduğunu, şimdi pek hatırlayamıyorum. Fakat bazı geceler, bize İngiliz edebiyatı hakkında çok faydalı dersler verdiğini hâlâ minnetle anıyorum.

Ocağın kardeşlik ve mefkûre yoldaşlığı ile ısınmış bir havası vardı. Herkes, bu havaya kendi ateşini katmaktan zevk duyar, bunu millî bir vazife bilirdi. Halide Edip de, rahatını, güzel ve alımlı köşesini, kitaplarını, yazılarını bırakarak oraya gelir, kafasında biriken bilgi ve tecrübeyi, ruhunun akümülatörlerinden geçirerek heyecanlı bir varlık haline kordu.

Ocaklılar arasında o, daha çok:

– Ana! diye anılır, bütün kıymetleri bu tek sözle anlatılmaya çalışılırdı.

Ocaktaki sessiz, nümayişsiz hizmeti gerçekten büyüktür.

Fakat bu emek, daha sonraları coşkun bir hal alarak, bize Türk'ün Jan Dark'ını tanıttı.

Kızıl bayrakların siyaha büründüğü bir gün, Sultanahmet Camii'nin önünde onu siyah çarşafı ve solgun yüzüyle gördük. Gözlerinde yaş değil, alev vardı. Sesi lāv gibi yakıyor, sözleri halkın üstüne erimiş kurşun damlaları gibi saçılıyordu.

– Evlâtlarım, kardeşlerim! der ve her eli silâh tutanı vatan müdafaasına çağırırken sesi nâzil oluyor gibiydi.

Efenin Hikâyesi'ndeki sakın fakat heybetli isyan, bir hikâyeden koca bir vatana sirayet ediyor, her gönülden bir efe yüreği, bir efe palası sıyrılıyordu.

Anadolu'daki İstiklâl Savaşı'na o da karıştı. Halide Onbaşı bu hamlenin yâdigândır.

Halide Hanım, bir yandan siper siper, cephe cephe dolaşırken, bir yandan da *Daga Çıkan Kurt*, *Vurun Kahpeye*, *Ateşten Gömlek* isimli eserleriyle mücadelenin edebiyatını yapıyor, daha doğrusu mücadeleyi edebiyata sokuyordu.

Bu saydığım kitaplar, edebiyat ve sanat bakımından olduğu kadar, İstiklâl Mücadelesi'nin tarihi ruhu bakımından da çok ehemmiyetli durak yerleridir.

Zaferden sonra, İstanbul'a döndü. Kendini yine edebiyata verdi. Hayatına karışan gurbet yıllarını da yine vatan için, Türklük için kullandığını söylerler. Başka türlü bir hareket, zaten ondan beklenmezdi. Yeryüzünde taşlanmamış hiçbir büyük yoktur. Yeryüzünde büyüklüğe tahammül edemeyen küçük ruhlu çağların, cüce ihtirasların da vakit vakit takvimlerde yer aldığı görülür. Marifet, bu imtihanı hoşça geçirmektir. Onun bu zor işi de başardığına inanıyorum. Eserlerine gelince:

Halide Edip, hiç şüphe yok ki edebiyatımızda başlıbaşına bir merhaledir. Onu parçalara bölmek ve ayrı ayrı tettebbu ederek neticeler çıkarmak, en doğru yol olur. Fakat bir portrenin dar

çerçevesine sığdırılmaz. Onun için biz, eserlere şöyle bir dokunup geçeceğiz.

Yeni Turan çıktığı günler, biz, "Türkçülüğün istikbal tarihi yazılıyor!" demiştik. O zaman Kaya bir tane idi. Bugün onların hayli çoğaldıklarını görüyoruz.

Yarını hazırlamak, bir eser için en yüksek kudret şahidi ise, Halide Hanım bu şahitliği tarihin elinden almıştır.

Mev'ud Hüküm, *Handan*, *Seviye Talip* hattâ *Kalp Ağrısı* ve *Zeynonun Oğlu* eserleri şiirle yüklüdür. Romanda çıplak hakikatların kupkuru teşrihini istiyenler, belki bu şiir bolluğunu yadırgarlar. Fakat ben, şimdiye kadar dümdüz ve kupkuru bir eserin yaşadığını görmedim. Yarını, geleceği fethetmiş ana eserlerin elinde; hep gönülleri içinden kavıyan bu silâh var.

Zaten dünyada büyük yaradılışlıların hiçbiri, ötekinin berikinin keyfi için yol değiştirmemiştir. Onlar, yıldızlar gibi kendi mahreklerini kendileri yaparlar. Hattâ iman ve ahlâk bakımlarından bile...

Halide Hanım'ın bazı kahramanları, bizi dalga gibi çarparlar. Onları alıştıklarımızdan büsbütün başka türlü buluruz. Sanatkâr bu kahramanlara ruh büyüklükleri, muhitten aşkın kudretler vermiştir.

Yaşadıkları semtin inanışlarını mühimsemezler. Örf ve âdetlere yüksekte bakarlar. Yumuşak, sessiz bir isyan içinde kendi kafalarına giderler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ahlâk terazisindeki kadın değeri, onu, için için örselemişti. Bütün bu zulme, bu kaba zorbalığa âsi tipler yaratmak, realiteyi değiştirmese bile, onun yüreğine su serpmiştir.

Bir gün Halide Hanım'a:

- Hangi eserinizi en çok beğeniyorsunuz? diye sormuş ve:
- Yazacağımı!

Cevabını almıştım. O vakitler *Kalp Ağrısı*'nı onun son yükseliş noktası diye kabul ettiğim için, bu "yazacağımı" biraz hayret, azıcık da tereddütle karşıladığımı hatırlıyorum.

Meğer doğru söylüyormuş.

Sinekli Bakkal büsbütün başka çeşnide yeni bir Halide Hanım'ın doğduğunu müjdeliyor. Onda, İngiliz edebiyatının tesirlerini görmek isteyenler, galiba yanılıyorlar. Eskiler uyanık ve müsavî hak isteyen ruhunu çekemezlerdi. Sonrakilerin yadırgıyacak neleri var bilmem?..

Bu, üslûbundaki hususiyet ise, ben onu da bir kusur değil bir meziyet sayıyorum. Çünkü ondaki bazı dil yanlışları, konuşmayı daha tatlılaştıran, daha nazlı ve âhenkli yapan pelteklikler gibidir.

Halil Nihat

AKI karasından çok, alına doğru seyrekleşmiş, dağınık saçlar, ufuk gibi bir alın. Sert dik kaşların kıl saçakları altında, bir çift şen, tatlı göz pırıldar. Oraya kadar devam eden çizgi ve kıl sertliğinden sonra, insan bu yumuşak bakışlı gözlerle karşılaştınca, biraz şaşırıyor.

Hayret, sade tezattan da değildir. Bu gözlerin rengi de birbirini tutmaz. Solu yeşil elâ, saği kahve rengine çalar.

Burnunun mağrur inişine bakmayın. Sahibi alçak gönüllüdür. Sokulgan olmayışı kendini beğendiğinden değil, çok utangaç yaradılışlığındandır. Gerçi kuvvetli boynu, kafasını dik tutar; uzun boyu, hiç şakulden ayrılmaz. Ama siz yine görünüşe aldanmayın. Konuşunca, bu katılık altında ince, yumuşak bir iç varlığını sezeceksiniz. Ağır, telâşsız söyler. Sesi tok, ifadesi zengindir. Pek seyrek heyecanlanır. Fakat heyecanlandığı demlerde, bambaşka bir adam olur. Damarlarındaki kan kaynayınca, yüzüne derin mânâlı bir nikap geçer. Sesi ısırır.

İşte Halil Nihat.

Ben, onu İkbal'de tanıdım. Arkadaşlarla hep orada buluşur, gideceğimiz yeri orada kararlaştırırdık. Bir gün Enis Behiç:

– Seni bizim Nihat'a takdim edeceğim.

Dedi ve o akşam tanıştık. Yaşının bizden ileri oluşu, bilgisinin genişliği, anlayış kabiliyeti, tecrübesi, ona bazı imtiyazlar vermişti.

Canı istediği gibi konuşur, kızmamıza aldırılmaz, kusurlarımızı yüzümüze karşı söylerdi. Netekim iki gün sonra beni az daha çileden çıkaracak bir şey yaptı. Elimde Eredya'nın Tofe'si vardı. Başını eğerek kitabın adını süzdü, sonra bana bakarak:

– Anlıyor musun? diye sordu.

On dokuz yaşında, delişmen bir şeydim. Zekâ ve dirayetimden şüphe edilmesine kızdım.

– Tabii anlıyorum!

Dedim. O gülümsedi ve taş çatlatan bir ısrarla başını silkerek, direndi:

– Anlıyamazsın!

Adamakıllı içerlemiştim. Kûsûp sustum. Fakat, şimdi Yunan esatirini, eski Roma'nın sanata sinmiş havasını anladıktan sonra ona hak veriyorum. Kafada bu malzeme olmadan Eredya hakikaten anlaşılır şairlerden değildir.

Halil Nihat o zamanlar henüz yazmaya başlamamıştı. Alfons Dode'yi* dilimize nakle çalışıyor, bütün boş vakitlerini bu işe harcıyordu.

Değirmenimden Mektuplar, Küçük Efendi, Jak, Taraskonlu Tartaren hep bugünlerin yadigarıdır. Divan edebiyatını hepimizden iyi anlıyor, şark tefekkürüne hepimizden çok nüfuz ediyordu.

Gece toplantılarımızda yazdığımız kasidelerde onun beyitleri ayrı bir zevkten haber verirdi. Belliydi ki edebiyatımızın bir şahsiyet kazanması için onun sadece yazmaya katlanması yetecekti.

Nihayet başladı. Hem garip bir tarzda başladı. Fuzûlî ile Beraber, Baktî ile Beraber, Nedim ile Beraber başlıklı tahmisler, nazireler yazıyordu. Biz Milli Cereyan'a kapılmış kimselerdik. Yeni ve kuvvetli bir varlığın böyle modası geçmiş şeylere gönül verişini yadırgıyorduk.

Gitgide bu eserlere, o zamana kadar alışmadığımız tatlı, kibar, mizah edası da siniyordu.

Hele: Sulh Konferansında başlıklı meşhur “dedim-dedi” naziresi çıktığı gün mizahımızın bayramı sayılsa yeridir.

Hattâ İstiklâl başmuharriri Rauf Ahmet Bey'in bu şiir için:

– Beyceğizim, mizah bir köpük gibi hafif bir şeydir. Koklanırlar koklanmaz hemen uçup dağılır. Fakat bu şiirde pâyidar kuvvetler var.

* Alphonse Daudet (1840-1897) - Fransız romancı ve kısa hikaye yazarı.

Dedigini hatırlıyorum. Teşhis doğrudur. O manzume, hem bir facia sahnesi, hem bir tarih vesikası, hem bir gönül acısı, hem bir zekâ intikamı hülâsa bir çok şey, bir çok kıymetti.

Gazel ve kaside vâdisinde kalışına, ara sıra biz sataştıkça, o güler:

– Göreceksiniz, ben bunları pahalı pahalı satacağım! derdi. Dedigi gibi de oldu.

Bu manzumeler, önce gazetelerde, gazetelerin en itibarlı yerlerinde çıktı; sonra da *Siham-ı İlham*, *Ayine-i Devran*, *Mehtap* adlı ciltlerde toplandı.

Hicvî, mizahı hep çatık kaşlı, yıkıcı ve zalim görmeye alıştığımız için Halil Nihat'ın zarif nükteleri, ince dokunuşları, kibar tarzlerine bambaşka bir vadi açtığını anlıyoruz. Gerçi *Zafernâme*'de de böyle bir yolun ilk konak yerini görmek kabildir. Fakat araya giren zaman, iki mizahın arasındaki farkı da büyötmüştür.

Sanatkârimız sessiz yaşar. Yaptığının hakkını istemeyecek kadar engin gönüllüdür. Netekim en güzel eserini de hâlâ bastırmadı.

Bu eser, fikir tarlamıza bir tohum gibi atılmıştı. Ağaç Kasidesi adını taşıyordu. Fakat bu tek ağaç sonradan o kadar büyüdü, o kadar çoğaldı ki şimdi artık birkaç yüz yapraklık bir orman karşısındayız. Tek ağaç orman oldu.

Halil Nihat, bu eserine nihayet veremiyor. Çünkü bu ağaçla hâdiseler birer dal, birer yaprak gibi canlıdır. Yaşıyan gerçek, şairin menşurundan süzölüp hususî renklere boyandıktan sonra bu ormanda yeni bir filiz haline inkılâp ediyor.

Yalnız, bilmem niçin kıymetli sanatkârlar bu ormanı hususî bir park halinden çıkarıp yeşil gölgeliklerine herkesi davet etmiyor. Kapalı güzellikler, gömülü hazineler bana her vakit iç ağrısı, gam verir. Bu eserin de basılmayışı karşısında aynı acıyı duyuyorum. Bu zekâ ve irfan çağlıyanı altında ruhumuzun yıkanışını hissetmek hakkımızdır. Bu hakkı, hattâ Halil Nihat'ın bile bizden esirgemeye hakkı yoktur. Unutmıyalım ki bunda yalnız biz fanîlerin değil, bu toprağın ve bu dilin de payı var.

Halit Fahri

Uzun, esmer bir yüz; dar bir alın ve bundan sonra nerede biteceği pek de kestirilemeyen bir saç tufanı. Kimi sağa, kimi sola yatmış kır dalgalar, tepede ibikleşen tutamlar halinde bir saç tufanı. Zaten o, biraz da kıl kurbanıdır. Birbirini ite kaka fışkırmış sert kaşlar, gözlerinin üstünde tela yastıkları andırır. Fizan horozları gibi, başını silkmeden, azıcık havaya kaldırmadan etrafını göremez.

Bereket usturaya, jilete... Yoksa kulaklarının içinden, gözlerinin altına kadar, müthiş bir sakal istilâsına da uğrayacaktı.

Yaş onu şişmanlatmadı. Hâlâ tığ gibidir. Burun kanatlarından inen derin çizgiler, Halit'in ağzına acı bir şey yalamış halini verir. İnce boynu, daracık göğsü, hayran ve masum bakışlarıyla pek cana yakındır.

İlk görüşte belki kolay ısınamazsınız. Fakat gitgide sizi sarar, hoşlanmanız artar ve nihayet onu sevmeye karar kılarırsınız.

Ben Halit'i Kırk Kişi ile Hind'i geçtikleri, Mâvera-i Çin'e vararak zengin bir altın ve fildişi ganimetine erdikleri günde tanıdım. Bu zaferin destanı:

*Topladık yollarda altın fildişi
Hindi geçtik üç yüz altmış beş gece;*

*Eldes paslanmış kılıçlar, gizlice
Maverâ-i Çine girdik kırk kişi!*

diye başlıyordu.

Fakat hâlâ, o kılıçların neden paslı olduğuna bir türlü akıl erdiremedim. İşleyen demirin ışıldadığına bakılırsa, bu kahramanlar, kılıçlarını hiç kullanmamışlardı demek.

Şehrazad'ı sanatına fağfur bir mihrap yapmış, ruhunda esrarlı dünyalara hasret çeken kamaşmalar duymuştu.

Mısraları bin renk, bin koku, bin türlü ipek parlıtısı taşıyan kervanlar, çölde yüzer gibi yürüyen develer, hortumları havalanmış azgın filler, tılsımlı geçitler, loş mabedler, uğuldayan ormanlarla doluyordu. Engin ve zengin bir masal âlemi içinde yaşıyor, ilhamlarını hep bu menşur duvarlı hayal dünyasından alıyordu.

Şahabeddin Süleyman'a uyararak bir de edebî mektep kurmak istediler. Bir ara Nâyîler firmasıyle göründüler.

Fakat yalnız yazmıyorlar, aynı zamanda okuyorlardı. Çok geçmeden anladılar ki edebî mektep denilen şey tesis edilmez, teessüs eder. Bu idrâk, Nâyîleri dâvâcı olmaktan kurtardı.

Halit Fahri, rûhen eski geçmişlerin, esrarlı âlemlerin, masal ve esatir dünyasının fosforlu aydınlıkları, mozayık pırıltıları, yıldız avizeleri içinde yaşamakla beraber, şekilde çok ileri bir merhale idi.

Tunç gibi gergin sesli şiirler yazıyor, aruzu ram etmenin yolunu buluyordu.

İşte bu sıralarda onunla yakın arkadaş olduk. İkimizi de Muğla Sultanisi'ne tayin etmişlerdi. Yabancı bir muhitte daha çok yaklaştık. Oda arkadaşlığı ettik.

Halit baba olmuş bir çocuktu. Geceleri pamuk fitilli bir zeytinyağı kandili önünde okur yazardık. Güzel günler geçirdik.

Ben o zamanlarda Ney'e yeni heveslenmişim. İlk iskalaların kulak kamaştırıran berbat ısıklıklarını zavallı dostum dinledi durdu. Şimdi ne zaman bir parçayı kendime beğendirsem hep Halit'i hatırlar, kendimde ona borçlu gibi bir hal sezerim.

Muğla arkadaşlığı İstanbul'da da devam etti. Fakat büyük şehirlerin dağıtıcı genişliği içinde artık eskisi kadar sık ve sürekli görüşemiyoruz. Vapura koşarken köprü üstünde, birbirini

yalıyarak geçen tramvay pencerelerinde arasına şöyle bir karşılaşıyoruz. Şimşek aydınlıkları içinde yüzlerimizi, gülümseyişlerimizi, ancak seçebiliyoruz.

Bence Halit Fahri'nin ilk sanat zaferi *Baykuş* piyesidir.

İlk oynandığı vakit, pek dikkati çekmedi. Fakat mütareke felâketinin çöktüğü günlerde tekrarlandığı gece, ortalık alkıştan yıkılıyordu. Bunun ruhi sebepleri üstünde durmaya portrenin dar sınırları yer vermez. Fakat şu kadarını söyleyeyim ki temaşa eserleri, kendisine arzedilen cemiyetin bulunduğu ruhi vaziyetlerden çok şey kazanıp kaybederler. Nitekim *Baykuş*, mesut ve mağrur bir Türkiye'de hiçbir iz bırakmadığı halde, ufkuna uğursuzluğun çöktüğü bir vatan da tam bir makes bulmuştu.

Omuzlarında hocalık gibi ağır hayat yükü taşıyan şair, imrenilecek bir an çalışkanlığıyla yirmi beş seneden beri durmadan didiniyor.

İlk şiirlerinden sonra, *Sönmüş Kandiller*, *Paravan*, *Nedim*, *Baykuş* gibi eserleri sıra ile verdi. Tercümeler yaptı, yıllardır *Servet-i Fünun*'u idare ediyor.

Cılız yapısından umulmaz bir tahammülle, öğülmeye lâyık bir sebatla mübarek bir tarla gibi verdikçe verdi.

Aruza başlamıştı. Aruza ruhunun, sanatının sesini katmış, kendine mahsus sağlam bir âhenk yaratmıştı.

Millî Cereyan'a karşı da kayıtsız kalmadı. Muzaffer aruz sazını bırakarak, hecenin henüz tonunu bulmamış ürkek tellerini dile getirmekten çekinmedi.

Aruza Veda isimli şiirinde, bu ayrılışın ne tatlı bir hüznü yaşar. İlk gençliğinin ilk elemelerini, ilk sevginin ilk zevklerini terennüm eden bu âleti:

Şâhâne geldiğin gibi şâhâne git yine!

Diye teşyi etti. Son zamanlarda bir roman tecrübesine de girişmişti. Fakat bu eserini okumaya imkân bulamadığım için ondan bahsedemeyeceğim. Halit Fahri, alkıştan utanan eski adsız kahramanlarımız gibidir. Loş köşesinde gösterişsiz çalışıyor. Bu emek belki yarınki şöhretinin fatihi olacaktır.

Halit Ziya

SERVET-İ Fünun, İstanbul'daki bazı şahsiyetlere edebî saltanatları için taht olmuştu. Onun üstünde yükselmişler, istidat mermerleri, o kaidenin üstünde heykelleşmişti. Halit Ziya bunlardan değildir. Edebiyat-ı Cedide kurulurken, O, zaten İzmir'de muhteşem üslûbunun örneklerini veriyordu.

Birçoklarının çırak gibi girdiği mecmuaya, Halit Ziya, belki küçük; fakat herhalde bir şöhret olarak geldi.

Onu ilk defa Yeşilköy'deki köşkünde gördüm. Halil Nihat, Fuat Köprülü falan hep birlikte gitmiştik.

Köşke, iyi bakımlı ve seçme çiçekli bir bahçeden giriliyor. Bizi, güneş aydınlığını yeşil bir abajur gibi süzen ağaçlar altında karşıladı. Geniş alnında, yapraklar arasından sızan ışıklar oynuyor, şakaklarında çoğalan beyaz telleri parlatıyordu.

Onu görünce, bilmem niçin, üstadın yarattığı Adnan Bey'i düşündüm. Galiba gözlerinden ötürü, Halit Ziya'nın da göz kapakları yumuktur. Ve bakışları, kirpik saçakları altında biraz yumuşadıktan sonra, gelip size konuyor. Ne cana yakın bir gülüşü vardı. Ya konuşması! Halit Ziya'nın her gün bir sahifesi açılan en büyük eseri bu konuşmasıdır. Her beş dakikada bir sanat sahifesi doluyor sanırsınız.

Zengin hareketli bir vücudu var. Omuzlarında ak saçlarından umulmaz bir aşk fıkırtısı sezersiniz. Fakat hepsi öyle sıcak bir kibarlık tülüyle sarılmıştır ki hiç yadırgamazsınız.

O gün, çocuklarla Fransızca konuştuğunu işitince biraz incinir gibi olmuş: “Uşakîgil, Anadolu’nun göbeğinden fışkıran bir filizken, evinde başka dil niçin?” demekten kendimi alamamıştım. Söz, sonra bir aralık taze bir cinayete geçti. O günlerde bir karpuzcuyu öldüren bir polisin kanlı işi gazetelerde münakaşa ediliyordu.

Üstâd ansızın köpürdü. Yumuk, yumuşak gözlerinde simsiyah bir alev parladı. Meğer şimşegin karası daha korkunç olurmuş. O dudaklardan çıkacağını hiç ummadığımız sert, keskin bir sesle:

– Hem de diz çökmüş, tabancanın namlusunu koluna dayayıp öyle ateş etmiş alçak!.

Diye haykırdı. Burun kanatları titriyor, yüzü allanıyordu. Bu noktayı geleceğin meçhul sanat tarihçisine armağan olsun diye anlatıyorum. Çünkü onun şahsiyetini tahlil edenler o nazlı ve ince eserleri yaratanın, içinde zaman zaman karakulağını sıyıran bir zeybek ruhu yaşadığını tahmin edemeyeceklerdir.

Ben onun birbirinden Himalayalar’la ayrı bu iki varlığını bir günde görmüştüm. Daha doğrusu, bir tesadüf göstermişti.

Gerçi *Servet-i Fünun*’un 319 Yunan muharebesi için çıkardığı Nüsha-i Mümtaze’sinde ve daha sonra *Bir Şi’r-i Hayâl*’de Türk askerinin ruhunu tahlil eden hikâyeleri vardır. Fakat bunları okuyanlar, tahlil kuvvetini belki yalnız sanatkârlığına verecekler. Halbuki Halit Ziya’da ipekle örtülmüş, kadifelerle giydirilmiş bir efe ruhu dede mirasıdır.

Ona “Edebiyat-ı Cedide nesrinin babası” derler. Çağın nesrini o temsil eder.

Edebiyat tarihlerinin birleştikleri bu hükmü biz de benimseyebiliriz. Halit Ziya daha İzmir’de iken, nesrimize Tanzimatçılardan başka bir eda vermişti. Belki biraz çok süslü, pek saltanatlı bir üslûpla yazıyordu, ama, itiraf etmeli ki, muhit bunu yadırgamıyor, bilâkis imreniyordu.

Romanı hayatın aynası sayarlar. Doğrudur. Fakat roman, tarih gibi halin hikâyesi, geçmişin kâşifi olduğu kadar geleceğin de

mimarı olabilir. Netekim Halit Ziya'nın eserleri kırk sene evvel İstanbul'da en derin tesirleri yapmış ve bu romanlar, cemiyetin sahnesinde, hayatın içinde oynanmıştır. Hem aktörler, aktörlüklerinin farkında olmadan.

Bihter'ler, Behlül'ler, Firdevs Hanım'lar *Aşk-ı Memnu*'un sayfalarından yere inmiş kahramanlardı. Hattâ bir dudağı yerde biri gökte, kıskanç kısrak çobanlar ile çevrilen saraylar bile bu taklitten kurtulamamıştı. Birkaç vals dönmesi ile odanın bir başından ötesine geçen Behlül delikanlıların ideali, genç kızların Prens Şarman'ı idi.

Lanson'un* dediği gibi "sanatkâr bazen muhitini aşarak, yeni bir geleceğin müjdecisi olur."

Halit Ziya'nın nesri bugün eskimiştir. Fâzıl Ahmet, bu fikri söylemek için: "Firdevs Hanım'ın allıklı düzgünlü çehresi gibi!" der. Evet zaman bu üslûbu da ihtiyarlattı. Fakat işte hâlâ, romancı Halit Ziya'yı, en başta görüyoruz. Roman tekniğine ondan sonra eklediğimiz hiçbir şey yok. *Aşk-ı Memnu*'un iskeletindeki büyük güzelliğe bir bakınız: Aksıyan bir tek yeri var mı? Kahramanların psikolojileri, hayatı görüş ve anlayışları, onların içinden seyredilmiş, beraber duyulmuş gibi değil mi? Sanat budur işte ve ancak bunu yapabilene sanatkâr derler.

Aşk-ı Memnu'dan sonra sağlam arsalı roman olarak ben, yalnız *Damga*'yı görüyorum.

Eserlerine gelince:

Halit Ziya, dağınık yazılarından *Nemide* ile kurtulur. Bu, küçük, yalnız gönül mihverleri etrafında dönen uzunca bir aşk hikâyesidir. *Ferdi ve Şürekâsı*'nda sanatkârın paraya değer verdiğini görürüz. Artık olgunlaşan kafası, kuru bir aşkla bütün bir romanın dolmıyacağına inanıyordu.

İstanbul'la fikrî teması -çünkü kendisi İstanbul'da doğmuş ve ilk tahsilini Fatih Rüştîyesi'nde yapmıştır.- bundan sonra başlar. Yenilik-eskilik kavgalarını, tâ "mesele-i mebhûsetün anha" ve "matbuu'l-endam" münakaşalarından beri yakından takip ediyordu. Yeni şiirin, yeni sanat ve yeni fikrin zaferini alkışlamaya susamıştı. *Mai ve Siyah*'ta biraz da bu gayretin izi sezilir. O alkışlamak için eser beklerken, kendisi yaratıp alkışlandı.

* Gustave Lanson (1857-1934) - Fransız edebiyat eleştirmeni.

Aşk-ı Memnu'da onu bütün ihtişamıyla belirmiş bulduk. Bunda bir eseri saadete kavuşturmak için her şey vardı. Büyük bir düşünüş, derin ve muhteşem bir duygu kabında yuğrulmuş, sonra zamanın en güzel üslup kalıbına dökülmüştü.

Kırık Hayatlar, *Servet-i Fünun*'da yarım kalmıştı. Üstâd onu Vakıf'te baştan ve tamam olarak çıkardı. Bu eserde tahlil kabiliyeti daha fazla; fakat okuyucuyu ürkütecek kadar derindir. *Aşk-ı Memnu* ve *Mai ve Siyah* kadar meşhur olmayışının sebebi bu olsa gerek.

Halit Ziya'nın, *Solgun Demet*, *Bir Yazın Tarihi*, *Bir Şi'r-i Hayâl* isimli eserleri küçük hikâyelerden mürekkeptir. Küçük hikâye, belki küçüklüğünden ötürü büyük adamın himmetine lâyıkıyla erememiştir.

Hani bazı büyük kompozisyonlarla uğraşan dahî ressamlar vardır. Pek seyrek olarak zorla portre falan yaparlar. Ben Halit Ziya'nın hikâye yazışını onlara benzetirim. Kartal nasıl kendini engin boşluklara atmadan uçamazsa, Halit Ziya'da büyük bir mevzu ve geniş bir tahlille karşılaşmadan yüksek kabiliyetler görünmüyor.

Yalnız onda herkesin ibretle seyredeceği bir üstünlük var. Epey süren bir susuştan sonra birkaç seneden beri tekrar yazmaya başladı. Hem aynı eski zenginlikle... Zamanın dil ve estetik üstündeki tesirini bir de onda görmeli. O saltanatlı ve üçüzlü terkiplerin lehimleri çözülmüş, üslup daha cana yakın, daha sıcak bir şey olmuş.

Bu arada genç istidatlara bir nasihat vereceğim:

Acaba, Halit Ziya, nasıl oldu da bu kadar uzun bir kalem boğuşmasından sonra hâlâ taze ve kuvvetli kaldı? Bunun cevabı, delili, şahidi bir tektir. Çünkü Halit Ziya zamanla birlikte yürüyen bir adamdır. Zamanla birlikte yürümek demek, olgun yaşımızda hayatın akışını bırakmamak, kendi telakkilerimize uymıyan, inanışlarımıza aykırı düşen hareketleri de gözden uzak tutmamak demektir.

Üstâd kendini yenerek bunu yapmış bulunuyor. Zaman için yaşamak, hem yadırgamadan yaşamak büyük bir hazım kabiliyetinin işidir. Bu kabiliyeti ise adama felsefî kültür, fikir

tarihine derin hululler verir. Halit Ziya eğer halâ yazıyorsa, kültürünün kuvvetiyle yazıyor. Birçoklarının tık nefes solumalarla daha yarısına varmadan durdukları sanat yolu, kültür akümülatörleriyle hiç farkına varılmadan geçilir. Üstad işte bu bahtiyarlardandır.

Halûk Nihat

O LGUN başak sarısı, yıldızlı saçlar altında, sahibinin yaşını mübalagalandıran yorgun bir alın. Dağınık kaşlar, kenarları ince, derin kırışıklıklarla dolu mavi gözler. İnsana dosdoğru bakan, dost, temiz ve iyi bir ruhun aynası gözler. Burnu, düz ve biraz yassıdır. Fakat yüzünün genişliği içinde uygun durur. Dolgun dudakları, keskin çenesi ve dümdüz ağız çizgisi, kuvvetli bir irade mânâsı bu yüzü donatır.

Sağlam boynu, geniş göğsü, tıknaz yapısı, onu, olduğundan da kısa gösterir.

Halûk Nihat'ı masa başında görenler, şiiirden ziyade iş için yaratılmış bir adam sanırlar. Tok, âmir bir sesi vardır. Fakat yine bu ses, emri, rica kadar yumuşak ve samimî bir âhenge kavuşturur. Karşısındakine ürküntü değil, şevk verir.

Hani bazı çarkları kapalı makineler mahfazalı motörler olur. Sessiz işlerle, durgun görünüşlerinin altında korkunç bir hamaratlık saklarlar. İşte Halûk Nihat, böyle örtülü bir faaliyet kumkumasıdır. Etrafına telâş uğultusu yapmadan çalışır.

Ben onu İstanbulspor'un bir motör gezintisinde tanıdım. O vakitler galiba Fatih kaymakamı idi. Tevazuu, hâlâ liseden çıkmamış hissini verecek kadar olgundu.

Halûk'u, şahsen gerçi o gün görmüştüm. Fakat yıllarca evvel yazdığı manzum masalları beğenerek okumuş ve onun edebî şahsiyetiyle, ruhuyla çoktan tanımışım.

Bu masalların zengin dekorları, çok renkli ve seçme bir muhayyileden müjdeler getiriyordu. Hele kale, sur, muharebe tasvirlerinde, kahraman tiplerinde bu tahayyül kabiliyeti yaratıcı bir mümtaziyete kadar varıyordu.

İlkin, Halûk Nihat'ın *Şehnâme*'den ilham ve örnek aldığını sanmış ve eseri hakkında düşüncelerimi söylerken, bilhassa bu nokta üstünde durmuştum.

Meğer yanıliyormuşum. Şair o masalları yazdığı vakit henüz Firdevsî'yi okumamışmış. Bana gönderdiği bir mektupta hem bu mahrumiyetini itiraf ediyor, hem de *Şehnâme*'yi getirttiğini ve okumaya başladığını bildiriyordu.

Halûk Nihat, bu başlangıcı ile bizde yeni bir çıkır açmaya doğru gidiyordu. Netekim sonra neşrettiği *Çanakkale* ve *İstiklâl Mücadelesi destanları*, bu yürüyüşün hedeflerini ortaya koydu.

Destan, edebiyatın başlı başına bir koludur. Tek tek girdiğimiz hayal cihanına "rüya" deriz. Eğer, bu rüyayı cemiyet görürse, ortaya, esâtir dediğimiz âlem çıkar. Yalnız şunu unutmamalı ki destanların doğması için hususî şartlar lâzımdır.

Birinci, ikinci, üçüncü devrin nasıl ayrı iklimleri, başka mahlûkları varsa, destanların da doğuşlarına imkânlar hazırlayan çağlar vardır.

Firdevsî, *Şehnâme*'sini ruhların ona muhtaç olduğu bir devirde yazmıştı. Homeros dehâsını *Ilyada*'ya bir altın çağlıyan coşkunluğu ile döktüğü zaman, Yunanistan Oлимп'in nüfuzu altında idi.

Böyle devirlerde, zekâdan ziyade, ruh hâkimdir. Kuvvet, imkân, cesaret gibi şeyler, akıldan çok hayalle ölçülür.

Adeseler, nasıl ışığı toplayıp ateş yaparsa, dehâlar da cemiyet içinde yaşıyan duyguları, inanışları menşurlarında biriktirerek heyecanlı destanlar haline koyarlar.

Şu halde, herkesin istedikleri zamanlarda destan yazmalarına imkân yoktur. Netekim, Volter* bile bu tarihî zarurete hak vermeyerek çalıştığı için *Hanriyad*'ında** muvaffak olamadı.

* Voltaire (1694-1778) - Fransız yazar.

** *Henriade* - Voltaire'in bir epik şiiri.

Fransızca'ya "Volter'in lisanı" derler. Bir milletin diline kendi damgasını vurabilmek, varılması mümkün olan bahtiyarlıkların en yükseğidir.

Hanriyad'da lisan mükemmel, hayal mükemmel, teknik mükemmel, hülâsa her şey mükemmeldi. Fakat makine, buhar devrine hazırlanan bir çağ içinde yazılmıştı. Muhitte, destanlar için lâzım olan esrarlı hava, hayal imanı yoktu.

Şairin kendisi de yazdığına inanmamış ve kimseyi inandıramamıştı.

Bugün *Hanriyad*'dan bir buçuk asır daha ilerde, makinenin en çok tekemmül ettiği bir çağdayız. Şu halde dünya, destan tohumunu çatlatıp filizlendirecek kuvveti biraz daha kaybetmiştir.

Böyle bir devirde esatir havası içine elbette girilemez. Fakat epope'lerin yanında *Şanson dô Jest* adını verdiğimiz şeylere, içinde büyük çarpışmalar, büyük yoğrulmalar geçen her muhit her zaman müsaittir.

Halûk Nihat'ın eserlerini de işte bu tarzın hem müjdesi, hem kendisi sayabiliriz. O, ruhunda beslediği vatan aşkı, kahramanlığa tapan asıl heyecan ile destanın protoplazmasını hazırlamaktadır.

Vaktiyle Uzun Firdevsî'lerin yürüdükleri bu yolda o, asırlarca sonra ve büsbütün başka bir tarzda, pir aşkına ilerliyor. Bu, tek tük halk şairlerinin serdarlar, derebeyleri, sergerdeler için söyledikleri destanlara da benzemez.

Onun yazdıklarında şahıslar değil, millî varlığın cevheri olmuş kahramanlar yer almaktadır. Yarın bütün verdiklerini çok geriye bırakan muhteşem bir eser verirse hiç şaşmıyacağım. Hatta doğrusunu isterseniz, ben, ondan böyle bir sanat kahramanlığını da bekliyorum.

Hamamîzâde İhsan

EDEBİ portreleri çerçeveye sığdırmak kolay değil. Tamamladım sandığınız bir demde, bakıyorsunuz ki en önde gelenlerden birini unutmuşsunuz.

Hamamîzâde İhsan, işte bu türlü zihin karışıklıkları yüzünden biraz gecikti. Bana bu hususta rehberlik eden Cemalettin Server'e burada teşekkür etmek isterim.

Yirmi beş senede, yirmi beş günlük olsun ihtiyarlamayan, gergin bir yüz. Solgun, donuk bir ten. Yeşille sarı arası bir renkte azıcık yuvalarından oynamış gözler. Zeki, uyanık bakışlar. Darca bir alın üstünde, genç, alabrus saçlar, uzun, kemersiz burun altında, çıkıntılı bir üst dudak, gölge kadar ince, aladuglas bıyıklar. Keskin zekâsının kamuflajı diyebileceğimiz saf tavırlar, gafilâne edalar.

Yüzü ansızın değişir. Duygudan duyguya geçer. Şimdi en derin, en çetrefil bir sanat eserini şaşılacak bir incelikle tahlil ederken projektörleşen gözler, biraz sonra bir delikanlı ile konuşurken, bakarsınız bir kuzu bakışının tatlı saflığıyla dolar.

Eli, ezanı hiç bitmeyen bir müezzin gibi, hep kulağındadır. Gözleri dudaklarınızdan ayrılmaz.

Hoş bir ihmâl, daha doğrusu derbederliğe zarafet veren tuhaf ve kendine mahsus bir giyinişi var.

Onu ben, Halil Nihat'ın evinde tanıdım. O vakitler biz Nihat'ın evine:

– Bizim Akademi!

Derdik. Haftada bir gece toplanır, kaside yazar, kitap tenkitleri dinler, münakaşalar ederdik. Herkes, ayda mutlaka yeni bir eser okumaya, onun hakkında bir etüd yazmaya ve bunu arkadaşların huzurunda anlatmaya mecburdu.

Hamamizâde İhsan da bu Akademi'nin azasındandı. İlk kasidemizin:

Biz mürîdân-ı garamız virdimiz feryâddır

Bu tarîk-ı nâlede Mecnûn bize üstâddır

matla'ını da o söylemişti.

Yukarıda maddî varlığını biraz lâubali bir dost kalemiyle çizdiğim şairin, hayli mühim ve derin bir içyüzü, dolgun bir manevi tarafı vardır. Daha o zamanlarda şarkı hepimizden iyi biliyor ve hele hiç şüphesiz çok daha iyi anlıyordu.

Biz henüz umumî kanaatlerin tekrarı devrini yaşarken, Hamamizâde edebiyatımız ve şahsiyetlerimiz hakkında olgun, çerçeveli fikirler edinmişti. Zevki, İsfahan bahçeleri kadar güzel Acem gazelleri, şark kültürü ile yuğrulmuştu. Geçmişi, şarap gibi içmiş, afyon rüyalarını andıran zengin ve çok renkli dekorlar içinde, başka bir âlem keşfetmişti. Bu âlemden ayrılmak istemedi. Edebiyatımızın son divanını işte bu yüzden o yarattı.

Yeni tarzda pek âlâ yazabilirdi. Fakat dedim ya, o gövdesiyle zamanımızda, muhayyalesi, hissi, zevkiyle Nedim'lerin, Muhteşem'lerin, Hafız'ların çağında yaşar. Sanatının tahtını gülen goncalardan, ağlamış çimenlerden, dertli bülbüllerden örülür bir diyara kurmuştur.

Kehribar kıyılı şadırvanlar, şarap fıskiyeli havuzlar, yakut âvizeler ve iniltili fağfur kadehler ve bunların hepsinden güzel sakiler arasında hayaline biat ederek yaşar. Hangi dünya nimeti bu kadar dört başı mamur olabilir?..

Hamamizâde İhsan zamanın adamı olmak istemedi. Fakat bu, yalnız Şair İhsan için böyledir. Yoksa Trabzon Şairleri, Trabzon Matbaa ve Kütüphaneleri, Trabzon ve Rize Lehçeleri, Trabzon Manileri,

Figânî, *Türk Rûbaiyatı*, Hayyam'dan rûbâî vezniyle tercümeler, hattâ meşhur *Hamsinâme*, tam bugünkü ilmi usullerle yapılmış tetkikler ve muvaffakiyetlerdir.

Hamamîzâde'nin mizaha meyli var, derler. Nükteli ve pek zarif konuşuşu, onda bu istidadın ne olgun mertebede bulunduğunu gösterir. Fakat şurası da muhakkak ki Hamamîzâde, en temiz mizahın da ziynetidir.

Hamamîzâde'nin en küçük şeyleri ihmal etmeyen titiz bir dikkati vardır.

Yukarıda bahsettiğim toplantıların meydana getirdiği fikir ve his kırıntılarını o, meğer toplamışmış. Hiçbirimizde bir tek mısraı bile bulunmayan bu müşterek kaside, gazel ve oyunların hepsini o biriktirerek bir *Divan-ı İhvan* yapmış.

Geçenlerde hepsini bir arada okuyunca, tatlı bir zevk, biraz da heyecan duydum. İlk gençlik çağının orada ne şirin izlerini bulup titremiştim.

Hemşerisi Halil Nihat, arkadaşları Orhan Seyfi ile Yusuf Ziya nüktelerinin çoğuna onu mihrak yapmışlardır. Fakat *Âyine-i Devran*'da Hamamî ile müşterek kayıtlı şiirler, onun bu ince işteki kudretini ortaya kor. İhsan, tarih, teracüm, edebiyat, hars ve halkiyata ait büyük bir kısmı henüz basılmamış otuz kadar eserin sahibidir. Ömrünün büyük bir parçasını, tettebbua harcıyarak vücut verdiği bu eserlerin hepsini görmek bana nasip olmadığı için, onlar hakkında tabii hiçbir şey söyleyemem.

Yalnız şunu biliyorum ki Hamamîzâde, bizde en çok ve en faydalı okuyanlardan biridir. Yıllarca evvel bir umumî kütüphaneden çıkarken ona rastlamıştım. Yorgun gözlerim ve nemli kubbeler altında solan yüzüm dikkatini çekti. Alâkalandı.

– Hangi mevzu üstünde çalışıyorsun? diye sordu.

Söyleyince:

– Ha, dedi ben de vaktiyle onlar üstünde biraz uğraşmıştım. Notlarım var. İstersen vereyim!

Bunda gerçek ilim adamlarının büyük cömertliğini görmüş ve içim minnetle dolmuştu. Bu lütfunu hâlâ sıcak bir duygu halinde gönlümde saklıyorum.

Hamamîzâde'nin şairliği, belki ebediliğin fatihi olmayacak; fakat ilme, başkalarının uğraşmaktan zevk alamadığı halkıyatımıza ettiği hizmet onu geleceğin hafızasına nakşedecektir.

Hamdullah Suphi

BEMBEYAZ saçlarından, gümüş şakaklarından sonra genç yüzü, karlar içinde bir çiçek tazeliğini andırır. Kemer kemer yükselen kara kaşlarında hiç silinmez bir soruş vardır. Sanırsınız ki Hamdullah, herkesin ve her şeyin dış görünüşü altındaki gizli hakikatı sorup arıyor.

Işık ve mânâ dolu gözleri, bazen güzelliği, keskin ve yalçın bir hale kor. Bu, belki de dik, sert çizgilerle sıçrayan kavgacı burnunun ifadesidir. Fakat böyledir. O kadar tatlı gülen, âhenkli konuşan, sese bir kucak sıcaklığı veren ağzı da, gergin hatlı bir çene ile biter ve bu bitiş insana katı ve keskin şeyler düşündürür.

Duruşu, oturuşu, yürüyüşü, bakışı ayrı ayrı yumuşak ve zarif olduğu halde, hepsi bir araya gelince, Hamdullah'a görünmez amma hissedilir yaylı bir ayrılık verirler.

Onu Ocak'ta tanıdım. Orada sevdim ve geçen zaman gönlümdeki bağın ipliklerini halat yaptı.

Yalnız Hamdullah'ı yakından tanıyanlar, bilirler ki o, uyandırdığı muhabbeti denk bir sevgi ile karşılıyamaz. Bir orman üstüne yaldız gibi serpilene güneş, nasıl her yaprağı aynı ışık ve hararet bolluğuyla kucaklayamazsa, o da bütün kendini sevenlerin gönlünü alamaz.

Yanında bin kişiyi anınız. Hepsini için:

– Yavrum! der ve sesi aynı şefkatli akortla titrer.

Türk Ocağı'nın bir ateşgede oluşunu biraz da onun alımına borçluyuz. Bu mukaddes soy aşkını parlatanlar arasında, onun payı büyüktür.

Sevimli varlığı, genç ruhların miknatısı olmuştu. Üşenmez, yorulmaz, yeşe kapılmaz, bıkmaz, usanmazdı.

Çıplak, soğuk odalar, çok geçmeden milliyet aşkının nuriyle ısındı, sevgiyle döşendi. Samanlık seyran, virane saray oldu.

Hamdullah'ı sonraları meb'us, vekil, sefir hüviyetleri içinde gördüm. Fakat bütün bunlar, nihayet birer kıyafet değişmesidir. Ne nazır koltuğu, ne sefirlik makamı Hamdullah'ın kendisine yeni bir varlık verdi. O, bunların hepsinden üstün olmasını bilmişti.

Onu andığımız vakit, gözümüzün önüne ve ruhumuzun içine hep o eski hayaliyle gelip yerleşir. Yıldızı dökülmeyen tarafı sanatkar cephesidir.

Hamdullah, bizde daha çok söz sanatının yaratıcısı olarak tanınır.

Fecr-i Âti'nin değerli bir şairi idi. *Annemin Derdi* gibi gerçekten güzel, samimiyeti derinlik haline koyan şiirler yazmıştı. Annesini bazen bir tek mısra ile canlandırırdı:

Yanımda başka bir akşam kadar hazin annem

Bizde galiba ilk madalyalı şair de odur. Fakat içli, duygulu mısralar, onu doyurmuyordu. Bir gün bu dinmeyen susayıştan Türklerin Demosten'i* çıktı.

Rahmetli Ömer Nâci'nin Acem tecvitli, mübalagalı, çırpınışlı hitabetinden sonra, onun aydınlık sesi, berrak ve menşurdan süzölmüş gibi renkli sözleri, bize gerçek hatibin ne demek olduğunu göstermişti.

Hamdullah söylerken, biz kendi duygularımızın, kendi düşüncelerimizin söze sığdırıldığını, cümle kalıplarına döküldüğünü görüyor, zevkle kendimizden geçiyorduk.

Yukarıda işaret ettiğim büyük ve coşkun sevginin ilk kaynağı, işte bize verdiği bu zevktir. Ruhundan önce sanatını, kalbinden evvel yaratıcılığını görüp beğenmiştik.

* Demosthenes (MÖ. 384- MÖ. 322) - Atinalı devlet adamı.

Yaşıtlarım arasında ona imrenenler çoktu. Belki yüzlerce genç, Hamdullah'ın sesiyle konuşmaya, Hamdullah'ın hareketlerini benimsemeye çalışırdı. Ona yaklaşmak uğrunda oldukça, taklit bile bize küçük görünmüyordu.

Türkçülüğün yayılmasında ilk hamleyi yapan Hamdullah, Büyük Millet Meclisi'nde de bu kuvvetinin öğünülecek izlerini bırakmıştır. Çerkes Ethem isyanından sonra, Millet Meclisi kürsüsünde saatlerce gürlediğini hatırlıyorum. Hamdullah o gün yarını görenlerin bayrağını açmış ve olgun ruhlardan kopan kasırgaların uğultusuyla haykırmıştı.

Onu dinlerken, içimden hiç silinmeyen bir derde uğradım. Parlak, derin, güzel sözleriyle ruhum kaynadıkça, kendi kendime:

– Yazık! derdim; yazık! Bu güzel şeyler, havanın boşluğunda eriyip gidiyor. Evet, çünkü Hamdullah bir Agora Sofist'i değildi. Hitabı, geçici heyecanlar uyandırmak ve kalabalığı herhangi bir yola sürüklemek mânâsına almazdı. Söz'de o, eski huruflerin aşkını duyar, ağızda bir mihrap kutsiyeti sezerdi.

Evet, o yüzlerce nutuktan bugün ancak bir avuçluk şey kaldı. *Dag Yolu* ve *Günebakan* ciltlerindeki birkaç yüz yaprak nedir? Otuz yılın Hamdullah'ını, bu kadarcık yere mi sığmış görecektik? Fakat kimbilir, dünya bu... Belki onu dinliyenler içinde not tutmuş olanlar vardır. Belki yarın bunlar el ele vererek tıpkı Demosten'le Çiçeron'un,* Jores'in** hayranları gibi emeklerini, notlarını ve hafızalarını birleştirerek *Dag Yolu* ile *Günebakan*'a yeni ciltler katacaklardır.

* Marcus Tullius Cicero (MÖ 106 - MÖ 43) - Romalı devlet adamı ve yazar.

** Jean Jaurés (1859-1914) - Fransız sosyalist ve siyaset adamı.

Hüseyin Cahit

UZUN, geniş yapılı, hâlâ eski bir atlet endamının izlerini taşır. Bu güzel vücudun üstünde güzel, mânâlı ve cana yakın bir baş da vardır. Yüksek alnı, düz, hassas kanatlı burnu, kaş ve kirpik gölgeli gözleri, düzgün yüz çizgileri, ilk bakışta onu pek sevimli gösterir. Fakat kibar ve zarif duruşunda araya daima bir ayrılık koyan bir hal sezilir. Kendile başkaları arasına böyle mesafeler koyuşunu sakın bir kibir eseri sanmayınız. O, gururu zekâsının ateşinde yakıp kül etmesini bilmiş bir bahtiyardır.

Yaklaştığınız zaman, aranızda hâlâ bir açıklık kaldığını duyuyorsanız, bunun sebebini, onun gururunda değil, kendi vehminizde aramalısınız.

Hususiyyetinin pek tatlı olduğunu söylerler. Yüksek ruhludur. Münevverlik ahlâkının en büyük örneklerini vermiştir. Sözünden asla şüphe edemeyeceğim bir arkadaştan dinlemiştim:

Tanin'in sahibi ve biricik âmiri bulunduğu günlerde, gazetenin derbeder bir muharriri, iki yüz lirayı alıp Beyoğlu'na kapağı atmıştı. Ses sada gelmeyince iş anlaşılmış. İdare müdürü, hâdiseyi halka bildiren birkaç satır yazmış; fakat kendi kendine bunu bastıramıyacağı için sahibine götürmüş.

Hüseyin Cahit, ilânı alıp saklıyarak,müdüre:

– Vazifesine nihayet verebilirsiniz. Amma, bir adamı bir hata yüzünden mahvetmeye hakkımız yok. Basılamaz bu ilân!

Demiş ve iki yüz altın ceremeyi sessizce sineye çekmiş.

Münevverlik ahlâkının ise birçok örneklerini gördük. İttihat ve Terakki'ye mensup bir fırka adamı olduğu halde kanaatlerini açıkça müdafaadan çekinmemişti. *Tanin*'den ayrılışı da bunun parlak misâllerinden biridir. İstiklâl mahkemelerindeki müdafaaları, fikir hürriyetinin, münevver ahlâkının şaheseri sayılabilir. Belki yanıliyordu; fakat inandığını candan, yürekten koruyor, fedakârlık etmiyordu. Dil Kurultayı'nda özle sözü birleştirdi. Bize zararlı siyaset rejimlerin karşısına yalnız çelik bir kalkan gibi değil, bir kahraman mızrağı gibi atılmaktan çekinmedi.

Malta'da sürgünü mektep haline koyarak çalıştı. İtalyanca öğrendi. İngilizce'ye de kayıtsız kalmadı. Bekiraga Bölüğü ona ümit ve cesaretini değil, neşesini bile kaybettirmemişti.

Hüseyin Cahit, *Servet-i Fünun*'culardandır. Küçük hikâye ile işe başladı. Devrin estetiğini işledi. Yeni bedîî telakkilerin hem kurucusu, hem koruyucusu oldu. Atılgan ve cesurdu. Karşısına çıkan kalem düşmanlarının hepsini birer birer yere serdi. Ali Kemal ve Mustafa Sabri'ye milletten evvel ilk darbeleri indiren odur.

Küçük bir roman tecrübesi yaparken büyükçe bir hikâye yarattı. Rahmetli Nazif'e "Edebiyat-ı Cedide'nin Fikret, Halit Ziya eğer kumandanları ise, Cahit de erkân-ı harbiye reisidir" hükmünü verdirtmişti.

Cahid'i acaba kaç şahsiyet içinde muhakeme edebiliriz?

Onu:

1. Hikâyeci Cahit,
2. Bediiyatçı Cahit,
3. Münekkitt Cahit,
4. Siyaset muharrir Cahit,
5. Mütercim Cahit, gibi parçalara ayırmak kabildir.

Hikâyeci Cahit'i, *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*, *Hayat-ı Muhayyel*, *Hayâl* içinde, *Niçin Aldatılmış?* eserleri içinde görüyoruz. Çağının en nüfuzlu ve en çok takdir edilen, en ziyade alkışlanan hikâyecisi,

üstâd nâsiri Halit Ziya'ya hiç benzemez. O kendine inanmış olanların ruhlarında yanan sihirli ışıkla, yolunu bulmuştu. Realizmin ilk sağlam örneklerini bize o verdi. Yaldızsız, düzgünsüz nesrin de güzel olabileceğini isbat etti. Hikâyeciliği, teknik bakımından, belki bizi bugün doyuramaz. Fakat yazıldığı günlerin üstünden kırk yıllık zaman geçtiğini unutmuyalım.

Bediiyatçı Cahit, asrın yeni estetiğini Öjen Veron,* Remi dö Gurmon,* Şarl Lalo* gibi yüksek mümessillerden toplayarak terkip yapıp veriyordu. Daha sonraları bu işin dil tarafından eksikliğini tamamlamak için meşhur Gramer'ini de yazdı. Bu da yepyeni bir eserdi. Ne Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmaniye*'sinde, ne de Şeyh Vasfi'nin *Sarf*'ında böyle bir örnek bulamazsınız.

Münekkit Cahit ise, muharrir, hikâyeci, sanatkâr Cahit'ten daha çok tanınır. *Servet-i Fünun*'un kuruluş günlerinde hasımlarla çarpışan o, hak ve zafer kazanan o idi. Meşrutiyet'ten sonra da bu vasfının siyasi ve günlük hayata geçişini gördük.

Babanzâde'ye hücumları, *Molla Bey Selâm Ediyor*'u hâlâ dillerde söylenir. Kendince fikre uzatılan zinciri de *Kolonya Şişelerinin Seyahati* başlığı ile ilân etmişti. Hem baş makale sütunlarında... Onun siyasi muharrir hüviyetini biraz da münekkit varlığı içinde muhakeme etmek kabildir sanıyorum.

Mütercim Cahit, belki istikbalin en çok öveceği bir varlıktır. Tek başına vücuda getirdiği *Oğlumun Kütüphanesi* hem güzel seçilişin, hem güzel çevrilişin bir başarısı olarak kalacak.

Fikir Hareketleri dört yıldan beri çıkıyor. Onu okuyanlar, bu cildleri bir tek kişinin doldurduğuna zor inanır. Her hafta, dünyadaki büyük fikir akışlarını inceliyor ve bize ayıklanmış, pürüzleri giderilmiş bir olgunluk içinde sunuyor.

Cahit, sınır sınır, cephe cephe dağıttığı kuvvetlerinden her birile yalnız kalsaydı da yine onu bu satılarda şükranla anacaktık. Ona ne mutlu ki, uğurlu bir toprak gibi bir yerine birçok veriyor.

* Eugene

* Charles Lalo (1877-1953) - Fransız estet.

* Rémy de Gourmont (1858-1915) - Fransız romancı, şair, filozof.

Hüseyin Rahmi

ESERLE, onu yaratan arasında çok kere tezat vardır. Hüseyin Rahmi'yi gördüğüm güne kadar, bu, bende yalnız bir kitap hükmü gibi yaşamıştı.

Vakit matbaasının bir odasında tanıştık. Bütün çizgileri yumuşak, yüzünde gergin bir tek hat bile yok. Alnından şakaklarına, burun kanatları hizasından ağız uçlarına ve çeneye doğru akıyor gibi. Kumral gözlerinde bile o keskin zekâ ve şakacı ruhu gösteren parlıklar sezilmiyor..

İnce bir boyunla, küçük bir gövdeye eklenmiş mini mini bir baş. Ama pırlanta mahfazaları gibi mini mini. Sessiz denecek bir ses. Fısıltı halinde konuşuyor. Zarif ve kibar bir duruş. Söylerken, küçücük beyaz elleri vücudunun etrafında kelebekleniyor. Bu, telâş ve heyecanından değil. Sözlerinin nokta ve virgülleri gibi bir şey.

Ben, onu altmış beşini geçtiği yıllarda tanımıştım. Fakat titiz bir delikanlı itinasile giyinmişti. Ağırbaşlılığını bozmayan dikkatli bir giyiniş.

Hüseyin Rahmi'nin bende bıraktığı ilk tesir, derin bir hayret olmuştu. Eserlerinin vadettiği haşarı uçarılık, keskin alay ve amansız neşterleyişten bu adamda tek iz bile görünmüyordu.

Tesadüf'ü, *Şipsevdi'yi*, *Mürebbiye'yi*, hele *Cadı Çarpıyor'u* yazan bu muydu? Bu çelevi, bu zarif, yumuşacık; bu nazlı sesli ve naz gibi âhenkli hareketli sima o meşhur Hüseyin Rahmi ha..

Evet, gövde Hüseyin Rahmi ile ruh ve sanatkâr Hüseyin Rahmi arasındaki tezat, aklın, mantığın, hattâ his ve hayalin bile dolduramayacağı kadar derin ve geniş bir uçurumdur.

Onun ruhundaki kuvveti, edebî hayatına hedef tayin ettiği günlerde de bulabiliriz.

Yetiştigi günlerde memleket, sanatı anlayış bakımından ikiye bölünmüştü. Eskilik ve Yenilik davası, olanca hızile sürüyordu. Bir yanda Tanzimat denilen yarım rönesans'ın taraftarları, bir yanda divan tarzının, şarkıcılığın bayraktarları vardı. Şinâsi ile, Nâmık Kemal'in çarpıştığı Hacı İbrahim'ler, başka başka adlarla çağ çağ türeyip duruyorlardı. Ortada şahsiyetleri sürükliyen iki kuvvetli fikir akışı, sanat hayatımızda gittikçe hızlanıyordu. Bu türlü cereyanlarda daima iki türlü tipler sezilir:

1. Akışı doğuranlar,
2. Akışa kapılanlar.

Hüseyin Rahmi, Edebiyat-ı Cedide'yi kuranlar arasında bulunamamış, bir vazife alamamıştı. Fakat sanatının varlığı, gelişigüzel fikir akınlarına kapılacak şeylerden değildi.

Her iki cereyan ona çarparak, sağından, solundan geçti ve o, kendi yerinde, kendi inanışının, kendi davasının adamı olarak kaldı.

Yarın, Hüseyin Rahmi hakkında monografi yapacak olanlar, bence işte bu noktada uzun uzadıya duracaklardır. Çünkü devri ikiye bölen kafa ve gönül değişimleri içinde, ne sağa, ne sola sapmadan, ne onun, ne bunun tâbiyetine girmeden tek başına kalmak kolay değildir. Buna "muhteşem yalnızlık" derler ve bu mertebeye ancak olgun, büyük yaradılışlılar erebilirler.

Hüseyin Rahmi işte bu büyüklüğünü tarihe tasdik ettirmiş olanlardandır.

Yenilik duygusunda, gerçi *Servet-i Fünun*'cularla birdi. Fakat onlarda sezdiği aristokrat telakkileri beğenmiyordu.

Yalnız yüksek tabakaya eğilen sanat yeni de olsa, nihayet divan edebiyatı gibi eksik ve tek taraflı bir şey olurdu. Yalnız dil, sade şekil değiştirmek, büyük halk kitlesini kavramadıkça, elbette tam bir hamle sayılamazdı.

Hüseyin Rahmi, işte bu noksanı sezdiği için, sanatının mihverini halkın yaşayışı içinden geçirdi. Bihter'lerin, Firdevs ve Behlül'lerin yanına, Pasaklı Gülsüm, Dalkavuk Hasan tipinde yüzlerce kahramanı kattı. *Ecir ve Sabır* gibi nefis hikâyeler yazdı.

Onu, bütün üstün yaradılışı, iç değeriyle ilk sezen Ahmet Midhat olmuştu. Şık hakkında yazdığı takdirler henüz çocuk yaştaki bir gençten ziyade, edebiyat tarihinin kendisine bir hizmet sayılsa yeridir.

Heybeli sırtlarında hemen hemen münzevî yaşayan sanatkârın köşkünü ben bir arı kovanına benzetirim. Arı kovanı, kalabalığın ve uğultunun timsâlidir. Fakat o, bir kovanı tek başına da dolduracak kadar büyüktür. Müşahede bahçelerinde vak'a ve tip çiçeklerine kona kalka dolaşır, sonra sanatının balını yapmak için kovanına çekilirdi.

İkdam, önceleri biricik vitrini idi. Sonraları artık bir tek gazeteye sığmıyacak kadar büyüdü. Bütün matbuat âlemini kapladı. Memleketteki şöhretini çekemeyenler, -sanki bir kusurmuş gibi, onun ancak mizah çeşnisinde yazabildiğini söylemişlerdi. Hüseyin Rahmi bu soysuz iftiraya İffet'i ile herkesi ağlatarak cevap verdi.

Önde Pol de Kok* esprisinden başka bir şey göremeyenler de, bundan sonra, kendi kafalarının kısırlığına küsüp sustular.

Marazî ruhiyata meraklıdır. Hasta ruhların aktıkları çapraşık sinir tünellerine yalnız zekâsının ışığını yetici bulmaz. Ona ilmin aydınlığını, tettebbuunun projektörlerini de katar.

Ben Deli miyim? romanı bu hükmün en büyük şahididir. Bu eser, onu mahkeme huzuruna çıkarmış, fakat memleketin en tanınmış sinir hekimleri dinlendikten sonra, üstad ile sanatının beraeti alkışlanmıştı.

İmrenilecek taraflarından biri de zamanla birlikte yürümesidir. Hüseyin Rahmi, memleketi süren zaman sabanının arkasındaki bütün yeni mahsulleri, bütün cemiyet istihalelerini birer birer inceledi. *Kokotlar Mektebi*, *Deli Filozof* bunlardandır.

Meclise girmeden önce, onu Mısır'a çağırılmışlardı. Oradan buradaki bir dostuna gönderdiği zarif mektubuna bir de fotoğraf koymuştu.

* Charles- Paul de Kock (1793-1871) - Fransız yazar.

Ehramlara giden çöl başında ve deve sırtında bir resim. Altına "Ömrümde çıkabildiğim en son yükseklik!" cümlesini yazmıştı. Belki yersiz fakat sevimli bir tevazu. Hüseyin Rahmi gibi sanatın kanatları üstünde yükselmiş bir adama, ayakları yerden ayrılamıyan zavallı deve, nasıl bir yükseklik verebilir?

Hüseyin Sîret

ZARAFET ve inceliğini yılların bozamadığı ortadan uzun, endamlı bir gövde. Ak saçların muhterem sabahıyla ağarmış bir baş. Öyle bir baş ki içini zamana fethettirmemiş, fikrinin istiklâl bayrağını indirmemiştir.

Güzelliğinden ziyade kibarlığıyla gözleri alan bir yüzü var. Tutukluğu sırrına erilmez, nereden geldiği bilinmez bir iç âhengiyle tatlılaşan konuşuşunu dinlerken hazla titrer, saygıyla toplanıp düzelirsiniz.

Kaşlarında, göz kenarlarında ışıktan incinmiş gibi hafif bir kınşma sezilir. Alnında hiç geçmeyen bir gönül sancısının izleri okunur.

Bu sancı güzelliklerin anasıdır. Anber ateşe düşmeden nasıl kokusunu bütün keskinliğiyle vermezse, duygulu gönüller de ızdırabın buhurdanına düşmeden tütmezler.

Leyâl-i Gırfân sahibi Sîret, bence, Edebiyat-ı Cedide şairlerinin en lirik şahsiyetidir. Onda iç kaynayışını ne Fikret'te, ne Cenab'da, ne Hüseyin Suat'ta, hattâ ne Celâl Sâhir'de görebiliriz. Hepsinin içinde o, bambaşkadır.

Şiirlerine, akşam saatlerinin o dokunaklı ve ince hüznünü kor. Ruhunun enininden damla damla süzdüğü mısralarda, darasız bir altın halisliği parlar. Gerçi bu şair, bize fırtınalı enginlerin uğultusunu, uçurumlara düşen çağlayanların derin velvelasını besteledi.

Dante'nin *Cehennem*'i, Hâmid'in *Makber*'i gibi azametli gönül mahşerleri yaratmadı. Fakat, bundan ötürü kıymet hükümlerimiz gevşeyip küçülemez. Çünkü Sîret'in lirizmi, bir kasırga degildir. Güzelliği yumuşak, ılık ve cana yakın bir şey yaparak sunar.

Meselâ *Ölümünden Sonra* manzumesi, kesilmiş bir şahdamarı gibi kan fısıkiyeleri fışkırtmaz. Amma her mısraında bir başka yaranın nabzı duyulur.

Ölümünden Sonra'da, *Makber*'de olduğu gibi derin bir ölüm felsefesi yoktur. Hâmid de, Sîret de aynı yerlerinden vuruldukları halde inleyişleri ayrı ayrıdır. Hâmid, kendinde ölümle boğuşmak, ölümü var eden kudretle muhakeme olmak kuvvetini görmüş, Sîret, ecel karşısında isyanını değil tevekkülünün ızdırabını söylemişti. Vatan Hasreti'ni bildiren şiirlerinde bile yine o yumuşak tevekkülü görüyoruz. Halbuki yavrusu Hüceste'ye:

*Diyor musun baba, gel gel! Hüceste yavrum sen
Senin hayâl-i yetiminle uykusuzken ben*

diye sorarken, çektiği gurbette isyana, bedduaya lâyık haksızlıklar da vardı.

*O parmağında duran gizli halkayı tanırım
Elin elimde iken başkasındadır sanırım*

Beytine hele bir bakın. Gönülleri birleştiren bir aşkı, altın veyahut plâtin bir parmak kelepçesinin ayırdığını ne güzel anlatıyor. Böyle kelepçeli bir eli, hem avucunda sımsıkı tutmak, hem bu avucu başkasının sanmak. Çok bahtiyar kalemlere nasib olmuş ince bir ifadedir.

Sîret, bu ruh muammasını ne pürüzsüz mısralar halinde veriyor. Hayatımızda bu tür acılara belki hepimiz ayrı ayrı rastlamışızdır. Fakat hayat ve cemiyet kanunları ile gönül akışlarının bir talihsiz tezadını bu kadar güzel ve kuvvetli hangimiz söyledik?

Aşiftegân elinde kırık bir piyâleyim

Mısraı da onundur. Ve kimbilir niçin, ben *Leyâl-i Girtzân*'ı okurken bunları birbirine eklemiş ve zihnimde bir terkip yapmışım. Anlaşıyor ki gönlüne sahip olduğu halde elini başkasına kaptırdığı bu sevgili, şairi meysus bir aşkla sarsmış ve

nihayet bu meşus aşk yarasını sarmak, acısını duymamak için kendini kapıp koyuvermiş, derbederliğe düşürmüştü.

Daha başka bir şiirinde:

Öyle süslen, öyle nâ-râm-ı emel ol, olmasın
Bir gece ağuşa almaktan güzel hulya seni!

Dediği güne kadar kimbilir neler çekti.

Sîret'in lirizmini sonsuz bir hüzünle dolduran galiba bunlardır işte:

Göğsümde bir kalp çarptığını duyduğum günden beri onu tanıdım. Leyâl-i Girtzân, çocukluk arkadaşım, gençlik yoldaşım ve olgunluk tesellimidir. Ben, onda her çağım için bir dert ve gönül ortağı buldum.

Fakat sahibiyle çok geç görüşebildim. Bir imtihan odasında sıcak bir temmuz gününde, her suali ters anlayarak can sıkıran tembel çocuklar arasında yanyana düşmüştük.

Sîret'in güzel ve mânâlı başı, bu mânâsız imtihan kâğıtlarına eğilmişti. Yüzünde kendi çarmihini kendi sırtında taşıyan bir velinin sessiz tahammülünü görür gibi oldum.

Onun bu hali bana pek dokundu. Bin gaza ve bin zafer yadigarı bir kılıçla soğan doğramak gibi bir şeydi bu. İçim yandı.

Leyâl-i Girtzân'dan sonra şair bize Bağ Bozumu ve Kargalar'ı verdi. Bağ bozumu, yaprakların sarardığı ve ağaç gölgelerinin kısırlaştığı demlere rastlar. Fakat bu eserde bozulan değil, fışkıran bir bağ, keskin koku ile baş döndüren bir şarap çağlayanı bulursunuz. Yıllar onda hiçbir şeyi bozmamış, bilâkis eskiliğin seçme ve kıymetli çeşnisini vermiş.

Kargalar başlıbaşına üstünde durulacak bir eserdir. Onu böyle bir portrenin dar çerçevesinde hapsetmeye kıyamıyorum.

Son günlerde günlük gazetelerde bazı hâtıraları çıkıyor. Sîret'in kendi yarattıkları, şüphe yok ki kendinden pek çok yaşayacak. Fakat onun bu eserleri yanında bir de edebiyat ve sanat tarihimiz için, ölçülmeyecek kadar değerli hâtıraları var. Üstadımızdan bunları isteyeceğim.

Kendi mektebinden yetişenlerin hemen hepsi bu işi yaparak borçlarını ödediler. Sıra şimdi onundur.

Hüseyin Suat

EDEBİYATIMIZA: Onuncu Daire-i Belediye Tabibi Hüseyin Suat şeklinde bir kartvizitle girmişti. İlk eserlerini böyle imzalardı.

Ben Hüseyin Suat'la tanışmadım. Onu ilk gördüğüm gün, Cahit'in ağabeyi olduğunu bildiğim için epey şaşalamıştım. Aralarında o kadar büyük bir gövde ve madde ayrılığı vardı. Cahit siyah saçlı, kara gözlü; Hüseyin Suat kumral ve mavi gözlüdür.

Kardeşler arasındaki bu dış ayrılığının, ruh cephesinde daha kalın, daha kabarık çizgilerle belirdiğini sanıyorum. Cahit, girdiği kalabalığın içinde erimeyen, kalabalığı kendine kaide yapan bir heykeldir. Böyle bir yerde Hüseyin Suat'ı seçmek güç oluyor.

311'de *Malûmat*'a yazdığı şiirler renksiz, vaitsiz şeylerdi. Biraz Tanzimat'ın, biraz Muallim Nâci üslûbunun ona hakim olduğunu görürüz:

Setretti sürur-ı hakidânı
Yarab bu ne feyz-i âsumânî
Bir feyz ki her dakika insan
His etmede neşve-i cenânı
Uçmakta fezâ-yı ruh içinde
Envârın en itilâ feşânı.

Hüseyin Suat'ı, yeniliğe, samimiliğe felâket götürdü. Fenni, teşhisi, ilâcı çığneyen bir hastalık, karısını alınca duygulu şiirler yazdı. O da Hâmid gibi Urfa'nın mirasına konmuş, onun da yüreği ecel burgusuyla delinerek kanamıştı. Kitabının kabına "Lâne-i Melâl" adını yazdıran da bu iç ağrısıdır.

*Harabezâr-ı siyahında ömrümün nâlân
Kırık, dökük kalan enkâz-ı târumârından;
Sımah-ı ruhuma bir ses, şikeste bâliyle
Terâneler getirir hande-i melâliyle*

Eserde, bu elem yuvasının başka başka manzaralarına rastlarız. Şair kâh öksüz çocuğıyle başbaşadır:

*"Beybaba!.." ağlama melek çocuğum,
Beni ağlatma sen de yavrucuğum;
"Bu öksüz hayatı sevmiyorum"
Diyeceksin, değil mi? Sus yavrum!*

Burada, duygulu bir kalbin söylenmemiş acıları sezen halini hissediyoruz.

Kâh, kendi öksüzlüğünü duymaktadır:

*Elimde iğne ve iplik, önümde bir düğme
Diker diker dalarım ah hayât-ı hazîn..*

Bu bekârlık manzarası, büyük bir fırça sanatkârının menşurundan süzülseydi, güzel, düşündürücü ir tablo olurdu. Fakat Hüseyin Suat, bu derin mânâyı kuru ve renksiz kelimelere sığdırmaya çalıştığı için levha karşımızda canlanamıyor.

Onda zaten heyecan, enginlerin köpürüşü gibi heybetli değildir. Duygu, mısradan mısraa ölçülü bir akışla sızar. Bu akışta çağlıtlar duyulmaz. Şairin ruhunda, his sularını köpürten kayalıklar, çağlayanlaştıran yarlar yoktur.

Yalnız bir kere onun da coştuğunu gördük. Kahpe bir siyaset, iğrenç bir gafletle biz, Girit'i kaybetmiştik. Hüseyin Suat, millî ızdıraba gerçekten güzel bir şiirle tercüman oldu. Bu manzumede kıvranan beyitler, kılıç gibi çakan mısralar var.

*Girid'in çok yaşamış yırtıcı bir kartalına
Sorunuz, kaç kişinin beynini bel' etmiştir;*

Nice biçâre çocuklar, nice biçâre ana
 Parça parça kuşa, kurda yem olup gitmiştir.
 Girid'in derdi büyüktür onu hiç açmıyalım
 Fakat Allah için olsun bu sefer kaçmıyalım
 Bu sefer kaçmıyalım, çıksa da dünya karşı
 Kalmasın jenk-i atâletle kılıçlar kında;
 Üç yüz altmış sene var ki hezimet marşı
 Çalınır ufk-ı siyasîmizin etrafında
 Elli bin kabr-i şehîdin üzerinden uzanıp
 Dehrin almıştı yaman elleri bizden Girid'i.
 Bu sefer kaçmıyalım, kaçmıyalım, kaçmıyalım
 Ruh-u ecdâdımıza dâğ-ı hicâb açmıyalım.

parçaları, zaman zaman ziyaret ettiğim bir hafıza süsüdür.

Hüseyin Suat'ın Zehirli Çiçekler'inde de bu kuvvetin başka bir sahada tecellisini görürüz.

Meşrutiyet'ten sonra şairin iki ayrı varlığı daha ortaya çıktı. Kirli Çamaşırlar diye bir piyes yazdı. Tercümeler, adaptasyonlar yaptı. Darülbedayi'in yıllarca edebî heyetinde bulundu. Yeni başlıyan temaşa hayatımızın tarihi içinde hayli tesirli roller oynadı.

Reşat Nuri Güntekin'le aralarında geçen münakaşa, bu rollerin nevi ve mahiyeti hakkında bazı fikirler verebilir.

Tiyatroculuktan sonra, Hüseyin Suat mizahcılığı da tecrübe etti. Gâve-i Zalim müstearıyla mizahî manzumeler yazdı. Fakat bunlarda ne bir Halil Nihat çeşnisi, ne de bir Fâzıl Ahmet olgunluğu belirir. Şaka, nasıl herkese mahsus bir şeyse, bu mizahî manzumeleri de o türlü bir şey sayabiliriz. Onlarda ne bir Zafernâme keskinliği, ne de Eşref'in hicivlerindeki hardallı ısrırganlık vardır. Dedim ya sadece herkesin yapabileceği şakalara benzerler.

Bu üç parçalı Hüseyin Suat, üç cephesiyle de nihayet edebiyatımızın şöyle böylelerindendir.

Ibnülemin Mahmut Kemal

TEVFİK Fikret, *Âveng-i Tesâvir*'inde şair Nef'i'yi:
Bir yağız çehre, çatılmış iki hançer kaşlar
Yine hançer gibi keskin iki mânâlı nazar

Beytiyle takdim eder. Fakat öyle sanıyorum ki rahmetli sanatkâr, eğer İbnülemin Mahmut Kemal'imizi görseydi, tasvir ettiği Nef'i için hayalinde başka model aramaya muhtaç olmayacaktı.

Üstâdın rengi yağızdır. Teninde zamanın donuklaştırdığı tunç esmerliği görülür. Geniş alnında kılıç yarası gibi derin yarıklar, yüzünde yine kılıç gibi keskin çizgiler var. Çatık kaşları, hiddet uçurumları üstüne atılmış iki köprüye benzer. Bunların altındaki uçurumların dibinde çağiltısı duyulmıyan alevden iki ırmak akıyor sanırsınız. Mağrur ağzında, gürlemek için yaratılmış bir hal sezilir. Muhteşem burnu yüzüne başka bir heybet verir.

Zayıf gövdesi üstünde başı, muzaffer bir bayrak gibi dimdiktir. Bütün varlığından önünde pehlivanları bile titretecek engin bir ruh kuvveti, bir iç kasırgası dağılır.

İnce parmaklı asabi elinde kalem, bir zülfikar olur.

Ben, üstâdı, Halil Nihat'ın annesini gömdüğümüz gün tanıdım. Bayezit Camii'ne yakın bir yerde öğleyi bekliyorduk. Fakat bu tanıyış yalnız onun maddî varlığına ait bir aşinalıktı. Yoksa eserleriyle ülfetim, hayli eskidir.

Yaşar Şadi bir gün bana bir defter getirmiş ve:

– İçindekileri, oku, seyret, gönlüne ne doğarsa, sen de yaz! demişti.

Evet oku ve seyret... Çünkü *Mecmua-i Hâtırat-ı Şâdi* yalnız gelişigüzel bir hâtıra defteri değildi. Orada bütün sanatkarlarımızın birer izi vardı. Bir yaprağında bakarsınız, Hâmid'in, Cenab'ın, Nazif'in kendi el yazıları ile birkaç beyitleri, birkaç satırlık fikirleri sıralanmıştır. Bir başka yaprakta en meşhur bir hattatımızın, mürekkebi ruh, harfi naz, noktayı cilve yapan bir eseri, size gözün ne büyük bir hazine olduğunu anlatır. Şurasında bir tezhibin altın çerçevesinden bir sanatkar gülümser, burasında yüksek bir romancımızın tahlili dinlenir. Defter, işte böyle bir defterdi.

Orada İbnülemin Mahmut Kemal'in de bir beytini görmüştüm. Doğan ve ölen insan arasındaki farkı, beytin mini mini mahfazasına öyle büyük bir belâgatle sıkıştırmıştı ki, hafızamı onunla süslemekten kendimi alamamıştım.

Maarif Nezareti'nin çıkardığı Şeyhülislam Yahya Efendi'nin divanına yazdığı biyografi, Mahmut Kemal'in ne yaman bir müdekkik olduğunu da meydana kör.

Türk Şairleri hakkında çıkardığı ciltlerde ise üstad varılması mümkün olan hududu çoktan fethetmiştir.

Son Asır Türk Şairleri, 1269'da biten *Fatin Tezkiresi*'ne zeyl olarak yazıldıydı. Fakat bu zeyl, kuyruklu yıldızlardaki başla kuyruk gibidir. Ufukta öteki yıldızlardan hiçbir hususiyetle ayrılamayan bir ışık damlasını, arşın süsü haline o altın sorguç koyduğu gibi, *Fehim Tezkiresi*'ni de işte bu Zeyl, edebiyat semasına çıkıyor.

Eski eserlerle uğraşanlar, tezkerenin ne demek olduğunu bilirler. Böyle bir hüccetle edebî bir hükme varmanın imkânı yoktur. Üstadın yazdığı *Son Asır Türk Şairleri*, asıl adıyla *Kemalü's-Şuara* ismen tezkire, fakat rûhen büsbütün başka ve erişilmez bir ana kitaptır.

Onun her sahifesinde, hiç ummadığınız bir renk ve mânâ bolluğuna kavuşursunuz. Binbir emek, ölçsüz göz nuru ve bütün bunlardan sonra da mühim para fedakârlıklarına malolan bu tetkikler, şimdi paha biçilmez hazineler gibi elimizde duruyor.

Eski tezkerelerde yalnız isim vardı. Adı geçen şairin birkaç beytinden başka hiçbir şeyini bize öğretmezdi.

Üstâd, ismin yanına cismi ve cisimle birlikte ruh tezahürlerini, itiyatları, hususiyetleri de koymuş. Öyle ki okuyunca malûmatımızın birdenbire alabildiğine genişlediğini duyuyoruz. Anlayışımız zenginliyor; şahsiyetlere tasarrufumuz, vukuat ve hâdiselere idrâkimiz artıyor. Bunların tuttuğu meşalenin ışığında sebepleri görüyoruz. Şahsiyetleri, ses hususiyetlerine, mahrem itiyatlarına varıncaya kadar tanımak, tetkik ve idrâk için başlıca ruh malzemesidir.

İbnülemin Mahmut Kemal, kemalinden beklenen bir cömertlikle bunları bize verdi. Gerçi, tarihi ve edebî varlıkların etrafındaki karanlığı delemeyen bir çok susamışlar, onun evini de tavaf ederek öğrenirler, not alırlar, eserlerini düzeltirlerdi. Fakat işte artık üstâd, erbabını bu tacizlerden kurtarmış oldu.

Sevinerek kaydedeyim ki o, *Son Asır Türk Şairleri* kadar kıymetli başka bir eserini daha veriyor. Bunun adı Osmanlı *Devrinde Son Sadrâzamlar*'dır.

Mahmut Kemal İnâl'daki vesika bolluğunu, tetkik inceliğini bilenler, bu son eserin ne büyük bir hazine olacağını kestirmekte güçlük çekmezler. Maarif Vekilligi, kendine yaraşır bir kadirşinaslıkla kitabı bastırmaktadır.

Ömrünü ilim ve sanata veren, keşiften başka mükâfat, hizmetten başka teselli aramıyanların bir çoğu, muratlarına ermeden gözlerini yummuşlardı. İbnülemin Mahmut Kemal'e kudreti kadar, zaman da hizmetkâr oldu. Bu talih ve mazhariyeti memleketin büyük bir kazancı sayıyorum.

Ibrahim Alâeddin

Pırlanta mahfazası gibi küçük; fakat kıymetle dolu bir gövde. Bu gövde üstünde büsbütün büyük görünen bir baş. Hâlâ ak düşmemiş saçlar. Hafif çil kakmalı solgun bir yüz. Kemerli, ince, kanatları titrek, duygulu bir burun. Temiz gülüşlü bir ağız, duru sular gibi dibindeki şeyler görünen aydınlık bakışlar. İşte benim hayalimde yaşıyan İbrahim Alâeddin... Onu, bir yaz akşamı Gülhane Parkı'nın loş ağaçlıkları altında tanıdım. Durgun bir hali vardı. Az söylüyor, konuşmaktan ziyade dinlemeyi seviyordu. Bende bıraktığı ilk iz, hiç müsait olmamıştı. Çok gençtim. Bütün âlemi dıştan ibaret sanıyordum. Gözlerim, deriyi delemiyordu, alınları cam gibi saydamlaştıran, ruha nüfuz kabiliyeti veren tecrübe lâboratuvarı henüz içimde kurulmamıştı.

Belki Alâeddin'in Avrupa'dan yeni gelmiş olması da bu duygu aksayışını çoğaltıyordu. Birkaç resmî görüşmeden sonra bir hâdise, bizi birbirimize yaklaştırdı.

Çanakkale cephesine gittik. Geceli gündüzlü yanyana bulunmak, ilk tesiri giderdi. Ateş altında, ölümle çevrilmiş yerlerde ruhlar, daha çabuk anlaşıyorlar. Sonra bir başka vesile de benim ona karşı içten bağlanmama sebep oldu. Bunu o, hâlâ bilmez ve ben, ilk defa olarak söylemek fırsatını buluyorum.

Seddülbahir siperlerinde idik. Tütünüm bitmişti. Arkadaşlardan kimse bunun farkına varamadı. Sigara dumanları yüzüme sürünerek geçtikçe, yalnız tiryakilerin anlıyabileceği o müthiş istekle kıvranıyordum.

Siperde tütün, kurşun kadar mühimdir; istenmez. Alâeddin, ince dikkatiyle bunu sezmiş. Eskisinden daha sık sigara içmeye ve her defasında, bir tane de bana sunmaya başladı.

İlkin, tesadüfe vermiştim; fakat sonraları bu cömertliğin altındaki güzel duyguyu anlayıp içim minnetle doldu. Eski gasetim, bir bulut gibi ruhumdan sıyrıldı ve Alâeddin'in hakikî benliğini gördüm.

Kandiye burcunda enginlerin rüzgârlarıyla çırpınan bayrağım için en güzel şeyi o söylemiş:

"İnsana ölüm zevki veren şey!" demişti.

Çocuk Şiirleri gibi mütevazı bir isim altında çıkardığı eserinde de Vatan duygularının en incelerine rastlanır:

*Bir minare görünürken sislerden
İçin taşar ruhundaki hislerden.
İstersin ki gemi uçsun, yaklaşsın*

Balkan Harbi koptuğu vakit, Trabzon İdadisi'nde edebiyat hocası idi. Kalemî, kitabı, kürsüyü bırakıp silâha sarılmış ve gönüllü olarak Çatalca tepelerine koşmuştu.

Bir Gönüllü Lisanından başlıklı şiirini masa başında değil kanla karın birbirine karıştığı gaza meydanlarında yazdı. Bu şiirin sonundaki:

"Eğer bu memlekete yenilmek mukadderse, beni şehit et, o günleri gösterme yarab!" temennisi de samimidir.

İbrahim Alâeddin Güftüğü Şairi diye tanınır. Bu eser onun ilk gençlik çağında yazdığı şiirlerle doludur. Bunda kendini arıyan bir ruhun dağınık izleriyle karşılaşsınız. Fakat olacağı gösteren, doğdukları kalbin derinliğinden haber veren manzumelere de sık sık rastlarsınız.

*Leyl-i hasretten, ey küşade sabah
Gölge inmiş lika-yı esmerine;*

*Bu kadar eskiden değildi siyah
Reng-i âhım mı çöktü gözlerine*

kıt'ası hükmünün şahididir.

Şiiri çoktan bıraktı sanıyordum. Fakat büyük bir elem, onun kalbini burgulayınca, yepyeni ve gerçekten pek güzel bir şiir fişkırttı.

Atatürk, bu memleketin en değerli evladı, en sevgili kahramanı idi. Öldüğü gün kimse İbrahim Alâeddin kadar güzel yazamadı. Bu mersiyede, heyecan kadar sanatkarlığın da payı büyüktür.

*Bir milletin melâlini söyler derin derin
Derya önünde çarpınarak Dolmabahçe'nin*

Dekorundan gerilen bu elem sahnesinde Ata bütün saltanatıyla yaşıyacak. "Yastıkta bir alev yele aslan nişânesi" mısraı insanı siroza düşman edecek kadar kuvvetlidir. Sonra şiirin ahretteki büyüklere hitaben başlayan, bütün eski dâhileri, Ata'nın istikbaline çağırın parça gelir ki bu tarzda yazılmış şiirlerin en güzel örneklerindendir. Netekim birçok şairler o fikri tekrarlamaktan kendilerini alamadılar.

Evet, şiiri çoktan bıraktı sandığımız bir günde, İbrahim Alâeddin, en güzel şiirlerinden birini verdi. Bu şiirin mısraları arasında derin derin dalgalandığı sezilen samimi hava, gerçek can acısı, yüksek heyecan, yalnız şiir bakımından büyük değildir. Alâeddin'in hayatını yakından bilenler, bu ızdırıp ve heyecanda bir vicdan yüksekliği, bir ahlâk büyüklüğü de görürler. Aziz sanatkar iki kere haksız tarizlere uğramış, şiddetle incinmişti. Fakat felâket gününde, güzel ruhu bu incinmelerin posasını attı; yüreğinde sevgi ve ızdırabdan başka bir şey bırakmadı. Bunu bilhassa istikbalin müverrihi için yazıyorum. Varlığını yarın tahlile çalışacak olan adam, onun ruhuna böyle bir meş'ale ile girmelidir.

İbrahim Alâeddin, yalnız şair ve muharrir değildir. Onun bir de pedagog, ruhiyatçı ve mürebbi tarafı vardır. İsviçre'de okuduktan sonra memlekete dönünce hocalığa başladı. Müdürlük etti. Hayatının bu bölümü içinde, bazıları gibi saçma sapan terbiye usullerini tatbika kalkışmadı. Okuduklarıyla vukuata hakim olmanın sırrına ermişti. Terbiyeye dair yazılarına bakınız. Bunlarda

görenek çeşnisi, yeltenme edası görmeyeceksiniz. Onun terbiyeciliği aşıcılık değildir. Muhitin terbiyesinde, cemiyeti müşahede altına almanın mutlak ehemmiyetini inkâr edenlerle birleşemez.

Çocuk ruhiyatı üstünde derin tetkikleri, verilmiş hükümleri, kitaba geçmiş görüşleri var. Süleyman Nazif hakkındaki cildi ise, bize Alâaddin'in nasıl bir terkipçi olduğunu gösterir.

Başkalarının zihniyetlerine, onların görüşleri, düşünceleri ve üslûplarıyla hulûl edişi de bir başka meziyettir.

Kısacık ömründe bu kadar güzel ve büyük şeyleri fetheden bir adamı, küçücük bir portre çerçevesine sığdırmak ne güç.

"Bitti galiba" dediğim yerde bakıyorum ki henüz başlamış gibiyim.

Ismail Safa

ESKİLİLİKLE yeniliğin çarpıştığı günlerde doğmuştu. Ruhunda, başkalarının sezemeyeceği küçük nefesleri ses ve âhenk yapan gergin, içli teller vardı. Dalgın, mavi gözleri, duru, cömert ve bütün âlemi kaplıyacak kadar geniş bir sevgiyle parlardı. Fakat ince çizgili yüzü, dudaklarına doğru ansızın insanı şaşırtan bir mahzunluğa bürünür ve bu hüznü, keskin renkli sakalı bile katılaştıramaz. Ağzı çizgilerinde öyle derin bir elem bükülüştü göze çarpar.

Ziya Paşa'nın:

Şair, şair doğar anadan!

mısrarını sanki isbat için dünyaya gelmişti. Muallim Nâci de, ona Şair-i Maderzâd dedi ve bu terkip çağının bütün edebiyatçıları tarafından tekrarlandı durdu. Ismail Safa'nın şahsiyetini bütün hatlarıyla belirtmek için, onu zamanı ve muhitiyle birlikte incelemek lâzımdır. Şair etrafına ne vermiş, etrafından ne almış? Açık konuşalım, bunu bulutsuz bir kat'iyetle bildiğimizi öne süremeyiz. Ne edebiyat tarihlerinde onun manevi varlığına dâir aydınlık sayfalar var, ne de geniş çapta bir monografi.

Bu eksigi, bari oğulları İlhami ile Peyami tamamlasalar.

Rahmetli Ismail Safa:

Bence İlhami fidandır; bir fidan pür berk ü bâr.

demmişti. Onun gerçekten pür berk ü bar bir fidan olması, olabilmesi için böyle bir eser vermesini beklemek, hiç de yersiz sayılmaz. Biz, şairin hususiyetine dair hemen hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Yalnız Mekke'de doğduğu, Trabzonlu bir ailenin neslinden geldiği söylenir. Bu kadarlık bilgi ise, bir şahsiyeti, bütünlüğüyle kavramaya yetmez. Şu halde İsmail Safa gibi henüz dün denecek kadar yakın bir geçmişin şairini de, yine eserlerinden anlatmaya çalışacağız. Eldeki tek ışık bunlardır.

İsmail Safa, Nâci'nin şöhreti etrafa yayıldığı günlerde yetişmişti. Genç yaşında o da muhitin modasına uyarak gazeller yazdı. Fakat bu eski kalıplar, yıpranmış şekiller içinde de Divan çeşnisinden ayrılan hususi bir renk taşıyordu. Evvelâ dil bakımından ötekilere benzemedi. Onun ilk eserlerinde bile fütursuz bir sadelik göze çarpar. Bunu, şuurlu bir hareketin kalkış noktası diye kabul etmiyorum. Çünkü Safa, böyle bir hamle için lâzımgelen tecrübeye sahip değildi. Şuur kudreti, geniş ve yaygın bilgidir. Böyle taşkın bir kültür üstünlüğü ise onda yoktu.

Kendisini bir istikbal müjdecisi hüviyeti içinde muhakeme etmediğimize göre, bunu onun bir eksikliği gibi gösteremeyiz.

Şu halde onda muhitine nisbetle bu üstün ayrılığı yapan sebep nedir? Ben, kendi payıma bunu, ondaki heyecan coşkuluğuna veriyorum. Öyle heyecan ki sanatkârı çevrenin yapmacığından kurtaracak kadar asildir.

Gönlüyle başbaşa kaldığı vakit, zaman ve muhiti, âdet ve göreneği mahremiyetine sokmıyan nadir adamlara gerçek sanatkâr denir.

*Bel бүкүлмүш, el ayak titrer, sararmış bet beniz
Her adımda sendeler*

Mütezadını bu kadar tabii bir dille söyleyebilmek için, yürekte samimi bir heyecanın köpürmesi gerektir. Ancak bu türlü ruh sarsıntıları içinde insan, yaldıza itibar etmez. İç ve dış dünyasının hakikatlarına çıplak güzellikler verir.

İsmail Safa'da buna sık sık rastlıyoruz. Hattâ bazen büyük bir saffet içinde görüldüğü de olur. Meselâ kırdâ yürürken, etrafında bir mahşer kaynaşması görülen bir karınca yuvasına gözü ilişir ve uzun uzun seyrettikten sonra:

*Muamma... Ne işler yapar bir karınca
Şaşar, lâne-i mura insan varınca!*

demekten çekinmez. Şiiri okurken, anlarsınız ki sanatkâr yuvanın başına çömelmiş, karıncaların telaşlı çalışkanlığına bir hayli bakıp düşünmüştür. Fakat bu temaşada bir Sen Böv'ün*, bir Mater-len'in** bakışını aramayın. Felsefi düşünüşlü bir kafa, hayreti burgu yapar ve onunla hâdisenin kabuğunu delerek öze iner.

Safa ise, sadece "Muamma" der ve ona göre bu muamma karşısında serhad "hayret"dir. Akıl ve ruh ona varınca, netice fethedilmiş olur.

Ismail Safa'yı, gerçi Nâci burcunun bir yıldızı olarak tanıdık. Fakat o, içindeki cevherle az vakitte bu mahrekten sıyrılarak Recâizâde Ekrem'e, ondan da Fikret'e yaklaştı. *Servet-i Fünun*'a da girdiğini biliyoruz.

Yangın adlı şiirinde:

*Bir yare açılmış gibi leylin cesedinde
Kan fışkırıyor semt-i semâvâte fûruzân**

gibi iki mısra ile bir tablo çizdiği, Safa'daki tasvir ve hayal üstünlüğünü gösterir.

Dömeke kahramanları için Fikret'le ortaklaşa yazdıkları manzumenin ilk kıt'ası şöyledir:

*Olsun gazan mübarek ey gâziyân-ı İslâm!
Canlandı sayenizde ümid-i şân-ı İslâm
Gösterdiniz cihana neymiş tuvân-ı İslâm
Ey şanlı kahramanlar fahreyleriz sizinle
En pür-inad hasmı kahreyleriz sizinle*

Birkaç yıl evvel, çok yersiz bir münakaşaya sebep olan:

*Lâz idi sonra dönüp Kürd oldu
İllet-i kafiyyeden mürd oldu*

beyti sevişen arkadaşlar arasındaki bir şakadan başka bir şey değildi. Ne yazık ki bunu takdir edemeyen bazı kısa görüşlüler, bu

* Charles-Augustin Sainte-Beuve (1804-1869) - Fransız eleştirmen ve edebiyat tarihçisi.

** Maurice Maeterlinck (1862-1949) - Fransızca yazar Belçikalı şair ve oyun yazarı.

şakayı, bir leke damgası yapmak istediler. Halbuki bu türlü ithamlardan Safa kadar uzak pek az adam bulunur.

Rubab-ı Şikeste'deki *Seza* şiirinin pek dalgın olan Safa için yazıldığı söylenir.

Bir gün bu eserler dikkatli bir tenkit eleğinden geçirilirse, sahibinin ne içli bir yürek taşıdığı, mısralarından ne tatlı bir lirazmin sızdığı meydana çıkacaktır.

İzzet Melih

SAKAKLARA doğru, beyazlığı artan kır saçlar. Yumuşak, dalgalı ve sıklığına, parlaklığına zamanın dokunmaya kıyamadığı bu saçların altında, genç bir alın vardır. O saçlardan sonra bu alın, size hoş bir yadırgama verir. Düzgün, tatlı tatlı gerinip yaylanan ve uçları tâ göz kenarlarına kadar uzanan gür, kara kaşlar. Güzel, zekâ ile yakamozlu, bakmasını bilen gözler. Yumuşaklığı gözle sezilen ince, beyaz ve iri bakılmış bir ten. Bu nazlı varlıklara, ansızın, derin bir vekarın gölgesini düşüren keskin çizgili burnu, size derlenip toplanmak ihtiyacını verir. Ağzının mânâsı, ancak tebessümü ile tamam olur.

Biraz tombul vücudu, karşıdan pelteleşmiş hissini verir. Fakat hareketleri serttir. Konuşurken, bakımlı elleri, zarif bir uçuşla âdetâ kelebekleşir. Kibar bir duruşu, kusursuz bir giyinişi, sıcak, âhenkli bir sesi var. Üstünde çok görmüşten ziyade, tok doğmuş bir efendilik sezilir.

İşte adde İzzet Melih'in kelimeden çerçevesi. Ben onu *Resimli Kitap*'da çıkan bir resimle tanımıştım. Yazılarını daha sonra okudum. Fakat görüşmek fırsatına ancak geçen yıl Neşriyat Kongresi'nde erebildim.

Gerçi başka başka komisyonlara seçilmiştik, ayrı yerlerde çalışıyorduk. Ama, öğle ve akşam yemeklerinde buluşup konuşmak kabil oluyordu.

Ben hakikî İzzet Melih'i Ankara'da tanıdım. Hakikî İzzet Melih deyişimi çok görmeyin. Çünkü onun gazetelere akseden hüviyetiyle, gerçek benliği arasında, hayli derin boşluklara rastlarsınız.

Gazetelerin İzzet Melih'i, *Zaviye-i Felâsefe*'deki Pomada Rıza'yı andırır. Hele mizahcılar ondaki karakteri, fistanlara, dekoltelere büründürmekle, hakikatten büsbütün uzaklaşmışlardır. Bu tasvirlerle İzzet Melih arasındaki fark, bir heykel ile onun yere düşen gölgesi arasındaki fark kadar büyüktür.

Onu bir akşam, soframızın yanındaki masaya Fikret Âdil getirdi. Tanışp görüştük. İtiraf etmeliyim ki bu görüşme, benim ona dair bütün bilgilerimi, ezber hükümlerimi sıfıra indirdi.

Bugünden sonra o, bende bambaşka bir şahsiyetle yaşamaktadır. Artık İzzet Melih'i şundan bundan değil, kendimden öğreniyorum.

O, hiçbir edebî mektebe maledilemez. Edebiyat-ı Cedide'ciler arasında adına rastlamayız. Fecr-i Âti'cilerle, bilmem ne alâkası vardır.

Yaş bakımından, bu sonuncularla birleşmesi lâzım gelirdi. Fakat o, böyle alacalı bir zevk bayrağının altına girmeye katlanmadı. Yazılarında onlardan yeni ve onlardan daha kültürlü bir hava teneffüs edilir.

Bu hava içinde sezersiniz ki İzzet Melih, edebiyatı yazmaktan ziyade yaşıyan bir adamdır. Başka sanatkârların hayal merdivenlerinden çıktıkları hayat, onun gündelik ömür parçalarından sayılabilir.

Uzun seyahatlerde kara kadar enginleri de, hususî renkleri kendilerine mahsus mânâlarıyla tanıdı. Güneş altında, menşurdan geçmiş kıvılcım bulutları gibi uçan balıklar, yüzen kuşlar, düşünen derinlikler ve homurdanan boşluklar onun için masal âleminin dekorları değildir. Hepsini şu hakikat dünyası içinde görmüş, gözlerin, ne paha biçilmez bir hazine olduğunu anlamıştır.

Fecr-i Âti'den değildir, demiştim. O mektebin en renkli nasiri Ahmet Haşim'de bile çağının çeşnisi, yabancı söz yığınları sezildiği halde, İzzet Melih, bütün bu kayıtlardan sıyrılabilir. Her Güzele Aşık adıyla ortaya attığı son eseri bu bakımdan gerçekten değerlidir.

Bu kitapta öyle parçalara rastlarsınız ki üstünde dünün gölgesini değil, yarının müjdesini sezersiniz. Dil, o kadar temiz; görüş, o kadar yeni; anlatış, o derece kıvrak ve canlıdır.

Izzet Melih, başkalarının şöyle bir bakıp geçtikleri noktalarda sanat ve zekâsının burgularıyla zengin ruh arteziyenleri fişkırıyor.

Meselâ el bizim edebiyatımıza, kâh pençe gibi, kâh güvercin kanadı gibi girer. Zulmün, kuvvetin, şefkatin timsali olarak da kullanıldığı görülmüştür.

Izzet Melih, *Eller'e* bütün bir ruh âleminin bin kapısını açtıyor. Çocuk başına bir aziz şefkati gibi konan el, sevgiliye dokunmak için titriye titriye uzanan el, ihtirasına yol ararken, mesamâtı kıvılcımlanan el, para toplıyan el... Bir bir gözlerinizin önünden geçiyor. Bunda ruh yeni, zevk başka, görüş ve duyuş ayrıdır. Ondan önce bunu bizde hiç kimse yapmadı.

Dahası var: Izzet Melih, hiçbir zaman kendisinde fikir ve duygu olgunlaşmadan yazmak zorunda kalmamıştır. Çoğumuz, gebe kalmadan, doğum sancıları çekmeden yazarız. Çoğumuzun eserleri öz evlât değil, evlâtlıklardır. Bunu kimimiz ihtiyaç, kimimiz bilmem neye veririz: Doğrusunu isterseniz, bu mazeretlerin en kocamanı bile, bir incir çekirdeğini doldurmaz.

Izzet Melih'i, bu bakımdan da sevmek ve alkışlamak, haklı olur.

O, ancak içinde uzun zaman taşıdığı hisleri söylemek için eline kalem alıyor. Unutmıyalım ki duygular çağlıyanlara benzerler. Eskidikçe yataklarını derinleştirirler. Gönülde henüz renk ve şekil bağlamadan hayal meyal beliren her his, dil sadefinde bir inci olmaz. Ruh, pota gibi beyaz ateş haline gelmeden özü eritemez. Sabır lâzım, tahammül lâzım. Sanatta ana tahammül lâzım.

Fakat ne yazık ki edebiyat âlemini, karanfil tüfekleri gibi, hep ağızdan dolmalar kaplamış. Bir değer in üstüne eğilip bakmaktan, eserleri üstünde yorulmaktan ziyade kulaktan kapma bilgileri, hükümleri tekrarlıyorlar.

Edebiyat tarihimizi ve şahsiyetlerimizi yeni baştan eleyip dokusak hiç fena olmyacak.

Kemalettin Kâmi

DONUĞ krem rengine yorgun bir alın, gür, kumral kaşlar altında süzgün iki mavi göz. Bu hayal, hülya ile mesafe dolu gözler, hayatı kirpiklerinden süzüyor sanırsınız. Görmek için ince, güzel ve derin şeyler ararlar. Bir kelebek, nasıl dikene, renksiz çiçeğe, kuru dala konmazsa, bunlar da basit, alelade yerlerde durup dinlenmezler.

Yüzünün çizgileri bakışlarından dağılan mavimtrak fecir aydınlığı ile yumuşar, gülüşü ısınır, ağzı renklenir.

Orta boyunda yaşına uymaz bir gevşeklik vardır. Oturmuyor, koltuğa pelteleşerek akıyor zannedersiniz. Gülümsemeden hiç konuşmaz. Fikrinize aykırı şeyler söylerken de bu nezaketli tebessüm, dudaklarındadır.

Sesi hançeresine surdin takılmış gibi derin bir pestliğe bürünür. Duruşu, kımıldayışı, tavırları da hep bu gösterişsiz; fakat kibar âhengin içindedir.

Kemalettin Kâmi'yi ilk defa nerede gördüm? Şimdi bunu pek kestiremiyorum! Fakat uzun ve etraflı görüşmemiz, Ankara'da oldu. Sakarya savaşının en kara günlerinde, bütün cihan ufuklarının, Türk'e buluttan kepenklerini indirdiği, bir avuç adamın yedi iklime kılıç sıyrdığı kan ve şan dolu demlerde idi.

Hâkimiyet-i Milliye matbaasında toplaşır, birbirimize ümid ve kuvvet verirdik.

Ben, onu işte bu dekorlar içinde ve bu ruh fırtınasının dalgaları arasında tanıdım. O vakitler henüz pek gençti. Yaradılışının sıkılğan hali, bütün varlığını kaplıyordu. İlim ve sanat bahislerinde tatlı bir tevazu ile boynunu bükerek. Söylemekten çok dinlemeyi severdi.

Fakat ortaya atılan mevzu, millî bir mesele, bir vatan dâvası olursa, gözlerinin dalgın maviliği tutuşur, sesi yay gibi gerilir ve telâffuz ettiği sözlere bir ok keskinliği gelirdi.

Romantik heyecanı, uzlaşmaz mefkûreciliği, yılmak nedir bilmeyen ruh kuvveti, bir saniye bile gevşemeyen adalî ümidiyle Kemalettin Kâmi, gönlümde yer etmişti.

Tek tük bazı mısralarını da işte o sıralarda görmüştüm. Nabızları vuran, fağfur gibi iniltili mısralardı bunlar.

Ben, İstanbul'a döndükten sonra onu epey zaman görmedim. Fakat İzmir zaferiyle beraber onun şairliğinin de istiklâl bayrağı çektiğini bir şiirinden anladım.

Ruhunun imbiklerinden süzdüğü bu şiirlerde millî imanı, millî gururla yüksek bir heyecan elele vermiştir.

Bunlarla o, yolculara bastıkları toprağın içini gösteriyor, kanla yoğurulmuş gaza meydanlarına, Meçhul Mehmetçigin o engin, o uçsuz bucaksız, sema kubbeli, şehitlik ehramına saygı ve sevgi istiyordu.

Ne yazık ki bu şiirler, mecmua ve gazete yapraklarında, mektep kitaplarında, şurada burada kalmış toplanarak cilt haline gelmemiştir.

Halbuki şairi, tek tük şiirleri değil, külliyyatı çerçeveler. Böyle bir çerçeve içinde okunmıyan şairin hem mânâsı yarım, hem tahlili noksan kalır. Hele yılların ona ve onun yıllara verdiklerini anlamak hevesine düşenler, asla kendilerini doyuramazlar.

Millî matem, onun sazından da derin, yaslı bir hava çıkarmıştı. Bunu, hâlâ yazdığının bir müjdesi sayıyorum.

Gerçi Kemalettin Kâmi öteden beri az yazar. Yılda bir kere açılan ve bir maşraba su veren tılsımlı çeşmeler, perili pınarlar gibi o da kıt verimlidir. Fakat küçücük zarflara fikir ve ruh mücevherleri doldurmasını iyi bildiği için, bu kıtlık pek göze batmaz.

Eğer az yazışı, dağınık yaşayış, tembellik gibi kusurlardan doğuyorsa, bilmelidir ki bu verimsizlik memlekete hani o çok sevdiği vatana karşı işlenmiş bir suçtur.

Fakat şairi böyle bir kusurla karartmak haklı olmaz. Çünkü onun az yazışı, belki de bir türlü tatmin edemediği sanat titizliğinden ileri geliyor. Millet, vatan hakkındaki fikir ve heyecanını yakından bilenler, bu tutukluğu başka bir sebebe bağlayamazlar.

Kabul ettiği işlerin, memuriyetlerin onu ne kadar meşgul ettiğini, pek kestiremiyorsam da büsbütün vakitsiz bıraktığını zannetmiyorum. Zaten sanihanın, rahme benzer bir yanı vardır. Hâdiseler, Cebrail nefesi gibi ona ruh üfler ve çok sürmeden sancılar arasında bir his ve fikrin doğduğunu görürüz.

Eskilerin "endişe-i san'at" diyecekleri titizlik, iyi bir şeydir. Fakat bunların en meşhuru olan Gûstav Flober*, daracık ömrüne, her yaprağı başka bir mücevher temizliğiyle parlıyan bir yığın cilt bırakmıştır.

Kemalettin Kâmi, istidadının zekâtını ödemekte daha fazla gecikmemelidir. Hele şimdi, bol zamana, maddî imkânlarla da ermiş bulunuyor. Ortaya koyacak bir mazereti de yoktur.

Ne hazin bir zamandayız ki, gerçek liyâkatlar susuyorlar ve bizi ağustos böceklerinin zevke bulantı veren zevzeklikleri içinde bırakıyorlar.

* Gustave Flaubert (1821-1880) - Fransız romancı.

Kenan Hulûsi

ESMER bir ten. Bu ten esmerliği yazın birkaç gömlek daha koyulaşır. Ama sanmayınız ki su sporları yaptığı, kumlarda yattığı, kürek çektiği, yelken kullandığı için böyle olur.. Hayır, hayır onun sporla hiçbir münasebeti yoktur. Yumuşacık hareketlerini ürkek bakışlarını yelpazeliyen kirpik titreyişlerini görünce, bunu siz de anlarsınız. Kenan Hulûsi, hikâyelerini bahçelerde yazdığı için böyle kararır. Küçücük yüzünde, sık sık gülümsemelerin hâreleri vardır. Göz kenarlarına, elmacıklar üstüne doğru bu hâreler, çizgileşirler. Kırkıdan sonrası için fena haber doğrusu. Kenan Hulûsi'nin yüzü, ansızın buruş buruş olacak. Alnında da bir iki düşünce izi, daha şimdiden belirmiş gibidir.

Koyu renkli gözleri, tatlı, dost ve duygulu bakışlarla aydınlıktır. Düzgün ağzında zaman zaman candan gülümsemeler görünür. Çok meşgul ve her zaman telaşlıdır.

Matbaaya gelince, ceketini çıkarır. Bir tomar kâğıdı ıslatarak masasını siler. Bu işi öyle güzel başarır ki ben arada sırada ona:

– Kenan hanım!

Diye sataşırım.

Zamanımızın en ideal kocalarından biri olduğuna hiç şüphe yok. Evde, elbette bu hamaratlık on kere fazladır.

Onu, daha minimini bir çocukken sınıfta tanıdım. Arka sıralardan birinde oturur ve zeki gözleriyle fıldır fıldır bakardı. Vazifelerinin beni zevkle meşgul ettiğini hâlâ hatırlarım. Tesadüf, o sınıfı birçok değerli yavrularla doldurmuştu.

Kenan Hulûsi, işte böyle süzölmüş bir sınıfta bile, kendini tanıttak bir kabiliyetti.

Sonra onu kaybettim. Aradan yıllar geçti ve bir gün *Vakit*'te tekrar birleştik. O sakın, ufak tefek çocuktan, yine sessiz, yine ufak tefek bir yazı işleri müdürü çıktı.

Ama bu sessizlik, bu ufak tefeklik yalnız dış'a mahsus bir şeydir. Eğer gözlerinizde deriyi şeffaflaştıran bir kuvvet varsa, bu durgun alnın arkasında zengin bir âlem, magrur bir ruh, uyanık bir muhayyile sezersiniz.

Daracak göğsünde bir kalem Iskenderinin ihtiraslı kalbi çarpar. Yarın, istikbal eliyle alnına altın yapraklı bir defne tacın konulacağına inanmıştır.

Sanatı, ferdin değil, cemiyetin malı sayar. Bu iman, onu titiz yapmıştır. Takdirlerini, eczahane terazisiyle tartar. Hiç tenkit etmez fakat beğenmekte de hiç cömert değildir. Edebiyatı, sanatı, hikâye ve romanı köy ve köylünün çerçevesi yapmak ister. Bunun dışındaki mevzulara iltifat etmez.

Yazı âlemine Yedi Meş'ale'cilerin biri olarak girdi. Yedi Meş'ale, sanat mâbedi için ne güzel bir âvize idi. Yalnız galiba bazılarının gönül reçinası az gelmiş olacak ki ışıktan ziyade duman püskürdüler ve vakitsiz söndüler. Kenan Hulûsi bu meş'aleyi sanat ufukları altında muzaffer bir maraton koşucusu gibi hızının rüzgânıyla gittikçe parlatarak uçuyor. Hikâyeleri, bu hızlı koşunun arkasında bir kıvılcım yağmuru halinde dökülüyor. Yarın, bu ışık parçalarının ciltten fânuslara girdiğini göreceğ ve aydınlıklar içinde kalacağız.

Yukarıda Kenan'ın sanat kadrosunu çizirken, İç Anadolu köy manzarası ve köylü psikolojisi üstünde çalıştığını söylemiştim. İşlenmemiş toprakta verim hazineleri yatar. Sanat için Anadolu, köy ve köylü de böyledir. Değerli bir kalem, kuvvetli bir müşahedeci, sanatkâr bir bakış, psikolog bir hulûl, bize bu yollardan özlediğimiz, beklediğimiz eserleri getirebilir. Kenan

Hulûsi bu uğurlu yolu ilk açanlardan, bu savaşın ilk muzafferlerinden, ilk fatihlerindendir. Neşredilen *Bahar Hikâyeleri*, *Son Öpüş*, *neşredeceği Paraşüt*, *Bir Otelde Yedi Kişi* isimli eserlerini şahit diye gösteririm.

Yalnız bu işte geniş muvaffakiyet için, iki şart vardır:

1. Mevzuu yerinde ve yakından görmek. Dekor notları almak.
2. Köylüyü müşahede altına almak, köylüyü, köy kahvesinde, köy odasında, aile içinde, ocak başında, tarlada, çapada, zeytinde, bağda, camide, düğünde, kur'ada, mahkemede taşıdığı hüviyetlerle görmek.

Dekor peteğine dolacak bal işte bu görünüşler içinde yaşar. Sanatkâr, eserinin altın ağını, bu hayat tezgâhından toplayıp bükeceği ipliklerle kurar.

Kenan Hulûsi, mutlak surette bu müşahede seyahatini yapmalıdır. Seziş ne kadar kuvvetli olursa olsun, bilinmeyen bir âlemin gerçek hüviyetini gösteremez.

Sonra köy ve köylü, dekorun basitliği, sanatkârı üslûb lâubaliliğine götürmemelidir. Bir ara, bazı gençler arasında, kabalık moda olmuştu. Bundan şiddetle sakınmak gerektir.

Hikâyeci, hayata giren, hayatı gören adamdır, ama hiçbir zaman bu işi bir fotoğrafçı körlüğüyle yapmaz. Esere can, hayata renk, ruha koku veren hayatın kendisi, gelişigüzel akışı değil, sanatkârın seçişi ve örüşüdür. Bu da zevk ve üslûbla olur.

Kenan Hulûsi'nin hikâyelerinde gerçi böyle lâubalilikler yok. Fakat kaypak yerlerde yürüyüşün titrekliliği var. Karanlıkta yabancı bir evin merdivenlerinden iner gibi tereddütlü bir şey... Bu el yordamiyle yürüyüş, müşahedesizliktendir. Eğer dolaşır, gezer, görürse, hikâyeleri yatağını bulmuş coşkun ırmaklar gibi köpüre köpüre akacak.

Mahmut Yesari

DEDELERİ bir tek vav da bütün bir yazı sanatının cilveli sihrini yaratan adamlardı. Solaklığı üstünlük haline koymuşlar ve sülâlelerini bu damga ile meşhur etmişlerdi.

Mahmut, işte bu Yesari'lerdendir. Onu, ilk defa yarı lokanta, yarı gazino, meyhanemsi bir yerde gördüm. Ben girdiğim vakit, Yesari ve arkadaşları epey yol almışlar, bir hayli tutsülenmişlerdi. Taşkın neş'eleri, yüksek kahkahalarıyla herkesi kendilerine baktırıyorlardı.

Arada sırada kulağıma çarpan ince nükteler, tatlı kinayelerden anlıyordum ki bunlar, gelişigüzel bir akşamcı kafilesi değillerdi.

Yesari'nin gür, inadına siyah ve uzun saçları, ikide bir kulaklarından aşarak yüzüne dökülüyor, kızarmış burnunu, gülen geniş ağzını ayrı ayrı bakan gözlerini örtüyordu.

Henüz çok genç olduğu halde alnında derin çizgiler belirmişti. Arasına bakışlarında kuyulaşan kara bir uçurum görür gibi oluyordum. Kahkahalar, çılgın bir neş'enin taşkınlıkları arasında bu bakışlar, meclisden, masadan, bu ispirotlu havadan ayrılarak galiba başka âlemlere dahiyordu.

Dikkat ettim, onları eğlendiren şey, bir masada tek başına içen bir adamdı. Üstü kapalı sözlerle ona sataşıyorlar ve katıla katıla gülüyorlardı.

Bir aralık adamcağız yerinden biraz ayrıldı. Yesari'nin gözleri parladı ve meze tabaklarından bir karides alarak, tek başına içenin kadehine koydu.

Meselenin alt tarafını anlatmıyacağım. Zaten maksat, Yesari'yi kendine lâıyk bir dekor içinde takdimdi. Bu kadarı yeter.

Bu vak'adan epey sonra, bir gün Reşat Nuri ile birlikte *Vakit'e* geldiler. Tanıştık. Dağınık, fakat hoş bir konuşması vardı.

Meğer bizim Toplu İğne ve Ömer Rıza ile dostlukları pek eski imiş. Şakalar, nükteler, fıkra ve hikâyeler birbiri arkasından söküldü. Benim de onunla dostluğum, bir günde hattâ birkaç saat içinde hayli kıdem peyda etti. Senli benli olduk.

Bu derbeder yaşayış içinde, Yesari'yi bir kelebek gibi havai sananlar, aldandılar. O, kelebek zevkiyle arı çalışkanlığını birleştirmenin yolunu bulmuştu.

Bir taraftan hikâye yazarken, bir yandan da gazetelere tefrika yetiştiriyordu. Yalnız bazen tefrikaların arasına uzun, sürekli cünbüşlerin yorgun aksayışı girerdi. Böyle günlerde matbaaların telefonları durmadan işler, Yesari'yi en son kimin, nerede gördüğünü araştırılırdı.

Olgun tevazuu, gönülsüz efendiliği, yaldızsız, uysal, lâubali yaradılışı onu bütün tanıdıklarına sevdirmiştir.

Nazını da seve seve çekerler.

Eserleri üslûb, tahkiye sanatı, plan bakımlarından ilk bakışta biraz Reşat Nuri'yi andırır. Fakat dikkatle bakınca, ikisinin menşurlarındaki ayrılık hemen belirir.

Reşat'da masum duygulu kahramanlarla karşılaşırız. Yesari, daha çetin bir realist kalemle işler. Yaralı bir nokta görünce, titreyip çekinmez. Bilâkis, yaranın üstüne vura vura çalışmaktan hoşlanır.

Bu, ikisinin arasındaki müşahede sahasının bambaşka oluşundadır. Yesari, İstanbul gecelerini, İstanbul geceleri içinde İstanbul sokaklarını yaman enstantanelerle zaptetmiştir. Doğrusunu isterseniz, bu zabıtın fetihleri andıran büyük çaplı bir hali var.

Onun anlattığı sokaklardan her gün, her gece binlercemiz geçeriz. Ama hiçbirimizin gözünde bu sihirli adese yoktur.

Sokaklar, ona, hepimizden sakladıkları sırlarını birer birer vermişler. Göğüslerini açarak dertli derinliklerini göstermişler. Tenha, sapa bir sokak, kara, nemli bir duvar, kapalı perdelerinin çatlaklarından ışık dilimleri sızan bir pencere, sallanan bir adam, buğulu camlar, yorgun yosmalar, rüzgârın getirdiği kopuk cümleler, hep ayrı ayrı şeylerdir. Fakat bu dağınık, bu parça parça dökülüşün altında, ince bir mimarî, bir mozayık mimarisi var. Bu başka başka renkte, başka başka hacimde görüş, seziş, kavrayış kıvrımları, bir araya gelince, hayatın bütün bir parçası doğuyor.

Yesari, tılsımlı bir imbik gibi, bu ışık ve renk damlalarını süzmüş. Başladığı gün belki ne çapta bir şey başaracağını pek düşünmemişti. Fakat gitgide bu yolun onu çıkaracağı yüksekliği anladı ve itinası arttı.

Bu sahada Mahmut'a güç yetişilir.

Birçokları observasyon avcılığına çıkmışlar, yorulmuşlardır. Fakat eserlerine koydukları müşahede harcı, bayağılıktan kurtulmadı.

Fikret'in:

Yaşamak ayrı, görmek ayrı demek

mısraıyla anlatmak istediği şey de işte budur. Birçok insanlar, bir yerden körlerden daha beter bir müşahedesizlikle geçerler. Realite, eşya ve hâdiselerin üstünde değil, içinde yaşar. Kabuğu delip öze inemeyenler, yalnız etiketleri görürler ve realizm yaptıklarına inanırlar.

Ne yazık ki bu kuvvetli istidadın hayli zamandır yeni bir eser verdiğini görmüyoruz. Gerçi hastalık çekti. Epvey yattı ve yorgunluk, kendisine yasak edildi. Belki dinleniyordur. Yarın belki taze bir kuvvetle tekrar aramıza dönecek.

Umuyorum ki Yakacık misafirliği, ona dıştan içe geçmenin imkânlarını da vermiştir. Eğer İstanbul'un bir parçası gibi, ruh ikliminin de bir köşesini aynı kuvvetle yaşatarsa, en güzel eserini bulmuş olacaktır.

Mehmed Akîf

ORTA bir boy, geniş ve yuvarlak omuzlar. At sırtından inmemiş eski Türk akıncıları gibi, gövde kısmı bacaklardan daha uzun. Makine ile kesilmiş saçlar. Hayretle kalkık kaşlar. Kestane renkli derin gözler. Öfkeli zamanlarında bile kadife parıltıları yapan yumuşak bakışlar.

Onu ilk defa rahmetli Enver'in evinde görmüştüm. Balkan savaşında vatanın uğradığı felâkete şiirleriyle tek başına ağladığı günlerde idi. Her hafta bir başka mersiyesini ana toprağın bir yarasına sarıyordu. Herkesin sustuğu, dillerin tutulup kalemlerin uyuştuğu bu facia ortasında o ruhun ve vicdanın ilâhi bir meş'alesini eline almıştı.

Ben Âkîf'e, bu muhteşem heyecan divanhanelerinden geçerek kavuştuğum için, ilk görüşmemizin hafızamdaki izi ölünceye kadar silinmeyecektir.

Sarıgül'de, yumuşak sedirli mert bir dost evinde, pencereleri çok renkli bir bahçeye bakan bir odada idik. Tek tük ak düşmüş siyah sakalı, konuşurken dişlerinin parıltısını arttırıyordu. Kendi evini, Rumeli'yi kaplayan kan sellerinden kurtulmuş göçmenlere verip bir dostuna misafir olmuştu.

O gün vatandan başka hiçbir şey konuşulmadı. Kanım kaynamıştı. Aramızda mefkûre ayrılığı yoktu. Ancak ona giden

yollar başka başka idi. Ona candan bağlandım ve tabutunu omuzumda taşıdığım güne kadar da içimin sevgisi arttı, eksilmedi.

Evet, o İslâmcı, ben Türkçü idim. Ben, onun tuttuğu yolda çürüklükler görüyordum. O Türkçülüğü, imparatorluğu parçalıyan bir tehlike sayıyordu.

Kendisine, Arap, Arnavut ve Kürt davalarını anlatmak istedim.

– Artık Türk’ün de kendini düşüneceği zaman gelmiştir, dedim.

Yüzüme kızgın ve yaralı gözlerle baktı. Cevap vermedi.

Evet vatan saadetini dilemekte birdik ama millî inanışta, millî mefkûrede uzlaşmamıza imkân yoktu. Yalnız onun imanındaki temizliğe, hasbîliğe de hürmeti borç bilirim.

Şair Âkif de büyük bir varlıktır, ama insan Âkif’in büyüklüğünü dile sığdırmak çok güç. Ona dair yazılan kitaplarda çok hayranlık, çok sevgi, çok saygı var. Fakat dedim ya insan Âkif, bir engindir; dil, bir kadeh.

Süleyman Nazif, Mehmed Âkif isimli eserinde onun sanatını bir sanatkar heyecaniyle anlatır. Bence bu büyük adam daha az coşkun bir gönül ve daha sakin bir beyinle incelenmelidir. Âkif’in sanatkarlığı, eskilerin “sehl-i mümteni” dedikleri cinsten bir şeydir. İlk bakışta derinliği göze çarpmaz.

Dil, sanki balmumudur. Söz, onun sanat potasında su gibi erir ve kalıplanırken hiç pot vermez. Bundan ötürüdür ki onun üslûbundaki pürüzsüzlüğü görenler, Davud’un mucizesini hatırlarlar. O, sesinin yakıcı âhengiyle demirleri yumuşatıp zırh yaparmış, Âkif’in elinde de söz o hale gelir.

Aruz, eskiden beri gem taktırmaz azgın bir küheylan olarak tanınmıştır. Divan edebiyatını dolduran aksaklıkları, zarureti vezin mazareti reçetesiyle örterler. Bu büyük sanatkar, vezin içinde yalnız sözün hâkimiyetini kurmakla da kalmamış, aruz’u kalemine köle etmiştir. En bulanık en çetrefil, en akıcı düşünceler, duygular onun huzurunda dize geldi. Bu müjde, hattâ *Safahat*’a alınmaya lâyık tutulmamış ilk manzumelerinde bile görülür.

Onda en çok imrendiğim şey, kendini başkaları için harcaşıdır. Bütün eserlerinde şahsî bir derdine rastlıyamazsınız. Sanihası, ilhamı, duyusu, sezişi hep vatan ve millet içindir.

Ömürlerinde hürmetten, alkıştan başka bir şey görmedikleri halde vatana ve millete küsen şairlerimiz var. Âkif küçüğünden büyüğünden haksız tarizlere uğradığı halde şiirine bunların gölgesini düşürmedi. Çünkü o, sanatiyle olduğu kadar, kalbiyle, vicdaniyle, şuuruyla ve feragatiyle de büyüktü.

Mısır'a gidişini ne mânâsız şeylere verdiler. Şapkadan ürktüğünü söylediler. O, şapkadan ürkecek adam mı idi? Bana inanmazsanız şu beytini dikkatle okuyunuz:

*Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boynum*

hakikatin ne olduğunu görürsünüz.

Anadolu'da İstiklâl kavgası başladığı vakit, koynunda üç günlük nafakası yokken yayan yollara düştü. Bu tarihte Araplar ayrılıp ayrı devlet kurmuş, Arnavutlar başlarına bir kral geçirmişlerdi. İstiklâl savaşı, yalnız Türk'ün dâvâsı idi. Ona "molla" diyenler, "softa" diyenler, İstanbul'da yan gelir, müstevlilere boyun eğerken, Âkif ruhunun kılıcını çekmiş ve gaza meydanına atılmıştı.

İstiklâl Marşı'nın ilk mısraındaki müjde, orada döğüşen kahramanlar için değil, burada titreşen zavallılar için yazılmıştır.

Vatan felâketini olduğu kadar, millî şerefi de onun kalemi besteledi.

Balkan faciasına ağılayan mısralardan sonra, Çanakkale hârikasının destanını da o yazdı. Hamasî lirizmin en kaynak örneklerini o verdi.

Bûlbûl, Secde şiirlerinde ise bir insan kalbinde kopması mümkün olan fırtınaların en coşkunlariyle karşılaştık. Âkif, yalnız bu iki manzumenin sahibi olsaydı, yine şanında hiçbir eksiklik bulunmayacaktı. Bir şair ruhunun ne engin kanatlı bir varlık olduğunu bu şiirlerde bütün ihtişamıyla gördük.

Mısır'da çıkardığı *Safahat*'ın son cildi Âkif'in nasıl gittikçe olgunlaştığının ne büyük bir şahididir.

Bogaziçi orada hiç sönmeyecek bir fikir ve ruh şenliği halinde yaşıyor. Mevlid dekoru bir harikadır.

Mehmed Âkif, kuyruklu yıldızlar gibi asırda bir doğan, fakat tek başına bütün bir ufku dolduran bir bahtiyardı. Sanatının elmas

sorgucu bütün iftiralar, anlamamazlıklarla lekelenmeye çalışılsa bile, yarınki nesiller onu gönül dünyasının bir fatihi gibi alkışlayacaklardır.

Mehmet Emin

GENİŞ omuzları, dolgun göğsü ile ortadan kısa görünen bir boy. Bembeyaz bir sakal, dolgun bıyıklar. Bu beyazlıkla bir türlü uzlaştıramıyacağınız derecede genç, gergin, pürüzsüz bir yüz. Altından sanki temiz ruhunun güneşi doğacakmış hissinin veren pembe bir ten. Tombullugundan umulmaz, çevik hareketler. Yaylı gibi keskin ve âni kımıldanışlar. Sarı elâ gözleri, çocuk bakışlarının gölgesiz aydınlığı ile doludur. Onlara bakınca, içinizde derin bir emniyetin, büyük bir ferahlanışın tadını duyarsınız. Dokunaklı, ılık, yumuşak bir sesi vardır. Ağzında söz, nezaketle kanatlanır. Tevazuyla büyüktür; kibarlığa, insanı ürkütmeyen sıcak ve cana yakın bir eda verir.

Ben, onu yirmi beş yıl evvel, Türk Ocağı'nda, Türklüğün havarileri arasında tanıdım. Kendi mefkûresinin çerağını onun meş'alesinden yakanlar, Türk Şairi'ni canlı bir azizlik halesi gibi sarmışlardı. O vakitler coşkun bir gençlik vardı, Mefkûre ile beslenirdik. Onunla giyinir, onunla süslenir, onunla övünürdük. Gönüllerimizin tahtını mefkûre sultanına vermiştik. Mehmet Emin'le işte böyle heybetli bir dekor içinde tanışmışım. Ruh yakınlığı az zamanda bizi birbirimize bağladı. İşten artan saatlerimiz Ocak'ta geçer, peynir ekmegimizi orada yer, orada

dertleşir, taşkın muhayyilelerimizi tutuşturan emellerden orada konuşurduk.

Ocak büyük değildi. Hatta merdiven basamaklarında bile yer kalmadığı olurdu. Fakat biz samanlığı seyran yapan bir gönül erginliği içindeydik. Aramızda rütbe, mevki, para, refah sözü geçmezdi. İhtiras nedir bilmezdik.

En çetin mevzulara çarıklarımızla girer, en büyüklerin önünde öz duygumuzu söyler, düşüncelerimizi dile getirirdik. Bu münakaşaları, Mehmet Emin bir velî gülümseyişiyle dinler ve galiba bunlarda biraz da kendi eserini görür gibi olurdu.

O vakitler ben, Beşiktaş'ın Hasan Paşa Deresi denilen semtinde otururdum. Üstâdın evi de yirmi adım daha ötede idi.

Hemen her gece orada toplanır, geç vakitlere kadar şiir okur, dünyanın meşhur vatan şairleriyle başbaşa kalırdık. Hamdullah Suphi, Doktor Hasan, rahmetli Remzi, Reşit Galip, Bestekâr Yekta bu mefkûre turunun Musa'larıydı.

Mehmet Emin'in bir cephesi işte budur. Herkesin kendi hava ve hevesinde gezdiği demlerde o:

*Ben bir Türk'üm dinim, cinsim uludur
Sinem, özüm ateş ile doludur.*

diyecek bir uyanıklık göstermiş ve yıllarca bu izsiz mefkûre dağlarında tek başına dolaşmıştı.

Gaye yolunda, hayır hayır, gaye kayalığında, gaye sarpında tek kalmak herkese nasib olmaz. Ruhunda ideal ordularının uğultulu karargâhını sezmeyenler, bu muhteşem yalnızlığa katlanamazlar.

Türk Sazı'na "kaval" diyenler oldu

Bende esir yaratmıyan bir Tanrıya iman var

dediği vakit, etrafındakiler bunun mânâsını henüz anlamamışlardı. Düzme edebiyatların, sahte hassasiyetlerin şiirden koğduğu Türk sözlerini, o, öksüzlükten kurtardı. Aruz'un yabancılığıyla kaynaşmamasını beceriksizliğine verenler bile olmuştu. Bütün bunları duydu. Aldırmadı. Kaniyan sanatkar kalbini, mefkûresinin eleğimsağmadan sargısıyla sararak avundu. Her tariz, ona Kızılelma yolculuğunda yeni bir basamak oluyor, biraz daha yükseldiğini, ufkunun bir parça daha genişlediğini seziyordu.

Nihayet beklediği gün geldi. Ona “Millî Şair” dediler. Kendi elmini, kendi derdini, öz ızdırabını, beşerî zaaflarını, aşkını, çocuklarını sazına sokmamış, bütün sanatını vatan ve millete vakfetmiş, bu hakkı, bu şerefli adı ömür süren bir ferâğatin mükâfatı olarak kazanmıştı.

Beranje'yi* Fransızlığın en cana yakın şairi yapan sadelik, bizim Mehmet Emin'imizde de var. Kıymet hükümlerimizi zaman çerçevesi içinde vermeliyiz.

Mehmet Emin, hayatında nasıl her ihtirası yenerek, bütün gücünü Türklüğe harcamışsa, sanatını, sanatkârlığını da yine o uğurda feda etmiştir.

Derin şair, kuyumcu sanatkâr, âhenk yaratıcısı olmaya özenmedi. İnceliği, yüksekliği, güzelliği birer yıldız ve mefkûreyi bir güneş şeklinde gördü.

“Ey Türk Uyan” derken, düşündüğü şey yalnız anlaşılmakdı. Mısralarının kadife kınlı, zümrüt kabzalı süs kılıncı gibi değil, akıncıların çıplak fakat muzaffer kılıncı gibi olmasını istedi. Onun açtığı ruh gazasında bu sadelik ve bu ferâgat gerektir.

* Pierre-Jean de Béranger (1780-1857) - Fransız şair ve popüler şarkı yazarı.

Mehmed Rauf

BENİM çocukluğumda, bir Eylül kılığı vardı. Adı, dillerde söylenir, mübalagacı rivayet adeselerinde değeri büyür; fakat kendisini görmek kabil olmazdı.

Bir gün, tesadüf, beni onunla karşılaştırdı. Eser, bir insafsızın pençesinde idi. Haftalarca meteliksiz dolaşmaya katlanarak olanca paramı verip aldım. Mektep yatakhanelerinin loşluğu içinde gizli gizli okudum.

Bu temiz ve romantik aşk hikâyesiyle gönlüm sızlarken, sahibini düşünmüştüm. Eserden müessire geçmek, hayalimde ona çizgi, gölge ve renk vermek, benim eski hastalığımdır. Mehmed Rauf'a da, aşk rendesiyle incelmış bir gövde, sevgi çöllerinde sararmış titrek yaprakları andıran bir yüz vermiştim. O, bende işte bu hüviyetle yaşıyordu. Sonra, ya *Resimli Kitap*'da yahut *Musavver Muhit*'de, belki de *Servet-i Fünun*'da onun deniz üniformalı bir resmini gördüm. Bu görüş, zihnimin ilk kıyametidir. Hayalle gerçek arasındaki geniş ayrılık karşısında afallamıştım. Bu yusuvarlak ve tostoparlak adamlar, benim içimde yaşayan varlık ne bambaşka şeylerdi!..

Size daha garibini söyleyeyim, bundan sonra okuduğum *Aşkane* adlı küçük hikâyelerin de tılsımı bozulmuş gibi oldu. Epey zaman inkisârımın cezasını çektim.

Bir gün geldi, ben de Babıâli piyasasında yer aldım. Mehmed Rauf'la tanışmam, o günlere rastlar.

Edebiyat-ı Cedide'cilerin, hemen hepsi şöhretle birlikte para ve bolluğa da kavuşmuşlardı. Kimi Reji'de âzâ, kimi Sıhhiye'de murada ermiş, kimi gazete sahibi ve mebustu. Yalnız Rauf parasız, sade o talihsizdi.

Şimdi Ahmet Halid'in tuttuğu kitabevinde Sûdi oturuyor, üst katındaki küçük odada da Mehmed Rauf mecmuasını çıkarmıya çalışıyordu.

Kendisiyle orada görüşmüştüm. Kısa bir boy, ufak tefek fakat dolgun bir gövde. Ak yıldız serpilmiş kumral saçlı başının en mânâlı ve konuşan tarafı alnıydı. Ömrünün acısı burada okunuyor, ızdırabının döktüğü ter, bu alında sel yataklarını andıran derin yarıklar yapıyordu. Ama bütün bunlar, yanaklarının alını solduramamıştı. Elâ gözlerinde hafif bir miyop süzülüş, ağzında kibar, aydınlık bir gülüş vardı.

Solgun, yumuşak ve pek zarif bir sesle konuşurdu. Savruk yaşadığı, son lirasını muhteşem bir boyunbağına vererek, kış günlerinde beyaz papuçla kaldığını iştmişti. İşte bunun içindir ki bu iki ucu birleştirmekte güçlük çekerdim. Fakat onda bir Bohem ruhu vardı sanıyorum. Zaman zaman belirir ve taşkınlığıyla hayatında silinmez izler bırakırdı. Bir otuz yıl evvelki ahlâk telakkilerini, bir de *Zambak*'ı düşünün; Rauf, bu dalışı yüksek edebî şöhretinin üstünden yapmaktan çekinmemişti. Arkadaş ve dostları elbette ona karşı hissiz degillerdi. Fakat hiçbirine sığınmadı. Kupkuru nasibini alın teri ve göz yaşıyla ıslatmayı üst bulmuştu. Rauf hakkında bir gün bir monografi yapmak isteyenler, onun seciyesini belirtmek için bu noktada epey uzun durmak zorunda kalacaklardır. Çünkü bence bu çekingenlik, onun ruhuna giden yolun birinci mola taşıdır.

Edebî şahsiyetine gelince:

Mehmed Rauf, Halit Ziya'nın çırağıdır, derler. Bu hüküm, eğer çağdaşların birbirine tesiri demekse, doğrudur. Fikir, his ve ruh Mütâ'ları da sular gibidir. Kendinden aşağıdakileri kaplar. Halit Ziya, o devrin, hattâ belki bugünün bile en kuvvetli roman sanatkarı sayılıyor. Kırk sene evvel ise, elbette tesir ve nüfuzu kırk

kere daha üstündü. Rauf'un onu üstâd tanınması, bu bakımdan pek tabii görünür. Fakat onları ayrı ayrı ele alınca, bambaşka şeyler olduklarını sezeriz.

Rauf, hem üslûbu, hem sanat ideolojisi ile başlı başına bir varlıktır.

Onun dili, Cahid'in lisanına yakın bir sadelikle mümtazdı. Eylül'deki aşk, romantik olmakla beraber romantizmin taşkın dalgalarından kurtularak tabii ölçülere sığmıştır.

Gerçi Suat'la meselâ Şimen arasında büyük bir ruh farkı hissedilmez, fakat bu gönül ırmağı, ne tatlı meyilli bir vak'a yamacından akar.

Ihtizar'da, Aşıkane'de, Son Emel'de bir yandan *Siyah Inciler'deki* üslûbun anaçladığı, bir yandan da küçük hikâyede serpilip yükseldiğini görürüz.

Mehmed Rauf, sanata sadık kalmak için elinden geleni yaptı. Teofil Gotye* gibi o da titizdi. Fakat o, dostu cahil kontun meşhur rakkase Tereza'ya şarkı yazması teklifini, keskin bir istihza ile reddetmişti. Rauf bu kadar büyük bir metanet gösteremedi. *Son Yıldız'ını* kabul ettirmek için epey fedakârlık etti. Kabul ettirdikten sonra da lüzumsuz yere uzatmaktan çekinmedi. Define ayarında şeyler karalamaya bile katlandı.

Ama söz kolay, iş güçtür. Ben onu çekiştirmek hakkını kendimde göremiyorum.

Kahramanlara rastladıkça imrenir, alkışlarız. Dünyanın neresinde yetişirler, hangi milletten gelirlerse gelsinler, onlara karşı beslediğimiz duygunun cinsi değişmez. Heyecanımız, hayranlığımız eksilmez. Fakat hiç kimseden de kahraman olmasını isteyemez, kahraman olmadığı için yüzümüzü buruşturamayız.

Mehmed Rauf çetin bir ömrün yatağında aktı. Önünde açılan dert ve ızdırap çukurlarını doldura doldura ve kayıp ede kayıp ede yürüdü. Onu sonuyla değil, kemâlini gösterdiği muzaffer yıllardaki eserleriyle ölçmeli, hükümlerimizin delillerini onlardan almalıyız.. O, bize Halit Ziya'dan belki daha sönük, daha az ustaca eserler verdi. Fakat gerek üslûbu, gerekse mevzulayla bize daha yakındır.

* Théophile Gautier (1811-1872) - Fransız şair, romancı, eleştirmen ve gazeteci.

Kendisi denizci ve İngilizce ile ilk tanışanlarımızdan olduğu halde, kafasında Fransız kültürünün yerleşmesine pek akıl erdiremiyorum.

Bu, belki de *Servet-i Fünuncu*'ların umumî âhenginden geliyor. Fakat ona eğer bu Anglosakson kapısı açılsaydı, sanatı, çok daha alâka uyandıracak ve biz Halide Hanım'dan önce onda yeni ve canlı bir ruhun izlerini sezecektik.

Midhat Cemal

YUMUŞACIK, tombul bir vücut; fakat dikkatle bakınca bu şişmanlığa yakın topluluğun, bozup eritemediği âhenkli bir çizgi güzelliği görülür. Hâlâ seyreلمemiş gümüşlü saçları altında, yorgun bir alın, uykuyu özlemiş gibi süzgün gözler altında ansızın dolgunlaşan yanaklar, sizi, belki biraz yadırgatır. Amma Midhat Cemal'in gerdanını çok görmemek için bu zihin hazırlığı lâzımdır.

İlk defa nerede gördüm! Şimdi bir türlü hatırlıyamıyorum. Belki *Harp Mecmuası*'nda, belki sokakta, belki de bir dost evinde.

Fakat ne zaman yeni bir şiirini okusam, ne zaman bir fikri, bir hissi, bir makalesiyle karşılaşsam, şairi, hep noter bürosunun dekoru içinde düşünüyorum.

Amerikan yazıhane, geniş, rahat koltuklar ve yazı masasının billür peçesi üstünde üstadın çok hareketli gölgesi.

Midhat Cemal'in bende kalan en keskin intibai niçin budur? Ben, hukukçu değilim. Onun bu tarafıyla hiçbir alışverişim yok. Hattâ Fransızca'dan tercüme ettiği hukuka ait bir eseri de okumadım.

Öyle amma, Noter Midhat Cemal, bütün kuvvetiyle hafızamda yaşıyor. Bunun sebebi şahıstır. Hayatımın feci bir kefalet hâdisesi, sanatkârımızı hâfızama bu hüviyetiyle çakmıştır.

Et ve kemik Midhat Cemal'in, bendeki izi bu. Amma ruh Midhat Cemal'in, sanatkâr Midhat Cemal'in bende bambaşka bir izi var. Kendisini görmeden önce galiba antolojilerden birinde, bir şiirini okuyup hayran olmuşum.

Eğer yanılmıyorsam, rahmetli Mehmed Âkif'le müştereken İran Şahı Mehmed Ali için yazılmıştı.

*Gürz-i girân-ı zulmünü ey kanlı nâsiye
Eyvan-ı zercidârına as ziynetim diye*

diye başlayan bu manzumenin ne coşkun ve ne tok bir sesi, ne kahramanca bir âhengi vardır.

*Sonra bir gün Harp Mecmuası'nda çıkan bir şiirinde:
Bedayi ihtirâ eyler ölüm bahsinde erkekler*

mısraını okuyunca, onun kalemine biat ettim. O vakit harbin ilk senesiydi. Çanakkale'de ölüm değirmeninin çarkları insan kaniyle dönüyor, can öğütüyordu. İstanbul sokaklarında ceketlerinin boş kolları sarkan sülün gibi delikanlılar, koltuk değneklerini esnete esnete seken dağ gibi yiğitlerle karşılaşıyorduk. Midhat Cemal bunları ilk terennüm eden, bu ulvî sakatları tunç ve altın mısralara döken ilk şairdir. Edebiyat, onun hayatında ikinci planda gibi görünür. İlk adliyecisi idi; sonra yine onun serbest bir sahası demek olan noterliğe girdi. Fakat bütün bunlar bir heykelin kaidesine benzer. Midhat Cemal'in asıl hüviyeti, sanatkârlığıdır. Öteki işleri, sırf bunu yükseltmek için yapar.

Az yazması, kendini az harcadığından değildir. İster ki yazdığı vakit, alın yazısı gibi silinmez şeyler yaratsın. Sanatının örsünde döğüp kılıç namluları gibi ortaya attığı mısralara bakınız, hepsinde sogumaz bir yürek ateşinin kızgınlığını, coşkun bir nabzın atışını görüp duyarsınız. Meselâ:

*Hep selleri kan, taşları yekser kemik olsa.
Bir son nefes enkâzı olup bitse nesîmi;
Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölse de hattâ.
Çekmez kürenin sırtı bu tabut-ı cesîmi.*

*Açtı tarihe giden, ufku aşan şanlı yolu
İrkimin titremeyen tunç eli, âzâde kolu
Bu yolun her yeri uğrunda ölenlerle dolu*

*Gölgemiz sırtını asrın ezer, edvâre yüküz
Şühedâımızla yerin kalbine biz mahkûküz.*

parçalarını okuduğumuz vakit, şiirlerle ruhlarımızın birleştiğini, bu kuvvetli kanatlarla bizim de ayaklarımızın yerlerden kesildiğini duyuyoruz. Fikir, his ve şekil güzelliğini birleştirmeyen şiirler, muhataplarına bu uçuşu veremez. Midhat Cemal, sanatının pertavsızında duygu ışıklarını biriktirerek ateş yapan bahtiyarlardandır.

“Üslûbunda biraz Âkif’i hatırlatan bir hal vardır” derler. Evet, bazan mısralar arasında o muhteşem sanatkarı hatırladığımız oluyor. Fakat Midhat Cemal’in ruhu başkadır. Onda daha ulviyete meyyal bir hal sezilir. Sözünün saltanatı, âhenginin akordu daha başkadır.

Yalnız bir şiiri, bütün öteki şiirleriyle tezat halindedir, sanıyorum. Galiba bir an için, Midhat Cemal, eski mutasavvıfların ruhunu teneffüs etmiş olacak ki bize kendisini tam bir kaderiyyeci halinde gösteriyor.

Her noktada ölçülü, keskin ve coşkun bulmaya alıştığımız sanatkarı böyle her şeyi tesadüfe kurban etmiş görünce, biraz şaşırıyoruz:

*Hayatı siz benim gözümle seyredin gülersiniz
Müessiriz mi sandınız? Hayır, hata, esersiniz.
Safâ, cefâ zekâ, dehâ, şeref, cehâlet ilm ü fen
Tesâdüfen, tesâdüfen, tesâdüfen, tesâdüfen
Tesâdüfen bu çehre parlıyor, o çehre kapkara.
Tesâdüfen bu mutenâ, tesâdüfen o maskara
Neticeler içinde gizlenen sebep “tesâdüfen”
Tesâdüfen, tesâdüfen hulâsa hep tesâdüfen!*

Kendisini yakından tanımadığım, hususiyetlerini bir bir incelemek fırsatına eremediğim için, bu fatalist tefekkürün ne dereceye kadar ona mal edilebileceğini kestiremiyorum. Fakat başka eserlerinde buna benzer örnekler görülmediğine bakılırsa, bu telakkiyi de tesadüfen kalemin ucuna takılmış bir fantezi sayabiliriz.

Değerli sanatkârımızın, *Üç İstanbul* adıyla romanımsı bir eseri de var. Bir devrin siması bakımından pek kıymetli görüşlerle doludur. Son günlerde çıkardığı Mehmed Âkif ise, bütün tetkik ve tahlil meraklılarına örnek olacak güzellikte bir monografidir. Âkif'e ne mutlu ki arkasında bu kadar büyük ve kuvvetli bir dost bırakmış.

Muallim Nâci

SIK ve sert bir sakal çerçevesi. Gür kaşlarla gölgeli keskin bakışlar. Azim ve irade dolu bir ağız. İlk görüşte resmî, şöyle böyle bir adam tesiri yapıyor. Fakat dikkatiniz artınca deri canlanıyor, konuşan çizgiler belirliyor.

Fesle örtülü alnın yüksekliğini tahmin edemezsiniz, amma kaşların uçtan uca kapladığı genişlik, ilk saniyede alelâde intibainı silecek kadar kuvvetlidir.

Ben, ona yetişmedim. Bu satırları resmiyle yetişenlerin sözlerine bakarak yazıyorum.

Edebiyat tarihlerinde tuttuğu yol, hayli münakaşa edilen Muallim Nâci'nin madde yanı bu işte.

Bir saraç oğlu idi. Çocukluğu basit bir mahalle dekoru içinde geçmişti. Ceddâniyeti hakkında bilgimiz yoktur. Onu hazırlayan ömür şartları arasında damarlarındaki kanın veraset sırları henüz çözülmedi. Kendi eserlerinde de bu noktayı aydınlatacak ışıklara rastlayamıyoruz. Yalnız medresede okuduğunu, Varna Rüştîyesi'nde hocalık ettiğini ve bu sırada Kürt Sait Paşa tarafından himaye edilerek adalara gittiğini biliyoruz.

Çok ehemmiyetli yer ve nüfuz sahibi olan Sait Paşa, irfan ve zekâ zenginliği ile meşhur (...) İstanbul'dan gittiği halde, kâtipliğine Muallim Nâci'yi seçişi, bence üstünde durulmaya değer bir meseledir.

Mahzen-i Evrak'ta bir gün Sait Paşa'nın muhabereleleri bulunursa, belki bu seçişin esrarlı düğümü çözülebilir.

Kürt Sait Paşa gibi Berlin'de bile şöretli izler bırakan bir şahsiyet, kendine en yakın adamı seçerken elbette gelişigüzel davranmamıştır. Onun divan efendiliği Paşa'ya ne verdi? Bilmem, fakat bu yeni vazifenin Muallim Nâci'nin kabuğunu kırdığına inanıyorum.

Bazan tesadüflerin yaptığını, bir alay tedbir başaramaz. Asıl adıyla Ömer'in edebî hayatı da işte böyle bir tesadüfle başlar.

Midilli'de yazdığı gazeller burada çok beğeniliyordu. Hatta bunlardan birini Recâizâde Ekrem Bey bile alkışlamıştı.

Paşa ile İstanbul'a dönüş, onu buradaki edebî çerçeveye yaklaştırdı. Ne yazık ki bu yaklaşma, eskilik taraftarlarına doğru bir akış olmuştu. O sıralarda memleket, ikiye bölünmüştü. Recâizâde, Tanzimat'tan beri sürüp gelen garba doğru gidişin öncüsü idi. Etrafında değerli bir gençlik toplanmıştı. Şinâsi ve Nâmık Kemal'e saldıranların artıkları da Muallim Nâci'nin etrafına üşüştüler.

Gerek Ta'lim-i Edebiyat'taki bedîî telakkiler, gerek Zemzeme'lerin mukaddemeleri, bunları kızdırıyordu. Onlar da hücumla geçtiler.

Muallim Nâci birdenbire parlak bir kutup oldu. Gurur içkisini tattı. Alkış şarabıyla başı döndü.

*Verdim âteş dillere sûz-i dil-i âvareden
Eyledim icâd bin yangın bir âteşpâreden*

beyti, bu gururun ilk kıvılcımıdır.

Bir zamanlar:

Hâk-i siyah içre kalacak dâne miyim ben?

demmişti. Bunu kendine inanışının bir şahidi saysak bile, kibir değil, nihayet bir hak isteyiş gibi muhakeme etmek zorunda kalırız. Fakat sonraları dâvânın rengi değişti.

Tercüman-ı Hakikat'ın edebî müdürlüğüne geçiş, tevazudan gurura da bir atlayış oldu. Bu istihaleyi:

*Söylesin Allah için sihr âşınayân beyân
Olmayan meşhuru kimdir hâme-i sahhârımın*

beytinde olanca açıklığıyla görüyoruz. Yukarıda bazen bir tesadüfün bin tedbirden daha engin neticeler verdiğini söylemiştim.

Sait Paşa ile karşılaşma talihi, Muallim Nâci'ye müsbet bir hava, parlak bir ufuk açmıştı. Paşa ile Berlin'e gitmemek bu havayı menfi kutuplarla doldurdu ve ufku kararttı.

Tavukpazarı selâtin meyhanelerinde kimbilir ne türlü vazgeçilmez bir âlem vardı ki Nâci, burada kalmayı, Berlin'e gitmeye tercih etti.

Şuna yüzde yüz inanıyorum ki Muallim'in hayatında bu seyahat yer alsaydı, bambaşka bir hüviyetle edebiyat tarihimizi süsleyecekti.

Bütün ömrünce, Recâizâde'ye üstün olmaya çalışmıştır. İkisinin eserleri yakından incelenirse, görülür ki Muallim Nâci, bir teviye üstadla yarışır. Recâizâde, meselâ, bir gün Kuzu diye bir şiir yazar. Ertesi hafta *Tercüman*'ın edebî ilâvesinde yahut *Muallim*'de Nâci'nin de Kuzu'su çıkar.

Üstâd Ta'lim-i Edebiyat'ı çıkarınca, o da *Istılâhât-ı Edebiye*'yi neşreder. Mahmud Ekrem *Kudemâdan Birkaç Şair* isimli edebiyat tarihiyle tezkiremsi bir etüd yapınca, Muallim Nâci hemen daha büyük ölçüde bir *Esâmi* vücuda getirir. *Zemzeme*'nin karşılığı da *Demdeme*'dir.

Bu yarış, eğer sade yarışmak ve bir rekabet olarak kalsaydı, faydalı bir şey olurdu. Fakat ne yazık ki, bir kıskançlık ve hücum şeklini aldı. Kıskançlık, yürekte hınç ve inkârdan başka hiçbir şeye yer bırakmadığı için, bu eserler de asaletten mahrum görünür.

Çoğu haksız ve bayağı saldırışlardır. O kadar ki nihayet bu işe devlet el koyarak münakaşayı durdurdu. Çünkü Nâci, kızgınlıkla kendini kaybetmiş ve Recâizâde'nin ağırlı gözlerini kırmızı mürekkep hokkasına benzeterek: "Kalemimi onlara sokar çıkarırım!" demişti.

Halbuki Muallim Nâci yaradılışın cömertliğine nâil olmuş bir adamdı. Kendisinde zeka ve istidatla birlikte müthiş bir azim ve sebat da vardı. Kırk yaşından sonra Fransızca öğrenerek tercümeler yapabilmesi bu hükmün en sağlam delillerindendir.

Âteşpâre ile *Fürûzân*'da şairliğini, *Esâmi*'de maziyi tanıyışını, *İstılahat*'da metodik bilgisini, mübahaselerinde zeka ve mantığını gördüğümüz Muallim Nâci, layık olduğu kadar yükselememiş, yaradılışından umulanı verememiştir.

Yaşadığı muhit, âdi ve özsüz bir toprak gibi, bu güzel tohumdan bütün feyziyle serpilip büyüyecek bir fidan, bir ağaç, hatta koca bir ağaç doğmasına imkân vermedi. Ben en çok onun bu nasipsizliğine acırım. Çünkü kuvvetli dili, pürüzsüz nazmı, hâkim mantık ve heyecaniyle çok daha büyük işler yapacak kabiliyette idi.

Müfid Râtib

SEYREK, kumral saçlar, şakaklara doğru fazla yayılmış yorgun bir alın. Başı bozuk kaşlar, kapakları şiş, sarı elâ, dalgın gözler. Elmacıklar üstüne gerilmiş solgun yanaklar. Küçük, hususiyetsiz bir burun. Acı bir şey yalamış gibi buruk bir ağız. Yüzünde genç yaşıyla uzlaştıramıyacağınız bir bitkinlik sezerdiniz. İnce boynu ve damarları kabarık elleri, karşısındakini acındırırdı. Ufacık, tefecikti. Zemberekli bir döşeme üstünde gidiyormuş hissini veren bir yürüyüşü vardı. Şeffaf, kansız kulakları, her yutkunuşta inip çıkan gırtlak, mahzun, hattâ biraz ürkek bakışları, insanda dikkat uyandırır. Sokulgan değildi. Topluluklarda lâfa karışmaz, bir köşeye büzülür, kendi içine bakarak dalgın yaşardı. Ömrünü kemiren hastalıklar onu bedbin etmişti. Yüzü hep güneşe bakıyormuş gibi çatık, gözleri kıpışıklı.

Müfid Râtib'i ben ilk defa, Sirkeci İstasyonu'nda gördüm. Çanakkale harp sahasına giden edebî heyet içine onu da katmışlardı.

Gülen, söyliyken o heyecanlı kalabalık arasında Müfid Râtib, mini mini bir Buda heykeli gibi sessizdi. Fakat susuşunda heybet değil, dermansız bir tevazu göze çarpıyordu.

Keşan'da geçirdiğimiz gece ona uğursuz geldi. Hastalanmıştı. Ertesi günü, ateşle uyandı ve tabii yola devam edemeyerek gerisin geriye döndü.

Ondan sonra Müfid Râtib'i çok göremedik. Yazıları da adamakıllı seyrekleşmişti ve bir gün kara bir haberle karşılaştık:

– Müfid Râtib ölmüş!

Dediler.

Kimin nesiydi? Nasıl yetişmişti? Bilmiyorum. Kendi imzaladığı satırlarda bu türlü merakları giderecek hiçbir vesika yoktur. Damarlarında taşıdığı kanın, kendisine getirdiği bir sanat ve zevk mirası var mıydı? Bunu da bilmiyoruz.

Zaman onu sildi. Fakat unutulmamalı ki şahsiyetler, sanatkarlar karşısında iki türlü zaman vardır. Biri eserlere lâyık olduğu değeri veren bir ölçü olduğu halde, öteki, değerleri idrâkten mahrum, kara ve ruhsuz bir dalgadır. Gerçek kıymetlerin üstüne, uğursuz bir bulut gibi çöker ve onlardan dağılan yaratıcı ışıkları kapatır. Ama bu geçici bir şeydir. Sonra sonra, çağ, ruhsuzluğundan kurtulunca, geçmişe karşı borcunu tanıyan, istidatların kadrini bilenler doğar. Onların nefesleriyle, unutulmaların üstündeki toz tabakası, dalga dalga uçar. Alın teriyle kazanılmış haklar sahiblerine verilir.

Bence Müfid Râtib de böyle bir zaman nankörlüğünün kurbanıdır. Gerçi o, şair değildi. Büyük bir üslûp değişmesiyle, nesrimize de yenilikler getirmemiştir. Sanat alanından arkasında mıknaatıslı hava cereyanları bırakarak peykler sürükliyen kuvvetli bir rûzgâr gibi geçmedi. Hâdiselerin dış kabuğunda kalanlar, belki onun portresini yadırgayacaklar:

– Niçin?

– Hangi eseri için?

– Neden ötürü?

Diyecekler.

Fakat işin içyüzü hiç de böyle değildir.

Bizde hâlâ her şeycilik hüküm sürüyor. Şairlerimiz hem şair, hem nâsir, hem romancı, hem hikâyeci, hem tiyatrocı hem münekkittirler.

Tanzimatçılarda, bunun en kabarık örneklerini görüyoruz. Edebiyat-ı Cedide'ciler, biraz bundan ayrılr gibi olmuşlardı. Fakat kendi devirlerini kapadıktan sonra onlar da Her şeyciliğe döküldüler. Tiyatro yazdılar. Tenkidler kaleme aldılar.

Müfid Râtib'in hususiyeti işte buradadır. O, bütün gücünü sade bir noktaya toplamış, sanatın yalnız tiyatro sahasını benimsemişti.

Fransızların meşhur Sarsey'i gibi, Müfid Râtib de kendini bütün benliğiyle tiyatroya verdi. Kendi zamanında çıkan *Resimli Kitap*, *Musavver Muhit*, *Servet-i Fünun*, *Rûbab* mecmualarına tiyatro hayatımızı adım adım takip ettiğini gösteren, numayıssız, fakat olgun ve dolgun makaleler, tenkitler yazmıştır. Bunları dikkatle okuyanlar, onun bu sahadaki geniş kültürünü, derin bilgisini, ince zevkini görürler.

Müfid Râtib, sanat hudutlarında kendine böyle bir cephe seçince, o cephenin bulutlu, müphem, kavranmamış hiçbir tarafını bırakmamak için büyük bir iç kuvvetle çalışmış. Bıraktığı izlerden anlıyoruz ki o, bir yandan merakını, bir yandan da gururunu doyurmak iştihasıyla, tiyatronun tarihini, çağlara göre değişen tekniğini, Yunan'daki, Roma'daki görünüşlerini, putperest ve zabıt devirlerdeki tecellisini bir bir incelemiş.

Büyük sahne sanatkarlarının hayatlarını, istidat ve dehâlarını, oynıyabiliş tarzlarını, hususiyetlerini hafızasına doldurmuş. Ruhlarıyla başbaşa kalmış. büyük medeniyet merkezlerindeki tiyatroların, dekor ve kıyafet zenginliklerini gözden geçirmiş. Bunları yıllarca süren bir emek ve fedakârlıkla toplamış, sonra kolleksiyonlarının ve hafızasındaki yığınların içine kapanarak, çalışmaya başlamış.

Onun başkalarına benzemeyen tarafı bu işte. Edebiyat tarihimizde kendini idealine bu kadar cömertçe harcamış, bütün kuvvetini yalnız bir sahaya dökmüş şahsiyetler bol değildir.

İnanıyorum ki yakın veya uzak bir yarının çocukları, bizim gözlerimizi kapıyan gaflet bağını çözecekler ve Müfid Râtib'e layık olduğu mevkii verecekler. Ronsard'ı* elli ve Ali Şir'i beş yüz sene sonra unutulmuş uçurumundan çekip çıkaran ruh, onun da hakkını tanıyacaktır.

* Pierre de Ronsard (1524-1585) - Fransız şair.

Nâmık Kemal

Şahsiyetlerin tahlilinde, ceddâniyetin tesirleri bilinmek gerektir. Tarihe mal olmuş, sanat kaidesi üstünde anıtlar kurmuş adamlara gövde ve ruhlarında taşıdıkları vâresetlerin anahtarlarıyla girilir.

Acınarak söyleyelim ki bizim sanat tarihimiz bu bakımdan çok eksiktir. Büyükleriyle zamanı çiğniyerek bize kadar gelenlerin babalarını bile tanımayız.

Ancak pek azı bu karanlıklardan kurtulmuştur. Nâmık Kemal, bu bahtiyarlardan sayılabilir. Belki babasının bir tarihçi oluşu, bu aileyi -ana ve baba tarafından- düzgün bir şecereye sahip etti. Bu sayede Nâmık Kemal'i daha iyi tanıyabiliyoruz.

Kumral bir yeleği andıran kabarık, öfkeli saçlar altında büyük ve ağır düşüncelerle katlanmış bir alın. Kalın fakat âhenkli bir boyun, geniş omuzlar, dalga gibi kabarık bir göğüs. O kumral yele ile biten alnın altında sarı şimşekli elâ gözler, kıvrıkcık tunç bir sakal ve bu yalçınlık içinde biraz yadırganan pembemsi çok beyaz bir ten.

İşte, madde Nâmık Kemal budur. Rahmetli Ebüzziya'nın hayran olduğu ses cevherini ne yazık ki biz işitemedik. Dış yüzüne ait şu birkaç satırlık bilgiyi de, kitaplara, hâtıralara dağılmış binlerce yaprak içinden toplamış bulunuyoruz. Bizde portre adeti yerleşmemiştir.

Fikret'in *Âveng-i Tesâvir*'i gerçi hayal olarak başlamıştı. Ama eğer ondan sonra gelenler bu yola hakikati de ekleselerdi, bugün elimizde hayli zengin bir şahsiyetler albümü bulunurdu.

Nâmık Kemal'in dışı böyle kolayca canlandırılabilir. Fakat onun içinin fotoğrafını kelimeler ve satırdan çizgilerle belirtmek güç. Sîret'le suret, içle dış arasındaki hilkat sırrını eski zekâlar da sezmişler ve bu sezişlerini bazı vecizelerle ortaya koymuşlardır. Yalnız bu, umumî bir kaide olgunluğunu taşımaz.

Nâmık Kemal'de bu iki şeyin birbirini tamamladıklarını görmek de, o hükmün yeni bir delili sayılmamalıdır. Evet hamasî şiirleri şöyle dursun, en içli gazellerinde bile erkek bir sesle gürleyen bu vatan babasının ruhu da gövdesi kadar kuvvetli idi. Hattâ ruhunun kuvveti gövde gücünden kat kat yüksekti. Küçük yaşta dolu dizgin sürdüğü atların saçlarını uçuran sert rüzgârlar, onun bir yandan vücudunu, bir yandan ruhunu bilemişti. Üzengileri altında çakıllar kıvılcımlanarak geriye uçarken, Nâmık Kemal, damarlarında İran fatihi dedelerinin coşkun vuruşlarını duyuyordu. Kaya başlarında derin, esrarlı fısıltılarla dolu orman loşluklarında silâh kullandı. Av kovaladı. Bu yalçın dekor onun ilk yoğrulduğu terkip teknesidir. Bu pek gözlü, cesur çocuktan, beş on sene sonra bir kahraman doğacaktı. Taht ve taca, yeryüzü tanrılığının Roma Kayserleri'nden daha yüksek sahiplerine boyun eğmeyen bir kahraman...

Nitekim çok geçmeden bu ruh ve bu gövde üstünde zamanın bütün silâhları donandı. İlk onu altundan kemendlerle avlamaya çalıştılar. Yoluna nişan ve rütbe tuzakları kurdular. Parayı da, rütbe ve nişanları da yüzlerine fırlattı.

Ömründe böyle yaman bir sille yememiş olan saray, zindanı, sürgünü, cellâdlarıyla ona saldırdı. Mehterhane'de, Magosa kalesinin kazamatları altında, duvarlarından su sızan mezarlara diri diri gömüldü.

Başkalarını çıldırtmaya yeten bu felâketler, onun ruhunu dinamit haline getirmekten başka netice vermedi. Zindanda ilk gece, can korkusu duymadı. Ana, baba evlâd acısı çekmedi. Hayalinde Âkif Bey'in taslağını çizdi.

Avrupa onu ne hayran etmiş, ne de kıyas küçüklüğüne düşürmüştü. Her şeyi görüyor, garbın üstünlüklerini kabul ediyor;

fakat Londra sokaklarında bir maneviyat fatihi gururu ile dolaşarak vatana taşıyacağı ganimet gerdanlarını tasarlıyordu.

İhtilâlcı idi. Fakat ihtilâlciliği komitecilikte aramıyor, ona bir fikir mimarlığı vermeye çalışıyordu. Kuleli vak'asından sonra, yalnız kendisine inanmak lâzım geldiğini anlamıştı. Paris'te, Londra'da, Viyana'da ruhundaki muhteşem avizenin bir tek kandilini bile söndürmeden yaşadı. Gördü, gösterdi. Sesindeki inanmış adamların müessir âhengi, ona ruhların kapılarını açıyor, gönüller arkasından yürüyordu. Arkadaşlarının, yurttaşlarının hemen hepsi birer sebeple silâhlarını teslim ettikleri halde o, tek başına çarpışmaktan yılmadı.

Vatanın altı ile üstünde fark görmediği için, kimseden pervası yoktu. Zeytin ekmeği havyar lezzetiyle yiyor, manevî tokluğunun o ilâhî zevkiyle kendinden geçiyordu. Sevgi onu her tarafa koşturmuş, her yere yetişmeye heveslendirmişti. Şiir, nesir, roman, piyes, makale, tarih, tenkit hulâsa edebî nevilerin hepsini ayrı ayrı yokladı. Onun gözünde sanat, kalem, ruh, ilham her şey yalnız vatan, ancak ideal içindi. Bunları ona varmak için birer basamak gibi kullandı.

Üstünden bu kadar yıl geçtikten sonra da, işte hâlâ bu sevgide, bu fedakârlıkta, bu coşkun çağlayanlar gibi köpüren varlığında bir er yetişmedi. Kahramanları, zaman doğurur; mâşerî vicdanın içindeki görünmez nusg besler.

Nâmık Kemal, kuvvetini bin parçaya ayırmıştı. Bu bölünüş, her biriyle ayrı ayrı hizmet edebilmek içindi. Bir takım bakar körler, ona utanmadan dil uzatmaya kalkışır ki hep bu binde birlere saplanıp kalırlar.

Tuna yatağında akarken bir kuvvettir. Dünyanın en heybetli Niyagara'sını bile binlerce parçaya bölerseniz, o milyarlık voltlarda bir değirmen çevirecek güç kalmaz.

Torunlarımız, bu dev ruhu parçalayarak değil, bir bütün olanak muhakeme edecekler, bir kül halinde değer ölçülerine vuracaklardır.

Nâmık Kemal gibi adamlar, tarihin olduğu kadar zekâ, ahlâk ve ruhun da zafer madalyasıdır.

Nâzım Hikmet

Şimdi iyi hatırlıyamıyorum, amma onu, galiba Büyük Harb'in ortalarına doğru tanımıştım. Genç, gürbüz, sevimli idi. Sık sık aramıza sokulur, konuşmalarımızı dinler, münakaşalarımıza karışmazdı. Zaman zaman mavi gözlerinde kendine inanışın cesur parıltısı yanar, bazı fikirler söyler, sonra utancından kızanırdı.

İlk gördüğüm gün:

– Kim bu? diye sormuş ve arkadaşların birinden:

– Çok istidatlı, fakat şaşılacak derecede cahil. Düşün ki daha Fikret'i bile tanımıyor. Bir tek mısraını okumamış! cevabını almıştım.

O zamanlar bir edebiyat meraklısının Fikret'i tanımaması akla durgunluk verecek şeylerdendi. Bu haberin bende hiç iyi tesir bırakmadığını, hattâ verilen o istidat müjdesini de yıktığını hatırlıyorum.

Yine o günlerde ben, İstanbul'dan ayrıldığım için daha fazla görüşmemiz kabil olmadı. Döndüğüm vakit ise memleket Mütareke felâketi içinde idi. Bu sıralarda onun *Yaralı Hayalet* şiirini okudum. Ne güzel, ne canlı yazılmıştı. Mısralar genç bir kanla dolu damarlar gibi atıyor, belki biraz sert, fakat kuvvetli ve güzel bir ruh ateşiyle kaynıyordu. Bu iç derinliğinin yanıbaşında, dil, vezin, kafiye gibi bir dış sağlamlığı da vardı. Kendi kendine:

– İyi şair, bu çocuk! dedim.

Sonra Anadolu'ya geçtiğini ve oradan da Rusya'ya atladığını öğrendik.

Moskova'dan, hapishanelerde konaklaya konaklaya döndü. Kafası ihtilâlle dolmuş, şiirinin hem manevî, hem maddî cephesine bu ihtilâlin bayrağını asmıştı.

Kendisini ikinci görüşüm, beni inkisarlar içinde bıraktı. Pembe yanakları yanmış, yüz çizgileri katılaşmış, tavırlarına hoyratlık çökmüştü. Şapkası ensesinde, paltosu omuzlarında dolaşüyor, kabalığa özeniyordu.

Gözlerine mağrur, tatsız bir bakış da çökmüştü. Kendine benziyenlerle birleşerek, bir mecmuada yazmaya başladı. "Putları Yıkalm!" serisi, benimsediği ihtilâlin ilk hamlesidir.

Başta Nâmık Kemal olmak üzere, bütün vatan babalarına saldırmaya yelteniyordu. O büyük adamların, o yüz aklığı dehâların dağdan kaidelerine kendini bir tükruk hokkası gibi çarptı. Ve tabii parçalandı.

Şiirde onu yeni bir mimarın sahibi olarak alkışlıyanlar görüyorduk. Fakat ben, bu mimarın hiçbir zaman dört duvar kurduğuna ve altında yaratıcı bir kahramanı barındırdığına inanmadım.

Netekim, sonradan öğrendik ki, bu yeni mimarın, bu Kar Helvası'nın mucidi de Nâzım değil, Mayakovski* adlı bir Moskof şairidir.

Kulaktan dolma bilgilerle, ben, pek kendimi doyuramam. Tuttum o şairin kitabını getirttim. Evet, şekil ıpki ıpkısına o idi. Şimdi Dil Encümeni'nde çalışan Martayan'a baş vurarak bir tanesini tercüme ettirdim. Sanat Ordusuna *Emr-i Yevmi* adını taşıyan şiiri buraya aynen almak isterdim. Nâzım Hikmet'in nasıl bir gölge olduğunu, o zaman bütün gören gözler seçerdi. Fakat bir portrenin dar çerçevesine sığmaz. Zaten şüphe edenler hakikate kıymet verilerse, benim gibi yaparak kaynağa kadar inerler. Ben, onlara iz de göstermiş bulunuyorum.

Bir gün Nâzım'ı *Vakit*'te görmüştüm. Daha birkaç kişi de beraber diler. Sert, yalçın bir münakaşaya girişmişlerdi. İçlerinden

biri yazdığı bir makaleyi okudu. Ben bu münakaşaya hiç karışmadığım halde, Nâzım:

– Sizin hepinizle anlaşabilirim, ama Hakkı Süha ile hayır. dedi.

Ben sadece:

– Tabii! cevabını verdim. Sonra yarı şaka yarı ciddi:

– Elbette uzlaşamayız. Senin özün sözüne uymuyor, dedim. Proleter geçiniyor, lord gibi yaşıyorsun. O, şaşırdı:

– Ne münasebet? diye dudaklarını büktü.

– Şiir mecmuaların işte meydanda, dedim; sayfaların dörtte üç buçuğu boş. Bu kadar israfı lodrlardan başka kim yapar.

Gülüştük. Sonra:

– Evet, diye devam ettim; özünle sözün birbirini tutmuyor. Şiirlerinde: “Tavan arasındaki odama çekildim!” diyorsun. Halbuki kaloriferli apartmanda oturuyorsun. “Sömendüfer markalı saatime baktım!” diye yazıyorsun, halbuki Zenit saati kullanıyorsun. Biz, hakikaten anlaşamayız, uzlaşamayız azizim.

Bunu da şakaya aldılar. Fakat bu şakanın içinde ne kadar ağır bir ciddiyet vardı, bilseniz!..

Bu ideal kahramanının, idealistliğinin de nasıl bir mangır köleliği olduğunu son vesikalar, son makbuzlar ve son hükümlerle öğrendik.

Bir zamanlar “Putları yıkalım!” nârsiyle ortaya atılmış ve Abdülhak Hâmid’in muhteşem alnına “battal” damgasını vurmaya yeltenmişti. Bu iğrenç saldırışın üstünden on sene geçtikten sonra, *Akşam*’da *Seksen Beş Yaşında Bir Delikanlı ve Öptüğüm El* isimli iki makale ile aynı Abdülhak Hâmid’i göklere çıkardı.

Nâmık Kemal için de “Takma Yeleli Arslan” demişti. Üç padişaha, bütün ikbal saraylarına, zulüm haline gelen bütün bir devlet kuvvetine, zindanlara, sürgünlere karşı, tek başına silâhlanan, tek başına çarpışan, tek başına ölen bir kahramana, gerçek bir idealist -yolları, gayeleri ayrı da olsa- asla bu küstahlığı yapamazdı.

Şairliğine gelince:

Yukarıda *Yaralı Hayalet*’ini övmüştüm. Hiç şüphe yok ki Nâzım

* Vladimir Vladimiroviç Mayakovski (1893-1930) - Rus şair ve oyun yazarı.

Hikmet, büyük bir şair olmak için lâzım gelen harca sahipti. Fakat elindeki istidat kumaşını, münasebetsiz bir modaya uydurmak için paramparça etti ve sonunda setr-i avrete bile yaramaz kırpıntılarla kaldı.

Bedrettin Destanı yaprak yaprak ne güzeldir. Bunu yazabilenden daha çok şey umulurdu.

Unutulan Adam ve *Kafa Tası* piyesleri ise hiçbir şeye benzemez. Kendi ideolojisine uydurmak için, yine kendisi maskara bir dünya yaratarak, hücumu kalkışıyor. Mahud değirmenler karşısında, zavallı Donkişot bile bu hale düşmemiştir.

Necdet Rüştü

Simsiyah, gür, yumuşak saçların bir kat daha beyazlığını. arttırdığı pembe bir ten. Duru beyaz, çizgisiz bir alın. Düz, biçimli kara kaşlar, siyah, parlak kadife gözler... Durgun bir ruhtan haber veren düz, muntazam burnu, sonuna doğru ansızın mânâsını değiştirir. Bu burnun kanatları, ince ve duygulu titreyişler içindedir.

Küçük ağzında hiçbir hususiyet göze çarpmaz. Dolgun, renkli dudakları, gevşek, iradesiz bir yaradılışla karşılaştığınızı anlatır.

Orta boyludur. İşlememiş, sert hareketlerle zorlanmamış gövdesi, eski Türk atlıları gibi belden yukarısı daha geniş ve daha gösterişlidir.

Necdet Rüştü, yirmi yıl önce işte böyle idi. Ben, onu, şimdi pek hatırlamıyorum, ama, galiba bir mizah gazetesinin idarehanesinde tanımışım.

O vakitler, henüz meşhur değildi. Fakat basılmak üzere getirdiği şiir parçalarında, kuvvetli bir nazım hâkimiyeti, engin bir lisan tasarrufu göze çarpıyordu.

Eğer yanılmıyorsam, *Zümrütanka*, *Ayna* gazeteleri sahibine o parçaların kıymetinden bahsetmiş ve bu gence karşı dikkatini uyandırmışım.

Fakat bizim tanışmamız, hep başladığı yerde kaldı. Aramızda sanırım ki duygu ve anlayış farkı vardı. Telakkilerimiz birbirine uymuyor, insanları dostluğa götüreren sıcak yakınlık bizi kaynatamıyordu.

Bunda, biraz da yaşayışımızın, sevdiğimiz, imrendiğimiz muhitlerin de tesiri olsa gerek. O, yumuşak başlı bir gençti. Gönül rüzgârlarına karşı, ruhunun kıyılarını hiçbir dalgakıranla korumamıştı. Hava, nereden eserse, o, oraya doğrulurdu. Yalnızlıkla pek başı hoş değildi. Kendi içine bakmanın, düşünmenin buruk tadını bilmiyordu. Tefekkür burgusuyla varlığının derinliklerine inmek, Ben'lik kabuğunu delerek, ruh arteziyenlerinin zengin yatağına kavuşmak zahmetine katlanamıyordu. Zaten o yaşta, pek az müstesnalardan başka, kimseden böyle bir vakitsiz olgunluk beklenemezdi.

Yıllar geçtikçe, onda ilk sezdiğim nâzımlık kuvveti, manzum tahkiye kabiliyeti çok arttı. Hemen her hafta, birkaç mizah mecmuasında gazetelerin Şen Sahifelerinde Necdet Rüstü imzasını görüyorduk. Mevzu seçmekte zorluk çekmez, sırasına göre ya bir halk masalını, ya meşhur bir hikâyecimizin eserini vezin ve kafiyeyle bir kaftana büründürerek ortaya kordu.

Hemen hepsinde, hoppa bir neşe taklidi sezdiğim bu yazılar, bana bir türlü hakikî bir gönül hafifliği vermemiştir. Çünkü onları daima bir sabit fikrin arkasından süzdüm. Ne vakit bu şiirlerden, bu manzum hikâyelerden birini okursam, zihnim o sabit fikre takılır kalırdı.

Düşünürdüm ki, bu şen, bu şuh, bu oynak ve kıvrak neşidelerin sahibi, acaba hangi beyitin, hangi mısraın altına sinmiştir? Şakraklık, kolay erilir bir hal değildir. Bütün ömrü, bir tebessüm menşurunun arkasından seyretmek, hayata bin bir gece masallarının altın sırma ve yakut dekorları arkasından bakmak mümkün mü?..

Böyle bir adese, hayatın ancak pek kısa, çok süresiz bir anını zapteden sıska bir şey olur. İnsan kendini, kendi iç dünyasını, ihtiraslarını, ızdıraplarını, kederlerini, teessürlerini hulâsa bir sanatkârı kucaklayan bütün bir âlemi daraya çıkarmadan, bunu nasıl yapabilir?

Necdet Rüştü'yü ne zaman okursam, işte bütün bunlar aklımdan geçer. Eserlerine kendini, kendi ruh akışlarını, gönül heyecanlarını koyamıyan bir sanatkârın talihsizliğiyle içim sızlar. Başkasına neşe vermek, güzel şey. Fakat eğer bu işi yaparken biz de neşeli isek. Bu, karşılıklı bir zevk alışverişi olur.

Ama, gazete her hafta muayyen günde çıkar. Muayyen bir günde oraya yazı yetiştirmek lâzımdır. Okuyucu ise, hiç hatır, gönül tanımaz. Alıştığını, gittikçe artan bir tiryakilikle arar durur. Gülmesini, şen, şakrak bir sesle konuşmasını istediği adamın ne halde olduğunu düşünmez. Çünkü o, bu sanatkâr o hüviyet içinde tanımış, o hüviyet içinde sevmiştir.

Necdet Rüştü'nün seçtiği sanat yolunda, bence en acı nokta işte budur. Kalem, kendisinden başka herkesin hesabına çalışır. Bir gün, onun eserlerini baştan başa gözden geçirerek, bir tahlil yapmak isteyenler çıkarsa, yalnız bir tek şen yüzle karşılaşacak. Bu şen yüz, gerçekten onun çehresi midir, yoksa bir maske mi? Nasıl bilecek?... Dünyada en fena şey, eserlerin, sanatkâr ruhları açan birer anahtar olmamalarıdır.

Bayron* nasıl sevmiştir? Dante'nin aşkında, ızdırabında, zevkinde ne türlü bir hususiyet vardı? Hugo nasıl ağlar? Müse nasıl inlerdi? Eserler, bize bütün bunların sırrını vermiştir. Fakat hayatını mizaha vakfedenler, biraz da kendi yollarının kurbanıdırlar.

Necdet Rüştü'yü de o kurbanlar kafilesinden bir mazlûm gibi selâmlıyabiliriz.

AĞAÇ

*Arza salmıştır o kök.. gölgesi dünyayı tutar:
Kaç asırdır duruyor işte bu heybetli ağaç.
İmrenenler ona hırsızlama bazen el atar,
Bu ağaç kimseye vermez yine bir meyve haraç.
Arılar nafile tatmak diliyorlar balını:
Sunmuyor ellere iksirini bir tane çiçek.
Yeltenen varsa onun kesmeye hattâ dalını,
Yere, ilk baltada, bir anda düşüp can verecek.*

* Lord George Gordon Byron (1788-1824) - İngiliz şair ve hiciv ustası.

Necip Fâzıl

O nu ilk defa *Vakit* matbaasının bir odasında görmüştüm. Güneşten yeni yanmış gibi renkli, esmere yakın bir ten. Yüzünün sol tarafında, sinirli bir çizgi şimşeklenişi vardı; göz kenarlarında sık sık ince kırışıklar toplanıp dağılıyordu. Kumral gözlerinde, dalgın bir şair bakışından çok, bir fikir perisinin mağrur aydınlığı parlamakta idi. *Vakit*'te ne iş yapardı? Hangi sahada çalışırdı? Şimdi bunu pek hatırlıyamıyorum. Fakat hemen her gün aramızda olduğuna bakılırsa, kapı yoldaşı idik.

Henüz pek gençti. İçinde hüküm'den çok hayret taşıyordu. Kafasında daha kendi fikirleri mayalanmamış, sanat ufuklarına adının damgasını vurmamıştı.

Dağınık yaşıyor, etrafında eksikliklerle dolu bir hava dalgalanıyordu.

İşte bu sıralarda ilk şiir mecmuasını, *Örümcek Ağrı*'nı çıkardı. Beş-on yapraklık küçük bir kitap; fakat içinde insana ümit veren bir ruh sıcaklığının dalga dalga aktığını sezmiştim.

Bu minimini kitap içinde kuvvetli bir antenin vınladığı duyuluyordu. O gün değilse bile, yarın uzak ve meçhul gönül iklimlerinden yeni haberler getireceğini umuyordum.

O demlerde bir gün, Ömer Rıza ile benim çalıştığım odaya girdi. Masalardan birine oturdu. Yazdı sildi, yazdı sildi ve nihayet bezgin

derin bir soluyuyla kalkarak gitti. Fena, boş, renksiz ve heyecansız yazmaktansa, susmaya katlanmasını beğenmişim. Hâlâ kendi kendime:

– Bu, iyi bir iç müjdesidir!

Dediğimi hatırlarım.

Sonra, ansızın aramızdan kayboldu.

– Mükemmel bir iş buldu!

Dediler.

Sevindik ve birçokları gibi onun da yokluğuna alıştık.

Mecmualarda tek tük şiirleri çıkıyor, adının iziyle zaman zaman karşılaşıyorduk. Kaldırımlar adlı his gölünü işte bu damlalar doldurmuştu.

Fakat bu ikinci kitaptaki şiirlerle birinciler arasına garip bir ruh yabancılığı girmiş gibidir. *Örümcek Ağ*'nda insanı yumuşak his ve ruh ibrişimleriyle saran sokulgan bir tatlılık sezilirdi. Bunda bir kaldırım katılığı vardı. Bu katılık, hayata daha iyi nüfuzdan mıdır? İstirabın nasırlanmasından mı doğuyor? Bilmiyorum! Yalnız onları okurken, böyle bir hisse kapıldığımı pek iyi hatırlıyorum.

Necip Fâzıl, bir ara başka bir âleme doğru da kaydı. Ruhunda yeni kapılar açarak mistik iklimlerin havasını aldı.

Büyük zekâların, arada sırada bir kriz entellektüel'e uğradıkları söylenir. Büyük zekâ bazan sahibi için bir cehennem halini alır.

Onu doyurmak, sevindirmek, memnun etmek kabil olmaz. Derin düşünüşler, ulvî duygular, yüksek dereceli fırlarlar gibi ruhu eritip kaynatır. Başla gövde arasında korkunç bir kavga, amansız bir çarpışma başlar. Dünkü adam bu ayrılış, kaynayış, süzülüş sonunda bambaşka bir adam olacaktır.

Darlığı sezmekten, muhitini zekâsının çapından küçük görmekten, tatmin edilmez bir ihtirası içinde taşımaktan doğan bu kriz entellektüel'e ancak pek seyrek faniler erebilir.

Çünkü bu türlü sarsıntılar, resullerin geçirdikleri vahiy râşelerinden başka bir şey değildir. İlmin, felsefenin, sanatın da böyle dâhileri, resulleri vardır ve kriz entellektüel bunların nasibidir.

Tabii Necip Fâzıl'ın mistisizmine böyle yüksek bir mânâ verilemez. Çünkü büyük çaplı zekâlarda, muhteşem dehâlarda

yaratıcı devirler açan kriz entellektüel orta bir kafaya balyoz gibi iner ve sahibini -Allah göstermesin- çok fena âkıbetlere sürükler...

Yalnız şu da var ki bu iç akışı, ona başkalarından ayrılan bir hususiyetin damgasını vurdu. Artık Necip Fâzıl'ın terazisinde kemmiyetle keyfiyetin ayrı tartıları var, sanıyorum.

Bunu *Tohum*'da, *Bir Adam Yaratmak*'da daha genişlemiş gördük. Doğrusunu isterseniz, benim bu iki sahne eseri hakkında iyi fikirlerim yoktur. Bir romanda kuvvetli bir protoplazma olabilen bir şey, sahnede çıplak ve istinadsız kalıyor.

Necip Fâzıl, bir seneden beri şiiri bırakarak, fıkraçılığa başladı.

Ben, sanat adamlarının fıkraçı oluşlarına hiç taraftar değilim. İlk bakışta küçük, minimini, entipüsten görünen bu fıkralar, adamı damla damla tüketirler. Galiba bir kere daha söylemiştim. Yine tekrar edeyim:

Fikir ve his buğdayı öğüten mukaddes bir sanat değirmenini döndürecek kuvvette bir su, damla damla akıtılınca, nasıl hiçbir çarkı kımıldatamazsa, fıkraçılığa dökülen sanatkâr da, kendini, tarihin alnına çakacak büyük eseri, parça parça harcar: çapının hakkını alamaz.

Onun fıkraçılığından bahsetmemek daha iyi. Çünkü garip şeyler yapıyor. Süleymaniye Camii'nin minareleri boyunda bir sakal falan istiyor. Kâhinliğin iflâs ettiği bir çağda cifr ile logaritme arasında hiçbir fark gözetmeden remil döküyor.

Bin kere tekrar edilmiş hakikatları yeniden keşfe kalkışıyor. Yoğurdun beyaz, kömürün kara, suyun akıcı olduğunu haber veriyor. Ama buna mukabil istediği hak ve mükâfat da çok bir şey değil. Nihayet uzun bir sakal işte. Uzatsın vesselâm!

Bu şakamın altında bir tariz bulunduğunu saklamıyacağım. Necip Fâzıl, bize iyi, zarfı kadar içi de güzel şiirler veriyordu.

İliklerinden süzdüğünü söylediği son *Senfoni*'sinde ise biz öyle büyücek bir kudret de görmedik*. Bütün bunlar galiba kendini yok yere harcayışının eseridir. İstidatların hakları gibi vazifeleri de karşılıklı muhakeme edilir. Unutmamalı ki dünyada en güç ödenen şey, şöhretin zekâya yüklediği borçtur.

* *Hakkı Süha Bey, bilmediğimiz sebeplerle Necip Fazıl hakkında bir hayli hissidiir. Daha sonra "Çile" adıyla yayımlanan Senfoni şiirinde -ki büyük bir şiirdir- öyle büyücek bir kudret görmediğini söylemesi de aynı hissi sebeplere dayanıyor olmalı. (B. A.)*

Necmettin Halil

Şimal Türklerine mahsus step rüzgârları ile yanıp sararmış esmer bir ten. Kemikli, geniş bir yüz, bu derin akan sular gibi dalgasız, kırışksız, durgun yüzde tertemiz bir ruhun, müsterih bir vicdanın huzuru okunur. Küçük rüzgârlardan engin denizler nasıl sarsılmaz ve köpürmezlerse, o da kolay kolay heyecanlanmaz. Sinirlerinin akordu sağlamdır.

Biraz büyükçe ağzı, dolgun dudakları, sert çizgili çenesi ilk bakışta yalçın ihtiraslardan haber veriyor sanırsınız. Fakat beraberliğiniz eskidikçe, bu ilk tahminlerinizde yanıldığınızı anlarsınız.

Açık solgun alnı, donuk saçları, çıkıntılı kaşları adamı hiç de yumuşak bir yaradılışa hazırlamaz. Sanırsınız ki bu hırçın, kavgacı ve yalçın zarfın içinde zorba bir ruh vardır. Ama, gözlerini görünce, fikriniz değişir. Bu kumral elâ gözler, bu dürüst ve iyi bakışlar, bütün o evvelki intibaları bir hızda siler. Orta boylu, geniş göğüslü ve sağlam yapılıdır. Tıklım tıklım dolu çantası ile, biraz öne doğru eğik yürür. Dümdüz yollarda bitmez tükenmez bir merdivenden iniyor gibidir.

Ben, onu nerede ve ne zaman tanıdım? Şimdi pek kestiremiyorum. Ama herhalde matbaada görüşmüş olacağız.

Aramızda derin bir dostluk kuracak vesilelere eremedik. Ne mektep arkadaşlığı, ne gazete yoldaşlığı, ne de herhangi bir beraber yaşayış imkânı bulamadık. Bütün bu hep ayrı geçen ömürlerimize rağmen, öyle sanırım ki Necmettin Halil, bana bir dost kadar yakındı.

Sevilen haller, beğenilen ruh tezahürleri karşısında, zaten sevginin doğup taşması için, uzun bir zaman zincirine pek de lüzum yoktur.

Yalnız, şimdi yazarken, kalemime bir tereddüdün prangasını takan bir şey var. Onunla beraber yaşamadığım hâdiseler, vak'alar karşısında onu tartmak, müşahede altına almak imkânını bulamadığım için ruhi hükümlerimde yanılmaktan korkuyorum.

Evet, mutlaka *Vakit*'in herhangi bir odasında görüşmüşüzdür. Onunla uzunca temasım Ankara'da oldu. Bir komisyonda bir hafta kadar birlikte çalıştık. Bu komisyon, öyle bir çalışma çerçevesi içinde idi ki âzâların bir yandan bilgi tarafları meydana çıkıyor, bir taraftan da iç âlemlerinin sırrına yarıyacak pencereler açıyordu. Benlik, gurur, kıskançlık, çekememek, hırs gibi küçük duyguların hiçbirini onda görmedim.

Bilgisini söylerken, sesi yumuşuyor, tevazu onda canlanır gibi oluyordu. Ağırbaşlı sükûnundan, temkinli münakaşalarından hoşlanmıştım. Başkalarının kırdıkları potlardan bile kızaracak kadar, içi duyguyla dolu görünüyordu. Onu bilen tanıdıklarımın hepsi, bu noktada benimle birleştiler.

Necmettin Halil, *Dergâh Mecmuası*'ndaki yazılarıyla tanınmış bir şairdir. Edebiyat tarihi kitaplarında *Dergâh Şairi* diye anılır.

Fakat *Dergâh*, edebî bir bayrak değildi. Bir fikir, bir nazariye, bir ideal için çıkmıyordu ki şairleri adıyla damgalıyabilsin. Onun için bu nisbeti, ben, kendi kendime izah edemiyorum.

Necmettin Halil, daha ilk manzumelerinde, ince ve örselenmiş ruhundan haberler getirmişti. Tevazuu, sıcak ve tatlı bir gönül kabında sunuyor, kendi parlıtısını kendi eliyle gölgeliyordu.

Sonra, bunları toplayarak kitap yaptığı vakit de aynı tevazuun biraz daha büyüdüğünü gördük. Eserine, *Çakıl Taşları* adını vermişti. Fakat:

"Ben ki bin ızdıraba katlanarak, ilham denizinin dibine kadar inmiş, inci aramışım. İşte bütün bu gayretten elimde nihayet şu çakıl taşları kaldı."

Diye başlayan adamın tevazuu kadar büyük bir kendisine inanışı da var demektir.

Çünkü hiç kimse, gerçekten çakıl taşı olduğuna kani olduğu şeyleri mısra diye ortaya atmaz.

Necmettin Halil'in, radyoda verdiği edebî konferanslar, şiiri ne geniş anlayışlı bir baş ve ne derin sezişli bir ruhla süzdüğünü gösterir. Şu halde o çakıl taşlarında eğer sihirli birer inci bulamıyorsa, kabahat kendimizindir.

Son zamanlarda yeni şiirler verdiğini görmedim. Fakat susan şairin yerine, konuşan şair var ve olgun kafasıyla çalışan bir hoca var.

Divan Edebiyatı'nın metinleri üstünde hayli yorularak çalıştığını gösteren büyük bir eseri çıkmalı daha bir ay bile olmadı.

Müsteşrik işaretlerine benzeyen ve bir bakıma, onlardan daha mütakâmil bir ikâa sahip olan bir takım remizler kullanmış. Bunlarla en acemi çocuk, hiç hata yapmadan, en çetin bir kasideyi, en çetrefil bir rubaiyi bütün vezni ikâ ile okuyabilir. Metinlerin izahında da eski şerhlerden ayrılan daha sağlam bir yolun tutulduğu görülüyor.

Şair Necmettin Halil, çakıl taşlarında, çiçeğe yalnız güzelliği için yaklaşan, yalnız rengi uğrunda kanat çırpın bir kelebek gibi çalışmıştı. Son eserinde onun kelebeğe arıyı da yoldaş ettiğini gördük. Altın sanat peteği artık muhtaç olduğu balla beraber mumu da buldu demektir.

Nurettin Artam

ESMERİN altında bir renk. Kabarık, gür saçlar. Yüksek bir alın. Şakaklara doğru vakitsiz ağarmış teller, gittikçe çoğalmaktadır. Kalın, sert kaşları sizi aldatır. Sanırsınız ki o kaşların arkasında ciddi ve durgun bir karakter saklıdır. Fakat akları pembe damar ağları ile örülü parlak, iri siyah gözleri, hemen bu zannınızdan sizi uzaklaştırır.

Bu gözler, keskin bir zekânın, şen bir ruhun, tatlı bir tevekkülün aynasıdır. Hendesî, ağır bir tefekkürden haber veren kaşlardan sonra, bu gözler, hoş bir karar sarsıntısı uyandırır.

Burnu dümdüz iner. Yanağındaki iri benin pek hususi bir duruşu vardır. Bazen bıyıklı, bazen bıyıksız olduğu için bu noktayı ben de geçiyorum. Fakat ağzında biraz durmak, o güzel sözlerin çıktığı yeri tarife çalışmaktan kendimi alamıyacağım.

Eski bir şair sanat Züleyha'sında o güzelin ağzını:

*Deheni sığmadı onun sühane
Bir sühan sığmaz iken ol dehene*

Beytiyle anlatır. Bunun ağzındaki güzellik, gözle değil, ruhla görülür. Etli dudaklarında istek kuvveti hiss olunur. Pek az insan ağzında gülüş, ondaki kadar canlı, ondaki kadar ferahlıdır. Gülerken, biraz arkaya doğru devrilir. Çünkü kahkahası bir gülle

hızıyla uçar ve gövdeye bu geri tepişini verir. Orta boylu, geniş göğüslüdür. Konuşurken, ufalcık elleri, vücudunun etrafında kelebeklenir.

Coşkun ve heyecanlıdır. En küçük vesilelerle, hem neşesi, hem hiddeti parlar. Yüreği-sevgi kumkuması, evi dost oteli, kesesi imaret sofrasıdır. Rindler'in diyarında doğmuş, olgun bir kalenderlikle beslenerek bu hale gelmiştir.

İşte Nurettin Artam-Topluğne'nin birkaç sözlük çerçevesi.

Ben, onu *Vakit*'te tanıdım. Mütareke yıllarında esaretten geldiği sıralarda idi. Bir gün yazı odasında karşılaştık. Halinde yabancılara mahsus tutukluk yoktu. Nâşit'le şakalaşıyor, kendi evinde bir adam huzuruyla gülüp söylüyordu.

Meğer Tarık'ın talebesi imiş. Görüştük ve hemen seviştik. Çok geçmeden gazetenin de kadrosuna girdi. Yıllarca karşı karşıya çalıştık. İlk ciddi şeyler yazıyor, İngiliz gazetelerinden tercümeler yapıyordu. Sonra esaret hatıralarını neşretti. Hemen her yazısında çakıntılı bir zekâ hamlesi, ince bir nükte, biberli bir dokunuş vardı. O da ruhunun bu temayülünü göstermekte gecikmedi ve bir gün Mehmet Nurettin'in Topluğne oluverdiğini gördük.

Nurettin'in hayatında bu, mes'ut bir dönüm noktasıdır. Gelişigüzel gibi mütevazî bir başlık altında, sıklıkla güzel şeyler verdi. Nükte, mazmun tehlikeli şeylerdir. Herkes, bunların kıvamını bulamaz. Çukur aynalarda hayal, nasıl bir mesafeye kadar düz gider, ondan sonra tepetaklak olursa Nükte de öyledir. İyi âyarlanırsa, karşındakine, meyânesi kaçırılsa insanın kendine çarpar.

Topluğne, bu narin silâhı daima iyi kullandı. hiçbir zaman kabalaştırmadı. Hattâ kızdığı vakitlerde bile...

Yukarıda onun iç varlığını tahlile çalışırken, yufka yürekli, heyecanlı, alıngan ve içli teşhislerini koymuştum. Hiciv ve mizah, bu türlü ruhlarla pek seyrek anlaşır. Hassasiyeti, derin, teessür kabiliyeti çok olanlar, hicve, ancak hiddet zamanlarında ısınabilirler.

Nurettin'in, Topluğne'ye yaptırdığı şey, ne hiciv, ne de gelişigüzel bir mizahtır. Hayır, o bunların ikisinden de başka bir şey yaptı. Zarif, narin belki biraz kaşındırıcı, fakat asla incitici olmayan bir şey...

Ondaki kalender tevazua bakınız ki daha on sene evvel, bir avuçluk Measure'ye *Varım Yoğum* adını koydu. Bu küçük mahfazalardaki değerli fikirler, derin duygular, insana rûbai okuyorum zannını veriyor.

Dağılan bir tesbihin tanelerinde sanatkâr bir düşünüş, neler sezmiyor ki... Onu, yalnız şen cephesi, şakrak kahkahası ve kıvrak nükteleriyle tanıyanlara bu içli ve hiçkırık âhenkli parçalar biraz bayağı gelir. Okudukça şaşarlar. Halbuki Nurettin'de asıl olan budur. Nükteyi çok defa bin iç yarasının merhemi diye kullanır. Kahkahalarını da içindeki fağfûr sarayın kırılan bir saçığındaki iniltiyi boğmak için atar.

Onu tek başına görsek, belki hiçbirimiz tanıyamıyacağız. Öyle tahmin ediyorum ki uzlet içinde Nurettin'in bambaşka bir siması, bambaşka bakışları olacak.

Evini dost oteli yapışının sebeplerinden biri de bu yalnızlıktan kurtuluş gayretidir.

Her gün yazmak, hele her gün yazmaya değer bir nükte, ince bir fikir bulmak ne güç şey! O, bunu yıllarca yıllarca yaptı. Şunu da biliniz ki, Topluigne'nin nükte sarfiyatı iki başlıdır. Gazetede yazdıklarından başka, dost meclislerinde, tanıdıkların salonlarında, arkadaş topluluklarında da -ki bunlar da her günlük davadır- zekâ harcar, mazmûn savurur.

Biraz dalgın dursa, azıcık kendi gönlüyle başbaşa kalmak istese, etrafındakiler yadırgarlar. Sataşarak, dokunarak kızdırırlar ve mutlaka onu söyletmenin yolunu bulurlar. Tabii bu ısrarların bazıları, lâıyk olduğu karşılığı alır. Fakat küfrün de sevimlisinin onun hiddet potasından çıkacağını bilenler, hiç aldırılmazlar.

Nurettin Artam, bazen kendi buluşlarını, kendi fıkralarını şuna buna, bilhassa Bektaşî fıkarasına bağışlar. Sırası gelince:

– Bektaşî dervişi demiş ki...

Diyerek zekâsının altın oklarını savurur. Bektaşî Dervişi de onun üçüncü adıdır. Zengin bir fikir ve ruh hazinesini bazan işte böyle üç musluk da tüketemiyor. Ne mutlu ona.

Nurullah Ataç

KARIKATÜRLERİ, öfkeli bir Wagner'i* andırır. Kabarık, karmakarışık saçlar, çatık kaşlar, yiyecek gibi bakan hınç dolu gözler, küfürle buruşuk dudaklar. Bu öfke, herkesten önce burnundaki kelebek gözlüğü titretir gibidir. Onun yuvarlak camlarında korku şimşekleri çakar durur.

Halbuki, benim bildiğim Nurullah Ataç, hiç de böyle korkunç değildir. Ona umacı yüzü veren karikatürcülerimizi insafa davet ederim.

Doğuk, krem esmerliğinde bir ten, simsiyah, yumuşak saçlar, karası akından çok, iri bebekli gözler, düz, sakın bir burun, dolgun yanaklar, konuşurken birbirini ezen dudaklar. Göbekli ve pelte adeleli bir gövde. Birbirini ezen dudaklar dedim. Evet, ilk günlerde onun konuşmasını dinlemek değil, seyretmek yorucudur. Harfleri, fethede ede söyler ve söktüğü her cümle size, bir zafer gibi, atlanmış bir siper gibi görünür.

Amma bu geçici bir tesirdir. Çabucak alışır ve sonra farkına varmaz olursunuz. Bir kere de bu mertebeye erdiniz mi, artık Nurullah'ın sohbetine doyamazsınız.

Ressamların, öfke ve hınçla doldurdukları o kara gözlerde ben, çok kere en cana yakın bakışların parladığını gördüm.

* Richard Wagner (1813-1833) - Alman besteci.

Karikatürleriyle kendisi arasındaki tezdarlardan biri de somurtkanlık damgasıdır. Nurullah bütün bu fırçaları yalancı çıkaracak kadar güler yüzlü, hattâ taşkın neş'eli, şen bir adamdır. En küçük bahane ile ruhu köpürür. Şiir okur, şarkı söyler, her dem taze bir zevk şarabıyla çakır keyiftir.

Kendisini en çok tarif edenlerden olduğu halde birçoklarınca hâlâ anlaşılamadı gitti. Zavallı istediği kadar her yazısına, "şunu sevmem...", "böyle düşünmekten hoşlanmam", "şuna bayılırım", "öylesinden tiksiniyim" diye başlasın. Bütün bunlar, meşhur mısraın Varak-ı Mihrüvefa'sı gibidir. Kim okur?... Kim dinler?...

Şüyu, vukudan fena tutanlar, hayatı ve insanı iyi görmüşler, güzel anlamışlar. Nurullah da işte böyle bir yanlışlığa kurban oldu gitti.

Birçok iddialarının şakadan ibaret bulunduğunu sezmediler. Garabeti bir çeşni meselesi saydığını anlamadılar.

"Yazık oldu Süleyman Efendi'ye" mısraını, eğer bu bir mısra ise, tutup zevkinin alın yazısı haline koydular.

Bakî'yi Okuyorum başlıklı yazılarına göz gezdirenler, "Fuzûlî, dünyanın en lirik şairidir!" dediğini görenler, Nurullah Ataç'ın anlayışını, kültürünü tasdikten çekinmezler. Ve kendi kendilerine:

– Acaba bu dünyanın hududu nedir? diye sormayı bile lüzumlu bulmazlar.

Şu halde:

*Deryâ misâl leşkerin üzre alemlerin
Feth ü zafer sefinesine açtı bâdbân*

Ve:

*Yıktın hezâr bütgedeyi mescid eyledin
Nâkus yerlerinde okutdun ezanları*

gibi birine müthiş bir zafer tablosu, ötekine birkaç bin sayfalık bir tarih kıymeti sığdırılan beyitlerin hakkını veren adam, nasıl oluyor da:

"Yazık oldu Süleyman Efendi'ye" laf dizisinde bir Bakî mersiyesinin kuvvetini buluyor? diyeceksiniz.

Söyliyeim:

Bâkî ile Fuzûlî'den bahseden adam, hakiki Nurullah Ataç'tır. Öteki, sanat sahnemizde Mefisto rolünü oynuyor:

Yalnız şu fark ile ki Mefisto, gerçek bir değeri baştan çıkarmıştı. Hakikaten mücrimdi. Nurullah'ın şımartarak çileden çıkardıkları ise, ömürlerinde hiçbir kaybın acısını çekmeyecek kimselerdir.

Onu daha ziyade münekkîd diye tanıyanlar var. Halbuki o, yeryüzünün münekkîdliğe belki en uzak şahsiyetidir.

Nurullah, sanatkârlar yığını içine talih gibi iner. Fikir ve inan ışığıyla değil, el yordamıyla birini yakalar. Kaldırır, kaldırır, sonra yakından görünce fırlatıp atar. Evvelce fırlatıp, sonradan kucakladıkları da olmuştur. Vefalıdır da. Vaktiyle hayranlığını ettiği bazı şairlerin son zamanlarda paldır küldür düşüşlerini de birer sanat perendesî halinde göstermeye çalışır. Bereket hiçliğin sonu yoktur da bu tepe üstü düşüslere, birer dehâ şehâbı, birer pike inişi yaldızı sürülebiliyor.

Nurullah, heyecanlı bir ruhtur. Ondan münekkîdin muhtaç olduğu serin kanlı görüşler, ölçü adaleti, bitarafılık beklemek yanlış olur. Sanatta Nurullah hâkim değil, avukattır.

Evet, tenkit, onun belki en zayıf tarafı gibi muhakeme edilebilir. Fakat musahabeciliği, gerçekten hoş ve değerlidir.

Herhangi bir mevzuu, küçük parçalara ayırarak onlardan güzel bir sohbet mozayığı çıkarmasının sırrını biliyor.

Çeliğe çifte su veren eski Türk kılıççıları gibi o da sohbetlerinden ruhunun bu keskin ceryanını geçirebiliyor. Hattâ muhatapları Keziban'lar, Ayşe'ler olsa bile...

Nurullah'ın münekkîtliğini zaman, hattâ en kısa günler, bir damla su gibi içip uçuruyor. Fakat sanat fağfûrunda altın tortu veren, yani yukarıda söylediğim tarafıdır. Ölümlü dünyada bu da az şey değil.

Orhan Seyfi

SÜZGÜN, içi renk ve aydınlık olmuş bir şefkatle dolu mavi gözler. Genişlik hissi vermeyen mütehayyil bir alından sonra kendinden ondüleli kumral saçlar. Seyfi, sanatın tâcından evvel bu tabiatın tâcını taşıdı. Ben, onu tanıdığım zaman, üst dudağı üstünde henüz altın bir gölge belirliyordu. Kartal burnunu görenler, onda kasırgalarla dolu yırtıcı bir iç vardır, sanırlar. Hayır, korkmayın onun huyu da gerdanı kadar yumuşaktır. Gözlerinde pek seyrek olarak hiddetin şimşekleri çaksa da, yakmak, yıkmak için değil, aydınlatmak içindir.

Seyfi'yi yirmialtı sene evvel tanıdım. Hukuku henüz bitirmiş, henüz ilk şiirlerini neşre başlamıştı. İlk görüşte birbirimizi sevdik. Bazı geceler, ben tâ Beşiktaş'tan kalkar, onun Şehzâdebaşı'ndaki evine giderdim. Pırlırlı bir mangalın iki tarafına kurulur, ateşe adaçayı atar ve güzel kokulu dumanlar içinde eşyayı tatlı bir iphama büründürürdük. Arada sırada ölçüyü kaçırdığımız ve birbirimizi göremez hale geldiğimiz de olurdu.

Bu uzun kış gecelerinde, yeni yazdıklarımızı birbirimize okur, açık yürekle konuşur, dertleşir ve daha kuvvetli bir sevgi ile ayrılırdık.

Araya uzun yıllar girdi, omuzlarımıza berbat hayat yükleri çöktü. Şimdi belki daha rahat ve daha müreffehiz. Fakat ağızımızın tadı kaçtı. Yürelerimizde o kuvvetli ve ümitle dolu vuruşlar yok.

Orhan Seyfi, şiire aruzla başlamıştır. Genç yaşında şarkın sanattaki tefekkür sistemini kavramış, tekniğine sahip olmuştur. *Fırtına ve Kar*, bu hükmümün şahididir.

*Kutupların geçerek müncemid denizlerini
Ümidimin aradım her tarafta izlerini.*

Diyen ve uluyan rüzgârların sırtında doludizgin uçarken, buzdan asâlı derviş:

Baharın âşıkıyım kıstır ismim ey dostum

haberini verir. Bu şiirdeki dil temizliği, âhenk kuvveti yeni bir şöhretin ilk müjdeliydi.

Fırtına ve Kar'da:

*Kudurmuşsan denizden intikam al'
Bulutlardan zalâm al.*

şeklinde müstezat tarzı gibi dalgalı bir akış vardır ki mısralar uzaya kısala sıralandıkça fırtına ve rüzgâr dile geliyor sanırsınız. Sanatkâr, bu şiirinde yalnız musikide kemalini bulacağını sandığımızı ikain bütün sırrını toplamıştır.

O hırçın fırtınalı başlangıçtan sonra, karın yumuşak durgunluğu da aynı kudretle ifade ediliyor.

Seyfi, içli bir gönüldür. Fakat bu içlilik, onda bir yanardağ fışkırmaları halinde görünmez.

Lirizminin öyle cana yakın bir ipeklenişi, bir kadifelenişi var ki sizi yükseslere uçurmaz, derinlere atmaz, tezatların kayalıklarında hırpalamaz; ince, ılık bir kucaklayışla alır, yumuşak bir his ve hayal sedirine uzatır.

Ancak pek canı yandığı demlerde sesine:

*Bir tatlı bakışla öyle baktın;
Hep rû'yeti gözlerimde yaktın;
Madem bana rehnümâ değildin,
Ey berk! Neden önümde çıktın?*

gibi bir gümrahlık, bir sertlik gelir.

Seyfi'nin asıl hüviyeti hecede çiçeklendi. *Gönülden Sesler* adı altında topladığı şiirleri, ayrı ayrı güzel ve sıcacık şeylerdir. Sonra, hayat, ona başka bir ufuk açtı. Mizahcılık ufku.

Akbaba'da hemen yirmi senedir yazıyor. Arada sırada *Şeker Kasidesi* gibi baştanbaşa yekpâre şiir olan eserler vermekle beraber, mizah Seyfi'nin aşçıbaşısından başka bir şey değildir.

Onun kadar içli bir adam, mizahın muhtaç olduğu zehirli, usareyi bulamaz. Ancak ruhlarında istihza lâboratuvarları kuranlardır ki başkalarının kıvranışından, başkalarını kıvrandırmaktan zevk alabilirler. Halbuki Seyfi kazara elindeki ısırganı birine sürse, kaşıma vazifesini de üstüne alacak kadar yufka, yüreklidir.

Fiske'yi işte bu gözlüğün arkasından okumalısınız. Hâmid, ne kadar sefir idise, Seyfi de o kadar mizahçı olabildi. Tatlı şaka yapmak, zarif nükteler savurmak asla profesyonel mizahçılığın alâmetlerinden sayılmaz.

Her zeki adamda bu kadar nükte bulunur. Seyfi'nin bence bakaya nişanlı tarafı şairliğidir. Çünkü o, dünyaya yalnız bu hüviyetle geldi. *Peri Kızı*yle *Çoban*'a şimdiye kadar hiçbir ciddi tetkik adesesini çevrilmemiştir. Halbuki, o küçücük eserde bütün bir masal cihanının zengin dekorları var. Arasına *Halkiyat*'la meşgul olanlarımıza rastlıyoruz. Bu türlü eserlere eğildiklerini bile görmedik.

Geçenlerde bir akşam -yirmi şu kadar yıldan sonra- Seyfi ile yine başbaşa güzel bir gece geçirdik. Yeni yazdığı, daha doğrusu yazmaya başladığı bir romanı okudu.

Bizde hiç çeşnisi görülmemiş tarzda bir roman. Kapı tokmağından çatısına, kedisinden haminnesine kadar bütün bir devrin hususiyeti bu sayfalarda kucaklanmış. İlk kısmı büyük bir edebî zaferle biten bu roman, eğer orta ve sonunda da aynı kudretle yürürse, korkarım ki Şair Seyfi'yi unutturacak. Enfes bir şey vesselâm.

Fakat o, hâlâ şüphede, tereddütte hâlâ:

Sarahaten acaba söylesem darılmaz mı?

Şiirindeki ürkek ruh içinde. Zaten büyük başarıların psikolojisi hep budur. Bazan yaradanın da gözleri kapanıyor.

Osman Cemal

ÇIZGILERİ halat gibi kabarık, katmer katmer bir yüz. Kızıl esmer bir ten. Kırışmaya başlamış bakımsız, sert, kumral saçlar altında dar, fakat çıkıntılı bir alın. Dağınık kumral kaşlar altında açık kahverengi gözler. Akları kanlı, iri hadekalar içinde biraz küçük kalan bu göz bebekleri pırıl pırıldır. Kemerli burnunda tasallübün mor menevişleri görülür. Etli, dolgun dudakları, geniş ağzı ve yalçın çenesi, şiddet, azim ve karar keskinliği gibi şeyler düşündürür. Fakat bütün bu hırçın görünüşün altında umulmaz bir sabır ve tahammül deposu saklıdır. Sanki yaratılış, onun içindeki cevheri, kalın ve sert bir kamuflajla kapamıştır.

Kalın boynu, geniş omuzları büyük bir adale kuvvetiyle yüklü görünür. Idmanı bırakmış bütün sporcular gibi o da göbeklidir. Hızlı yürürken dikkat ediniz, adımlarını yere sürünecek kadar aşağıdan attığını görürsünüz. Gövdesi hiç kırılmaz, dalgalanmaz. Belden yukarısı, dimdik bir kılıç hızıyla havayı biçer.

İşte gazete ve mecmualarda birçok iğreti adlarla yazan Kaygılı, böyle bir adamdır.

Ben, onu ilk defa nerede gördüm? Kimin himmetiyle tanıdım? Şimdi pek bilmiyorum. Fakat herhalde matbaalardan birinde görüşmüş olacağız.

Yalnız şunu da söyleyeyim ki Osman Cemal'in şurada burada çıkan yazılarını evvelden okumuştum. Hele Pehlivan Kadri ile mülakatının tadı, uzun zaman damağımda kalmıştı. Onu, bu zihin ve ruh hazırlığından sonra tanıdığım için, az zamanda ısındım.

İlk soyadı Kaygısız'dı, sonra Kaygılı oldu. Tam Sürûr'nin tersine. Çünkü o hüzünden sürûra geçmiş, bu kaygısızlıktan çıkarak, Kaygılı olmuştur.

Derin düşünmeyenler, belki Osman Cemal'e Kaygısız daha çok yaraştıracaklar. Fakat ben, mizah ve hicvi doğuran sebepleri, -bu bahse başlarken- kendime göre izaha çalışmıştım. O tahlilleri hatırlıyanlar, benim bu yaraştıranlarla beraber olamayacağını bilirler. Kaygılı, Osman Cemal'e biçilmiş kaftandır. Kahkahalı fıkırtılarla sekerek akan kıvrak, keyifli bir yazının altında bu imza, bir ibret işareti gibi durmalıdır. Okuyup zevk alanlar, o nüktelerin nasıl dertli, gamlı bir kaynaktan taşıdığını bilsinler diye.

Ressamlar arasında inçe çalışanlar, saç tellerini ayrı ayrı belirtenler, bir tendeki mesâmatsız güzelliği yaşatanlar olduğu gibi, boyalarını parça parça serpenler, kalın tabakalar, kaba dokunuşlarla levhalarını canlandıranlar da vardır.

Kıymet terazisinde bunların değerleri değişmez. Her yaratıcı karşısında lâıyk olduğu hayranlığı duyarız. Bu sistem ayrılığını Mizaha da tatbik etmek mümkündür.

İnce, zarif ve kuş tüyü gibi bir nefeslik rüzgârla havalanıp uçan nüktelerin yanında daha başka zevkler veren daha tok, daha kabarık bir mizah da vardır. İşte Osman Cemal'i mizah çeşnisinde, bu ikinci nev'in ustası sayabiliriz. Halk şairi nasıl ayrı bir edebî varlıksa, halk mizahcısı da ayrı bir tip, başka bir değerdir.

Hem bir bakıma göre bunlar, ötekilerden daha mes'ut da oluyorlar. En yüksek Divan şairinin gönüldaşları, bir avuçluk mini mini bir cemiyet iken, halk şairleri, milyonluk yığınları kimıldatır, dalgalandırır. Arkalarında bıraktıkları çalkantı, sürekli med ve cezirlerle zamanı sallar durur.

Osman Cemal'in mizahı da, işte böyle geniş çaplı bir hamledir. Fâzıl Ahmed'i, Halil Nihad'ı, Ziya Paşa'yı ağdalanan bir zevk içinde okumak, ancak belli başlı bir kültür merhalesine varanlara nasip olur.

Osman Cemal ise hem halkı, hem münnevverî hoşnut edecek bir mizahın sahibidir.

Zaten her hâdise, her fikir, her şey muhatabın derecesine göre kıymet alır. Meselâ bir halk şairinin:

*Karşıdan atlı geçti
Nalın parlattı geçti.*

Beytini okuyan halktan bir kimse ise, bunda dolu dizgin süren masal kahramanını hatırlar. Münnevver adam, karşısında bir tablo çizildiğini görür.

Yine sahibi meçhul:

*Üstümüze ferman olmuş dediler
Ferman padişahın, dağlar bizimdir!*

Beytine halktan ziyade kültürlü insan hayran olur. Şunu demek istiyorum ki halk şairi, yüksek tabaka sanatkarından daha mes'uttur. O, kendi muhitini doyurduktan sonra, bazan bu tabakayı aşarak, yüksekleri de sanatının çerçevesi içine alır. Fakat ötekilerin böyle bir nasibi yoktur.

Osman Cemal'i, yalnız mizahçı bir şahsiyet gibi mütalaa etmek ne doğru, ne de haklı olur. Çünkü onda daha başka kabiliyetler de görüyoruz. *Ayır Fatma, Sandalım Geliyor, Çingeneler* gibi romanımsı eserlerinde önümüze zengin bir muhit, tip ve töre örnekleri sermiştir.

Bunların belki aksiyân tarafları, aceleye gelmiş yaprakları, ihmale uğramış noktaları vardır. Fakat bu dağınıklık içinde öyle sıcak, öyle cana yakın bir laubalilik sezilir ki insan onları okurken, etiketten, külfetten kurtuluşun lezzetli gerinişini duyuyor. Osman Cemal'in eserlerinde yarınki Halkiyatçılarımızı sevindirecek bir vesika kıymeti, İstanbul'un, şu her gün bir köşesi daha rengini, şeklini, ruhunu kaybeden eski İstanbul'un tarih olmuş çehresi de var.

Ahmet Râsim'den en iyi istifade etmesini o bildi. İstanbul'un rengini, mevsimlerini, günün başka başka zamanlarında havanın, suyun, ağaç ve yaprağın rengini en iyi rahmetli Ali Rıza görmüş ve muşambaya geçirmişti. Ahmet Râsim'le Osman Cemal de aynı şeyi Tip'lerle beraber yazıda yarattılar. Bu az şey değildir.

Ömer Nâci

SONRADAN asıl adını alarak İttihat ve Terakki olan Ticaret Mektebi'nde okuyordum. Müdürümüz Talât Bey (Sadrazam Talât Paşa) idi. Bir gün sınıfta kulaktan kulağa bir fısıltı dolaştı:

- Yeni bir tarih hocası gelmiş! dediler.

O gün de programda bu ders vardı. Yalnız çocukların duyabileceği o güzel heyecanla yüreklerimiz dolu, bekliyorduk.

Zil çaldı, sınıflara girdik. Biraz sonra, Talât Bey, yanında bir zabıt, kapıdan göründü. Kalın, âmir sesiyle takdim etti:

- Yeni tarih hocanız, Ömer Nâci Bey!

O çıktı ve biz yeni hocamızla karşı karşıya kaldık.

Doğrusunu isterseniz, hayli acayip bir hoca idi bu. Kollarını kaldırdıkça setresinin arkasından bir kamanın mini mini topuzlu ucu görünüyordu. Fakat yüzü pek cana yakındı. Beyaz, geniş, âdeta parıldayan bir alın, biçimli kaşların altında güzel mavi gözler. Bu gözleri ancak büyük ressamların bazı tablolarında görebilirsiniz. Derin, dalgın, engin bakışlı gözler. Yanaklarını daha taze ve daha pembe gösteren koyu kumral bir sakal. Göğsü kabarık ve omuzları genişti.

Sesini duyunca, ürperdik. Bu ses, bir elektrik akımı gibi kulaklardan ruha giden yolu buluyordu. Biraz Âzeri şivesini

hatırlatan bir ağız. Sözlerini tatlılaştıran hafif, cana yakın bir vurgu. İlk cümleleri:

- Yeni tarih sizinle başlayacak çocuklar. Biz o tilâl-i handanın ufuklarında yüzen sarayr sezdik. Onu siz hakikat yapacaksınız, olmuştu.

"Tilâl"in mânâsını anlamamıştık. Ama konuşan adamın dilindeki âhenk bize de onu sezdiriyordu. Tarihten başka birçok şey söyledi. O kadar güzel konuşuyor, öyle söz levhaları sıralıyordu ki, hem göz, hem gönül kamaşmaları içinde kalmıştık. Sesinde büyü gibi bir şey vardı. Aramızdaki mesafe değişmediği halde, sanki bu uzaklaşıyor, yaklaşıyor, göğüslerimizde dolup yüreklerimize işliyordu.

Vaktin nasıl geçtiğini anlamadan zil çaldı.

Ömer Nâci nerede olduğunu galiba unutmuştu.

- Bu ne? diye sordu.

- Efendim zil, dedim. Dersin bittigini bildiren zil!

Gülümsedi:

- Ya, öyle mi? Acayip! dedi. Meğer bu "ya, öyle mi acayip"lerle sonraları pek sık karşılaşacakmışız. Çünkü bunlar, Ömer Nâci'nin dâima tekrarladığı sözlerdi.

Daha ikinci dersinde ona bu ihtiyatsız itimadı nasıl verdik bilmiyorum. Hocalığı bir yana atarak, sıcak rüzgârlı alevden bir ihtilâl bayrağı heyetinde görünmekten çekinmedi ve:

- Şu Abdülhamit lâini, diye başladı. Ödümüz kopmuş. Rengimiz atmıştı. Titreşmiş miydik bilmem, fakat o devam etti.

- Korkmayın çocuklar. O, bir gölgedir, böyle gölgeler, irfan güneşi karşısında hemen erir. Bakın size neler getirdim.

Getirdiği şeyler, Namık Kemal'in şiddetle yasak vatan ve hürriyet şiirleri, ince kâğıtlara basılmış memnû gazeteler ve bir de *Evrâk-ı Perişan*'dı. Güzel sesi, heyecanlı jestleriyle bunları okuyor, ruhunun ilâhî meş'alesinden bizim iç benliğimizde mahyalar kuruyordu.

Ne yazık ki, onun hocalığı çok sürmedi.

Bir gün derste yine ihtilâl şiirleri okuyup gürlerken, merdivenlerde hızlı hızlı mahmuz şıkırtıları cınladı.

Ömer Nâci, bir canlı şehit büyüklüğüyle, ancak:

- Köpekler geliyor, metin olun çocuklar. Dersimiz Çaldıran Seferi'dir, diyecek kadar vakit buldu. Ben elimdeki *Evrâk-ı Perişan*'ı boru gibi bükerek, bir saat evvel resim dersi için getirdikleri kocaman testiye atabildim. Kapı, duvara çarparak açıldı.

Biri fesli, öteki kalpaklı iki hafiye, kanun zabiti yüzbaşı İbrahim ve topçu yüzbaşı Ali içeriye daldılar.

Biz perişandık. Ömer Nâci, yerinden kimıldamadan onlara Zeus gibi baktı. Ve dersine devam etti:

— Şah İsmail boyuna kaçıyor, Yavuz kovalıyordu. Nihayet Çaldıran'da yakaladı.

Çantalarımız arandı, ceplerimiz didiklendi. Sorgulara çekildik. Fakat artık iş işten geçmiş ve biz Ömer Nâci'nin havâirileri olmuştuk. Ser verir, sır vermezdik.

Hocamızı alıp gittiler. Onu bir daha sınıfta göremedik. Ama ben, 324 temmuzunun onuncu günü, Selânik'te, Tumba denilen bir tepenin yamacında, kurşuna dizilen hafiyeler arasında o iki yüzbaşının da cesetlerini seyrettim.

Ömer Nâci ve Hususiyetleri

Meşrutiyet devrinin ateşli hatibini, geçen yazımda takdim etmiştim. Şimdi onu daha kalender havası içinde tanıtmaya çalışacağım.

Selânik'te, Yahılar'da gaye yoldaşı İsmail Mestan'la bir evde oturuyorlardı. Daha karşıdan Nâci'nin evde olup olmadığını anlayabilirdiniz. Çünkü o pencere başında oturur ve mutlaka kolunu dışarıya sarkıtırdı.

Akşam yaklaşınca, masayı donatırlar ve İsmail Mestan'la birlikte kardeş kardeş demlenirlerdi. Rahmetli Ziya Gökalp -hangisi rahmetli değil ki-...

Nâci içiyor her gece Mestan'la beraber

mısrainı söyleten, işte bu itiyatları idi. Nâci'nin bellibaşlı iç çizgilerinden biri dalgınlığıdır. Meşrutiyet ilân edilmiş, müdürümüz Talât Bey (Talât Paşa) Dahiliye Nâzırı olmuş, mektebin adı değişmiş ve yeni binamıza taşınmıştı.

İşte o günlerde gazeteler, Ömer Nâci'nin İttihat ve Terakki mektebinde nutuk söyleyeceğini ilân ettiler. Mektep, hazırlıklarını tamamlamış, misafirleri karşılayacak her türlü tedbiri almıştı.

Hiç unutmam, bir perşembeye rastlıyorduk. Başta vali, müşir ve başka kumandan paşalar, Selânik'in ileri gelenleri, kalabalık parçaları halinde geldiler. Bahardayız. Selânik'in o güzel, eşsiz baharı ortalığı tatlı bir ılıkla kaplamış.

Nutuk için bildirilen saat yaklaşıyor. Herkes geldi. Yalnız, yalnız hatibin kendisi ortada yok.

Nâci'yi yakından tanıyan büyüklerimizin yüzlerinde, bir endişe bulutunun gölgesini sezer gibi oluyorum.

Mithat Şükrü Bey, Rahmi Bey, müdürümüz İhsan Bey'le başbaşa vermişler, telaşlı telaşlı konuşuyorlar. Nihayet, beni çağırdılar. Müdür Bey, bir talebeye ifşasından sıkıldığı şeyler söylemek zoruyla huzursuz:

- Oğlum, dedi. Bir arabaya bin. Kolombo sokağındaki gazinoları ara. Nâci Bey orada olacaktır. Hemen al, gel. Galiba unuttu.

Fırladım. Böyle bir vazifenin bana emanet edilmesinden gizli bir gurur da duyuyordum gibiydim. Dörtmala uçtuk. Söylenilen caddede bir sürü gazino sıralanmış.

Birine baktım, yok! İkinci ve üçüncüsü de öyle. Ötekilerden daha az lüks ve hoş olanına doğru yaklaşıırken, yüreğim sevinçle çarptı. Ön masalardan birinde Nâci Bey tek başına oturmuş, buğulu şişeleriyle derin bir dertleşmeye dalmıştı.

Beni görünce, dalgın dalgın baktı. Fakat konuşmasına vakit bırakmadan:

- Aman efendim, dedim. Bütün Selânik mektepte sizi bekliyor.

- Beni mi bekliyor? Acayip! Niye?

- Efendim, unuttunuz galiba, bugün bir nutuk verecektiniz.

Ansızın silkindi, âdeti üzere:

- Ya! Acayip! Öyle mi?

leri sıraladı ve sonra:

- Bugün mü idi o? dedi ve masadaki nefis şeylere şöyle hasretle bir baktı. Ceketini çıkarmış, gömleği de pantolonundan ugramıştı.

Kalktı. Garsona:

- Bunlar, böyle dursun! emrini verdi. Araba, tozu dumana katarak yollandı.

Mektebe yaklaşırken, kapının önündeki mermer merdiven sahanlığında, meraklı bir kalabalığın kaynaştığını farkettilik.

Nâci Bey, dalgınlık utancını, kalender bir gülümseyişle örterek çıktı. Tertip heyeti ancak o zaman geniş bir nefes alabildi.

Alkışlar arasında kürsüye çıkan ateşli hatip, o gün nutuklarından en güzelini, en heyecanlısını vermişti.

Ömer Rıza

BUĞDAY bir ten, bakımsız dağınık saçlar altında yaşı belirsiz bir alın. Uzun hastalıkların hırpalayıp yordduğu kestane gözler... Yüzünün yarısını kaplıyan araba tekerleği kadar kocaman gözlükler. Pat bir burun. Dolgun dudaklar, ince bir gülüş. İşte Ömer Rıza.

Orta boyludur. Duruşu hiç hareket ifade etmez. Vücudunda, sanki kemik ve adale yokmuş gibi bir peltelik, bir lapalık sezilir.

Kısa boynu üstünde başı, ağır ağır sağa sola döner. Tasdikleri de çok kere, yakası üstüne gerdanını yayma şeklinde görünür.

Kalenderdir. Bir gün bakarsınız henüz terziden gelmiş, ütü sıcaklığı, hâlâ havlarında tüten yepyeni bir elbise giyer. Üç gün sonra aynı urbanın bir kumaş harabesi haline geldiğini görürsünüz. Yakalarına, yelek düğmeleri hizasına leke rozetleri serpilir.

O, zaten ancak bu demlerdedir ki elbisesini lâubali bir sahiplikle kabullenir. Yeni urbaya, biraz sıkıcı, rahatsızlık verici bir yük gibi bakığını sanıyorum.

Resmlikten, etiketten nefret eder. Babayânilik ona biçilmiş kaftandır. Giyimde-kuşamda, sohbet ve muhabbette, hülâsa her şeyde külfetten uzak kalmak ister.

Yukarıda gövdesindeki yaysız gevşekliği anlatırken, "Kemiksiz ve adalesiz" demiştim. Ömer Rıza'nın ruh cephesindeki bozulmaz,

dağılmaz durgunluğu anlatmak için de “Sinirsizdir” hükmünü vereceğim. Bu kadar yıl içinde, ben, onun, bir kerecik olsun, ses akordunda bir yükseliş sezmedim. En hırçın fikrini de, en büyük iman hükmünü de, hep aynı ses batutasıyla söyler.

Onu, ilk zamanlarda, ben, sarıklı, sakallı bir dersiam sanırdım. *Tasvir’e*, *Tevhid’e*, *Sırat’a* yazdığı yazılar bende böyle bir tesir bırakmıştı. “Öyle bir dersiam ki şarkla beraber garbı da iyi biliyor!” diyordum.

Sonra, bir gün tanıştık ve çok geçmeden de dost olduk.

Konuştukça, sevgim ve saygım arttı. Ruh ve kafasındaki kemale hayranlık duydum. Hele insanlık tarafı, kalbindeki engin şefkat ve müsamaha ufku ile Ömer Rıza, her cephesinden daha büyük bir varlıktır.

Fuzûlî:

Ne verseler ona şâkir, ne kılsalar ona şâd”

demmişti. *Şikâyetnâme*, bu işin hiç de öyle olmadığını gösterir. Bu mısraın sözü Fuzûlî’nin; fakat medlûlü Ömer Rıza’nındır. Yaptığı iş, ne kadar mühim olursa olsun, ne gurur duyar, ne pazarlığa tenezzül eder.

Hayatını adım adım takip ederseniz, sözlerimin mânâsını daha iyi anlarsınız.

Bir aralık tanıdıklara:

– Nerede çalışıyor?

Diye sormuş ve:

– ...gazetesinde radyo dinleyip not tutuyor.

Cevabını alınca, içimde bir cihan çökmüştü. Ömer Rıza’ya bir gazetede radyo muhbirliği yaptırmanın, şanlı bir kılıç ile soğan doğramaktan kalır yeri yoktu. Bin bir gazada parlamış bir zekâ ve bilgi silâhını bu hale düşürmek, düşenden ziyade düşüreni alçaltır.

Fakat o, yine sessiz ve halinden memnundu. Takdirsizliğin kendisine hiçbir leke sıçratmayacağına imandan doğan bir sükûnla gülümsüyordu. Onu bu haliyle seyrederken, kaç kere, tabanları parça parça, dirsekleri kan içinde diyar diyar gezen eski velileri düşünmüşümdür. Onun tatlı, mazlûm bakışlarında hep bu feragatin nûmayişsiz fakat derin ve mes’ut parlıtısını gördüm.

Ömer Rıza, işte bu mihnetli ve kısır nasip içinde, bir taraftan günlük işlerle uğraşırken, bir yandan da büyük ilmi çalışmalarla kafasını ve kütüphanelerimizi beslemiştir.

Meşhur *Asr-ı Saadet*'in on cildi, *Kur'an Nedir?* ve İngilizce'den mühim tercümeler, işte böyle dolu günlerin, yüklü gecelerin mahsulüdür. Birkaç saatlik ömrü olan gazete yazılarında bile, onun yepyeni bir dünyaya görüş pencereleri açtığı olur.

Asr-ı Saadet Külliyyatı içindeki *Hazreti Ayşe*'ye dikkatle göz gezdirenler, bu cildin aslını zenginleştiren ilâveler, haşiyeler görürler. İslâm kongrelerinde müzakerelere mevzu olan bu parlak sahifeler, ne yazık ki bizim ilim muhitimizde gereği gibi ortaya konulup alkışlanmadı. Başka ülkelerde bunun onda biri kadar bir himmet, fikirleri zelzeleye veren kuvvetli akisler bırakır. Fakat Ömer Rıza'nın umurunda mı? O, ne yaptığını, niçin yaptığını bilen bir adamdır. Ona göre, yeryüzünde hiçbir mükâfat, kendi ruhunun hoşnutluğundan daha büyük olamaz. Bunları, bizden bir şey beklediği için değil, kendi zavallılığımızı anlatmak için yazıyorum.

İslâm Ansiklopedisi ilânlarında, onun da adını görmek, beni sevindirdi. Ömer Rıza, işte şimdi, kendi hayatına uygun bir çalışma sahası bulmuş oluyor.

İslâm Ansiklopedisi, bence iki cepheli bir eserdir. Onun hem tercümesi, hem de başka başka sebeplerle içine giren hata kılçıklarından temizlenmesi işi karşısındayız.

Katolik, protestan, ortodoks dinlerine bağlı, kan, muhit ayrılıkları ile ruh aydınlıklarını kaybetmiş kimseler, bu esere birçok yanlış hükümler karıştırmışlardır.

Ömer Rıza ayarında adamlar, bunları görüp yıkacak kudretleri ellerinde tutarlar.

Onu seçip bu işin başına getirenler, aziz olsunlar. Ömer Rıza, bugün ilmen olgunlaşmış bir şahsiyettir. Bu kemalin, bu erginliğin büyük büyük eserlere vücut vermesi zamanı artık gelmiştir. Portresini bu ümidin gerçekleşmesine dua ile bitiriyorum.

Ömer Seyfettin

BU satırlar, Ömer hakkında, ne geniş, ne dar herhangi bir etüd iddiasının mahsulü değildir. Ben burada onun sadece iç ve dış yüzünün taşkın çizgilerini kabartarak belirtmeye çalışacağım.

Realist hikâyenin tohumunu Sâmipaşazâde'de aramak, bir edebiyat tarihi modasıdır. *Küçük Şeyler* istediği kadar mütevazî bir isim taşısın; zaman ona lâayık olduğı şeref damgasını vurdu.

Yalnız şu var ki Sezâi'de realizm, dalgalı bir şeydir. Onu, bir kül, bir bütün olarak ele alınca, sık sık aksadığını görürüz.

Gerçek realizm, asıl Ömer'dedir. Küçük hikâye, bütün inceliğı, olanca kıvraklığıyla onda yaşar.

Yıllar onun kemiklerini eriteli hanidir!. Fakat sönen, biten bu gövde Ömer'in arkasında, ruh Ömer bir dev gibi, ehramlar gibi zamanı ayakları altına alarak yükseliyor.

Çiçek bozuğı pembe bir yüzü, azgın bir beynin itip fırlattığı, çıkıntılı bir alnı vardı. Bitmez bir hayretle kalkık gölge kaşları, küçük mavi, kirpiksiz gözleri, gaga burnu, kısa kesilmiş dağınık, bakımsız saçlarıyla hiç de güzel değildi. Yalnız o mavi, o kirpiksiz gözlerden öyle zengin, öyle tılsımlı bir tan aydınlığı dökülürdü ki, bu ışıqla yıkanan yüz, ansızın parlar, sevimli, canayakın, vazgeçilmez bir şey olurdu.

Ruh Ömer, zaman gibi, akarsular gibi her saniye başka bir adamdı. İnsanları tarif ve tahlil edebilmek için onlarda sabit hallere muhtacdır. Bu sabit hallere itiyat deriz. Tanındıklarımıza dair düşüncelerimizi, bir hükme bağlamak isteyince, itiyat ölçüsüne, itiyat çerçevesine başvururuz.

Onda ise itiyat yoktu. Neyi sever, neden nefret eder, kime dost, kime düşmandır? bilinmezdi.

Şimdi hayran olduğuyla biraz sonra alay eder, onda akla hayale gelmez gülünçlükler bulur, zavallının iç çizgilerinde korkunç bir karikatür fırçası gezdirerek kepazeye çevirirdi. Hicivci zekâsının kendi irade frenlerine de baş eğmediğini kaç kere görmüşümdür.

Ömer'in bulunduğu mecliste baş misafir kakhaha idi. Alaylarına anlatılmaz bir saffet sindirir, kırmadan, incitmeden istediğini söyleyebilirdi. Şilep gibi yüklü hafızası, siperlere kadar taşıdığı kitaplardan toplanmıştı. Kendini sanata verenler içinde onun kadar çok okumuş pek az adam bulunur sanırım. Neleri merak etmezdi ki...

Dünya şaheserlerini, fikir tarihinin asırdan asra geçen mirasını, yaratıcı insanlığın bıraktığı ruh ve kafa izlerini, ta kaynaklarına inerek incelemişti. Onun gibi taşkın, tez canlı ve akıcı bir varlığın bunu nasıl yapabildiğine şaşmamak kabil değildir.

Ömer Seyfettin, neşesini herkese cömertçe harcar, sıhhatını ruhlara, gönüllere ışık gibi dağıtırdı. Fakat onu dinleyenler, bu taşkın keyfin, nasıl bir iç yarasının sargısı olduğunu bilmezlerdi.

Ondaki bu çılgınca neşe, amansız bir can sıkıntısının telli pullu duvağı idi. Ömer, ancak büyük yaratıcılara nasip olan o derin ürperişli doğum sancılarının muztarı idi.

Yükseklere tırmananların nefes darlığı çektikleri gibi, iç Himalayalar'ında dolaşanların alınlarına da bu türlü buhranlar yazılıdır. Duyarlar, çekerler ve inlemeden doğururlar.

Ömer'de çılgınlık derecelerine varan taşkın neşe, işte böyle bir ruh çarpışının eseri idi.

Efruz Bey'ine dikkatle bakın, bu kahramanın hayat ve hâdiseler karşısındaki düşüncesini tahlil edin; onda Ömer Seyfettin'in kendi kendini yuğurarak sanat potasında nasıl pişirdiğini göürsünüz.

Bu sanatkâr, bakarken orta, düşünürken gerçekten büyüktür. Derler ki Fidyas, bir tek tırnaktan, o tırnağın sahibi olan aslanı mermerde canlandırmış. Ömer de en küçük bir vesileden, çok kere bir hiçten psikolojisi, mantığı birbirinden üstün hikâyeler yaratırdı.

Onu otuz altı yaşında kaybettik. Dalları meyvelerinin ağırlığı ile esneyip sarkmış bir ağaçtı. Gür bir yıldırım onu yere serdi. Onun ölümü, eceli kanlı bir cinayet iğrençliğine sokmuştur.

Peyami Safa

INCE, cılız bir boyun üstünde kocaman bir baş. Yorgun çizgili bir yüz. Solgun bir ten, ağır kımıldanışlı, azıcık şiş kapaklar altında, henüz uyanmış hissini veren dalgın, derin, fakat boş gözler. Bu boşluk duygusu, belki de onlardaki maviliğin tesiridir.

Keskin bir çizgiyle düşen alında bakışlarınız, tutunamadan kayar ve kemerli mağrur burnuna takılıp kalır. Peyami Safa'yı, en çok galiba bu mağrur burun ve acı mânâlı ağız anlatıyor.

Boyuna göre, sesi gürdür. Tok tok konuştuğunu işitince, arkasında daha gürbüz bir adam arayacak olursunuz.

Eskiden yürüyüşü daha hızlı, duruşu daha yumuşaktı. Son yıllarda adımları ağırlaştı, burnundaki gurur bütün varlığına yayılır gibi oldu. Önceleri kolay gülümserdi; şimdi çatkın bir yüzle geçiyor. Bu, belki de incittiği kimseleri daha evvel davranıp bastırmak için düşünülmüş bir tedbirdir. Fakat bu buruşuk maskede heybet değil, sadece nahvet var.

Ben, onu Mütareke yılları içinde tanıdım. Galiba bir mizah mecmuasının idarehanesinde görüşmüştük. Basık tavanlı, çıplak duvarlı ve tahta masalı bir yerdi. İnsanda cilt hastalığına uğramış bir hayvan tesiri bırakan meşin bir kanapeye oturmuştuk. Her kımıldanışımızda bu kanapenin tel barsakları gurulduyor, gıcırdıyordu.

Ama dekordan ziyade hayata, şekilden çok ruha baktığımız günlerde idik.

İçimize, tecrübenin ibret tortusu çökmemiş, gönlümüzdeki baharın meyveleri çürümemişti. Pek iyi anlaşıyorduk.

Hâdiseler, fikirler karşısında, aynı perdeye akort edilmiş sazların sesini verirdik. Gerçi içli dışlı değildik. Ama işlediğimiz mevzularda bu beraberlik sezilirdi. Sonra, aramıza ayrı ayrı yollarda harcadığımız geniş bir zaman dalgası girdi. Birbirimizi kaybettik.

Ondaki Marksizm düşmanlığını seviyor ve takdir ediyordum. Fikirlerini cesur bir atılganlıkla söyleyişi hoşuma gidiyordu. Yaralı sandığı yerlere çekinmeden öyle bir kalem saplayışı vardı ki yanlış hamleler yapsa bile, bunlar, niyetindeki halisliğe bağışlanabilirdi.

Ne yazık ki gitgide hamlelerinin ilhamını kalbinden ziyade ihtirasından almaya başladı. Gururunun tuttuğu dev aynasında kalemini mızrak olmuş gördü ve bu serap büyüklüğünü gerçek sandı. Fıkracı Peyami Safa'yı ben işte böyle görüyorum. Romancı ve sanatkar Peyami'ye gelince:

Onun bu hüviyetini, ikiye bölünmüş buluyoruz:

1. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Fatih-Harbiye* gibi eserler veren sanatkar adam,

2- Cingöz Recâi tipinde şeyler karalıyan kişi.

Edebiyat çerçevesine giren eserler ile Peyami, gerçekten bir kıymettir. Çizdiği ruh ve karakter hudutlarıyla romanı gelişigüzel bir macera ve vak'a kumkumalığından çıkarır. Kahramanlarını, yalnız sanatkar yaradılışların insiyaktı kuvvetiyle yürütmekle kalmaz, onları geniş ve etraflı bir okuyuşun zengin tahlilleriyle de süsler. Müşahedelerinde kuvvetli bir objektifin zabıtları duyulur. Romanı küçük çapta bir dünya yapmasını bilir.

Çapraşık ve tezatlarla dolu karanlık ruh dehlizlerinde zekâsının ışığı ile sürçmeden yürür. Eğer o, bizde birinci sınıf bir romancı olarak tanınmamışsa, kabahat kendisinin değildir.

Peyami'nin belki bir gün bu hakkı da tanınacak, ruhlar ve fikirler, günlük hadiselerin tortusundan sıyrılınca, hınçlar, durulacak, gerçeğe aşık aslı duyguların aydınlığında herkesin payı ayrılacaktır.

Server Bedi için, böyle bir şey söylenemez. Zaten bana kalırsa, onun böyle bir hak dava ettiği de yoktur.

Server Bedi'i aynı sermayenin daha aşağı bir semtte açtığı başka bir mağaza gibi düşünebiliriz. Onda sanat endişesi, güzel yaratmak gayesi aramak boşuna emek harcamak olur. O Peyami'nin sadece kazanmak için kullandığı bir kalem amelesidir.

Yalnız insaf namına şunu da söylemek lâzımdır ki, bu kalem amelesi Server Bedi'in de arada sırada, bir usta başı derecesine yükseldiği oluyor.

Peyami'yi tetkik eleğinden geçirirken, bu dakikaya kadar sade sanat bakımından göz önünde tuttuk. Verim bolluğunu hiç dikkate almadık. Halbuki doğru dürüst bir inceleyişte bu noktada iyi durmak gerektir.

Bugünün piyasasında şair, romancı, muharrir diye yer tutmuş, adını tarihe vermiş kıymetlerin hemen her biri, sanatı bir geçim yolu olarak tutmamıştır. Hayatta ayrı vazifeleri vardı. Sanatı, ancak zevk vasıtası diye tanırlardı.

Peyami, bütün hayatını sanata vermiştir. Ona dayanarak yürüdü. Hattâ şöhretsiz günlerinde bile bu yürüyüşten ayrılmadı. Server Bedi'in doğuşu da yine bu ayrılmayışa sıkı fıkı bağlıdır. Yaşamak için yazmaya muhtaçtı. Kalemi, kendi kendine kaldığı demlerde ayrı renk, başka koku, yeni hayal, denenmemiş tahlil arar; yine aynı kalem, kazanç tarlasında bir saban gibi işlerdi.

Onda iki türlü varlık görüşümüzün sebebi işte budur. Çok veren tarlada öz az olur; bol yemişli dallarda nasıl daneler büyüyemezse, Peyami de bütün eserlerinde, eğer seçme bir kudret göstermediyse, bunu biraz da bu bol verişin bir neticesi gibi kabul etmeliyiz.

Şurası da inkâr olunamaz ki eserleri iyi taranırsa, bir çok meşhurlar kadar onun da güzel şeyler verdiği meydana çıkar. Zaman çakılla inciye ayıracak ve ona hakkettiği yeri verecektir.

Recâizâde Ekrem

TÜRK edebiyatında derin iz bırakmış şahsiyetlerden biri de Recâizâde Mahmud Ekrem Bey'dir.

Uzun bir boy, son derece zarif bir kılık. Kumral sakalına kibar gülüşünden ince bir ışık dökülüyor sanırsınız. Gözlerinde tatlı bir mahzunluk sezilir. Uzun ve ızdıraplı bir ömrün izi, bu gözlere çökmüştür.

Bir çiçek nasıl kokusundan habersiz yaşarsa, Mahmud Ekrem de, müstesna kibarlığını öyle taşırdı. Çağdaşlarının en ileri gelenleri ona:

– Üstâd! derlerdi.

Evet, amma bu üstâd sözüne sakın bugünkü mânâsını vermeyiniz. Şimdi Babıâli üstâd oldu. Azizim, monşer tâbirleri unutulalı beri artık herkes üstâd lafını kullanıyor.

Ekrem Bey'in üstâdlığı böyle değil.

Ekrem ki asrımızda üstâd-ı muktedâdır

Ders olmasın mı ondan bir söz olunca'sâdır

Beytini bu ünvanın beratı gibi kabul edebiliriz. *Zemzeme*'lerin asıl sahibi, etrafına feyiz saçmış, nur ve irfan sâkiliği etmiş, bilgi ve ruh sunarak gerçekten üstâd olmuştu.

Bir kıt'asıyla kendi doğum tarihini tarihin alnına yazmıştır:

*İki yıl evvel eğer gelse idim dünyaya,
Yine etseydi bana Ekrem'i mahlâs eb ve ced;
Elften kat'ı nazar mevlidimin tarihi
Mahlâsımdan bilinirdi bi-hesâb-ı ebced*

Ekrem ebcet hesabıyla 261 eder. Elfde bin, 1261, iki yıl sonra doğduğuna göre 1263'de dünyaya geldiği anlaşılır.

O niçin üstâddır? Şunun içindir ki Recâizâde ile yepyeni bir sanat inanişi ve bir bediiyat ölçüsü meydana gelmiştir.

Gerek *Zemzeme*'lerin mukaddemelerinde, gerekse Menemenli Tahir'in *Elhan*'ı için yazdığı *Takdir-i Elhan*'da, o zamana kadar hiç bilinmeyen bir sanat ve estetik bayrağı açılmıştı. Kendisinin hem Mülkiye, hem Galatasaray Sultanisi'nde muallim oluşu, memleket gençliğini de onun kuvvetli avuçlarına vermiş ve bir yanda kâğıtla mürekkebi işlerken, bir yandan da canlı eserler yetiştirmişti.

Ekrem'in üstâdlığı işte böyle büyük bir gerçektir. Kendisi:

Tefekkürü severim mahrem-i melâlimdir

Der. Bu, onda düşünmeye meyyal bir ruhun varlığını gösterir. Başka bir şiirinde de:

*Diküp nezzaremi bir necm-i pertev-efşâne
Düşünceyi severim muttasıl hamuşâne*

Beytini okuyoruz.

Düşünmek beyin ikliminde bir sondajdır. Fikir arteziyenini fışkırtan burgu ondan yapılır.

Recâizâde'nin düşünmeyi sevmesinden, düşünüşe meyyal bir ruh taşımasından ne doğdu? Onda nasıl bir derin tefekkür âlemiyle karşılaşırız? Düşünce Ekrem'e hangi felsefi ufkun genişliğini vermiştir? Eserlerinde böyle derinliklerin, yüksek sezislerin uğultulu dalgalanışı görülür mü? Buna kısaca:

– Hayır!

Diyeceğiz. Çünkü düşünce onda fıkirden çok hissi işleyen bir şair dalgınlığıdır. Düşünmek'i daha ziyade tahayyül yerlerinde kullanmıştır sanıyorum.

Zaten eserlerini toplu bir bakışla müşahede altına aldığımız zaman, kitap hükümlerinin çoğuna ortak olamayız.

Çok ince, pek hassas, gayet rakik diye sıfatlandırılan Ekrem Bey'de ne baş döndüren bir yükseklik, ne ruhlara ürpermeler veren bir derinlik vardır. Şair, kendini gönül fırtınaları, ruh cehennemleri içine atacak felâketlere uğradı. Onun babalık ızdırabını, balığın karnındaki Yunus ve Eyüb peygamberler bile çekmemiştir.

Evet amma, bütûn bu iç mahşeri, içinden kasırğa uğultuları, kartal çığışları, zelzele tepnişleri gelen bir eser doğurmadı.

Ah Pirâye'min işte bu yerdir medfeni

Mısraında bakıyoruz, bir ölüm haberinin acılığı bile yok.

Hâmid bir *Makber*'den koca bir mahşer çıkarmıştı. Recâizâde, bir mahşerden bir mezar bile yaratamadı. İnsanlar, birtakım kabiliyetlerini birlikte getirirler. Beynin çapı, bazı gibi halterle değişmiyor. Şahin de, serçe de kuştur. Amma birbirinden ne kadar başka şartlarla yaratılmışlardır.

Onun için derinlik ve yükseklik herkese nasib olmaz. Ekrem Bey zaten bu türlü kabiliyetler, üstünlüklerle edebiyat tarihimize girmede. O, büyük şair sıfatıyla anılmıyor. Fakat sanatın damga değiştirmesinde en büyük şeref payı onundur.

Divan tarzının estetiğini o yıktı. Hem kendisi de gazelle başladığı halde.

Nağme-i Seher, Zemzeme'ler eski yolda yazılmış şeylerdir. Fakat bu şekil eskiliği içinde uyanık ve yeni bir ruh da sezilir. Bu yüzden değil midir ki, hasımları ona:

Değil muvâfık-ı âdâb Nefha-i Seher'in

Nedir bu Zemzeme? Zaptet dehânın ey bülbül!

Beytiyle saldırmışlardı.

Muvafık-ı âdâb olamazdı. Çünkü Ekrem zaten o âdâbın muvafık olmadığına inanmış bir adamdı.

Kudemâdan Birkaç Şair'de Recâizâde'yi tezkire ile edebiyat tarihi arasına -bir tredünyon gibi- girmiş görüyoruz.

Talim-i Edebiyat, kendi sanat telakkisinin bir mektep kitabı halini almıştır.

Bununla Türkiye'ye Öjen Veron, Remi dö Gormon, Şarl Lallu estetigi, yeni çağdaş ve ileri bediiyat girdi. Gençlik bu eserin tuttuğu ışıkla yaşıyan gerçeği, ilim ve sanat hakikatlerini gördü.

Ekrem, işte bunun için üstâddır. Zevkimizde, telakkilerimizde uyandırdığı yenilik adına bugün onu sevip sayıyoruz.

Refik Hâlid

Tanımadım amma gördüm. İnce bir gövde, renksiz bir yüz ve bu solgun yüzü köprü gibi ikiye bölen kemerli bir burun. Küçük, parlak; fakat namlu içi gibi karanlık, yine namlu içi gibi derinliğinde bir fişegin nikel şimşegi çakan gözler. Acı sözleri hatırlatan biber renkli bir ağız. Konduğu yerlere kaşını veren ışıktan ısırganlı bakışlar. Benim gördüğüm madde Refik Hâlid işte budur. İnsanlık tarafını tanımadığım, iyi bilmediğim için bu cephesi üstünde durmıyacağım. Yalnız girgin bir adam olduğunu sanıyorum. Çünkü o, Sinop'ta sürgünken, değerli bir sanatkarın çile çekmesine dayanamayan bazı arkadaşlar, Rahmetli Talât Paşa'ya baş vurarak onu İstanbul'a getirtmişlerdi. Merkez-i Umumi o sıralarda *Yeni Mecmua*'yı çıkarıyordu.

Refik Hâlid de bu mecmuanın yazıcıları arasına karıştı. Aradan bir ay geçmeden herkesle can ciğer olmuş, kendini adamakıllı sevdirmişti. O kadar ki kendisini sürgünden getirenler, herhangi bir dileklerini büyüklere kabul ettirmek için, onun delâletine muhtaç kaldıklarını gülererek söylerlerdi.

Daha sonraları, Bahriye Nâzırı Cemal Paşa gibi gerçekten yaman bir adamın yardımına kavuştuğuna bakılırsa, girginliğinden kimsenin şüphesi kalmaz sanırım.

Hiciv, mesut adamın işi değildir. Çok kere onu verimsiz, hain bir hayat hazırlar. Dünyanın büyük Satir'cilerine bakınız, acı bir çocukluk, incinmiş bir gençlik çağının örsle çekici arasında döğüle döğüle keskin birer kılıç olduklarını görürsünüz. Onlar, hiciv ve alaylarıyla, geçmişten öğ alırlar.

Refik Hâlid'in çocukluğunda böyle zehirli bir çağın bulunduğunu zannetmiyorum. Fakat öğ duygusu, sade yoksulluktan, yaşayış darlığından doğmaz. Sevgi ve şefkat mahrumiyeti de bu ruh titizliğini meydana getirebilir. Onu bu geniş tetkik süzgecinden geçirmediğimiz için, bilgimizi tam sayamayız. Hem sonra ona, nihayet bir istisna gibi bakmak da mümkündür. Yalnız onun kendi çocukluğuna ait bazı iç enstantanelerini hatırlıyorum ki ruhunun tahlilinde bize yardım edebilir.

Meselâ, günün birinde sofraya oturulurken, gözü büfedeki kaymaklı ekmek kadayıfına gidiyor ve anlaşılmaz bir gönül çıkmazına saparak, hiç sebepsiz:

- Ben bunu yemem! diyor.
- Niçin? diye soruyorlar.
- Sevmem de...

Cevabını veriyor. O günden sonra evde ne vakit bu tatlı yapılırsa "Refik bunu yemez!" sözü geçiyor ve işte bu mânâsız şey, onun yıllarca kaymaklı ekmek kadayıfından mahrum kalmasına sebep oluyor.

Bu hâdisede belki Refik Hâlid'in siyâsî hayatındaki çetrefillliği anlatacak bir ipucu bulunabilir. Belki bir gün:

- Ben İttihatçılardan hoşlanmam!

Demiş ve sonra, tatlı meselelerinde olduğu gibi, bir daha da bu sözünden dönememiştir.

Sanatkâr Refik Hâlid'e gelince: Fecr-i Âti, eğer edebiyat tarihinde nefes almışsa, onu yaşatan kudretlerden biri, belki en büyüğü odur. Halit Ziya'dan, Rauf ve hattâ Hüseyin Cahit'ten sonra düzgünsüz, yaldızsız nesrin ilk güzel örneğini o verdi. Dilde inkılâp yapmak ihtiyacını da onun sadelikte gösterdiği mükemmellik doğurmuştur, sanıyorum. Terkipsiz, boyasız halk Türkçe'sinin kuvvetli bir sanatkâr elinden geçince ne sevimli ve ne alımlı hale girdiğini, Halide Hanım'dan önce o göstermişti.

Kirpinin *Dedikleri*'ndeki Polislerin *İmtihanı* hikâyesi çıktığı vakit etrafa uyandırdığı duygu hem hayret, hem imrenme oldu.

Refik Hâlid'de, çöplüğü cennet yapan büyüğü bir sanat menşuru var. Ondan süzdüğü manzaralar, tabiat ve şahıslar altın suyuna batırılmış zincirler gibi ansızın kıvılcımlı bir parlaklık ile göz alırlar. Sözler nota, cümleler batota olur. Oynak, berrak, cilveli satırlar sıralanır. Yazıya ilk bakışta göze çarpmıyan gizli bir musiki bir iç âhengi yayılır. Duygusunda çarpıcı derinlikler, düşünüşünde zihni durduracak genişlikler yoktur. Fakat kendi yolunda bir tanedir.

Şeftali Bahçeleri, *Sarı Bal*, *Yatık Emine* hikâyeleri, hikâyeye memleketin girişidir. Bunlarda yazıldığı çağın manzarası, psikolojisi, mantığı, iç ve dış varlığı ile bütün memleket yaşar.

Memleket Hikâyeleri gerçekten öz hikâyelerdir. Ondan sonra ne kadar gayretliler çıktı. Bu yolda uğraştılar. Fakat gözlerindeki kalın perdeyi sıyıramadılar. Baktıkları yeri göremediler. Kabukta kaldılar, cevhere varamadılar.

Refik Hâlid pervasızdır. Başkasının ne diyeceğini düşünmez. Bildiği, hoşuna gittiği gibi yazar. Nitekim Ankara yangını anlatan bir yazısında, eski Ankara cayır cayır yanar, halk çığnışarak öteye beriye kaçışırken, o hiç tınmadan buna kayıtsız kaldığını söyler. *Minelbab İlelmihrab* eğer başladığı gibi devam etseydi, bu teşhisini koyduğum ruhun, kimbilir ne yaman görünüşleriyle karşılaşacaktık. *Ago Paşa'nın Hâtıratı*, *Sakın Aldanma*, *İnanma*, *Kanma*, *İstanbul'un İcyüzü*, *Bir İçim Su*, *Bir Avuç Saçma*, *Yezid'in Kızı* gittikçe yükselen birbirinden güzel eserlerdir.

Suriye gazeteleri Sürgün adıyla yeni bir eser yazmakta olduğundan bahsetmişlerdi. Galiba bir de *İnkılâp Tarihi* kaleme almayı tasarlıyordu. Hâlâ çıkmadıklarına bakılırsa, vazgeçti demektir. Zaten onun yalnız sanat sahasında kalması, hem kendisi, hem memleket edebiyatı için daha uygun olur.

Reşat Nuri

BEŞİKTAŞ Vakıf Sultanisi'nin deniz şıpıtları ile dolup boşalan muallim odası. Duvarlarda sudan akseden titrek güneş menevişleri. Muhteşem yalının, eski sahiplerinden kalma ağır perdeler, altınlı kornişler, pencereleri ince bir tezhip gibi kuşatan sırmalı, zengin farbelalar.

Ortada bilârdö kadar kocaman bir masa.

Ben Reşat Nuri'yi işte bu dekorun içinde tanıdım.

Parlak gözleri, alnına doğru taranmış kısa saçları, göz kenarlarını silinmez kırışıklıklar içinde bırakan daimî gülüşü, onun etrafında sıcak, alımlı bir hava dalgalandırır. Ufak tefek, etsiz, yağsız bir vücut, buğdaydan ziyade esmere yakın bir ten. Sımsıkı dudaklarından hiç düşmeyen bir sigara. Bebek hareketlerini andıran kımıldanışlar. Nâzik, tatlı bir ses. Öyle bir ses ki dinlerken, inanmak ihtiyacını duyarsınız.

İlk tanışmayı, kapı yoldaşlığı, dert ortaklığı besledi. Dost olduk. O zaman hocalık, bugünkü gibi değildi. Mektep, yedi kırk beşte başlar. Günde altı saat ders verilir, her gün nöbet tutulur, bazen bir sigara içmeye bile vakit bulamadan akşamı ettiğimiz olurdu.

Böyle hıncahınç, tıklım tıklım dolu bir çalışma içinde birbirimizi daha yakından tanıyorduk.

Bir gün mektebin bir müsamere vermesi düşünöldü. Reşat Nuri, o zamanlar tiyatroya sarılmıştı. Hanri Lavdan'ı*, Brenştayn'ı* ve bütün çağdaş piyes muharrirlerini okuyor, tenkitleri takip ediyor ve bunları kendi hükümleriyle karşılaştırarak inceliyordu.

Kararımızdan beş on gün sonra, bir sabah, Reşat, elinde bir defterle geldi. *Fen Kurbanları* adlı bir piyes yazmıştı. Daha ilk sayfalarda ben, bambaşka bir üslup havası içine girdiğimi duydum.

O zamana kadar hiç kimse bu kadar temiz, bu kadar cana yakın bir İstanbul Türkçesi'yle eser vermemişti.

Ona:

– Durma, roman yaz! Başarmak için lâzım olan her şey sende var.

Dediğimi hatırlarım.

Fakat o, bütün gerçek kabiliyetler gibi, kendini dinledi ve içine bakarak zamanın henüz gelmediğine hükmetti. *Çalıkuşu* bu muhavereden tam dört sene sonra *Vakit*'te tefrika edilmiştir.

Piyes, talebe velilerinin, maarif muhitine mensup kişilerin önünde oynandı ve dehşetli bir muvaffakiyet kazandı.

Ne yazık ki bu şöhet, onu aramızdan alarak Mahmudiye Mektebi'ne müdür yaptırdı. Ayrıldık.

Tekrar beraber çalışmamız *Vakit*'te başladı.

Büyük bir tereddüt, değerli bir tevazula eserini gazeteye vermişti. Fakat *Çalıkuşu* birdenbire hiç ummadığı bir sevgi uyandırdı. Aynı eseri, bugünkü idrâk ve seviyemiz ile okursak, belki ilk tesiri duymayız. Fakat *Çalıkuşu*, memleketin Feride'lere gebe kaldığı, Feride'lerin hasretini çektiği bir devirde yazılmıştı. Onu yaratan adam, millî vicdanda yaşayan bir özleyişi duymuş, ona şekil, çizgi, renk ve can vermişti.

Çalıkuşu *Vakit*'te çıkarken, birçok sabırsız okuyucuların ertesi günkü tefrikayı dinlemek için telefona sarıldıklarını bilirim.

Roman, uzadıkça kıymeti eksilmiyordu. Eserde İstanbul, Bursa, Çanakkale, Zeyniler Köyü birer yama değil, ayrı ayrı birer uzuvdur.

İlk zamanlarda ben, Munise'yi kitapta eklenti gibi görmüşüm. Fakat şimdi o fikirde değilim. Kuşlar, kediler, talebelerle doymıyan

* Henry Bernstein (1876-1953) - Fransız oyun yazarı.

bir kadının, yuvası kurulurken dağılmış, bedbaht bir kadının mukaddes açlığının ne demek olduğunu biliyorum.

Reşat bir sanatkar objektifi ile onu pek âlâ görmüş ve bu his derinliğini eserine koymuştur.

Dudaktan Kalbe, Akşam Güneşi romanları arka arkaya çıktı. Bir portrede bunlara hattâ dokunarak geçmek bile imkânsız olduğu için, kapaklarını kaldırmıyorum. Fakat *Damga*'yı bir cümlelik olsun bir hükme bağlamadan atlayıp geçemeyeceğim. İskeleti, çerçevesi, psikolojisi ile *Damga* gerçekten hiçbir tarafı esneyip sarsılmaz bir eserdir.

Reşat Nuri'den bahseden münekkidler, onda bir kusur görürler. Bütün kahramanlarını muallimlerden, bütün dekorlarını mektep muhitlerinden aldığını söylerler.

Eğer kusur bu ise, acaba dünyada meziyet neye derler? Bir muharrir ki on kere girdiği muhitlerde, on kere tahlil ettiği ruhlarda yeni şeyler bulup çıkıyor, burğu gibi derinleşiyor, başka çevreler, başka ruhlar, başka âlemlerle niçin meşgul olsun?

Fırçasını çocuk portrelerine, denizlere, eizzeye, mukaddes tarih vak'alarına vakfetmiş ressamı vardır. Şimdiye kadar hiçbir münekkid çıkıp da onlar için yeknasak, monoton yaftasını kullanmadı. Şarlo, bir tek kıyafetle dehasını isbat ediyor, kimin ne dediği var? Ayvazofski'nin* eleğimsağmalarını, fırtınalarını, köpürmüş denizlerini, durgun denizlerini, aydınlık sularını, boş koylarını yadırgıyor muyuz?

Bu tek sahada kat kat yenilikler keşfedebilenlere ne mutlu.

* Ivan Konstantinoviç Ayvanovski (1877-1900) - Ermeni kökenli Rus deniz ve manzara ressamı.

Rıza Tevfik

KENDİSİ:

– Şiirde amatörüm!

Der ve bu sözüyle asıl benliğinin filozofluk olduğunu anlatmak ister. Fakat Rıza Tevfik, ne kadar pehlivan, ne derecede meddah, hangi mertebede derviş ise, o kadar da filozoftur. Kartvizitinde hem doktor, hem filozof ünvanları var. Ömründe bir hastaya şifa verdi mi, bir tek reçete yazdı mı bilmem! Ama felsefesinin, filozofluğunun bu kadarlık da himmeti yoktur.

İri, endamlı bir gövde, uzun saçları yele gibi omuzlarına dökülmüş geniş alınlı bir baş. Düzgün çizgili, şen, hattâ sevimli bir yüz. Gür kaşların gölgesine gömülmüş derin gözler. Büyük bir ağız, kulak memelerinden hafifçe taşmaya başlayan çene kemikleri; dolgun bıyıklar.

Giyinişinde karar yoktur. Bir gün bakarsınız, usta bir terzi elinden çıkmış, bir caket atay, henüz ütü sıcaklığı duyuran çizgili bir pantolon, dik, kolalı kelebek yaka, plastron boyunbağının kabarık katmerlerine gömülü bir inci iğne taşır. Yarın, bu şık ve ağırbaşlı adamı, simsiyah bir cübbe içinde, kalıpsız bir fes altında görürsünüz. Koltukları kitap yüklüdür. Yapma bir dalgınlık havası içinde, hilkatin sırrını arıya arıya dolaşır. Yenicami'in hünkâr

mahfelini bu sırrın bir yaprağı gibi dikkatle süzer, bir sebil, bir şadırvan önünde hayran saatler geçirir.

Siyastır, hatiptir, nüktecidir. Fransızca, İngilizce, Italyanca, Arnavutça, Lâtince, Ermenice bilir. Meddahlığa bayılır, zeybek havasına, bağlama sesine can atar.

Kürsüde konferansçı, kispetli çıplak resimlerinde pehlivan, tekkede rind, makalelerinde allâme ve bunların hepsine imzasını atarken filozoftur.

Fakat doğrusunu isterseniz, Rıza Tevfik bunların hiçbirisi değildir. Boya ve yaldız, mermerin nasıl asıl benliğini bozmaz, ortadan kaldıramazsa, bütün bu düzme sanatlar, takma hüviyetler, yapma ünvanlar da Rıza Tevfik'in asıl kendisini silememiştir.

Onun bir tek güzel tarafı, bir tek derin yanı, biricik ömürlü hüviyeti var: Şairliği.

Kıbrıs'ın Lefkoşasında bastırdığı *Serâb-ı Ömrüm* bunun şahididir. Rıza Tevfik eski, yeni bütün begendiği şiirlerini orada toplamış.

Başında da üç poz resmi göze çarpıyor. Biri mujik kaftanlı, mujik sakallı, öteki o meşhur harmaniyeli, cübbeli fotoğrafleri.

Şu ağaran bir kucak sakal, onu hâlâ eski huyundan vazgeçirmemiş. Yine tuhaf kılıklara girerek resim çektiriyor. Önceleri Herbert Spenser'e*, Kant'a benzemek ister, objektif karşısında onların duruşlarını, onların bakışlarını meşkederdi.

Son örneği, Tolstoy'dan almış. Beli kemerli, dik yakalı bir mujik kaftanı, karmakarışık ve bütün göğsü kaplıyan heybetli bir sakal.

Kont Tolstoy yalnız fotoğraf çektirmek için bu kılığa girerdi. Rıza Tevfik de galiba öyle yapmış. Bir insanın yetmişinden sonraki hareketleri üstünde anlaşılan çok durmamak, onları pek de ince eleyip, sık dokumamak gerek.

Bir zamanlar Hamza Bey Sahili İçin adlı şiirinde:

O yerlerde güneş mahmûr-u fikret bir peridir ki

Doğar sevdâli akşamlar nigâh-ı vâpesininden;

O yerlerde sebâ bir bestekâr-ı serserîdir ki

Perişan nağmeler perrân olur gûyâ enîninden

* Herbert Spencer (1820-1903) - İngiliz sosyolog ve filozof.

gibi mısralarla tabiatın şiirini;

*Verir aks-i sadâ gezdikçe çok virâneler vardır
Ki ma'mûriyetin târihi medfûndur zemininde*

beytiyle insan yapısının biçâreliğini,

*İbret gözüyle baktım bir muhteşem mezara
Silmiş o ismi devran Ramses okunmaz olmuş!*

Hükmüyle dünya şöhretinin, insan kudretinin faniliğini o kadar güzel söyleyen bir ruhun, bu kılıklara girişi epey acaiptir.

*Bir şeb sabaha karşı bîdar idim Bebek'te
Fikren seyahat ettim Bâbil'de, Balebek'te*

dediği vakit, zekâsıyla asırların kabuğunu delerek hakikata ermek istiyordu. Fakat, Rıza Tevfik, hiçbir zaman yaşıyan gerçeği göremedi.

Filozof, ayrı bir yol keşfeden adamdır. O, filozofun vazifesini bırakarak yalnız ünvanını aldı. Rıza'yı bütün felsefî mesleklerin içinde aradılar, bulamadılar.

– Hani senin usûlün?

Diye soranlara:

– Sonra ortaya koyacağım!

Cevabını verdi.

Sonradan gelen usûl ile gemi kalktıktan sonra gelen istim arasında fark olmadığını bir türlü anlamak istemedi. Bir şey sordunuz mu, bin dereden su getirir, sizi dolambaçlı yollara, çıkmaz sokaklara saptırır, frenkçe isimler, felsefî tâbirler sayıp döker ve hepsinin sonunda da:

– Sabret, şimdi kaba Türkçe anlatacağım.

Der. Siz hiçbir zaman anlamazsınız. Çünkü onun anlatacak bir şeyi yoktur.

Evet, onun felsefe ve ilim tarafı böyle boş ve gürültücüdür. Fakat Şair Rıza Tevfik'i gerçekten bir değer diye tanıyoruz. Aruzla yazdıkları da güzeldir. Fakat memlekette millî cereyanla birlikte hece vezni başlayınca, en güzel örnekleri o verdi.

Divan tarzında yazdıkları enfes şiirlerdir.

*Dün gece yeis ile kendimden geçtim
Teselli aradım meyhânelerde;
Baht-ı dün elinden bir dolu içtim
O neş'e kalmamış peymânelerde*

Diye başlayan bir eserinde bize derunî âhengi duyurdu.

*Bendeki süz-i dil var mıdır acep
Tutuşup can veren pervânelerde*

Beyti ise sanatkâr doğmıyanlara nasip olacak şey değildir. Rıza Tevfik'in, derin duygu denilen mukaddes ateşin potasında yana yana som cevher kalmış bir şair olduğuna başka şahit istenmez.

Gerçi şekil kendisinin değildi. O, bu divanların zarfını eski halk şairlerinden almıştı. Fakat mahfazaya koyduğu pırlantalar, kendi gönlünün imbiğinden süzülerek billûrlaşıyordu.

İşte bin vecihli, bin meslekli, birçok meşrepli Rıza Tevfik'lerin zaman ateşinde eriyen eriyen ortada kalan tek cephesi. Bereket şairliğine... Yoksa usûlsüz felsefesi, dipsiz nutukları, çerçevesiz, neticesiz makaleleriyle kalsaydı, bugün onu anacak bir tek hemşeri bulunmıyacaktı.

Diplomatlığının ne fecî bir miyopluk, hattâ körlük olduğunu bugün vatansız kalışından daha iyi ne ve kim anlatabilir?

O, Emir Abdullah'a yazdığı *Kaside-i Kadriye*'de İstanbul'dan, İstanbul'un güzelliklerinden ördüğü nesibde bütün ettiklerinin "bir hata-yı içtihadî" olduğunu söylüyor. Hangi içtihad acaba? Hem bu nasıl içtihad?

Keşke Rıza Tevfik bu ictihadını biricik kıymetli cephesi olan şiire sokmasaydı!

Ruşen Eşref

UZUN, endamlı bir boy, geniş omuzlar, kuvvetli bir boyun, kalkan gibi yuvarlak şişkin bir göğüs. Tabii bir alın, gür, siyah saçlar, dolgun, kırpık bir bıyık altında etli dudaklar. İçinde şen bir ışık yanan gözler. Sıhhatli yüzü, yuvarlak çizgili gülüşü, tok, dolgun sesiyle ansızın hususleşen bir adam. İşte Ruşen Eşref.

Onu, ilk defa eski Darülmuallimin'de görmüştüm. Hançeresindeki ses varyasyonu, taklid kabiliyeti dikkatime çarptı. O, sadâyı hançeresinin potasında eritip istediği kıvama koyuyor, dilediği diyapozona vurup akord ediyordu.

O vakitler daha neşriyata başlamamıştı. Yalnız Tevfik Fikret hakkında bazı fikirlerini öğrenmiş, Hamdullah Suphi ile bu mevzua dair yazdıklarını okumuştuk. Fikret'i müdafaa ederken, ondaki bilgi ve mukayese genişliği de belirmiş oldu. Bu satırlarda belki sevgi adesesinden geçmiş mübalagalı taraflar vardı. Fakat bu sevgi, hiçbir zaman onda şuursuz bir his taraftarlığı haline girmiyordu.

Sonra, *İstiklâl* gazetesinde görüştük. Arasına Flober gibi ağzından mağrur sözler, indî hükümler kaçırır ve yine herkesten önce bunların farkına vararak bıraktıkları ham meyva tesirini gidermeye çalışırdı. Denilebilir ki acemilik çağı geçirmeden

olgunlaştı. Ben, Ruşen Eşref'in bu mazhariyetini, okumasına veriyorum. Onu bocalamaktan kurtaran, zengin tettebbularıdır.

Hâdiselere bir Ralanti dikkatiyle bakar. Vak'anın akışını bütün teferruatıyla zapteden müthiş bir dikkati, canlandırıcı bir görüşü ve istifli bir hafızası var.

Bu değerli yaradılışının ilk izini, ben, Sultan Reşad'ın cenazesine ait tasvirlerde gördüm. Ruşen Eşref, bu yazılarında, tam Gonkur kardeşler* gibi, kılı kırka yaran bir dikkat içindedir.

Sıcak su damlalarının, ölü bir deri üstünden akışı, vücudun en mahrem yerlerine kadar her tarafı bu kalemin objektifinden kaçmamıştır. Yalçın, amansız bir realizm, bu tasvirlerin satırlarında âdetâ nabızlanır.

Mütareke yıllarında Ruşen Eşref bizim için yepyeni bir şey yaptı. Tanınmış edipleri, birer birer dolaşarak *Diyorlar* ki'sini meydana getirdi.

Bu, sonradan yüzlerce taklidini gördüğümüz Anket'lere benzemez. Onda bir sanatkâr görüşüyle, fikrin sınırlarını kucaklamış olgun bir insan düşünüşünü sezersiniz. Girdiği yerde kalemi, bir aydınlık gibi dolaşüyor. Size falan şairin, filân edibin, şu romancının, bu ilim adamının bütün hususî rengini gösteriyor. Yani şunu demek istiyorum ki bu anketlerin, anketçiye ait, sanat dolu, zengin tarafı asıl mevzudan ziyade hoşadır.

Mütareke içinde Anadolu'ya geçti. Orada hem kalemi, hem bilgisiyle hizmet etti. Bu değişiklik, onun meslek hayatında da başka ufuklar açtı. Bir muallim diye girdiği mücadele meydanından bir meb'us ve nihayet bir diplomat olarak çıktı.

Bazı varlıklar, çetin kabuklu meyvalara benzerler. Hâdiselerin çekici, üzerlerine değmeden, üzerlerindeki cevheri ortaya koymaz. Ruşen Eşref'i de bunlardan biri sayabiliriz.

İnkılâpsız, ihtilâlsiz, millî mücadelesiz bir Ruşen Eşref, belki de yalnız bir sahanın kıymeti olarak kalıp gidecekti.

Rus edebiyatından yapılan ilk kuvvetli tercümeleri de, yine onun kalemine borçluyuz. *Türk Yurdu*'nda, öteki mecmualarda çıkan bu tercümeler, hem asıllarına kıymet verdirecek derecede sağlam çevrilmeler, hem de güzel bir seçişin mahsulleri idi.

* Edmondne-Jules Goncourt (1822-1896/ 1830-1870) - ortak ürün veren Fransız yazar kardeşler.

Uzunca bir susuştan sonra, bir gün o, bize *Damla Damla'sını* verdi. Damla, burada küçüklüğün, miniminiliğin remzi değildir. Onu, bilâkis bir gurunun ifadesi saymalıyız.

Ruşen Eşref, *Damla Damla'siyle* bize kendini dirhem dirhem satıyor. Çünkü bu damlalara, gönül imbiğinden süzölmüş duygu inciler gözüyle bakmaktadır.

Bunları, ben, ilk okuduğum zaman mensur birer rûbat'ye benzetmiştim. Yalnız küçük, kısa oldukları için değil. Hayır bunlarda da, tıpkı rûbat'ler gibi, küçük mahfazalara büyük düşünceler, derin duygular sığdırmak istenen bir hal sezdiğim için, kafamda bu teşbih doğmuştu.

Evet, *Damla Damla'da* modern bir Hayyam tadı duyulur. Epiküryen bir felsefenin gölgesi onun da sayfaları üstüne düşmüş gibidir.

Hayat, kendisine güler yüz gösterdi. Bir sanatkâra lazım olan her şeyi verdi. Bol vakit, geniş yaşayış, zengin müşahade muhitleri, tettebbu vasatları birer birer önüne serildi.

Ne gariptir ki o, Atina'dan, Boğaziçi'ni yazdı. Hem de yakından kaydıyle. Kimbilir, belki de buraya döndüğü vakit, Akropol'u yazacak, Rumeli'ndeki Türk izleriyle konuşarak büyük bir eser yaratacak.

Bizde üslûpları parça parça ve cephe cephe incelemek âdeti yoktur. Bir adamın yazı tarzı hakkında toptan hükümler veririz. Halbuki, Ruşen Eşref'in nesri, üstünde durulacak bir itinanın mahsulüdür.

Cümlelerini okurken, hissedersiniz ki o, bu duyguyu, şu düşüncüyü böyle bir söz kalıbına sığdırmak için çok zahmet çekmiş. Yazısına mürekkepten ziyade alın teri harcamış.

Yalnız, nasıl diyeyim, bu titiz itina, bu sürekli dikkat, esere çok renk, bol ışıkla beraber fazla maddilik de getirmiş oluyor. Şekil düzgünleşip güzelleştikçe, iç zayıflıyormuş gibi bir vehme düşüyorsunuz. Titizliğinden, esere hendesî çizgilerin düşünüşü durduran bir katılık sinmiş sanırsınız.

Hani içinden sıçraya sıçraya sıcak kan dalgaları geçen damar gibi canlı satırlar vardır. Okurken, kitapla kafanız kaynar, yaprakla

deriniz birleşir. Ruşen Eşref'te böyle bir cana yakınlık yoktur. O, şekildeki güzellik ve granit sağlamlığı ile sizi çekmek ister.

Yalnız unutmalıyım ki o, henüz son sözünü söylememiştir. Hattâ, belki de şimdiye kadar söyledikleri, kuracağı büyük eser âbidesinin kaidesinden başka bir şey değildir.

Sabahattin Ali

IYI tanınmamış, yakından müşahede altına alınmamış, hâdiseler karşısında iç ve dış hareketleri tesbit ve tahlil edilmemiş şahsiyetlere hulûl güçtür. İnsan, bu türlü varlıklar önünde ansızın acemileşir. Hükümlerden çekinir.

Sabahattin Ali'nin portresini yazmak, beni böyle bir hale düşürdü. Çünkü onu yalnız iki kere gördüm. Ancak iki satırlık laf ettik. Bir adamın hayatını, telakkilerini, temayüllerini, ruht vaziyetini kestirmek için, elbette bu kadar zaman yetmez.

Ama, şurası da unutulmamalıdır ki yazan adam, kendini sahifelere döken, sırlarını açan bir varlıktır. Bu türlü insanlar, birer müze gibi herkese kapıları açık hüviyetlerdir. Girilir, dolaşılır. Her giren, her dolaşan da kendine göre bir takım fikirler edinir.

İşte ben de onlardan biri olarak bu satırları karalıyorum. Hâmid, ak saçlı başı ve yemyeşil ruhu arasındaki tezadı anlatmak için:

Karlar altında nevbaharım ben!

Demişti.

Sabahattin Ali, genç yaşında bu mısraın medlûlü olmuştur. Şişkin elmacıklarının pembe baharı üstüne, ak saçları dökülür. Fakat bu dökülüşte o renk tezadını yumuşatan, tabiileştiren öyle

bir tatlılık var ki, hiç yadırgamazsınız. Gövdesine göre biraz büyük başı, erimiş kurşun renkli gözleri, çıkık elmacıkları ile Şimal Türkü'nü andırır. Konuşmasını daha âhenkli yapan cana yakın peltekligi, en keskin hükümlerini yumuşatır. Öyle ki herhangi bir sohbet sırasında siz, onun, kendi fikirlerinize aykırı sözlerini, sevimsiz ve can sıkıcı bulmazsınız.

Onu ilk defa Ankara'nın bir lokantasında gördüm. Eski arkadaşları, yıllardır birbirile karşılaşmamış dostları birleştiren bir masa başında yanyana idik. Edebiyat, sanat, siyaset ve fikirlerin birbirine çarpa çarpa kaynaştığı bu gürültülü ve biraz da sisli ilk görüşmede onu anlıyacak ve anlatmaya yarıyacak pek az fırsatlar düştü.

Zaten Sabahattin Ali, pek de meclis adamına benzemiyordu. Onda oturduğu sofrayı şenlendiren, girdiği salonu yerinden oynatan neşe kıvılcıkları pek dağılmıyor. Yahut, belki de bu durgunluğu sırf o akşama mahsus geçici bir şeydi. Kimbilir!..

Fakat orada ikinci bir müşahede daha kaydettim ki kendi payıma hayli faydalıdır. Neşriyat kongresinde idi. Sanat eserlerine hükûmetin ilk alıcı olması hakkında teklifler yapılıyordu. Sabahattin Ali, söz aldı ve:

– Sanat eseri eğer hakikaten bir kıymetse, yardımı kendi içinde taşır. Devletin alıcı olmasına lüzum yoktur.

Mânâsına gelen şeyler söyledi.

Bunu bir sanatkâr gururunun ifadesi olarak kabul ettim. Yalnız, bilmem niçin, bazı dudaklarda mânâlı bir takım gülümsemeler belirmişti. Bu küçük hâdise, bence, onun ruhunu aydınlatan bir şimşek çakışıdır. Ben, bu aydınlıkta iki şey gördüm:

1. Sabahattin Ali, kendi kudretine inanmıştır. hiçbir değneğe dayanmadan muvaffakiyetin turuna çıkabileceğine kanidir.

2- Devlet, seçmeye üşenen bir alıcıdır. Karar verilirse, bu iyi, şu kötü demeden alacak ve bu yüzden, gerçek değerlerin hakkı çığnanecektir.

Bu iki noktanın gerçi ortak tarafları var. Fakat dikkat edilirse, ince ruh kanallarıyla birbirlerinden ayrıldıkları görülür. Birincisi ~~magrur ve tok bir~~ ruhun ifadesi olduğu halde, ikincisi yine bu gururun kokusunu taşımakla beraber menfaatçidir de.

Ben, Sabahattin Ali'nin kendisinden önce eserleriyle tanıştım. *Değirmen*'i daha kitap olarak çıkmadan da okumuştum.

Bu hikâyelerde her şeyden evvel üslûbun temizliği, görüşün genişliği ve düşüncesinin derinliği dikkatimi çekmişti. İlk eserde çok kere yerini yadırgayan hallere rastlanır. Halden anlıyanlar, bunları titizliklerinden biraz fedakârlık ederek okurlar. Fakat doğrusunu isterseniz, *Değirmen*'de bu türlü müsamahalara avuç açan bir hal yoktur.

Bilâkis bir ilk eser için çok olgun bir görünüşü bile var. Hele üslûp gerçekten güzel. En çığ renkleri, bu görüş adesesinin arkasında hemen tatlı bir matlık, gözü yormıyan bir inci donukluğuna bürünüyorlar. Sanatkâr baktığı yeri bütün hususiyetleri ve hareketleriyle dinamik olarak görüyor. Tasviri, fotoğraf gibi değil, sinematograf makinesi gibidir. Mevzularında da hiçbir yabancılık yok. Özenme yok. Genç yaşından umulmaz bir derinlikle asla iniyor, cevheri bulup yontuyor.

Hikâyelerinin iskeleti de sağlam. Üslûp, âhenkli ve fıkırtılı bir adale zinciri halinde bu iskelete örülüyor. Yalnız, bazı noktalarda bir ruh hastalığı geçirir gibidir. Meselâ: Jandarma'yı hakikî varlığı içinde görmek istemez. Ona dilerse, bir efe pervasızlığı, bir zeybek kanunsuzluğu verir.

Ona devlet kuvvetini, bir demir kafes gibi düşündüren bir iç sıkıntısı sanki hâkimdir. Zaman zaman ruhunda bu kafesin hudut darlığını hissediyor sanırım.

Sabahattin Ali, küçük hikâyelerden sonra roman tecrübeleri de yaptı. Fakat nuvellerindeki kuvveti, bu uzun sahafelerde yaşatamadı. Roman için galiba henüz pek genç. Müşahede ve bilgi dağarcığı, gereği kadar dolu değil. Şu da var ki bir insanda böyle üstün kabiliyetler olduktan sonra, zaman onun yardımcısı halini alır. Günler tecrübe havuzuna damlıya damlıya göl olur, deniz olur, umman olur.

Umarım ki bu genç, kendi kendisini murakabe altına alarak yapacağı tasfiye ile, çok geçmeden bize yüksek bir sanatkâr hediye edecektir.

Sadri Ertem

KISACIK bir boy, şişman, bol yağlı bir gövde, güldükçe kaynıyan bir göbek. Boynu da boyu gibi kısa, dar. Karşıdan yakalığı hayal meyal ancak görünür. Boyun bağının düğümü gerdanının altında saklıdır.

Alnının geniş bir ufku yoktur. Yalnız bu alın, yaşına göre fazla kırışıktır ve sık sık yuğrulan bir beyinden haber verir. Kasları, kudret kalemıyla değil, kudret süpürgesiyle çizilmiş gibi perişan ve enlidir. İnce, duygulu burnu kanatlarını zorlayan bir hava ile dolup boşalır. Sanırsınız ki Sadri, nefes almıyor, rüzgâr neşrediyor.

Dolgun, renkli yanakları yaradılışın pergelisiyle işlenmiştir. Onda çizgi yok, kavis var, münhani var, daire vardır.

Ağzı, kızdığı, küfür ettiği zamanlarda bile şenliğini kaybetmez. Gülmek için yaratılmış dudaklarındaki sigara, ağzından bir parça gibidir. Sadri'nin yüzü, daima mavimtrak bir duman bulutuyla peçeli durur.

Boyunun, posunun, yüzünün bu derinlik vaadetmez hali içinde, gözlerini görünce, fikriniz hemen değişir. Bu küçük, parlak koyu kumral gözlerde zeki kıvılcımlar çakan kızılıtlı yıldızlar, ışıık kırınıtları yanıp söner.

Bir viyolonsel, bir kontrbas düşünün ki flüt sesi versin. Sadri'yi dinlerken de böyle bir hal karşısında kalırsınız. Onun da sesi

hacmine göre değildir. Daha tok, daha gür ve daha kalın bir akort bekletir ve sonra aksini yapar. Madde Sadri bu işte...

İç Sadri, ruh Sadri bambaşkadır. Aşıl'ın meşhur kalkanında iç ve dış ne kadar değişik ise, Sadri'deki iç ve dış da o kadar birbirinden ayrıdır. Bu kalın zarfın, bu etli, bu tıknaz gövdenin arkasında ince bir ruh, duygulu bir gönül, titreyen ve inleyen sinirlerle bir anten mahşeri kurulmuştur.

Sathından bakarsanız, onu bir Epiküriyen sanırsınız. Başında çiçek çenberi, bol, dökük, katmer katmer Toj'u, yumuşak sandallarıyla bir Romalı Senatör, ne kadar zevk düşkünlüğü ifade ederse, Sadri'de ilk bakışta bu keyif tiryakiliği hissini verir. Fakat çok geçmeden yanıldığınızı anlarsınız.

Ben, onu, *Vakit*'in, kubbeli, hamam gibi içerlek kapılı bir odasında tanıdım. İtiraf edeyim ki bu ilk görüşme, bende hiç iyi bir tesir bırakmamıştı. Zihnime batan sipsivri fikirleri vardı. Başka başka dünyaların iki adamı halinde idik. Hiçbir noktada birleşmek nasip olmuyordu.

Beni en çok titizlendiren tarafı, onda sezer gibi olduğum solculuğu idi. Onda bu hal; gerçekten var mıydı, yoksa benim bir vehmim miydi? Şimdi pek kestiremiyorum. Fakat uzun zamanlar bu duygunun rahatsızlığını çekmiştim.

Senelerce aynı gazetenin, aynı sahifesinde yazdık ve daima aynı mevzular içinde, duyuşta, düşünüşte birbirimizden uzak kaldık.

Sadri'de yadırgadığım aşırı bir yenilik, bir ultra modernlik vardı. Bu tiryakilikle en olmayacak şeyleri tutar, en aykırı hareketleri benimser, her şeyi büyük bir yenilikle karşılardı.

Benim tehlikeli bulduğum ona hoş görünür; onun köksüz saydıklarında ben, ömürlü bir fidan hali sezerdim.

Fakat, zaman, yaş, hâdiseler, kitaplar Sadri'yi birer torna gibi işliyor, pürüzlerden temizliyordu.

Gitgide sivri köşeleri kalmadı. Fikirleri de gövdesi gibi ağırlaştı.

Artık cahil, tenbel bir gençlikte görünmez meziyetler keşfine uğraşmıyor. Tahsil bozgunlarını hafifleten sebepler peşinde koşmaz oldu.

Hele siyaset ve teşriî mes'uliyetler altına girdi gireli, düşünmelerimiz arasında hemen hemen fark kalmamıştır diyebilirim.

Mebusluk Sadri'ye âdeta yeni bir rüşd verdi. Dünyaya şimdi bambaşka bir zaviyeden bakıyor. Kafasında mayalanan fikirlerde de olgun bir tat seziyorum.

Artık çocukların bilgisizliğinden şikâyet edenlere:

– Nasare nusera mı öğretelim? Şeklinde hafif ve garip şeylerle hücum etmiyor.

Sadri'yi edebiyatın hemen her şekli içinde gördük. Tabii bu her şekilde Nâzım'ı, Şiir'i istisna ediyorum.

Çünkü onun, mısralardaki vezin intizamına tahammül edemeyerek bozduğu meşhurdur.

Bize hayli kalabalık hikâyeler yazdı. "Bacayı indir, bacayı kaldır!" gibi garp için eski, bizim için, sanayileşen yurdumuz için yeni mevzularda çalıştı.

Çıkrıklar Durunca'daki sanatkâr ile bu hikâyelerin arası azıcık açılmış hissini verir. Sadri Ertem'in, arada sırada bir estetikçi hüviyetine büründüğü de olur. Bu hamlelerinde onu biraz Jid* ve daha ziyade Oskar Vayld'ı* andıran bir indîliğe kapılmış görürüz.

Zamanı, hâdiseleri istismarı, bütün başarılarından üstündür. Meselâ, bir küçük Bükreş seyahatini, bütün bir Rumen ufkunun sahiplik beratı haline kor.

Bunlar, bir günlük ömrü olan gazeteler için hoş şeyler, cilveli düşünüşler ve renkli görüşlerdir. Fakat kitap şekline konulunca, iş değişiyor. Kitap, zamanı takip ediyor. Hâdiseler, görüşleri dışıye dışıye didikliyor.

Sadri'den, zaman yalnız bir şeyi alamadı: Rehberliğini! O, hâlâ nesiller var ki gençlerle beraberdir. Her yeni hamlenin delikanlıları, ona başvururlar, ondan medet umarlar.

Böyle ter gönüllü, taze ruhlu kalmak için hangi sihirli pınardan içti bilmem ki!

* André Gide (1869 - 1951) - Fransız yazar.

* Oscar Wilde (1854-1900) - İrlandalı şair ve oyun yazarı.

Sait Faik

UZUN bir boy, endamlı bir yapı, şişkin şakaklar üstünde kabarıklığı çoğalan sarı saçlar. Galiba her rastladığı berbere girdiği için, bu saçlar hiçbir zaman iyi kesilmez. Şapkasının markası ne olursa olsun, başında iyi durduğu görülmemiştir.

Çıkık elmacıklı Türkmen yüzünde açık mavi gözleri, birer hülya penceresini andırır. Akları hemen daima kanlıdır. Öyle dalgın bakarlar ki yüzünüze saplandıkları vakitlerde de, sizi görüp görmediklerini pek kestiremezsiniz.

Geniş ağzında dudak yok, gülüş vardır. Medhe güler, iltifata güler, hiddete, siteme, tenkide güler.

Genç ve bol nafakalı olduğu halde, süse, giyim kuşama ehemmiyet vermez. Kendine itinadan hoşlanmaz. Kalenderdir. Gittiği yerde nereye rastlarsa oturur. Sandalye, koltuk aramaz. Hiç yadırgamadan meselâ bir masanın kenarına ilişir, şapkasını da dizine asıverir.

Tekellüf sevmeyiz. Etiketli yerlere girmez, bu hali, nefsine düşkünlüğünden, rahatını sevdiğinden değil, çekingenliğindendir. Netekim teklifsiz bir dost odasında, ayakta durmaya da katlanır. Elverir ki içinin ısındığı bir yer olsun.

Bu kalenderlik yazılarında değilse bile, seçtiği mevzularda, işlediği tiplerde de göze çarpar.

Sait Faik'i de Kenan Hulûsi gibi sınıfta tanıdım. Çekingen, sual sormaz bir talebe idi. O vakitki hüviyetinde bugünkü varlığını belirtecek herhangi bir zekâ ve ruh tezahürünü hatırlıyamıyorum. Kendi halinde, sessiz bir çocuktur.

O da, yüzlerce arkadaşı gibi, benimle bir müddet ilim yoldaşlığı ettikten sonra, çıkıp gitti, yıllar su gibi akıyormuş meğer. Bir gün gazetede benim bir yazıma cevabını okudum. Resmini de basmışlardı. Gençleri müdafaa ediyordu.

İnsanın, kendi yetiştirdiği talebe ile bir fikir davasında karşılaşması, ne tatlıdır. Böyle bir karşılaşmada hoca, talebesi için:

*Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem
Fetvâ-yı hûn-ı nâ-hakkımı yazdı iptidâ*

Demez. Bu azgın yetiştirme önünde için için keyiflenir. Ben de bu zevki tattım işte.

Sait, Avrupa'ya gitmiş, iklim ve muhit değiştirmiş, bilgisini genişletmişti, ama frenkistan onun ruhundaki ana çizgilere dokunamamıştı. Bu seciye sağlamlığı da ayrıca hoşuma gitti.

Bir aralık sanat muhitimize bir *Semaver* bağışladı. *Semaver* bir tiryakilik remzi sayılabilir. Fakat o, bize *Semaver*'inden tortusuz bir sanat şarabı verdi.

İlk eser, bin tereddüt süzgecinden geçer. Saffetinden şüphe edilemez. Onu okurken, biliniz ki genç sanatkâr, elinden geleni harcamış, olanını vermiştir.

Ben, *Semaver*'i işte böyle bir inanış ve düşünüşle okumuştum. Bunda daha ziyade halk tabakasının ruh enstantanelerini kavramak istiyen bir gayret seziliyordu. Cibali Defterdar fabrikalarının duvarları dibine dizilip salep içen işçi kümeleri, hakikî müşahedelerin verdiği bir pervasızlıkla tasvir ediliyordu. Seçilen tiplerde genç bir heveskârın değil, kendinden fedakârlık etmesini bilen bir sanatkârın tereddütsüz çizgileri canlanıyordu.

İstelyanos'un *Gemisi* hikâyesinde, çocuk ruhu, nasıl perde perde açılıyor ve bir balıkçı ailesinin ömür şartları ne derin bir görüşle tahlil ediliyordu.

Sait Faik, girdiği mevzuun bütün şartlarını da gözden geçirir. Meselâ şu balıkçı hikâyesinde teknik unsurların hiçbirini ihmal edilmemiştir.

Öteki hikâyelerinde de az çok bu dikkatli müşahede ve içe iniş kabiliyeti görülüyor.

Bu gencin bir tek suçu, fakat büyük bir günahı var. Az yazıyor. Tenbeldir. Bu yüzden değil midir ki ben ona:

– Yılda bir kere açılan, bir maşrapa su veren ayazmalara benziyorsun! Demiştım.

Son iki sene içinde biraz daha gayretli davrandı. *Sarıç* bu hamaratlığın mahsulüdür. *Semaver* ile *Sarıç*'ı yan yana aynı günde okursanız, iki ayrı âlem seyretmiş olursunuz.

Semaver'deki emekleme, *Sarıç*'da uçuş halini almıştır.

Sait Faik, bence asıl bu eserle kendi sanatının yolunu buldu. Hemen her hikâyesine ruhunun esrarlı varlığından bir sis çıkmış gibidir. Silik şekiller, belirsiz gölgeler, uçuk renkler arasında sapasağlam bir tahkiye akışı var; donuk gümüşleri andıran kıymetli üslubu, biraz marazî fakat olgun bir tahlille birlikte yürüyor.

Sait Faik'te zaman zaman Edgır Elin Po'nun* ruh kıvılcımlarının çıktığı görülür. Yalnız Po'da korku, birinci plânda olduğu halde, bunda sır öne alınmıştır.

Karpuz Sergisi'nde ne güzel bir İstanbul çeşnisi tadıyoruz.

Şimdi yine tenbellik edip etmediğini bilmiyorum. Yalnız dilinden düşürmediği bir isim var. "Medâr-ı Maişet" deyip duruyor.

Bir gün bana sordu ve şöyle konuştuk:

– Hocam Medâr-ı Maişet adını nasıl buluyorsunuz?

– Neyin adı bu?

– Yazacağım romanın.

– Berbat!

Duraksadı. Niçin? Der gibi yüzüme baktı. Sonra:

– Bu, bir motörün ismidir.

Dedi.

– Neyin olursa olsun berbat!

Dedim. O, bu motör mihveri etrafında bir hayat kurmak istiyor. Fakat terkip benim hoşuma gitmedi. Romanda isim bence vak'a

* Edgar Allen Poe (1809-1849) - ABD'li şair, hikayeci ve eleştimen.

çekmecesinin anahtarı gibi olmalıdır. İsterim ki ilk hamlede kilidi açsın ve okuyucuya hayal meyal bir şeyler hissettirsin.

Kandı mı, kanmadı mı, bilmem. Fakat epeydir Medâr-ı Maişet'in sözü ortadan kalktı. Bahsetmiyor artık. Belki ben hata ettim. Belki Sait Faik, bu motörün yaman bir kaptanı kesilecek ve Medâr-ı Maişet edebiyatımızın da velinimetini olacaktı.

Salih Zeki

DAĞINIK, kabarık, ürpermiş bir saç yelesi altında ansızın yumuşıyan, bütün çizgileri yuvarlak bir yüz. Esmer alnında birkaç sapan izi. Gür kaşların mihrap gibi içerlekleştirdiği gölgelere bürünmüş gözler. Tatlı ve dost bakışlar. Hurma gibi düzgün, ihtirassız bir burun.

Uzaktan saçlarının azgın dalgalarını görenler, çetin bir ruh, keskin bir gönülle karşılaşacaklarını sanırlar.

Fakat yaklaşıncı görürler ki o yalçınlığın sert maskesi altında yumuşak olmıyan hiçbir şey yoktur.

Salih Zeki'yi içinde ipek tezgâhları kurulu bir şair olarak tanırım.

Onu, ilk defa Türk Ocağı'nda görmüştüm. O vakitler henüz delikanlı idi. O yaşa mahsus coşkunlukla gülüp söylüyor, etrafına Isparta bahçelerinin imbikleri gibi, güzel kokulu bir hava dağıtıyordu.

Ocak'taki tanışmalar, başka herhangi bir yerdeki görüşmelere benzemezdi. Orada selâmlaşanlar, daha ilk göz göze gelişte bir gaye yoldaşıyla karşılaşmış olurlardı.

Bu yüzdendir ki Salih Zeki'yle benim dostluğum yıllarla büyüdü. Yalnız birkaç yıl önce, onun beni selâmlayışında bir tutukluk, bir gönülsüzlük sezer gibi olmuştum.

İlkin alınmamış:

– Kimbilir, belki canını sıkan bir derdi vardır! demiştim. Fakat her rastlayışta aynı hali görünce, yavaş yavaş incinmeye başlamışım.

Neden sonra, bir gün beni yolda durdurdu. Yüzünde en tatlı gülüşlerinden birinin sıcak aydınlığı vardı.

– Affet, dedi, boşuna günahına girmişim.

Anlamadan baktığımı görünce izah etti:

– Zaman gazetesinde benim aleyhimde bir yazı çıkmıştı. İmzasız bir yazı. Sordum, bana (...) bunu senin yazdığını söyledi. Bu sebepsiz hücum, zaten yaralayıcı idi. Hele senden gelişini öğrenince daha beter kırıldım. Durgunluğum o yüzdendi. Dün öğrendim ki o haksız tenkit senin değil, senin üstüne atan adamınmış.

Acı acı gülümsedim ve Salih Zeki'ye:

– Şu halde, dedim, şimdi de küsmek sırası bana geliyor. Sen nasıl oldu da, benim bir şahıs hakkında imzasız hükümler vereceğime inandın?. Ben iyi kötü, doğru, yanlış ne yazarsam altını imzalarım.

Onu aldatanın adını vermeyeceğim. Çünkü artık aramızda değildir.

Salih Zeki, bence edebiyat ve sanatın en vefalı bir âşığıdır. Her şeyini onun uğrunda harcadı. Hem hiçbir mükâfat beklimeyerek. Sanat dünyasında kendine pek çorak bir köşe seçmişti. Memleketimiz için tamamiyle yabancı, hattâ bazı zamanlar da sinirlendirici bir köşe.

Yunan dehâsına vurgundu. Şiiri, İyoniyen, Dorien hattâ Antik çağların içinde arıyor; Alse'yi, Rindar'ı, Onilros'u ruhunun peteklerinde gümeçlendiriyor, hele Teokrit'i* hiç elinden düşürmüyordu.

Hayranlığın her türlü nüansı nihayet bir göz kamaşmasıdır. İnsana hakikatı değil, sevileni gösterir.

Salih Zeki için de tabiatın hükmü değişmedi. Yunan zevki onda bir tiryakilik halinde ağıdalandı. Pek eskiler şöyle bir yana

* Theokritos (MÖ 310- MÖ 250) - Eski Yunanlı şair.

bırakılırsa son dört yüz yıl içinde, Kâtip Çelebi'den başka Yunaniyat'la meşgul olmuş kimsemiz yoktur. *Esatir-i Yunaniyan* müellifiyle rahmetli Şemseddin Sâmî, nihayet Helen dehasının maşeri muhayyilesinden doğmuş usturelere dokunmaktan başka bir şey yapmamışlardı.

Salih Zeki bu yolun tek kahramanıdır.

Yukarıda onu edebiyat ve sanatın en vefalı bir âşıkı olarak takdim etmiştim. Gerçekten de öyledir. Hiçbir taraftan, hiç kimseden takdir ve alkış görmeden yıllardır fosfor harcıyor.

Bir yandan tercümeler yaparken, bir yandan da *Mağara* gibi manzum piyesler, *Pınar* gibi şiir mecmuaları çıkardı.

Mağara, Demirci'de bir şafak vakti bir dağ yamacında, ince ve mavi tüller içinde rakeden dağ ve orman perileriyle, şarkı söyleyen su perilerinin süslediği bir dekorla başlar:

*Aşk, ilâhi yıldırımdır;
Önce semalarda çakar
Aşk, ilâhi yıldırımdır
Düşer harmanları yakar.*

Bu tatlı fecir dekoru için ilk nağmelerin verdiği haber, biraz fazla sert, diyeceksiniz. Amma Salih Zeki aşkı telleyip pullandıktan, gelin edildikten sonra benimsenen bir varlık gibi düşünmüyor. Aşk, bütün acısı, ateşi, yıldırımları ve şimşekleriyle bir hârikadır. Yanmaktan korkanlar, geri çekilsinler. Aşk, göğüslerinde feragat zırhı, ellerinde melamet asâsı taşıyanların nasibidir. Kaburgalarının fosforlu kafesi içinde gönüllerini buhurdan yapmasını bilmeyenlerden ona ne!

Salih Zeki:

*Bir tabiat dininin yanmış imamı gibi
İçtim kızıl günleri Cemşid'in camı gibi*

derken bahtiyardır.

Geçen neslin en yüksek sayılan bir şairi de ancak:

*Bir câm-ı ziyâda âsumânı
İçmiş gibi mest idi hayâlim*

diyebilmişti.

Ne yazık ki onun birçok eserlerini ben, henüz okuyamamış bulunuyorum.

Yedisi intişar etmiş eserlerinden ancak *Mağara* ile *Pınar*'a ulaşabildim.

Fakat asıl çıkacağı müjdelenenler beni hayretlere düşürdü.

Olidyada Ifijeni, Evropides'den* tercüme manzum ve mensur trajedi. Ebe isimli beş perdelik bir trajedi daha, Hallac-ı Mansur da yine beş perdelik bir trajedidir. Böyle daha beş altı tane eserin hazırlandığını okuduk. Umarız ki kâğıt buhranından yakında kurtulur ve bütün bunları basılmış görürüz.

* Euripides (MÖ 484 - MÖ 406) - Eski Yunanlı tragedya şairi.

Sâmiḥ Rifat

INCE, narin bir gövde, çetin çizgili bir yüz. Çukurlaşmış yanaklar, sivri bir sakal. Çok sık ve gür saçlar altında yorgun bir alın, kenarları aşağıya doğru eğik, gam yayı dudaklar. Bu mahzun ağzı gördükten sonra, onun zaman zaman yaradan henüz çıkmış oklar gibi, sıcak ve kanlı mısralar söyleyişini yadırgamazdınız.

Bütün bu zaif, bu dermansız vücutta, yalnız gözler parıl parıl, yalnız bakışlar harikulâde canlı idi. Bir uzun, cılız parmaklı ellerine, bir de bu gözlere bakınca şaşardınız.

Ben onun kendisini, eserlerini hafızamın süsü, ruhumun yoldaşı yaptıktan çok sonra tanıdım.

Türk Ocağı'nın halı perdeli, kakma masalı ve çini duvarlı loş bir odasında toplandığımız bir gün Hamdullah Suphi bizi tanıştırdı.

Bizi toplayan mevzu ne idi? Neler konuşmuştuk? Şimdi pek hatırlıyamıyorum; fakat şu aklımda ki ben onu sevmiştim.

Servet-i Fünun edebiyatının tarihinde, biraz kusurlu gibi görünen bu simayı, Fikret'ten büsbütün başka türlü anlıyordum.

Süleyman Nazif, ona bir zamanlar:

– Sen *Servet-i Fünun*'a muhaliftin!

Demişti. Hazine-i Fünun'a mensup İbnürrifat Sâmiḥ için belki böyle bir şey söylenebilirdi. Çünkü şairin mavi rüyalar, saat-ı

semen-fâm gibi yeni buluşlara karşı hiç teveccühü yoktu ve bu hissini bir gazel yapıp bastırmıştı.

Halbuki Sâmih Rifat yeniliğe değil, yabancılığa düşmüştü. Edebiyat-ı Cedide'cilerin millî renkten uzak kalışlarını yadırgıyordu. Onlarla beraber olamayışını işte bu yadırgamaya vermek lâzım gelir, sanıyorum. Nitekim Müftüoğlu Ahmet Hikmet'le muhaberesinde bu nokta, pek açık olarak görünmektedir.

Tevfik Fikret bile -o meşhur gururuyla- muanızları içinde yalnız Sâmih Rifat'ın kendisinden ayrılığına hayıflanmıştı.

Çocukluğundan beri, tam sıhhatli olmayışı onu muntazam bir tahsile kavuşturamadı. Fakat kendi kendine çalışarak elde ettiklerini ona hiçbir mektep veremezdi.

Sâmih Rifat'ın Hafız'a, Hayyam'a nazire yazacak kadar olgun bir acemcesi vardı ve İbni Farid'in rubailerini nazmen tercüme edecek derecede de Arapça'dan nasibini almıştı. Fransızca'ya da aynı kuvvette sahipti.

Hiç kimsenin uğraşmaya tenezzül etmediği Türk tarihi, Türk dili üstünde çalışıyor ve bunu da pir aşkına yapıyordu. Çünkü o zamanlarda bu, öyle bir emektir ki harcayan, yalnız kendi ruh ve vicdanının acılığını gidermekten başka bir kâra kavuşamazdı.

Sâmih Rifat'ı biz iki büyük varlık halinde görüyoruz:

1. Şair Sâmih Rifat,

2- Âlim Sâmih Rifat.

Şair Sâmih, edebiyatımızın en lirik şahsiyetlerindendir. O, dil durdukça, ruh var oldukça nabızları dinmeyecek, sesi sönmeyecek, tesirleri geçmeyecek mısralar yazdı.

Meşhur Nefes'indeki:

*Bu demdir, gönlümün devr-i melâli;
Sever zulmetle ruhum hasbîhâli;
Sadâlar duymanın var ihtimâli
Karanlıklarda âmâk-ı hafadan*

Kıt'asını, bu hükmüme şahit tutarım.

Bu Nefes'e Yahya Kemal de bir nazire yazmıştı. İkisini karşılaştırıp okursanız, ruh akorduna kavuşmanın ne kadar güç olduğunu anlarsınız.

Birçok kimseler, bu şiirdeki derin ve ruha umman olmuş bir dalga gibi çarpan sırrın vezinden geldiğini sanırlar. Fakat bu da boş bir inanıştır.

Ruhu sarsan o derunî âhengi vezin yaşatamaz. Bunu yapan, şairin kendi ruhundaki diyapazon'dur. Nitekim yine Sâmiḥ Rifat'ın hece vezniyle yazdığı:

*Rûzgârlardan atım var,
Şimşekten kanadım var;
Göğsümde al yazılı,
Gazilik beratım var.*

Şiirinde de aynı büyük yaradılışın bir başka şekilde tecellisini görüyoruz. Bu örnekleri çoğaltmak yalnız mümkün değil, kolaydır da, fakat biz herhangi yeni bir isbata girişmiyoruz. Kimse onun şairliğindeki kuvveti henüz inkâr etmemiştir.

İlmine gelince: *Servet-i Fünun* devrindeki edebiyat münakaşaları, onun mantıkındaki sağlamlığı, görüşündeki keskinliği ortaya koymuştu. Fakat bütün bunlar, ilim değil nihayet malûmat genişliği sayılacak şeylerdi.

Sâmiḥ Rifat'ın ilmini ortaya koyan ilk vesika Zerdüşt dâvasıdır. Bu münakaşada Rıza Tevfik, uzun çırpınışlardan sonra, ne çapta geniş tettebbulu bir hasım karşısında olduğunu anlamış ve pes etmek zorunda kalmıştı.

Dil Kurultayı onun gerçek varlığını meydana attı. O zaman öğrendik ki Sâmiḥ Rifat Türkçe'nin bir çok lehçelerini edebiyatlarıyla bilen, hele Uygurca ve Çağatayca'da eşi olmıyan, *Kutadgu Bilig*'i herkesten iyi anlıyan bir âlimdir.

Hint-Avrupa dilleri kadar Sâmi dillerin birkaçını da etimoloji lûgatleri, mukayeseli gramerlerle karşılaştıracak ve bu yolda batının bütün meşhur filologlarını geride bırakacak kadar ilerlemiştir.

Bu uğurda bütün kudretini harcamıştı. Terazinin gözüne sıhhatini, canını koymaktan çekinmedi. Hekimlerin mutlak bir istirahat tavsiye ettikleri bitkin günlerinde, gecelerini de uykusuz geçirerek çalıştı. Kurultay'a sedye ile geldi, her celsenin sonunda baygınlıklar geçirdi. Fakat aslâ yılğınlık eseri göstermedi.

Tetkikleri, buluşları, terkipleri cilt halinde toplanmıştır. Ruhundaki derin susayışın, hastalığı, zaafı, hattâ ölümü yeneceğini ve kendisine bunları toplayıp derleyecek kadar mühlet vereceğini umuyordu.

Ömrü yetmedi, felek cömertlik etmedi. Kitaplarla donanmış hasta yatağı, ölüm dōşegi oldu. Onunla, hem heyecanlı, lirik bir büyük şair, hem yüksek bir ilim adamı kaybettik. Dil Kurumu'ndan, onun bu yoldaki emek ve hizmetlerini belirten bir eser neşretmesini bekleriz.

Sâmipaşazâde Sezâi

SERGÜZEŞT'İ okurken esire âşık olan asîl ressamı, hep eserinin sahibi yerine kor, Sezâi Bey'i bu his çerçevesi içinde düşünürdüm.

Aradan uzun zamanlar geçti. Bir gün Beyazıt'ta ona rastladım. İnce, kuru vücudu biraz öne eğilmiş, bembeyaz başı göğsüne düşmüştü. Bastonuna dayana dayana yürüyor ve bastonuna dayanan zayıf, dermansız ellerinde dolgun damarlar kabarıyordu. O zarif, gürbüz ressamla bu titrek ihtiyar birbirlerinden ne kadar ayrı varlıklardı!

Süleymaniye'deki kız lisesinde Türkçe okuttuğunu biliyordum. Madrid sefirliğinden bir çocuk sınıfına düşüşteki nasip cilvesi onu işte bu kış sabahında kimbilir tâ nereden kaldırıp şu deli poyrazın dalga dalga sarstığı yere atmıştı.

Sebebi güç anlatılır bir duyguya uyarak adımlarımı yavaşlattım. Onu geçmek, onu gördüğümü ona göstermek istemiyordum. Gördüğümü anlarsa, bana öyle geliyordu ki sanki soğuk artacak, zavallı ince pörsük derisi daha çok sızlıyacaktı.

Sâmipaşazâde on adım ileride titrek bir gölge gibi yürüdü. Geçmedim, beni ve ona bakan gözlerimdeki gamlı merhameti görmedi.

– Çalışan adama niçin acımalı? diyeceksiniz.

Size yalnız şunu söyleyeyim ki Sezâi Bey o tarihte yetmişine yaklaşmıştı. Bitkindi. Sınıfa değil, sanatoryuma lâyık bir halde idi.

İnsan bütün bir ömür çalıştıktan sonra, bu titrek günlerini rahat yaşayışa kavuşturmazsa, döktüğü alın teri, insanlığın vicdanını kanatsa yeridir.

Bu adam, içinde üç yüz kişinin beslendiği saray gibi bir yalıda doğmuştu. Bastığı yerlere ipek halılar serilmiş, kuş tüyü yastıklara dayanmıştı.

Gözlerini, Firavun mezarlarını andıran muhteşem dekorlar içinde açmış, altın saksılarda nazlı bir çiçek gibi büyütülmüştü.

O başlangıç ile bu son arasında ne müthiş bir ayrılık vardı.

Onda eğer bir mirasyedi ruhu olsaydı, akıbetini yadırgamıyacaktım. Halbuki işin içyüzü hiç de böyle değildir. Sâmipaşazâde, doğduğu burjuva muhitinin inanışlarından ayrı bir ruh hamlesi gösterdi.

Sergüzeşt bunun şahididir. Eseri, esirliğin sanatkârca bir protestosu sayabiliriz. Kitabın hem his, hem fikir cephesinde bu inanış, göze çarpar.

Bütün bunlar bir tarafa bırakılsa bile, Avrupa tarzında ilk romanı, ilk küçük hikâyeyi veren bir zekânın, ihtiyarlığında yoksuzluğa uğraması memleket hesabına yine bir acıdır.

Sezâi Bey, Tanzimat hamlesinin sanat cephesini işlemiş bir kahramandı. Onu bugüne göre değil, yaşadığı zaman çerçevesi içinde muhakeme edersek bu hakkını teslim ederiz. *Küçük Şeyler*, minimini bir hikâye kitabıdır. Fakat içinde bugün de zevkle okunacak sağlam yapılı hikâyeler var. Tiplerde ilk şaşmaz seciye çizgilerini onun kahramanlarında görüyoruz.

Kediler, Pandomima, İki Yüz Kuruşa Bir Asır gibi hikâyelerinde tahlil burgusuyle, görüş ve renk zenginliği elele vermiştir.

İçinde fevkalâdelikler bulunmayan şeyleri sanat mevzuunun dışında sayanlar, ilkin bu eserlere karşı dudak bükmüşlerdi. *Küçük Şeyler*'in alçak gönüllü adı, birçoklarını alâkasız bırakmıştı. Fakat zaman onlara lâyık oldukları değeri verdirdi. Bugün Sâmipaşazâde Sezâi'yi yeni hikâye ve romanda bir merhale olarak kabul ediyoruz.

Sanat tarihinde durak yeri payesi herkese verilmez. Buna erenlerin ise adları, hizmet ettikleri dil yaşadıkça, hafızalardan silinmez.

Onu, bu bakımdan bizim gibi gelecek nesiller de selâmlıyacaktı.

Buraya kadar söylediklerimiz, Sâmişazâde'nin şahsiyetini ortaya koymuştur. Başka bir tasnif ile bunu tekrara lüzum görmüyoruz. Zaten bütün edebiyat tarihleri, onu Avrupaî tarzın ilk müjdecisi, birinci yaratıcısı olarak anarlar.

Ben yalnız bir noktaya işaret edeceğim. Sanatkâr, bolluk içinde hayata girmişti. Maddî ve manevî bolluk içinde... Yalının zengin bir kütüphanesi vardı. O, daha çocuk yaşında yabancı dil öğrenmişti. Gençliği seyahatle geçti. Bütün büyük dünya merkezlerini dolaştı. Observation (müşahede) bakımından onun kadar talihli pek az kalem sahibine rastlanır.

Böyle zengin imkânlarla kuşatıldıktan sonra, nasıl olup da bu kadar az yazdığına şaşıyorum. Frenk eserlerini okumuştı. Orada bir muharririn küçücük bir ömür parçasına sığdırdığı büyük başarıları elbette yakından görmüştür. Hayatındaki vazifelerin de onun bütün kudretini alacak, bütün benliğini sömürecek bir ağırlığı yoktu. Yazmayı gerçekten şaşılacak bir şeydir. Yazıp da neşretmemesini hiç de akla yakın bulmuyorum.

Bize verdiği eserler şunlardır:

1. *Sergüzeşt*,
2. *Küçük Şeyler*,
3. *Rûmuzü'l-Edeb*,
4. *İclâl*,
5. *Şira: Küçük Bir Piyas*

Hepsini toplasanız ancak büyükçe bir cilt tutar.

Bir Fransız münekkidi Alfred de Müse için "Dehana inanmasam, az yazdığın için seni hainlikle itham ederdim" diyordu. Müse, on yılda on bir cilt eser verdiği halde bu sitemlere layık görülürse, artık bizim neler söylememiz lâzım geldiğini siz düşünün. Fakat insafı elden bırakmıyalım ve unutmıyalım ki bizde: "Maksûd eserse mısra-ı berceste kâfidir" zihniyeti vardı. Bütün eskiler de birer divanla tarihimizin şanlı sedirlerinde yer almışlardır.

Selâhattin Enis

KARMAKARIŞIK, gür, bakımsız bir saç fırtınasından sonra, esmer, düz bir alın. Kemersiz kaşlar, kalın gözlük camları arkasında büsbütün keskinleşen bir çift göz. Bu gözler, biraz fırlaktır; bebekleri, azıcık üst kapaklarının altına doğru kayar. Küçük bir burun, kırpık bıyıklar. Dolgun dudaklı ihtiraslı bir ağız, iradesiz, küçük bir çene. Boynu incedir. Bu incelik belki de yakalığının bolluğundan ötürü, bu kadar göze çarpar. Dar göğsü, hiç kimseninkine benzemeyen bir caketle örtülüdür. Pantolonu da şalvarla külot arası bir garibeye benzer.

Bu tasvir, yirmi sene evvelki Selâhattin Enis'e aittir. Yıllar var ki onu görmedim. Şimdi ne haldedir? bilmiyorum! Fakat ilk eserlerini verdiği zaman, o yazdığım şekildeydi. Ben Selâhattin Enis'i, Beşiktaş'ta çok acaip bir yerde tanıdım. Demkeş dostlarımdan biri:

– Nefis bir yer keşfettim. Havasında bütün eski harabatilerin ruhları sema ediyor. Hele bir gel, bayılırsın!

Demişti. Gittik. Burası, çepçevre şarap ve rakı fiçileriyle donanmış bir berhâne idi. Nemli toprak döşemeden bir mahzen serinliği yükseliyordu. Ortada upuzun bir masa, bardaklar, kalay çatalar, perişan mezeler görmüştüm.

Ne saklıyayım, bu manzara bende hiç de iyi tesir bırakmamıştı. Yüzüm asıldı. Loşluğa alışan gözlerim bu masanın bir ucunda oturan bir genci farkederek gibi oldu. Dostum:

– Gelin gelin sizi tanışurayım.

Dedi ve karşılıklı isimlerimizi söyledi. Ben Selâhattin Enis'in yazılarını okumuştum. Zaten o sıralarda gazeteler sık sık ondan bahsederler, karikatür mecmuaları mübalağalı resimlerini basarlardı.

Kadın aleyhtarı fikirlerini muhit hazmedemiyor ve böyle düşünmek hakkını ona çok görenler çıkıyordu.

Halbuki Selâhattin Enis'in bu taşkın cephesinden başka zengin bir hikâyeci ve romancı tarafı vardı ki keskinliğini işte bu aykırı ve pervasız görüşten alıyordu.

Bazen bir hikâyesi, bir mecmuanın kapanmasına yetiyor, çok kere de bir fikri, kadın derileri üzerinde bir ısırgan demeti gibi dolaşıyordu. Eğer, onun bütün eserlerini okursanız, Zola'lığa imrendiğini sezersiniz. Emil Zola'nın*, bir kolay anlaşılan şahsiyeti vardır ki karşısındakilere hemen taklit hevesi verir. Fakat bu kolaylığın yanında, Zola'yı, asıl Zola yapan muazzam hüviyet, birdenbire göze çarpmaz. Daha doğrusu, muayyen bir yüksekliğe çıkmadan o büyüklük görülemez.

Kan verasetlerini, akla durgunluk veren bir derinlikle, sülâleler içinde meydana koyan ve bütün Fransız cemiyetini kucaklıyacak hale getiren Zola, zaten o yaşta kavranamazdı.

İşte bunun içindir ki Selâhattin Enis, *Bataklık Çiçeği* gibi eserlerinde realizmin kolay tarafını ele almıştır. Kirli bir yatak, buruşukları üstünde bin pis maceranın satırlarını taşır. Sanatkâr, hiç tiksinden onları didikler.

Çerke gibi hikâyelerde ise, bu pervasızlık, daha koyu renklerle göze çarpar. Naturalist görüşün ilmi uyanıklığına dayanmadan ruhun bu türlü ve dış görünüşlerini, sürçmeden zaptetmek güçtür.

Hem sanıyorum ki Selâhattin Enis'in kendini verdiği edebî mezhep, biraz gecikerek edebiyatımızın kapısını çalmıştı. Realizmin bu fûcür neşteri olan tarafı, belki altmış yıl evvel iflâs etmiştir. Realite, her yaşayan gerçek gibi bütün hududiyle gözden geçirilir. Hayatın iyi, güzel, temiz, mert taraflarını atıp yalnız kirli, kahpe, iğrenç ve çirkin taraflarını ele almakta ne mânâ var? Böyle bir görüşün hakikatle elele yürümesi elbette beklenemez.

* Emile Zola(1840-1902) - Naturalizmin kurucusu Fransız romancı ve eleştirmen.

Selâhattin Enis, ne yazık ki bu bir taraflı görüş içinde kapalı kaldı. Yalnız şunu da insafla söylemeli ki, o bunu pir aşkına yapıyordu. Uğradığı tarizleri, büyük bir kalenderlikle sineye çekiyor ve hiç ses çıkarmıyordu.

Bazı talihsiz adamlar vardır, hayata ya erken gelirler, anlaşılmadan giderler. Ya geç kalırlar; zihinlerinde beliren şeyleri evvelden yapılmış bulurlar.

Selâhattin Enis, biraz da böyle zamanın kurbanıdır, denilebilir. Çünkü muvaffak olmak için onun hiçbir şeyi eksik değildi. Lisânı vardı. Kıvrak bir üslûbla yazıyordu. Zengin bir hayal paletinden bu üslûba parça parça güzel renkler, parlak yıldızlar dökmesini biliyordu. Tahlil kabiliyetinden de mahrum değildi. Gittikçe daha derinleşecek ve belki de bize çok yüksek eserler verecekti.

Fakat ansızın matbuat hayatından ayrıldı. Zaten uzleti seven bir ruhu vardır. Derdini tek başına çeker.

Uzun müddet gazetelerde çalıştığı halde bir romanını tefrika ettirmeye bile uğraşmadı. Onun bu halini, burada hürmetle anıyorum. İcüzümüzü bilenler bu olgun feragat karşısında eminim ki benim gibi hürmet duyacaklardır.

Geçenlerde bir tanıdıkla ondan bahsediyorduk. Ansızın:

– Bu uzun sükût, sakın dolgun bir eser gebeliğinin mahsulü olmasın?

Dedi.

İlk defa bu ihtimal, benim de zihnimi kurcaladı. Çoktan görüşmediğimiz için, ne:

– Evet!

Ne de:

– Hayır!

Diyecek vaziyetteyim. Fakat doğrusunu isterseniz, o kuvvetle sanatkâr bir kalemin boş durmamış olmasını da candan istiyorum. Çünkü Selâhattin Enis’de, ondan sonra şöhret sahibi olanlarda bulunmıyan bazı meziyetler sezmiştim.

Sırası düştükçe:

– İnsan kendi hayatını, kendi yapar.

Deriz. Galiba bu kendi uydurduğumuz bir teselliden başka bir şey değil. Hayat, çok kere ömrümüzün dümeni oluyor ve bizi istediğimiz yere değil, kendi dilediği yere götürüyor.

Selâmi İzzet

YIRMI beş senenin ne korkunç bir şey olduğunu ben onun yüzünde gördüm. Zamanın şaraptan ve halıdan başka her şeye düşman olduğunu, gerçi bilmez değilim. Fakat bir insan çehresine bu kadar insafsızca saldıracağını, hiç tahmin etmiyordum.

Bundan yirmibeş sene evvel, Bahçekapı'da birkaç arkadaşıyla giderken, ona rastlamıştık. Pek şık, pek zarif giyinmişti. Temenna edişinde, kolunu ve vücudunu şimşek gibi keskin köşelerle kıran mübalağalı bir hali vardı. Yüzü güzeldi. Dümdüz alnı üstündeki tablalı fesi, teninin tazeliğini ve saçlarının yaldızlı kumrallığını daha canlı gösteriyordu. Kolunu biraz gövdesinden uzaklaştırarak ve azıcık çarpılarak el sıkışını hâlâ zevkle hatırlam.

Geçenlerde bir gün onu Hakkâklar Yokuşu'ndan çıkarken gördüm. Önümde beli bükülmüş, kanburu çıkmış, başı, kalkık omuzlarının arasına gömülmüş biri yürüyordu. Yokuş, büsbütün dikleşince, ellerini arkasına kilitledi. Boyu, kaldırımların mânâsını soran bir sual işaretine döndü.

Akşam'a saparken tanıdım. Bâzı demlerde insanın gözlerinde garip bir derinlik peyda olur. Galiba benim de böyle bir iç uyanıklığıma rastlamıştı. Selâmi'yi büsbütün başka bir varlık içinde gördüm. Vaktiyle hasırlı fesine tatlı bir kabarıklık veren o düz,

çizgisiz, genç alın, bir elem kitabesi halini almış. Hangi satır yazı, alındaki buruşuk kadar mânâlıdır?..

Bir zamanlar delikanlı parlıtılarla yanan bu elâ gözler, acaba ne acı şeyler gördü ki böyle donuklaştı? Ya saçlar? Aman Allahım!. Zaman hallacı onları yaman tokmağıyla ne hale koymuş!

Selâmi, edebiyatımıza eserlerinden evvel, mecmuasiyle girmişti. Ne yazık ki patronluğu pek kısa sürdü. Akşam'da çalışıyor, hikâyelerini orada neşrediyor, mecmulara, mizah gazetelerine yazı yetiştirmenin yolunu buluyordu.

Bir ara, rahmetli Müfid Râtib'in bıraktığı boşluğu doldurmaya uğraştı. Tiyatro tenkitleri yazdı. Tenkit'in bizdeki tarihini bilenler, bu işin, ne sapa, ne çıkmaz bir dolambaç olduğunu kestirmekte güçlük çekmezler. Hele tiyatro münekkidiği, hepsinden beterdir. Zavallı Selâmi, bu yolda çok dolaştı, hayli hırpalandı. Haksız hücumlara uğradı. Bereket yumuşak başlı ve ipek ruhlu yaradılışına... Yoksa, fikirden ziyade gövdelerin çarpıştığı bu meydanda, lâfadan daha başka şeylere de tahammül etmek lâzımgelecekti.

Selâmi, bunun tehlikesini vaktinde gördü ve sesini kesti. Hikâye vadisi, geçim dünyasının olduğu kadar, şöhret âleminin de geniş tarlasıydı. Üstüne atılan hiçbir fikir tohumunu reddetmiyor, hepsinden gürbüz veya cılız bir fidan, bir başak doğuruyordu. Tefrika romanlarda da yine bu kolaylığı sezmişti. Bazen özene bezene, bazen çalakalem yazdı.

Fakat talihsizliğe bakın ki bu kere de düşmanları onu kopyacılıkla suçlu buldular:

– Sen, orijinal eser vermiyorsun, adaptasyon yapıyorsun, dediler.

Halbuki şu orijinal sözünün mânâsını, onu sık sık tekrar edenler de bilmezler. Orijinal eser... Yağma mı var! Kolay mı bu?..

Edebiyat tarihlerini açınız. Orada memlekete garptan eser taşıdığı, okumayı körüklediği için göklere çıkarılan adamlar göreceksiniz. Öyle adamlar ki adaptasyondan başka mârifetleri yoktur.

Selâmi'nin talihsizliği burada da yetiştı. Başkalarına alkış toplanan bir şey, onda taşlandı. Bütün bunların sebebi şu:

Başkaları da adaptasyon, pastiş, hattâ intihal yaparlar. Fakat altın yumurta yumurtlamış birer tavuk gibi kabardıkları, gurur tünelerinden inmedikleri için kimse sesini çıkaramaz. Hattâ bir takım havariler onların etrafını sararlar. Yazdıklarının asıllarından güzel olduklarını etrafa yayarlar. Bütün münavevverlerden bu şiir ve sanat peygamberine biat isterler.

Selâmi İzzet bunu yapmadı. İşte ondan ötürüdür ki kendi yarattığı eserlere de kızgın adapte damgası vuruldu.

Burada ibret alınacak bir nokta var. Bir eser hakkında fikir yürütenler, kıymet hükmü verenler, münekkîd geçinenler demek henüz orijinal'le adapte'yi birbirinden ayıramıyacak bir kafa karanlığı içindedirler.

Selâmi, son zamanlarda fıkracılığa da başladı. İkdâm'ın bir köşesinde, hâdisat sularına o da oltasını atıyor. Fakat dikkatle okursanız, bazen bu oltanın bir anten gibi inlediğini ve güzellik dünyasından haberler getirdiğini görürsünüz.

Hepsinden daha acısı var: Yukarıda zamanın madde Selâmi'ye reva gördüğü zulmü söylemişim. Yine bu zaman, mânâ Selâmi'ye de aynı kuduzlukla saldırmak istiyor. Fakat günlük ihtiraslar, yarın dağılıp gidecek ve her hakkı doğru tartan bir mizan günü gelecektir. O uğurlu günde Selâmi'nin birçok yalancı peygamberden daha faydalı bir emektar hürmeti göreceğini umuyorum.

Süleyman Nazif

ESMERE yakın bir renk. Ama öyle esmer ki, içinde erimiş koyu bir pembeliğin de izi sezilir. Gür, sert bir kaş çatısı altında, siyahlığı ve derinliği artan bir çift göz. Gülerken bile keskinliği yumuşamıyan bakışlar. Sakalının şurasına burasına serpilten gümüş teller, şakaklarına doğru çoğalıyor. Üst dudağı ileriye atılan asabi bıyıklarla örtülü. Ön dişleri sönmeyen bir şimşek gibi azıcık dışarıda... Geniş, ihtiraslı bir ağız ve kuvvetli bir çene...

Çınlamıyan; fakat fırlattığı sözlere güllü hızı veren bir sesi vardı. Havayı ateş yapan bu sesin heyecansız zamanını ben, hiç hatırlamam. Çünkü boşuna konuşmazdı. Söylemeye katlandığı vakit ise, sözleri çıplak kılıçlar gibi şakırdardı. Yangın üstünde uçan kuşlar gibi çarpıntı içinde yaşadı. Durgunluk nedir bilmezdi. Ruhunun denizi hiç dinmeyen fırtınalarla köpüre köpüre bulutlara tırmanan bir çığlık ve uğultu mahşeriydi. İşte, benim tanıdığım Süleyman Nazif.. Sevgisinde ve nefretinde samimi idi. Sayarken ne ise severken de o görünürdü. Çok kere beyaz dediği siyah çıkmıştır. Fakat buna onu inandırmak kabil olmazdı. Çünkü "Evet!" derken de, "Hayır!" hükmünü verirken de kendi içinden başka hiçbir varlığın tesirine kapılmazdı.

Kâh yıldırım yüklü bir bulut gibi, kâh tutuşmuş bir rüzgâr gibi arkasında aydınlık bırakarak eserdi.

Pervaneler, nasıl mumun etrafında dönüp dolaşırsa, Süleyman Nazif de tehlikelere öyle tutkundu. Kanatları yandıkça kurbanlığının lezzeti artar, gaye uğrunda ölmenin tadile kendinden geçerdi.

31 Mart Vak'ası'nda, İstanbul'u allak bullak eden meşhur makalesinin çıktığı gün o, elinde bastonuyla köprü üstünde dolaşmıştı.

Halbuki bu makale şeriatçilerin elinde katlinin fetvası olabilirdi. Ama o kelle koltukta gezmeye bayıldığı için başkaları gibi saklanmadı.

İstanbul işgal edildiği gün *Hâdisat*'da *Kara Gün*'ü yazdı. Franşe Depere az daha onu kurşuna dizdiriyordu. Dostları araya girdiler, başını kıtardılar. Darülfünun konferans salonunda okunan meşhur hitabesi ise gerçekten vatanperverliğin, medenî şecaatin, ruh, gönül ve fikir kahramanlığının bir şaheseridir.

Malta'ya bu yüzden sürüldü. O zamanki hakimler için bu sürgün hükmü silinmez bir vicdan lekesidir. İttihat ve Terakki'nin en büyük şahsiyetlerine, en şiddetli hücumları yapmaktan çekinmemiştir.

Mazul iken, İaşe Nâzırı Kemal Bey'e yazdığı "Eya rezzâk-ı âlem!" hitaplı mektup bunların en güzel örneklerindendir. Hele Bağdad valisi iken rahmetli Enver Paşa'nın:

"Vilâyetiniz merkezinde iki yüz bin kıyye çay iddihar etmeniz mercudur" tarzındaki telgrafına:

"Adreste yanılmışsınız. Bu telgrafı Çin fağfüruna çekmenizi tavsiye ederim!" deyişi, gerçekten imrenilecek bir şeydi. Çünkü bu cevaba yalnız gelişigüzel bir pervasızlığı değil, ince bir hücumu, keskin bir istihzayı da yerleştirmenin yolunu bulmuştu.

Yukarıda Süleyman Nazif'teki ikiliğe, tezada işaret etmiştim. Evet, bu sarsıntı onun bütün ömründe zaman zaman sezilir. Yalnız hesaplı değildi bunlar. Menfaatin ve küçük endişelerin hiçbirisi onun ruhuna konamazdı.

Süleyman Nazif'in bu tezadı nazmı ile nesrinde de görünür. Nazımda ince, solgun ve kelebek kanatları gibi titrek duyguları besteliyen sanatkar ile o gümbürtülü ve parlak nâsir arasında insan birdenbire münasebet bile bulamaz.

Muhtazır, münkesir sadâsında
 Çırpınır bin cerîhası ömrün;
 Nagâmat-ı tarab fezâsında
 Muhtefîdir enîn-i ye'si bütün

gibi bir kıta'nın onun kaleminden çıkacağına kim ihtimal verebilir?..

Batarya ile *Ateş* yalnız bir yazının adı değil, bütün kitabı dolduran o satır namlularının kapsülüdür de. Her biri ayrı ayrı patlıyan gülriyen ve gümbürdeyen satırlar...

Fırak-ı Irak, bu Diyarbekir yıldızının gözyaşlarıdır. Her damlasında bir hüznü denizi çağlıyan gözyaşları.

İsa'ya Mektup, zulümle kapalı göklere savrulmuş hudutsuz bir hitaptı. Öfkemizin yarasına onu sarmıştık. Süleyman Nazif'in bence en değerli taraflarından biri de şahsiyetlerin tetkikinde gösterdiği inatçı direniştir. Şair Âkif için yazdığı *Mehmed Âkif*, hem bir tetkik, hem başlıbaşına bir şiirdi.

Fuzûlî isimli eseri ise, o büyük Türk dahisine dair yazılmış en güzel ve en yeni buluşlarla doludur. *Fuzûlî*'nin *Farîsî* divanını ilk gören ve meşhur mukaddemesini terceme ederek, bir çok yanlış inanışları düzelteren Süleyman Nazif oldu.

Husufî hayatında da vekarından hiç ayrılmazdı. Son yıllar para darlığı çekiyor, manevî ihtiyaçlarını satın alamıyordu.

Fransızca gazeteleri okumak için matbaaya gelişi bu yüzdendi. Daima siyahlar giyer, açık renklerde biraz vekarını inciten bir hafiflik bulurdu.

Bursa mektupçuluğundan, Trabzon ve Bağdad valiliklerine kadar memuriyet hayatı, bir sanatkârdan beklenmeyecek kadar düzgün ve faydalı geçmiştir. O idare ettiği beldelerin halkile değil, kendi âmirleriyle uğraşır. Haksızlık ne onun elinden çıkabilmiş, ne de onun sırtına binebilmiştir.

Eğilerek almaktan, toplamaya katlanmaktan ise, aç ve çıplak kalmayı tercih ederdi. Son defa onu bizim kulübde saz dinlerken görmüştüm. Bir pazar akşamıydı. Salı gününün gecesinde sabaha doğru zatürreden öldü.

Kara toprak, onunla bir hazinemizi daha almış, insanlık biraz daha züğürtlemiştir, sanıyorum.

Sûrûrî

MİZAHÇI şahsiyetlerin portrelerini yazmaya karar verirken, karşılaştığım zorlukları bilmiyorum değildim. Fotoğrafın pek yeni bir keşif oluşu ve resmin de bizde din yaşağıyla kötürümleşmesi, tariht şahsiyetlerimizin çoğunu maddî varlıkları bakımından karanlıklar içinde bırakmıştır.

Hilye ve Vücutnâme'ler ancak dinî mümtazlardan, tarikat yerlerinden ve keramet sahibi erlerden bahsederler. *Menâkıb-i Hünerverân* gibi mecmualarda ise yaratıcıların kendileri değil, eserleri yer almaktadır.

Portre, gerçekten bu adı taşıyabilmesi için, bahsettiği şahsiyetin hem gövde, hem ruh çizgilerini belirtmesi lâzım gelir.

Eserler, elde bulundukça, sahibinin ruhuna girmek, taşıdığı iç hüviyetini belirtmek, manevî simasını çizmek mümkündür. Çünkü eserin kendisi, zaten gören göz için bir fotoğraf kadar sadakatle sahibini aksettirir.

Ne yazık ki eskiden gelip geçmiş büyük istidatlar, dehalarını hat'ta, tezhibe, nakışa harcadıkları halde resme hiç emek vermemişlerdir. Eğer bu emek, mânâsız zihniyetlerle körletilmemiş olsaydı bugün böyle kıvranıp kalmıyacaktık.

Fatih'in resmini de nihayet bir Bellini'ye borçlu değil miyiz?

Edebiyat tarihlerinde Sûrûrî'nin hezel, hiciv vadisinde şöhret sahibi olduğunu okuyoruz. *Hezeliyat-i Sûrûrî* de elimizdedir. Fakat ne

tezkirelerde, ne de zamanına ait vesikalarda onun şekli ü şemâili hakkında hiçbir ize rastlanamaz.

Sürürî, hiciv tarihimizde yer almış bir simadır. Bu nev'in taramasını yapan adam onu atıyamaz. Bu sebeptendir ki ben onu yalnız iç yüzünü seyrettiren eserlerinin arkasından görüp göstermeye çalışacağım.

Sürürî'nin 1751'de Adana'da doğduğunu, kadılıklarda bulunduğunu ve bir aralık Sümbülzâde Vehbi'ye kethüdalık ettiğini biliyoruz. İlk mahlâsı Hüznî idi. Sonraları mizacına daha yaraşan Sürürî'yi kullanmaya başladı.

Edebiyat tarihimizde hezelden ziyade tarih söylemekle meşhurdu. En basit hâdiseler, en umulmaz, değersiz şeyler için pek güzel tarih beyitleri yazmıştır. İşte birkaç örnek:

Âb-ı hayvân doludizgin girdi at pazarına

Çâr-ı tak-ı adne çıktı Şeyh Koruk

Mevt ile dür oldu gözden âh Çeşmizâde

İçti Şerbetçi Emin cür'a-i ke's-i mevti

Farenin hasretinden öldü kedi

Eğer bu tarih mısralarına dikkat edilirse şairin büyük kabiliyeti hemen göze çarpar. Divan edebiyatında "âb-ı hayat"a çok kere "âb-ı hayvan" da denir. "Doludizgin", "at pazarı", "girdi" tâbirleri de hep hayvanı tamamlayan sözlerdendir. At pazarında yapılan bir çeşmeye de ancak bu kadar güzel bir tarih söylenebilirdi.

Çar-i tak, çardak demektir. Adn cennet olduğuna ve Şeyh Koruk mazanneden bulunduğuna göre yine tarihi mükemmeldir.

Çardak ile Koruk arasındaki münasebet ise herkese açık bir tenasüp cilvesi sayılabilir.

Şahabeddin Süleyman

UZUN bir boy, ince ve sanki yürürken hasıl ettiği rûzgârdan esniyormuş hissini veren saz gibi hafif bir vücut. İri, koyu gözler. Hemen havalanacakmış gibi billûr kanatları titriyen bir kelebek gözlük, kırpılmamış bıyıklar. Geniş, ihtirash bir ağız.

Edebiyata mal olan üslûbuna hiç uymaz, sert, gürültülü bir ses. Şen, şakrak kahkahalar. Ruhunun kalenderliği, aslâ kıyafetine giremezdi. En züğürt günlerinde bile tertemiz ve zarif giyinir, kibar duruşuna toz kondurmazdı.

Onu ilk defa İstanbul Lisesi'nde görmüştüm. Sigara dumanlarıyla esatir seması gibi sisli muallimler odasında arkadaşlarıyla şakalaşıyordu. Bir elinde kahve fincanı, ötekinde siyah Erzurum kehribarı tesbih ortalığı parlak, akortlu bir sese boğuyor, kendisiyle birlikte etrafını da şenlendiriyordu.

Bu ilk tanışmadan sonra, hemen dostluğumuz ilerledi. Zaten ondan yabancılığı eriten, çekingenlikleri kaldıran bir sıcak dalgası yayılırdı. Şimdi takdim edilseniz bile, üç dakika sonra size:

– Gel, bize gidelim, lâf atarız!

Der, hattâ tereddüdünüzü görürse, kolunuza bile girip sürüklerdi.

En keyifli zamanları, nöbet geceleri idi. O zaman İstanbul Lisesi, Senbenuva binasına yerleşmişti. Çocuklar yattıktan sonra ta tepedeki Kazaz Artin'in olduğu söylenen köşke çıkar, tatlı muhabbetlere dalardık.

Çok kere kendimize geldiğimiz zaman gecenin bitmek üzere olduğunu görür ve doğruca koğuşlara dağılarak talebeyi kaldırırdık. Bursa Sokağı'ndaki evi de ayrı bir maceradır. İhsan Raif'le evlendikten sonra derbederliği duruldu. Takvime ve saate itinaya başladı.

Nöbetçi olmadığı geceler, şayet yine lâfa tutulur, sıcaktan gevşiyerek bir yere serilir de eve gidemezse, ertesi günü hepimizin imzasını taşıyan bir ikamet tezkeresi alır, evine öyle giderdi.

Şahabeddin Süleyman çabuk unutuluşuna acınacak bir adamdır.

Kuvvetli bir nesri, güzel ve ileri bir zevki vardı. Edebiyat kitaplarına estetik undelerini ilk koyan, edebiyat derslerini sanat hakkında etraflı izahatla başlatan odur. Bu hakkı için olsun, onu hafızalarımızda taşımaya borçluyuz.

Hocalık, edebiyat hocalığı da olsa, sanat tarihinde yer almaya bir sebep teşkil etmez. Fakat Şahabeddin Süleyman, hocalıktan ilham alarak sanatkârlık etmesini bilmiş bir adamdır. *Muallimin Tesellisi* gibi gerçekten güzel ve çok içli mensureler, ona hocalık kanalından geçerek malolmuştur.

Sonra şurasını da unutmıyalım ki o derbederliğinden umulmaz bir mütetebbidi de. Kütüphaneleri dolaşır, hafızı kütüphlerle beraber örümcekli raflarda eser arar, fihristlerin kaydetmediği kitapları, toz yataklarından hayata çıkarırdı.

Yalnız el yazısı berbat bir şeydi. Sanki eski siyakatle kilise notasını birleştirerek bu yazı örneğini doğurmuştu. Bu satırları sökebilmek için zavallı müretteplerin neler çektiğini ben bilirim.

Bir aralık, tiyatro yazmaya da heveslenmişti. *Çıkma Sokak* bu hevesten doğmuştur. eserde belki biraz pervasızca seçilmiş fakat herhalde orijinal bir mevzu işleniyordu.

O zamanın taassubunu, dar ahlak çerçevesini, müsamahasızlığını, içtihat düşmanlığını bir düşünün. Şahabeddin Süleyman'daki ruh ve inan kuvvetinin alkışlanacak bir dereceye vardığını anlarsınız.

Açık saçık Binbirgece masallarını, Behnâme'leri çırlıçıplak görmekten çekinmeyen eski zihniyet, yenilerde biraz aykırı bir görünüşe aslâ tahammül edemezdi.

Çıkma Sokak, o zihniyeti de hiçe sayan cesur bir kafanın eseridir. Şahsî hayatında nazik, şen, ince ve uysal olan Şahabeddin Süleyman, bedîî telakkilerinde, sanat bahsinde anarşist bir ruh taşırdı. İnandığı bir davayı ne pahasına olursa olsun ortaya fırlatmaktan çekinmezdi. Amma bu fırlıyan şey kelimeden zarflara doldurulmuş bir bomba tesiri yapacakmış... Şen kahkahasını atar:

– Adam sen de...Ne çıkar? derdi.

Bıraktığı mensurelere, *Kırk Mahfaza* ve *Çıkma Sokak* gibi büyükçe eserlerine bakanlar, onda gittikçe olgunlaşan bir sanatkârlığın izlerini görebilirler. Güneş, bulanık bir su birikintisinden nasıl parlak billûrlar çıkarırsa, zaman da onun kalemindeki darayı öylece yontup atmıştı. Bu tasfiye, daha uzun sürse, zaman imbiği daha birkaç yıl ona müsaade etseydi, öyle sanıyorum ki bugün tanıdığımız Şahabeddin Süleyman'dan daha büyük ve daha derin bir sanatkârla karşılaşacak, daha iri çaplı bir zekâyı alkışlıyacaklık.

Ne yazık ki onu çok genç yaşında toprağa verdik. Neşredilmemiş yazıları var mıdır, yok mudur?... Bunu da bilmiyoruz. Başka memleketlerde kimssiz sanatkârların bile bir tek satırının kaybolmamasına canla başla çalışan teşekküller kurulduğunu duyup imreniriz.

Halbuki Şahabeddin Süleyman, münevver bir kardeşe, münevver bir hayat arkadaşına sahipti...

Bir aralık, bir türlü söküp parlamıyan Fecr-i Âti'den ümidini keserek yeni bir edebî mektep kurmayı da tecrübe etti. Nâyî'ler, işte böyle bir gayretin yavrusudur. Fakat o, buna inanmamıştı. İşin sadece alayında idi. Çünkü edebî mekteplerin tesis edilmeyeceğini, ancak teessüs edegelmekte olduklarını pek iyi bilirdi.

Şemseddin Sâmi

TANZİMAT çağının ilim hareketlerini gözden geçirenler, dağ gibi yükselen bir şahsiyetle karşılaşırılar. Bu büyük adam, Şemseddin Sâmi Bey'dir.

Gençliği nasıldı? Bilmiyorum. Bize yadigar kalan ve onu ömrünün altın çağında gösteren resimleri yoktur. Başına ihtiyarlığın ak tacı konduktan sonra çekilmiş bir fotoğrafına rastlamıştım. Azıcık Bernar Şav'ı* andıran, yağsız fakat iri kemikli bir tip. O da Bernar Şav gibi ak pak, kupkuru. Yalnız gözlerinde daha derin bir vakar ve ağırbaşlılık var. Gür, bembeyaz kaşları, alnında viziyeimsi bir çıkıntı yapıyor. Dümdüz ağzında da gözlerinin ciddiyetini tamamlayan, bir keskinlik var. Karşıdan bakınca, alnın azamet ve heybetinden âdeta baş fark olunmuyor. Yanındaki sandalye ve etajerin verdiği ölçü fikrine göre, üstâdın hayli uzun boylu olduğunu da kabul etmek gerek. Zaten büyük bir faaliyet ve yorucu çalışmalarla dolu bir ömrün, ihtiyar yaşa varışı da gösteriyor ki Şemseddin Sâmi Bey'in beyni kadar sağlam bir gövdesi de varmış. Başka türlü bir bünye, asla bu kadar çok eser veren bir başın mihnetini çekemezdi.

* George Bernard Shaw (1856-1950) - İrlandalı komedi yazarı, eleştirmen ve denemeci.

Ben bu muhterem varlığı görmeye eren bahtiyarlardan değilim. Fakat eserlerini her tavaf ettikçe, ona karşı içim minnet ve şükranla dolar.

Arnavut olduğu halde Türklüğe ettiği hizmeti, pek az Türk başarmıştır. Ağabeyi Abdül Bey, Preveze'de kılıcı ile Türk saltanatına yararlık göstermişti. O da kalemikle yüzümüzü ağarttı.

Şemseddin Sâmî Bey, memlekette ikiligin hüküm sürüldüğü, yeni ile eskinin çarpıştığı günlerde yaşamıştı. Genç ve uyanık neslin zafere ulaşmasında, onun da emeği vardır.

Muallim Nâci'nin bayraktarlığını ettiği zümre, hem daha kalabalık, hem daha atılgandı. Muhit, an'ane, itiyat bakımından, memleketin büyük bir kısmı, onlarla beraberdi.

Gençlerin dâvasındaki hakkı ortaya koymak, hayli zor, çok çetin bir işti. Şemseddin Sâmî Bey, ilmîni, bu ümitsiz işe bağlamak fedakârlığından çekinmedi. Etrafa yayılan sultasını tehlikeye koymaktan yılmadı. Hak bildiği yoldan dönmedi.

Meşhur *İmlamız* ve *Lisanımız* makalesi, o zamanki münakaşacıların cinaslı, telmihli, oynak yazıları arasında birdenbire top gibi gürledi. Osmanlıca diye bir lisan olamayacağını; dilimizin Türk dili olduğunu, ilk defa ilmî esaslara dayanarak söyleyen odur.

Gerçi bu hakikati sezenler hiç gelmemiş değildi. Fakat lengüistik esaslarına göre izah şerefini ona bağışlamak haklı olur.

Şemseddin Sâmî Bey, bütün ömrünce kolaydan kaçtı. Zorun, muazzamın tunç kapılarını devirmekten hoşlandı. Onda fikir dünyasının Kaf'larıyla boğuşmak ihtirasile tutuşan bir dev ruhu vardı.

Kamusu'l-A'lâm'a hele bir bakınız!.. Bir adamın tek başına girişeceği iş midir bu? Arşivleri zengin, tasnifli ülkelerde bile, bu türlü büyük ilim hamlelerini tekler değil, komisyonlar, cemiyetler, encümenler, akademiler yapar.

Kamusu'l-A'lâm'ı basit bir tercüme gayreti sanan zavallılara acımak bile çoktur. Çünkü böyle diyenler, şark ve garp ansiklopedilerindeki hususiyetleri farketmemiş biçarelerdir.

Yakut-ı Hamevî'nin *Tabakatü'l-Üdeba'sını* görenler, bizdeki ferdi mesaf ve kudretin hayranı olurlar. Düşünün ki her cildi kucaklar dolduran bu eser, on sekiz muazzam kitaptan mürekkeptir.

Tabakatü'l-Fukaha, Tabakatü'l-Hükema, Tabakatü'l-Etibba gibi eserler de meslekî tasnife tâbî tutularak yazılmıştır. Burada hepsini ayrı ayrı sıralamaya imkân yok.

Kamusu'l-A'lâm'ı yazmaya heves eden adam, bunların hepsini görmeye, okumaya, kendine göre bir ehemmiyet ve derece tasnifi yapmaya mecburdur. Nakkaşlar, hattatlar, müzehhipler gibi hünverlere ait ayrı ciltler de caba.

Eserin bir tarih ve coğrafya lûgatı olduğuna göre de karşımıza yeni bir ufuk daha açılır. Garptakilerin tasnifli hülâsalarını bulmak kabil olsa bile, şarka ait me hazlerin hepsini bir bir gözden geçirmek şarttır. Bunun ne demek olduğunu ise, ancak bu beyin çilesini çekenler bilir. Bu yüzden değil midir ki *Kamusu'l-A'lâm* sahibini, başlarken size bir dev gibi takdim ettim.

Halbuki Şemseddin Sâmi Bey, yalnız bununla da kalmamış, lisan zihniyetini, imanını gösteren Türkçe kocaman bir Kamus'tan başka, Türkçe'den Fransızca'ya, Fransızca'dan Türkçe'ye, iki büyük lûgat de yazmıştır ki hâlâ en sağlam hüccet olarak ellerde dolaşmaktadır.

Bu ağır şartlı didinme içinde üstad, vakit bulup esatire, edebiyata dair daha hafif mevzulu şeyler de yazdı. Hattâ tiyatro bile.. *Besa Yahut Ahde Vefa* gibi.

Bu piyesin Arnavut âdetlerinden alınışını yadırgayan bazı kimselerle ve Kamus'unda, Arnavut sözüne fazla yer verdiğini kınayanlarla karşılaştım.

Şemseddin Sâmi asıl böyle yapmasaydı, bence çekıştırilmeye layık olurdu.

Ben milliyetini açıktan açığa söyleyenlerden değil, damarlarındaki kanın cinsini zaman ve muhite göre değiştirenlerden çekinirim.

Şunu unutmıyalım ki Arnavut olduğunu söyleyen bu muhterem adam, Türklüğe büyük hizmetler etmiştir. Bu hizmetin büyüklüğünü idrak eden Türklerin hiçbiri ona imrenmekten kendini alamaz.

Şeyhî

EDEBİYAT tarihçilerimiz Şeyhî'yi ilk mizahçı şahsiyet diye kabul etmişlerdir. Memlekete resim girmeden evvel yaşamış büyüklerimizin, maddî varlıklarını bilmeyiz. Minyatürcülerimiz de, dinî yasaklar yüzünden, kudretlerini, tabiat manzaralarına harcadıkları için, eski şairlerimizi, eski kahramanlarımızı, arkalarında sönmez şöhret güneşleri bırakmış değerlerimizi hakikî simalarile tanımak imkânından mahrumuz.

Fikret bile *Âveng-i Tesâvir*'inde Cenab, Hâmid, Ekrem gibi çağdaşlarından yanına, Fuzûlî, Nef'î, Nedim'i katarken, hayalinin fırçasını kullanmış ve onlara eserlerinden aldığı ilhamla birer şekil ve suret vermişti.

Eser, sahibinin içyüzünü gösteren bir ayna olabilir. Fakat bu aynada maddî varlığın aksini görmeye çalışmak, çok yanıltıcı bir gayrettir. Nitekim kılıç ve kalemi, eş bir kuvvetli kullanan meşhur Gazi Giray, cüssece çelimsizmiş. Onun:

*Râyeteye meylederiz kaamet-i dîlcü yerine
Tuğa dil bağlamışız kâkül-i hoş-bû yerine*

Matla'lı gazeline bakanlar, hele:

*Olmuşuz cân ile billâh gazâyâ teşne
İçeriz düşmen-i dînin kanını sû yerine*

Beytiyle karşılaşanlar, onu Zaloglu Rüstem ayanında bir pehlivan sanırlar.

Bunları bildiğim içindir ki ben, Şeyhî'nin portresinde bu yola girmeyeceğim. Varsın dış yüzü, tarihin keşfedeceği vesikalara kavuşacak bahtiyar nesle kalsın.

Mizahın, güneşe benzer bir yanı vardır. Güneşe kavuşmak için, nasıl bütün bir gecenin karanlığını geçmek lâzımsa, mizahçı olmak için de ızdırap çöllerinden aşmak gerekir.

Şeyhî'nin hayatını karanlıktan kurtaran vesikalı bir esere henüz kavuşmuş değiliz. Germiyan'da nasıl yaşadı? Sultan Yakup'a intisabının derecesi ne idi? Ceddanî tevârüsleri, hayatının akışı nasıldı? Bilmiyoruz!

Osmanoğulları'nın sarayında iken de tam bir huzura kavuştuğu söylenemez. Orada esen kıskançlık fırtınalarından, onun sık sık sarsılıp incindiğini sanıyorum. Hünkârın her ihsan ve iltifatını etrafın homurtusu bulandırıyor, duyduğu hazzı yarım bırakıyordu.

Bence Şeyhî, işte bu işkenceler içinde mizahçı oldu. Çünkü mizah çekilmiş çilelerin bilediği bir fikir hançeridir. Bu zekâ kılıcını, işkence çarkları keskinleştirir.

Dünyanın bütün şöhretli mizahçıları sıkı bir tedkik eleğinden geçirirseniz, hepsinin gamlı bir ömür köprüsünden geçtiklerini görürsünüz. Mizah, âdeta muhtarip bir mazinin intikamını alan bir silâhtır.

Dün, kendisine zulüm edenleri, sanatkâr, gülünç bir tarafından yakalıyarak cınlıçıplak soyar. Onların yaldızlarını döker, özlerindeki cevhersizliği belirtir. Yalnız talih, sade tesadûf himmetile yükselişlerdeki mânâsızlığı ortaya kor. Bu, onun tesellisi olduğu kadar, hayatın ibretle seyredilecek bir cilvesidir de.

Mizahı, gelişigüzel bir mizaç, tabiat ve yaradılış meselesi gibi mütalâa etmek asla doğru neticeler vermez. Ruh ve fikirde bu istidadın doğması, beslenip büyümesi, tırnaklı ve yırtıcı bir hüviyet alabilmesi için yaşayışı birinci plânda gelir.

Ne yazık ki biz, Şeyhî'yi bu mükemmel ölçü içinde tetkik edemeyecëiz.

Çünkü karanlıktayız. Elimizdeki tek ışık onun yarattığı *Harnâme*'dir.

Harnâme, Şeyhî'nin rakipleri tarafından uğradığı bir soygun üzerine yazılmış imiş. Padişahın göz ağrılarını dindirmekle hekimlik ve eserlerle de şairlikteki liyakatini takdir ettikten sonra, zekâsının ganimet kervanı ile memleketine dönerken, pusuya düşürüldüğü söylenir.

Şair işte bu vak'a üzerine *Harnâme*'yi kaleme almış.

Mevzu bir hayli gariptir. Düşünün ki sanatkâr, kendini eşek ve rakiplerini öküz yerine koyuyor.

İlk bakışta, Şeyhî'nin bu kıyası nasıl kabul ettiği pek de anlaşılmaz. Okuyan, sanır ki "Sebeb-i rızık kıldı ol Hallak" mısraıyla övdüğü öküz, manevi nimet olan şiiri verenin timsalidir. Fakat eserin sonuna doğru "Benim ol miskin har" dedigine rastlayınca şaşalar.

Hikâye şu: Sıska bir eşek var, oduna, suya gide gele imanı gevremiştir. Bir deri bir kemik kaldığını gören sahibi, onu beslensin diye bir otlığa salıveriyor. Eşek, oraya varınca, şişman öküzlerle karşılaşır. Ve:

Boynuzu bazısının ay bigi
Kiminin halka halka yay bigi
Onların başına bu taç neden?
Bize fakr u ihtiyaç neden?

Diye soruyor. Zavallının halledemediği sır şudur: Bunlar da kendisi gibi dört ayaklı birer mahlûkturlar. O halde onlar niye şişman, rahat, bahtiyar ve o niçin böyle aç ve perişandır!

Bu sırrı tek başına çözemiyor ve Nuh'un gemisinden çıkarken kuyruğu ile İblis'e köprülük yapan ihtiyar ve ferasetli eşiği hatırlıyarak ona koşuyor.

Vardı yüz sürdü dedi: "Ey server
Sen eşekler içinde kâmilisin
Akil ü şeyh ü ehl ü fâzilsin

.....
Müşkilim var keremden etgil hal.
Bugün otlakta gördüm öküzler
Geruben yürür idi göğüsler.
Her birisi semiz ü kuvvetli

İçi vü dışı yağlı vü etlü
 Niçin oldu bulara erzanî
 Bize bildir bu tac-i sultanı,
 Yok mudur gökte bizim ulduzumuz
 K'olmadı yer yüzünde boynuzumuz

.....

Barkeşlikte çün biziz fâik
 Boynuzı niçün olmadık lâıyk?
 Böyle verdi cevap pir eşek:
 "Ey bela bendine esir eşek,
 Bu işin aslına işit illet
 Anla aklında yoğ ise killet
 Ki öküzü yaratacak Hâllâk
 Sebeb-i rızık kıldı ol rezzâk.
 Dün ü gün arpa buğday işlerler
 Anı otlayıp anı dişlerler
 Çün bular oldu ol azize sebeb
 Verdi ol izzeti bulara Çalab
 Tâc-ı devlet konuldu başlarına
 Et ü yağ oldu iç ü dışlarına

.....

Bize çoktur hakikî buyrukta
 Nice boynuz, kulağ u kuyruk da..

Aldığı cevabı eşekçe anlamış ve kendi kendine:

– Kolay öyle ise!

Demişti. İşlemek zor fakat dişlemek kolaydır. Oda güvermiş bir ekin tarlasına dalar. Dişleri orak gibi işliyerek mahsulü harap eder. Karnı doyunca da yuvarlanmaya, anırmaya başlar.

Hikâyenin sonu, kendiliğinden anlaşılır sanırım. Tarlanın sahibi odunu kaparak koşuyor ve eşeği adamakıllı döğüyor. Ama hırsını bununla da anlamadığı için bıçağını çekip kulakla kuyruğunu da kesiyor.

Kaçar eşek acıyarak canı
 Dökülüb yaşı yerine kanı

.....

*Batıl isteyü Hak'aan ayrıldım
Boynuz umdum kulakdan ayrıldım*

Son tazallumlarıdır.

Harnâme'nin kabataslak mevzuu bu işte.

Edebiyat tarihlerindeki şöhretini hangi zarif nüktesile ödediğini de ben pek kestiremiyorum. Bana öyle gelir ki mizaha mebde olarak bunu alacağımıza, aynı çağın *Şathiyat-ı Sofiyâne*'si üstünde çalışsaydık, daha ince ve daha derin bir kemal mahsulü eserlerle karşılaşırdık.

Şınasî

BİR tek resmi var. Esmer bir adam olduğu hissini veriyor. O zamanın fotoğrafçılığı ince çizgileri alamadığı, yahut hoyrat rötüşlerle ortadan kaldırdığı için, bugün ona bakarken derinin altındaki varlığa inemiyoruz. Teni hakkında fikrimiz yok. Şınası nasıl güler, ne türlü konuşurdu? Bunu çağdaşlarının dilinden olsun öğrenmiş değiliz.

Onunla en çok uğraşan rahmetli Ebüzziya Tevfik Bey, bize Şınası Efendi'nin itiyatları, yaşayışı hakkında o kadar güzel enstantaneler bıraktığı halde, yüz ve gövdesi için hiç yorulmamıştır.

Bir "Efendi hiddetli görünüyordu!" cümlesi onlara göre her şeyi ifade ediyor. Çünkü söz, onu bilenler onu tanıyanlar ve her haline yakından alışanlar için söylenmiştir. Bunda tarihi bir miras, bir yadigar mânâsı olduğunu sezmiyorlardı.

Bununla beraber, Şınası'ye dair en kıymetli malûmatı toplıyan, sıralıyarak veren de yine toprağı nur olsun rahmetli Ebüzziya'dır. Bâbîâli'nin karşısındaki matbaada yere serili bir yatak, güvez kaplı kürk ve duvarın bir çivisine asılı cep saati, yere, tahtalar üstüne bastırılmış cigara izmaritleri, toprak mangal, teneke tepsi ve kirlî tabaklar öyle feci bir dekordur ki bunlara baka baka biz, Şınası'nin ruh tarafındaki fırtınalı savrukluğu, kalenderliği seziyoruz.

Çamlıca'daki prens köşkleri ona açıktı. Halkı elpençe divan dururdu. Şevkle karşılanır, şerefle uğurlanırdı. Fakat Şinâsi bütün bunları bırakarak çıplak, sefil bir matbaa dekoru içinde bunak bir ağanın elinde yaşamaya katlandı.

Bu nokta üstünde durmak ve Şinâsi'nin ye'sini, bezginliğini belirten işaretler aramak lâzımdır. Amma ne yazık ki benim bugün çizdiğim hudut, böyle derin ve etraflı tetkikleri almıyacak kadar dardı.

Yalnız, Efendi'nin yaradılıştan ağır, gamlı ve biraz da evhamlı olduğunu biliyoruz. Paris'teki yaşayışı bile bir ev, bir lokanta birkaç kütüphane ve bir tek bahçe arasında geçmişti. Tiyatroya, musikiye ancak başkaları tarafından sürüklendiği, kurtulmak imkânını bulmadığı zamanlarda gidermiş.

Müsteşrik Sasi, Ernest Rönan*, Lamartin** gibi büyük garp şahsiyetleriyle tanışmak onun çekingenlik kabuğunu soyamamıştı. İstanbul'a geldikten sonra Yusuf Kâmil Paşa'nın, ve Prens Mustafa Fâzıl'ın konaklarında ilmi münakaşalar dışında hiç söze karışmadığı, havai sohbetten hoşlanmadığı söylenir.

Ömründe, o hiç kimseye bağlanmadı. Hattâ kendisine candan bağlananlara bile.

Karısı Nevikter hanımı boşamak için tâ Paristen kalkıp İstanbul'a geldi. Hem bu işi evine de uğramadan yaptı. Boşanma Beyoğlu'nda Eko Doryan gazetesi idarehanesinde Jan Piyetri ve Tophane müftüsü Bekir Efendi'nin huzurunda oldu. Ertesi gün tekrar Avrupa'ya gitmişti.

Şair Evlenmesi piyesinin tezini, biraz da kendi hayatındaki evlilik acısı ilham etmiştir sanıyorum. Şinâsi, bu meselede siyret'i suret haline koyarak dâvâyı şahsîlikten çıkarmaya çalışır.

Maddî varlığı hakkında bilgimiz eksiktir. Amma ruh Şinâsi'yi her taraftan seyredebiliriz. Meselâ: Sultan Aziz, *Tasvir-i Efkâr*'a abone olmuş ve bir yaverle beş yüz altın göndermiş. Şinâsi sorunca, aralarında şöyle bir konuşma geçiyor:

– Bu para nedir?

– Abone ücreti!

* Ernest Renan (1823-1892) - Fransız düşünür ve tarihçi.

**Alphonse de Lamartine (1790-1869) - Fransız şair.

- Abone ücreti için bu çok fazla.
- Böyle gönderdiler.
- Hakkım değil alamam.
- İhsân-ı şâhâneyi red mi ediyorsun sen?

Yaverin sesi bu son cümlede ansızın korkunç bir diklik ve keskinlik peydahlamıştır. Efendi boynunu büküyor. Fakat on parasına dokunmadan fıkara dağıtıyor.

Bu kadar ağırbaşlılık, titizlik ve evhamlılıkta nasıl olup da mizah çeşnişi şeyler yazmaya çalıştığına bir türlü akıl erdiremiyorum.

La Fonten'i örnek tutarak yazılmış oldukça güzel birkaç manzumesi vardır.

Hele tenasühe kail filozofunu aradan ne kadar zaman geçse, yine gülümsemeden hatırlıyamıyacağım.

Şiiri kurudur. Lisânı, vezni, usulü bilmek adamı şair yapmaz. Şinâsî'nin bütün divançesinde belki birkaç güzel beyit bulunur fakat bu kadarlık şiir, hemen herkesin hayatında vardır. Böyle düşündüğümüz içindir ki onun başka başka kabiliyetleri ve kıymetlerini tartarken, şairliğine yüksek paha biçemiyoruz.

*Gören saçın arasından yüzün parıltısını
Sanır ki kara bulut içinde gün doğmuş.*

beyti onundur.

Şairliği böyle verimsizdir, fakat diğer sahalardaki zenginliği ona yeter. Memlekette ilk tiyatroyu o yazdı. Türkiye'de siyâsî, idarî, içtimâî yeni fikirleri o neşretti. Gazeteleriyle milleti uyandırdı.

Eserlerine gelince:

Divançe-i Şinâsî şarklı ve garplı Şinâsî'nin aynasıdır. Baş taraflarında maziye bağlı, sonunda Tanzimat'ın temelli şahsiyeti beliriyor. Kasidelerinde kasideye şahsiyet verdi. Eski kasideler falan için filân için değil herkese verilmek için yazılırdı. Başına birinin adını yazdınız mı kaside onun olurdu. Halbuki Reşit Paşa'ya yazdığı kasideler bir başkasına mal edilemeyecek kadar memduhunun hüviyetiyle damgalanmıştır.

Şinâsî bizde Halkiyat'a ilk kıymet veren adamıdır da. *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye*'si bu yolda harcanmış emeklerle doludur. Lügati hakkında yazılıp söylenenlerin çoğu boş çıktı.

Gerçi Şinâsi'nin, Cihangir'de Sormagir Mahallesi'ndeki evinde bir matbaa yaptırdığı ve burada hattatlara bir seneye yakın bir lûgat yazdırdığını biliyoruz. Fakat acınarak söyleyelim ki bugün ortada ne basılmış, ne de basılmamış böyle bir eser yoktur.

Peşte müzesinde, Viyana kütüphanesinde bulunduğu söylenen *Lûgat-ı Şinâsi*, Şinâsi'nin lûgatı değildir. Bunu yanlış okudukları için Şinâsi'ye atfetmişler. Bu Şinâsi'nin lûgatı mânâsına gelen *Lûgat-ı Şinâsi* değil, lûgat ilmi demek olan *Lûgatşinâsi*'dir ve bir İranlı'ya aittir.

İstinsah edilmiş suretini bizim Darülfünun kütüphanemizde rahmetli Muallim Cevdet bulup çıkarmıştı.

Şinâsi, dar bir ömre çok iş sığdırmış olanlardandır. Nesiller gelip geçtikçe onun daha çok büyüdüğünü göreceğiz. Bazı yüzlerde, zaman ve mesafe duvak gibi durur.

Tevfik Fikret

CENAB, ondan bahsederken “esmerin d nunda bir renk!” demişti. “Bazularını görenler Fikret’i pehlivan, ellerine bakanlar prens sanırlardı!” hükmü de onundur.

Bütün bir ömrü birlikte geçirmenin verdiği derin salâhiyetle konuşan Cenab, o makalesinde Fikret’i ne güzel anlatır. Yalnız bence bu yazının bir tek kusuru var: Sevgisi. Seven adam, çok yakından baktığı için iyi göremez. Yahut gördüm sandığı Şey hakikat değildir.

Cenab bunu Fikret’in öldüğü hafta içinde yazmıştı. Ölüm sevdiklerimizizin güzelliğini arttıran bir duvaktır. İnce buruŐuklukları, derindeki pürüzleri örtüp silen bir duvak.

Bugün resimlerine bakanlar, o ufuk gibi geniş alnın arkasındaki âlemi göremezler. Objektif, yalnız sığ’ları zapteden bir  lettir. Fikret’i ancak bir büyük fırça d hisinin renk mahşeri anlatabilir.

Servet-i Fünun’un bu seçme Şairi, memleket m nevverlerini ikiye bölmüŐtür.

Büyük bir kalabalık ona taşkın bir sevgiyle bağlanıp  vd . Bazıları da başka başka bahanelerle s vd ler. Yukarıda sevenlerin çok yakından baktıkları için iyi göremediklerini soylemiŐtim. Sevmeyenler de çok uzaktan seyrettikleri için göremediler.

Şahsiyeti etrafında bu kadar çok konuŐulmuŐ bir sanatkarın h la bulutlu ve sisli bir varlık olarak kalışı gerçekten acıdır..

Fakat bu eksikliği biraz da tabii görmek gerek. Tarihe mal olan adamlar, zaman ve mesafe eleklerinden süzülmeden bîtaraf tedkiklere, tereddütsüz ve objektif hükümlere eremezler.

Ben onu tanımadım. Konuşmadım; ama eserleriyle tâ küçük yaşından beri haşır neşir olmuşumdur. Ömrünü inceden inceye araştırdım. Eserleriyle bu hayat akışı arasındaki münasebetleri belirtmeye çalıştım.

Yeni Mecmua'nın sayılı sahifeleri bunların hepsine elbette yetmez. Zaten bu portreler, bilmeyenlere bir şey öğretmek için değil, bilenlere yardım için yapılıyor. Hükümlerimi delillerin darasından çıkararak sunuyorum.

Şimdiye kadar ona dair yazılanların hepsini okudum. Birinin eksik bıraktıklarını, ötekinin fazlasından telâfiye uğraştım. En son mürşidim de kendi eserleri oldu.

İlk etraflı tedkiki, 1918 Eylül'ünde *Tevfik Fikret ve Ahlakı* adlı risale ile Köprülü Fuat yaptı. En sonuncusu da Aynîzâde'nin eseridir. Arada makaleler, hitabeler, nutuklar falan da var.

Yalnız dediğim gibi, bunların hepsinde serinkanlı iltmî bir inceleyişten ziyade gönül aynasında seyredilmiş Fikret'ler yaşamaktadır.

Bunlar, *Müntehabat-ı Tercüman-ı Hakikat*, *Mirsad*, *Malûmat*'da görülen Fikret'le, *Rûbab-ı Sikeste* şairi ve *Halûk'un Defteri*'nin sahibi Fikret arasındaki ayrı sîmalara, bambaşka şahsiyetlere hiç dokunmamışlardır.

Bence en doğru tasnif şudur:

1. *Sabah Ezanında* manzumesinin sahibi Kadırgalı Fikret,
2. Mekteb-i Sultânî yetiştirmesi Fikret,
3. Bize *Amentü*'ler yazan mason Fikret.

Eserlerinde bu üç varlığın da izlerine ayrı ayrı rastlanır.

Birinci ve ikinci *Balıkçılar* ki sosyalist Fikret'in bir adım sonra, vatandan hudutları kaldırdığını görürüz.

Ne yazık ki elimizde bu ruh ve fikir istihalelerinin maddî delilleri yok. Bu geçit ve geçişlerin mimarisini, hayatına bakarak biz yapmak zorundayız.

Çok ehemmiyetli bulduğum bir nokta da ondaki ceddantı tesirlerdir. Fikret'in annesi, babası hakkında pek az şey biliyoruz. Şu sakızlı kız rivayeti ne dereceye kadar doğrudur?

Sanatkârimızın mahremiyetine girenler, onun yaşayışı ile birlikte bu işi de belirtmeliydiler. Fikret'i kaplayıcı bir gözle görebilmek için bunlara muhtacız.

Sevenler ona bir çok sıfatlar verdiler. Hattâ bizzat kendisinin istemediklerini de: Büyük şair, büyük mütefekkir, büyük mürebbi, büyük vatanperver... büyük ahlâkı..

Büyük şairin hududu nedir? Galiba biz bunu pek de bilerek kullanmıyoruz. Büyüklük, Fikret'in şairliğinde değil, şiirde yaptığı inkılâptadır. Çünkü *Servet-i Fünun*'cular içinde meselâ Hüseyin Sîret, daha lirik ve daha şair bir şimadır.

Mütefekkir Fikret? Ben onda böyle bir ilim adamı tanımıyorum. Mürebbi Fikret için çok şey dinledim. Talebeliğini edenlerle görüştüm. Müessir bir adam olduğunu söylediler. Fakat mürebbilik hayatın birkaç senelik emeğiyle ödenecek, kazanılacak ünvanlardan değildir. Bu kadar basiti ise, Fikret gibi bir adama yamadan başka hiçbir kıymet veremez. Ahlâkı Fikret? Eğer ahlâklı Fikret yerinde kullanılıyorsa, bir şey diyemem. Yok eğer hususî ahlâk sahibi, ahlâkta sistem kurmuş bir adam denilmek isteniyorsa, bu da kabul edilemez. Çünkü ortada böyle bir şey yoktur.

Büyük vatanpervere gelince:

Fikret dünyayı vatan, insanlığı millet bilen bir adamdı. Vatani olmanın vatanperver olmasını akıl alır mı? O *Amentü*'yü yazdığı vakit Bulgar toprakları Çatalca önlerinde patlıyor, koca Rumeli kan ve ateş içinde yüzüyordu. Avrupa, kollarını bağlamış bu cehennem'e bakıyor, Türk vatanından yükselen çığlıkları duyuyor, fakat tınmıyordu.

İnsanlıktan iğrenmek için başka örneğe, ayrı sebebe lüzum olmadığı günlerde Fikret bu gaflete kapılmıştı. Eserleri arasında *Hasan'ın Gazası*, *Kenan*, *Millet Şarkısı* gibi şiirler var diye onu büyük vatanperver sayamayız. Çünkü Balkan faciası onu hissiz bırakmış, sokaklara dökülen yaralılar, muhacir kabileleri, ona bir damla mürekkep harcatmamış, bir tek mısra yazdıramamıştı.

Halbuki bunların karşısında coşmak için bir şairin vatanperver olmasına da hacet yoktu. Her kanayan yara, onların kalemlerini kana boyar.

Yazmadı! Çünkü küskündü. Millete küsülür mü? demeyin. O, bunu yaptı. Darülfünun profesörlüğünü istemeyişi, Robert Kolej'e yaslanması da yine bu küskünlük yüzündendir.

Mücerret konuşanlar, derler ki Fikret, çok ahlâklı olduğu için herkesi kusurlu görüp iğrenirdi. Bu medih midir, alkış mıdır? Yoksa korkunç bir zem midir?

Ben şunu biliyorum ki Fikret mesut bir şair, talihsiz bir baba ve bedbaht bir aile reisi idi. Memleket felâketlere uğradığı zaman Halûk burada yoktu. Dünyanın en büyük zaferini kazandığımız günlerde yine onu burada göremedik. Türkiye bambaşka bir ülke oldu, bizimle eller öğündü. O yine yok. Yine yok. Orhan Seyfi'nin dediği gibi müze yapılan Âşîyan'ın kapısına "Buraya herkes girebilir, yalnız Halûk'a yasaktır!" levhasını asmalıyız.

Ve Fikret'e dair kıymet hükümleri verirken boş heyecanlara kapılmıyalım. Taşımadığı değerler bağışlamıyalım. İstemediği sıfatlar takmıyalım. Çünkü bunlarla en çok yine onu incitmiş oluruz.

Turhan Tan

AKI karasından çok gür, sert saçlar, şurası burası gümüşlenmiş kaşlar, uyanık, ışık dolu koyu elâ gözler. Hurma bir burun, dolgun dudaklar. Kaş çizgisinden çeneye kadar olan genişliğe göre alın biraz dardı. Orta boyu, omuzlarını daha enli gösterirdi.

Sesi, kalın; fakat yumuşaktı. Hareketsiz konuşur, sözlerini tarta tarta temkinle söylerdi. Heyecanlı, atılgan değildi. Babayanilik içinde zarıftı. Ağır yürür, sağ kolunun hareketinde bırakılmış bir baston itiyadının hali sezilirdi.

Ben onu *Zaman* gazetesinin Şeref Sokağı'ndaki idarehanesinde tanıdım. Aynı odada karşı karşıya çalışıyorduk. Bizi birbirimize ya Velid, yahut Ömer Rıza takdim etmişti.

Gazetenin edebî sayılan tarafı ona verilmişti. Her gün bir fıkra yazıyor, bir kitap hakkında fikir veriyordu:

M. Turhan Tan'ın gazeteciliği belki *Zaman*'la başlamıştır. Fakat yazılarının çıkışı hayli eskiydi. Hakikî adı Sâmih Fethi'yi kullandığı zamanlar, tâ Meşrutiyet'ten evvele kadar iner. M. Turhan imzasıyla ilk defa *Son Saat* gazetesinde *Deli*'yi tefrika ettirdi. Bu eserin, etrafta uyandırdığı alâka onu büsbütün bu tarza dökmüştü. Eser, roman olmak bakımından hiç de iyi değildir. Fakat bir yandan eski yaşayışını dekorlarını aksettirmesi, bir yandan gıdıklatıcı, taşkın aşk sahneleri kurması yüzünden çok okuyucu buluyordu.

Bir iki kitabında bu yolu denedikten sonra asıl benliğini gösteren meydana vardı. Zaten bütün o yıllar, bu sahaya çıkmak için bir hazırlıktı.

Cehennemden Selâm işte böyle bir yürüyüşün ilk merhalesidir. M. Turhan Tan'ı, tarihî romanlar müellifi diye tanıyoruz. Eski yazdıkları artık unutulmuştur.

Tarihî roman, mevzuunu, kahramanlarını, dekorlarını, muhit ve an'anesini, göreneğini tarihten alan eserdir. Böyle bir romanda tarih ancak sisler arasından sızan aydınlıklar gibi biraz hayal meyal olur. Çoktan yıkılmış devirlere, çoktan toprak olmuş şahsiyetlerin benliğine girmek, kolayca başarılamaz. Mevzuu seçerken, tipleri tahlil ederken, vak'anın dekorlarını kurarken tepeden turnağa kadar dikkat kesilmek gerektir.

M. Turhan Tan bu hakikati sezenlerdendi.

Bizde tarihî roman, romanların da ilkidir. Rahmetli Nâmik Kemal, *Cezmi*'siyle hem bu yolu açmış, hem ilk romanı vermişti.

Bu türlü eserlerin yalçın bir realizme tahammülü yoktur. Geçmiş de şaraba benzer. Eskidikçe güzelleşir. Zaman, mermeri nasıl yaldızlarsa geçmiş de öyle cilâlar.

Bu türlü mevzuları benimseyenler, ister istemez romantikleşirler. Nâmik Kemal'in ruhu, zaten bu edebî mektebin potasında erimiş, zekâsı, duygusu bu sanat ve cihan anlayışının kalıplarına dökülmüştü.

Cezmi'de gördüğümüz taşkınlık ve hakikatten uzaklaşış, ölçü fikrinden mantık çerçevelerinden taşış işte bu yüzdendi.

O eserin, tahlil terazisinde tartılışı, sonrakilere ibret oldu. M. Turhan kuvvetli anlayışıyla bu noktaları herkesten iyi sezmişti. Romanlarında vakayı, insan gücünün dışında bir harika yapmaz. Kahramanlarını Homer'in gözü ile görmez. Okuyucuya şüphe ve tereddüt ve verecek hayal taşkınlıklarından çekinir.

Halbuki tarihî romanın moda haline girdiğini gören bazı zayıf kalemler, bize yepyeni Kan Kaleleri, Battal Gazi'ler yazmak tuhaflığını gösterdiler.

M. Turhan, hem tarih bilgisi, hem üslup, hem de iç değeri bakımından onlara çok üstün olduğu için, birdenbire parladı. Bâbîâli piyasasının bu sahada en sürümlü, en gözde kalemi oldu.

Dördüncü Murat, Kanunî Sultan Süleyman, Sarı Selim, Deli İbrahim, Yıldırım Bayazıt devirlerine ait eserler yazdı.

Kahraman ve vak'a seçerken, hâfızalardan hafızalara çıg gibi büyüye büyüye geçmiş olanlara kıymet verirdi.

Meşhur müverrih Neşrî'yi, Gelibolulu Âli'yi, Selânikli Mustafa'yı, *Tacû't- Tevarih*'in büyük sahibi Hoca Saadeddin'i dikkatle okur ve terkibi içine girecek noktalar sezince, zengin notlar alırdı. Hele Nâima'ya bitmez tükenmez bir hazine gibi sınıksız sarılmıştı.

Yalnız Cem Sultan'da bu yorgunluğa katlanmamış olacak ki hasımları bu eserin, Ahmet Refik'ten fazlaca mülhem olduğunu ileri sürerek onu intihal ile suçlandıldılar.

Gerçi bu iki eser arasında benzerlik çoktur. Fakat Ahmet Refik'in kitabı, bir roman çeşnisi taşımaz. Sonra Cem Sultan hakkındaki ilk eseri de Ahmet Refik'in yazdığı iddia edilemez. Çünkü rahmetli Şahabeddin Süleyman da bu tariht şahsiyetle derin derin meşgul olmuş ve maceralarını toplamıştı. Güzel ve kıymetli tenkidin yolu, asla o tarzdaki hücumlar degildir.

Sonra, M. Turhan Tan yalnız Osmanlı tarihi içinde de kalmamıştı. Son eserlerinde Selçuk saltanatından daha gerilere doğru iniyor ve eski Türk hakanlarını da tarih dekorları içinden alarak roman sahnesine çıkarıyordu. En fazla olgunlaştığı, şöhretinin hudutları en ziyade genişlediği bir zamanda öldü. Sanki rakipler ile birlikte ecel de kendisini kıskanmıştı. Yaşasaydı, yazdıklarından daha ömürlü ve daha değerli eserler verecekti. Asıl böylelerinin ölümlerine ağlanır.

Yahya Kemal

GENİŞ, ağır bir gövde, kalın bir gladiyatör boyunu, irice bir baş, uçları keskin çizgilerle sımsıkı kapalı ihtirash bir ağız, katı bir çene, dolgun yanaklar üstünde gömülü gibi duran dalgın gözler. Serilir gibi oturuşunda bitmeyen bir hazım yorgunluğu var gibidir. Onda eski Roma kayserlerini andıran bir hal sezilir.

Yahya Kemal'i yirmi beş sene evvel Türk Ocağı'nda tanıdım. Sert, gür bir göğüs sesiyle, meşhur *Kurdun Ölümü* şiirini gümürdetiyordu. Bu ses, iri av bıçaklarının kurdun barsakları içinde kısaç demirleri gibi çatışıklarını duyuruyor, dinleyenlere ürpermeler veriyordu.

O zamanlar henüz şöhreti yayılmamıştı. Yalnız bazı mısralarının dillerde dolaştığını hatırlıyorum. Bir manzume sedefine enginlerin uğultusunu doldurduğu söyleniyor ve ondaki büyük sanatkar titizliğini anlatmak için, bazı mısralarının yıllardan beri yarım kaldığı kulaktan kulağa fısıldanıyordu.

Çok gençtim. Coşkun bir Türkcülüğün taşıdığı gönlümde, dilime büyüklük verenlere derin bir saygı çarpıyordu. Yahya Kemal'i böyle bir ruh kahramanı gibi alkışlamaya hazırımdım. İşte bundan ötürüdür ki:

Fânileri gökten ayıran perdeye değdim

Mısraını kendinden menkul bir keramet gibi değil, büyük ve zengin bir ruh hazinesinin tılsımlı anahtarı gibi karşılamıştım. Gerçi yine o günlerde elime geçen bir şiirindeki:

.... Bir kanlı sevinç
Kahkahâtiyle bu hevalenin en genç, en dinç
Şehsuvârânı kılıç koymamak azmiyle kına
Doludizgin koşuyorlardı akından akına

parçası, bir tek cümleye dolanan şu kahkahâtiyle ve azmiylebiyle zevkimi incitmiş ve o meşhur titizlikle telifi güçleştirmişti. Ama yine tesellimi buldum. Bu şiir, henüz basılmamış, yaratıcısının son tashihinden geçmemişti. Çünkü neşir, yaratıcının eseri hakkında mükemmellik karardır.

Gazel yolunda yazdıkları, onda çok kuvvetli bir mazi çeşnisinin şahitleridir. Fakat bu gerçekten güzel şiirler ne yazık ki Nedim'in olmaktan kurtulamıyor.

Bu sıralarda Yahya Kemal Darülfünun'a müderris oldu. Üniversite kürsülerine eser basamaklarından çıkılır. Biz onun ilmi değerini ortaya koyan böyle bir fikir merdivenini görmemiştik. Bugüne kadar hâlâ kitabını okumuş değiliz. Şu halde bu müderrisliği onun şairliğinin bir caizesi saymaktan başka çare yoktur.

Zaten yeryüzünde edebiyat ve sanata Yahya Kemal kadar borçlu, başka bir şair daha var mı bilmem. Bundan ötürüdür ki üç beş yıl önce bir mecmuada çıkan bir mülakatı, beni hayrete düşürmüş ve kendisine düşündüklerimi söylemiştim. Yahya Kemal, orada edebiyatın nankörlüğünden bahsediyor ve sanat uğrunda, kendini boşu boşuna harcadığını söylüyordu. Halbuki sanat, onun kadar hiç kimseye yar olmamış, hiç kimseye bu kadar kolay şöhret, bol refah, zengin alkış getirmemiştir. Darülfünun profesörlüğüne esersiz çıkışı, ilham perisinin bir cilvesiydi.

Sonra, yine onu İspanya'da sefir gördük. Hangi siyasi kariyerdan hız alarak bu geniş ve yüksek sıçrayışa erdi? Siyaset onun mesleği değildi. Hayatta böyle bir terbiye almamıştı. Hariciyemizle ne yakından, ne uzaktan alakalı idi. Ama Madrid'e sefir oldu. Çünkü şairdi. Demek ekselanslığını da edebiyata borçludur.

Nihayet Yahya Kemal'i mebus seçtiren de yine şairliğidir. Şu halde onu yeryüzünün edebiyata en minnettar adamı olarak tanımak hiç de haksız olmaz.

Yoksa Yahya Kemal'in bu şikâyeti, şiirleriyle kendi kendini doyuramadığından mı ileri geliyor?

Herkesin bildiği gibi o, çok az yazar. Yıllar süren sancılardan sonra doğan mısralar belki kendisini de kandırmıyor. Sanata karşı söylenişleri, belki de maddî hayatın tamamiyle üstünde ruht sitemlerdir.

Verimsizliği eskidenberi tarizlere uğradığı için bunu da tabii bulmalıyız. Çünkü kim "Tık nefes!" dedi, kimi daha insafsız bir atılganlıkla "Edebiyatımızda 'Lâedri' imzalı birtakım şâirsiz şiirler var. Bunları bari Yahya Kemal'e verelim de hem edebiyatımız, şâirsiz şiirlerden, hem şâirimiz şiirsizlikten kurtulsun!" hükmünü verdi.

Az yazmanın ızdırabını zaten olanca ateşiyle kendi yüreğinde duyan şâiri, bu sitemler elbette çok yaralamıştır. Bereket versin, onun imanları hiçbir şeyle sarsılmaz müritlerine. Onlar bütün bu hücumların altında bir kıskançlık sızısı olduğunu söyleyen makale merhemleri yazdılar.

Yahya Kemal'in sanat hayatında bu dâvâ eskidir. Daha ilk günlerde bile "Edebiyat masasında blöf yaptın herkese sen ey pokerci!" diyenler olmuştü.

Şu halde asıl Yahya Kemal nedir? Eski yazıları, divan kültüründe kuvvetli olduğunu gösteriyor. Kâh Nedim gibi, kâh Nailî-i Kadim gibi, kâh Nev'î gibi yazar. Bunları ona mal etsek bile, sahipliğin iğretiliğini gidermek elimizden gelmez. Yalnız *Deniz* ve *Ses* manzumelerinde hususî bir âhenk ölçüsünün bir Yahya Kemal diyapozonunun çeşnisi var. Bazı şarkılarında da bu iç ve dış âhengi duyulur. Son şiirlerinde ise bu iki varlığın da silindiğini görüyoruz:

Tanburî Cemil Bey çalıyor eski plakta

Şiir olmak şöyle dursun, değerli bir laf bile değil. Tanburî kelimesindeki nisbet ye'si total total basıyor. Onun meşhur titizliğiyle bu korkunç âhenk bozukluğu nasıl yanyana gelebilir? Yabancı bir ülkede, yabancı sazların, ruha uzak orkestraların çaldığı

bir memlekette Cemil'in tanburundan vatan bağrının sesini duymakta güzel ve içli bir derinlik var. Ama bunu mısra'ın kendisi değil, benim zihnî cephem söylüyor.

*Fıkr-i lâlin her kaçan bu kalb-i şeydâdan geçer
Dil safadan mest olur güyâ ki sahbâdan geçer*

Matla'lı gazeli andıran bir eserinde Yahya Kemal:

Bir hıyâbândır ki hasret kûy-i cânandan geçer

Demişti. Hıyâbân ile hasret gibi bir cehennemî birleştiren bu satırı okuduğum zaman, dudaklarımdan.

– Hasret, yemyeşil kubbeli serin bir hıyâbân ha! Galiba vuslat olacak bu hasret! hükmü dökülmüştü.

Bu mısra benim içimde gerçek şairlik imanını çürüten bir tesir bırakmıştır. Yukarıda:

Fânileri gökten ayıran perdeye değdim

Mısraını bir müjde gibi karşıladığımı söylemiştim. Araya bir ömürlük zaman girdi. Henüz bizi o perdenin arkasındaki zengin ruh ve gönül âlemine yükselten eserlere eremedik. Belki hâlâ bekleyenler vardır. Fakat doğrusu benim artık tahammülüm kalmadı, ümidim de. Onda bir sanat mehdîsi varlığını görenlerle beraber değilim.

Yakup Kadri

AHMET Haşim, onunla daha dostken, sanatkârımızın başını haşhaşa benzetmişti. İnce boynu üstünde çok büyük duran başı böyle bir teşbihe hak verir mi bilmem. Fakat onda açılan fikir ve his çiçeklerinin afyon gibi baş döndürdüğüne, gözlere afyon rüyaları gibi zengin dekorlar serdiğine şüphe yok. Ve sanıyorum ki Ahmet Haşim “afyon” sözüyle daha çok o başın bu manevî tarafını anlatmak istemişti.

Şimdiki Yakub'un madde yanı ne âlemedir, bilmiyorum. Ben onu yirmidört sene evvel Türk Ocağı'nda tanımıştım. Davos'dan yeni gelmişti. Yanaklarında mat bir allık vardı. Simsiyah iri gözleri, sanki başka bir cihanda açılmış gibiydi. İçleri derin hayretlerle dolu, güzel gözler. Ta tepeye kadar uzanıp genişliyen ve insanı fikir dağlarına çıkaran dimdik bir alın yamacı, ince yüz çizgileri üstünde ansızın kalınlaşan kalkık kaşlar. Gözlere o derin hayranlığı vermekte galiba bu mütehayyir kaşların da payı var. Bütün yüzünü kaplıyan masum hüznün, içli ve temiz çizgilerinde ansızın değişiyor. Uçurumlarla biten düzlükler gibi. Duygulu dudaklar. Açılmadan konuşan, bükülüşleri belig hutbeli dudaklar. Orta boy, orta yapı. İnce ve zarif duruş. Konuşurken aydınlığı yüze vuran bembeyaz dişler.

İşte benim gördüğüm genç sanatkâr böyleydi:

Türk Ocağı'nın, çiniler, güzel yazılar ve tablolarla süslü bir salonundaydık.

Nur Baba daha bitmemişti: Fakat ondan bir parça, *Nur Baba Dergâhı*'nda Bir Âyin-i Cem parçası okunacaktı. Memleketin en kuvvetli kalemleri oradaydı. Pek tatlı bir saat geçirdik.

İlk eserini kendinden önce görmüş, maneviyetle madde varlığından evvel tanışmıştım. *Bir Serencam*'ı ilk gençliğimin heyecanlı hayranlığıyla okudum. Yakup orada romantizm ile realizm kutupları arasında yalpalar. Fakat kitabın sonuna eklediği birkaç nesir parçası, hikâye kahramanlarının ağzına koyamadığı bir ihtirasla doludur. Hele "asâsız ve abâsız kaldım" mensuresi, Yakub'un nasıl engen ve derin bir âleme kanat açmak aşkıyla çırpındığını ne güzel gösterir.

İtiraf edeyim ki gerek 1329 *Nevsal-i Milli*'sine yazdığı: "Hatt-ı destimle resmim ne için? Kim için?" cümleleri beni derin derin yaralamış ve *Resimli Kitap*'ta çıkan İstanbul sokaklarında bir kış geçirmeye mahkûm oluşunun şikâyeti de içimi sıkıyordu.

Birincide şımarık bir gurur görmüş, ikincide kabukla kestane macerasını hatırlatan bir hal sezmiştim. *Şapka, Baskın* hikâyelerinde de aynı sarsıntıları geçirdiğimi hâlâ hatırlarım.

Fakat Yakub'un burukluğu hızla geçti ve çabucak olgunlaştı. *Rahmet, Kiralık Konak, Hüküm Gecesi, Nur Baba* daima yükselen bir çıkışın mola taşlarıdır.

Erenlerin Bağı'nda onun bir iç kabuğundan daha sıyrıldığını, mistik bir ruhla belirdiğini gördük. Dervişin hırkası nasıl abâ ise, bu ruhun lisandan esvabı da öyleydi. Biraz Tevrat'a benziyor, azıcık Mezamir'i andırıyordu. Üslûbuna itinalı bir derbederlik sinmiş, fikirleri bu olgun derviş kalenderliğiyle iç zenginliklerine kavuşmuştu.

Erenlerin Bağı'nda Yakup, gerçek erenlerin, hak erenlerin sırrını fethetti mi? Buna hiç düşünmeden:

– Hayır!

Diyebiliriz. Bu mistik devir, ondan bir çağ gibi gelip geçti. Çamlica'da beslenen ruhu, çok sürmeden yine sanat göklerindeki kendi mahrekini bulmuştu.

Nur Baba, Akşam'da tefrika edilirken, İstanbul'un Bektaşî muhiti heyecanlanmış. Babîali birkaç hırka ve sakal baskınına uğramıştı.

Babalar, dervişler sır'larının fâşedildiğine kızıyorlar, Yakub'u bir mürted sayıyorlardı. Düşünmüyorlardı ki bir sanatkar nazarında en büyük sır yaratmaktır ve doğurmak için müşahede ebesine muhtaçtır. Onu tarikat haini sayanların suçlarını cehillerine bağışlıyalım.

Yakup, bir ara, *İkdam*'da fıkralar da yazdı. Milli Mücadele yıllarının heyecanı, bu makalelerde nabızı gibi vurur. İki cildlik *Ergenekon*'lar bu makalelerden örülmüştür.

Meşhur Türk efsanesini bilenler, İstiklâl Savaşı'na bu adın ne kadar yaraştığını elbette takdir ederler.

Sanatkarımız, bir romancı için protoplazma sayılan müşahedeye bol bol sahip oldu. Ömrünün geçtiği dolambaçlı yol gerçekten bir talih eseridir. Şark ve garbı bütün imkânlarıyla müşahede aynasına düşürebilen bir romancı, eserlerinin harcını tamamlamış sayılır. Yaratmak için artık önünde hiçbir engele rastlamaz.

Yakup'da imrendiğim şeylerden biri de sanatini fedaya, sanatkarlıktan fedakârlığa asla yanaşmamasıdır. Provası yapıldığı halde oynanmıyan meşhur piyesini bu hükmümün delillerinden biri gibi kabul edebilirsiniz. *Ankara* ile *Yaban*'da da aynı ruhun yer yer, sahife sahife parladığı görülür.

Yalnız, bunlarda onun bir başka hali daha göze çarpıyor. Yavaş yavaş kendini muhit ve lisanın üstünde bir varlık sayan bir şey. Eserlerine kelime, terkip hattâ cümle halinde yabancı dilden istifadeler koymuş.

Bir çok Rus ediplerinde, İngiliz, Alman romancılarında da bunu görüyor tercemelerinin hemen her yaprağı altında "En français dan le texte" izahını buluyoruz. Bunun güzelliğini, iyiliğini, faydasını, sanata, sanatkâra verdiği değer payını ben, bir türlü anlıyamadım. Doğrusu hoşlanmıyorum da.

Karaosmanoğlu bunu niçin yapıyor bilmem?. Yoksa bu, ilk gençliğinin garba hayran günlerine tekrar bir dönüş müdür? Türk'ü dünyanın ön safına çıkaran bunca harikalardan sonra, bunu ummuyorum. *Tasallüf*'ü ise, onun yanında pek küçük bulduğum için, aklıma bile getiremiyorum.

Bize ruh derinliğinin, gönül inceliğinin güzelliklerini bütün sıcaklığıyla sunan bu kudretli ve kıymetli sanatkar, şimdi en olgun

çağındadır. Hem ruh, hem fikir ve müşahede zenginliği bakımından tekâmülün son merhalesine varmıştır. Artık en büyük eserini beklileyebiliriz.

Romanı, kuru hakikatler zincirinden ibaret sayanlar, ondaki zengin şiiri yadırgarlar. Bu yadırgama, şiirin, ne tatlı bir ölçü ile esere yayıldığını göremediklerindendir. Gerçek sanat eseri, hiçbir zaman çoban çevresi ve atami (?) hudutta hakikatlere bağlı kalmaz ve gerçek sanatkâr asla herkes gibi konuşmaz.

Yunus Kâzım

KABARIK, kumral bir saç yığınınından sonra, hiç de şiir ve fikir adamı hissini vermeyen, daha çok, hesaplı, çerçeveli bir varlığı hatırlatan yassı bir alın. Çıkıntılı kaşlar, uçları biraz yukarı çekik, açık kahverengi gözler. Çizgileri oynak, solgun bir yüz. Düz bir burun. Biçimli dudaklar ve küçük, sımsıkı dişler. Çenesinde de alnı gibi sert, maddeci bir hal göze çarpar. Orta boyludur. Sağa sola sallanarak yürür. Başını kaldırarak, biraz arkaya doğru gerilerek kuvvetli kahkahalarla güler. Heyecanlıdır. Yavaş yavaş kızmaz, birdenbire parlar. Neş'esi, keyfi de ansızın coşar. Duyguları çok keskin olacak ki meselâ gülerken, yalnız kahkaha ona yetmez. Ellerini de birbirine vurur. Kahkahasını duymasanız da halinden taşkın keyif içinde olduğunu anlarsınız.

Bakışları, seyrek insanlarda rastlanan asil bir merhametle doludur. Bu iç zenginliğiyle, kendini düşünmeye vakit bulmadan, başkaları için varını yoğunu harcıyabilir.

Ben onu *Vakit*'te tanıdım. Bir gün Hakkı Tarık, yanında bir çocukla benim çalıştığım odaya girmişti.

– Yunus Kâzım, takdim ederim, senin yeni arkadaşın dedi.

Karşıma oturdu, provaları okumaya başladık. Arada sırada bir tuhaf cümleye rastladıkça kendini tutamıyor, katıla katıla gülüyordu.

Ben zaten kolay gülen adamdan hoşlanırım. Bu yaradılıştaki insanların hayır için doğduklarına inanmışımdır. İşte bundan ötürüdür ki Yunus'u sevmiştim. O zaman Darülfünun'a gidiyor, akşam üstü de matbaada çalışıyordu. Duvarları klişe raflarıyla çevrilmiş daracık bir odada karşı karşıya oturur, tashih yapardı. İyi idi, hoştu, neş'eli çocuktuk amma, işine hep geç kalırdı. Yan kapıdan gülle gibi girer, benim sessiz şikâyetimle karşılaşınca başını sallar, terini siler:

– Ah, derdi, yine geç kaldım!..

Garip garip arkadaşları, tuhaf fikirleri vardı. Daracık göğsünde yepyeni bir enginin çalkandığını duyardım. Olmayacak dâvâlara girer, sert münakaşalar yapar, inatçılık ederdi. Çok kere onu yarım anlayıp öfkelenenlere karşı müdafaa etmek zorunda kaldım. Bazen beni bu müdafaalarımda haksız çıkardığı da oldu. Fakat ben, o vakitler pişman değildim. Şimdi de fikrim değişmemiştir. O heyecanını, genç yaşının gergin atılğanlığını yenemediği için böyle yapıyordu.

Felsefe şubesinden çıkıncıya kadar hayli dert çekti. Sonra, vazife ile Anadolu'ya gitti.

Talih, yıllardan sonra, bizi yine bir çatı altında birleştirdi. Felsefeye dair bazı güzel tercüme eserlerini de istifade ile okudum. Fakat Yunus Kâzım'ın şair olduğundan haberim yoktu.

Bir gün elime *Ufuk Çizgisi* adlı kitap geçti. Altındaki "Şiirler" kelimesini ben, yanlışlıkla Şiller* diye okumuştum. İçini açıp da manzum şekiller görünce, dikkatim arttı. Okudum. Fakat bu şiirlerin Şiller'le, Almanlık'la hiçbir alâkasını göremedim. Düpedüz bir Türk sanihası karşısında idim. Türkçe duyulmuş, Türkçe söylenmiş şiirlerdi bunlar.

Neden sonra anladım ki eser bizim Yunus'unmuş. Şiirin korkunç bir kıtlığa uğradığı, şairin anka'ya döndüğü bir çağda, böyle eserler, olduklarından da daha kıymetli görünüyorklar.

Yunus, şairin en değerli hazinesi olan ilhamı şöyle anlatıyor:

*Defne, şimşir kokan siyah bahçemde
İri güller gibi parlardı heves;*

* Friedrich von Schiller (1759-1805) - Alman oyun yazarı ve şair.

Fani varlığını feda etsem de
Gelmiyor gaipten beklenen o ses.

Onun, "gelmiyor" diye şikâyetine bakmayın. Kuvvetle duyulmadan
meselâ şu Deniz Uyur şiiri yazılamaz:

Deniz uyur, yüzünde kırışıklar rüyası
Bir el gibi okşar tatlı günün ziyası;
Dağ taşla ve akşamla kaynaşmış bir haldeyim
Rüya gibi gelse de, gerçek bir âlemdeyim.

Kısa İdrakin'de nûsgunu fikir kanalından alan ne kuvvetli bir şiir
seziliyor:

Yarimin gonca dudaklarısın
Ey taze güneş şakıyan günler!
Güz yaprağından daha sarısın
Ey hafızanın zinciri dünler!..
Günler eskimez biziz eskiyen,
Dünlerin ağır yükünü giyen,
Ve neden zaman geçmiyor? diyen;
Çünkü "bütün"den kökten ayrısın.
Kısa idrakin işte bütün sır
"An" bir ateşli dudaktır, ısırır.
Bir cınardır ki ormanda asır
Sen onun mevsim yapraklarısın.

Meçhul şair Yunus meğer gerçekten şairmiş. *Ufuk Çizgisi*
hakikaten ufuk gibi bir şey. Herkes, kendi irtifasına göre onda bir
görüş çemberinin genişlediğini seziyor.

Birçok gençler şiiri anlamadan yazmaya kalktıkları için çabuk
vazgeçiyorlar. Şiir, şarap gibidir. Ruh mahzeninde eskidikçe
değerlenir. Yunus, işte uzun sükütu, şaşılacak sabırla bunu yaptı.
Bence bu da bir irade şiiridir.

Kitapta rubaileri andıran kıt'alar var. Birer damlalık; fakat birer
ruh dinamiti halinde kuvvetli kıt'alar. Belli ki bunlarla iç
dünyasında dağlar devrilmiş; uçurum gibi derin yaralar açılmış.
Çiçek, toprağın altında geçen korkunç tabiat mücadelesinin
eseridir. Amma ona bakanların binde biri bile renkli, yumuşak
katmerlerinde bu kavganın kanını göremez. Gerçek şiirler de gönül

meydanlarında kazanılmış zaferlerin birer ganimeti sayılabilir. Bazı mısraların, yaradan henüz çıkmış kılıçlar gibi, kanlı ve sıcak oluşu bu yüzdendir.

Meçhul'le meşhur arasında aşılmaz enginler vardır, sanırdım. Yunus, bir hızda o çukurdan bu tepeye çıkmanın sırrına erdi. Sanatın şeref gönderi yeni bir bayrak daha kazanıyor. Onunla beraber edebiyatımızın kendi de tebrik edilse yeridir.

Yusuf Ziya

HADİKA-I Meşveret Mektebi'nin son sınıfı.. Ayrık döşeme tahtaları budak delikleriyle yer yer oyuk, perdesiz, bakımsız bir oda. Harap sıralar, içinden kurt kemirmelerinin gıcırtilı eriyişi duyulan bir kürsü. Duvarlarda haritalar, sağda bir kara tahta. Bu sefil biçimsizlik ortasında zengin bir talebe kaynaşması. Bütün sıralar dolu. Korkunç bir yaş farkı. Tüysüz çocukların yanbaşıda burma bıyıklı adamlar. Aramızda hattâ birkaç sarıklı da var.

Ben Yusuf Ziya'yı işte bu dekor içinde tanıdım. Edebiyat meraklıları, sınıfta çarçabuk birbirleriyle buluşup anlaşırlar. Tanışmak için merasim beklenmez. O yaşa mahsus tatlı lâubalilik, bütün setlerini bir hızda aşar.

Ben, Faruk Nafiz, o bir sıraya yerleşmiştik. Edebiyattan başka hiçbir derse kulak vermez, gizli gizli öteberi okurduk. Tenefüste kolkola dolaşır, şiir okur hezeyandan az farklı edebî münakaşalar yapardık.

Yusuf Ziya'nın sınıfa ilk girişi hâlâ hatırimda.

Sermubassır Mehmet Bey getirmişti. Bize:

– Yeni arkadaşınız Yusuf Ziya!

Diye takdim etti.

Püskülü yanda tablalı bir fes, şeftali esmerliğinde renkli bir yüz. Kalın, dağınık telli kaşlar altında biraz fırlak donukça gözler. Halinde yaşını yadırgatan bir ağırlık var gibiydi. Gülünce beyaz dişleri nemli parıltılarla çakıyor, gözleri yumuklaşıyordu.

Tabii, çabucak dost olduk. Benim *Türk Yurdu*'nda çıkan bir şiirimin, hocamız Süleyman Şevket tarafından sınıfta övülüşü, onda da şiirlerini bastırmak hevesini uyandırmıştı. Bu imrenişi, değerli bir istidadın kabuğunu kırarak ortaya çıkmasına sebep oldu sanıyorum.

O zaman *İctihat*, hem gözde, hem sürümlü mecmua idi. Yusuf Ziya'nın ilk manzumeleri orada göründü. Cenab'ın tesiri altında idi. Fakat ondan yeni, ondan sade yazıyordu. Niçin başkalarının değil de Cenab Şehabeddin'in tesiri altında idi? O vakitler, tabii bu noktaları düşünmeme imkân yoktu. O yaşta, o bilgi çerçevesi içinde temayüllerin, taklitlerin hangi sebeplerle ruhlarda birleştigini nereden kestirebilirdim.

Fakat bugün Yusuf Ziya'nın şahsiyeti tekemmül edip kendine mahsus bir renge sahip olduktan sonra hükmediyorum ki onu Cenab'a doğru iten iç havası, sadece bir beğenme, bir imrenmeden doğma değildi. Yusuf Ziya'ya, bütün şairler içinde Cenab'ı seçtiren, kendisindeki bir yaradılış benzeyişidir. Ziya'da da Cenab'daki gibi çok renkli bir hayal kabiliyeti, bir muhayyile zenginliği vardı. İşte bundan ötürüdür ki bu genç ruh kendine en yakın olarak Cenab'ı bulmuş ve ilk örnekleri onun yazılarından meşketmişti.

Gecenin Humması şiiri çıktığı gün, onun bu kabiliyetini, bizden evvelki nesillerin ileri gelenleri de tasdikten çekinmediler. Hattâ Ali Canib, daha cömert davranarak bir makale de yazdı.

Yusuf Ziya, tam şahsiyetini bulduğu gün, büyük muharebe patlamış, ortalık allak bullak olmuştu. Birkaç ayda ekmek telaşı, insanları yalnız mideden ibaret bir hale koydu. Şiir ve edebiyat, ancak haması bir çeşni içinde biraz nefes alabiliyordu.

İstanbul'dan bir edebî heyetin Çanakkale siperlerine gönderilişi de muhitte yaşayan bu yalçın havayı gösterir.

Yusuf Ziya, bu heyetle birlikte gitmediği halde, gidenlerden daha çok yazdı.

Ey milletim uyan ki zekâ bakmadan görür!

mısraına yeni şahitler getirdi. *Nöbetçi ve Yıldız* şiiri, o zaman en çok beğenilen manzumelerden biridir. Bir aralık hocalığa başladı.

Geçim dünyasının çizdiği dolambaçlı yollara baş vurdu. Epey dertli, ızdıraplı günler geçirdi. Şair bir gönül, sanatkar bir ruh için ızdırap bir gıdadır. Şiir çiçeği, alevden saksılar içinde açar ve kanla, yaşla sulanır. Alevden saksıya dönmüş bir yürek kolay taşınmaz. Sanatkârlığın da dervişlik gibi bir çilesi vardır.

Yalnız şunu unutmayalım, sanatkarın muhtaç olduğu ızdırabı yoksulluk mânâsına anlamak yanlış olur. Danonçıyo, maddî refahın arşında iken de ızdırap içindeydi. Yusuf Ziya, zor, bir ömrü sürüklüyor, dar bir ufuk içinde çırpınıyordu.

İşte bu türlü maddî azaplar onu gazeteciliğe sürükledi. Gazetelerde fıkracılık etti. Ben fıkracılığa düşmanım. Sanatkâr doğanlar bu işe girmemelidirler. Çünkü fıkra, adamı damla damla tüketir. Bir değirmen çevirecek kadar bol bir su, damla damla harcandıkça, nasıl bir avuç toprağı bile ıslatamazsa, kendinden büyük eserler beklenen bir sanatkar da fıkra hudutlarında öylece sekilsiz, verimsiz kalır. Kendini ebedileştirecek bir âbide kuramaz.

Yusuf Ziya bunu zamanında anladı. Fakat yaşamak ızırânı yine büyük hamleler yapmasına imkân bırakmadı. Bir gün onu *Akbaba* ile mizahçılık sınırlarına girmiş gördük. Fakat mizahda ne yaptı? diye kendi kendimize sordüğümüz dakikada verecek cevap bulamıyoruz.

– Para kazandı! desek belki doğru olmaz. Hele hiç haklı olmaz. Çünkü bizde haftalık mecmuaların adama ne temin ettiği pek de kapalı bir sır değildir.

Arada sırada bu ruh darlığını onun da sezdiğini, başka ufukları zorladığını gördük. Büyük çaplı, ağırbaşlı mecmualar çıkardı. Bu türlü mecmualar ise, ne yazık ki bizde ömürsüzdür. Netekim bunlar da birer ikişer parlıtından sonra sönüp gittiler.

Yusuf Ziya'nın bugün de, yarın da yaşıyacak tarafı bunlar değildir. Bence onun ve arkadaşlarının en kuvvetli varlıkları, edebiyatımıza yeni bir ses, yeni bir dil, yeni bir âhenk getirmeleridir. Şimdi kısaca "Hececiler" diye anılan ve nankörce inkâra çalışılan bu zümre, sanata dil samimiliğini, öz benliğimizin saltanatını getirdi. Yusuf Ziya, bu cephede vazife almış bir simadır. Onun şiirlerindeki lisan bugünün dilidir. Yarınki torunlarımız da onu anlıyacak, sevecek, eserlerinde kendi dertlerinin yumuşak yelpazesini bulacaklardır.

Ziya Gökalp

GENİŞ bir göğüs, kuvvetli bir boyun üstünde aslan yelesi gibi kabarık saçlı büyük bir baş. Şeftali esmerliğinde bir yüz. Ortası yüksek alnına bakanların içleri saygı ile dolardı. Siyah gözlerindeki derin parıltı, bazan ışıktan bir burgu olur, meçhulün peçesini, cevherin kabuğunu ve riyakârın maskesini delerdi.

Kımıldanışında garip bir ağırlık vardı. Onu hiçbir zaman ve hiçbir yerde boşuna vakit geçirir gören olmamıştır. Ya okur, ya yazar, yahut düşünürdü. Boynu başındaki muazzam fikirleri taşıyamıyormuş gibi biraz sağa bükülü durur, saatlerce öyle dalgın kalırdı. Pos bıyıkları altında o heybetli yüzden beklenmez ince bir gülümseme sezerdiniz. Hem dudaklar açılmadan, gözlerin, yanakların çizgileri gerilip buruşmadan bu tebessüm sezilirdi. Onunla ne vakit karşı karşıya kalsam, kendimi ufki çağlıyanlar gibi korkunç bir hızla aktığı halde ses vermeyen derin sular kenarında sanır, içimi ürpermeler alırdı.

İlk defa Selânik İttihat ve Terakki Mektebi'nde görmüştüm. Son sınıftaydık. Bir gün ortada bir telâş oldu. Konferans salonu hazırlandı. Kulaktan kulağa:

– Diyarbekir'den Ziya Gökalp isminde biri gelmiş, ictimaiyat okutacakmış!

Haberi yayıldı. Ben, ne Ziya'yı tanıyor, ne de ictimaiyatın mevzuunu biliyordum. Cehalette ne çok ortağım olduğunu da biraz sonra öğrendim. Sıraların önüne kanapeler, koltuklar dizildi. Başta vali olmak üzere, birçok mevki sahipleri ve bütün hocalarımızla sınıf arkadaşlığı ettik.

Bu kadar dikkat ve itina ile hazırlandığımız bu ilk ders, çok acayip ve hiç umulmaz bir halde geçmişti. Zil çalınca, kapıdan kaba şayaklar giymiş bir adam girdi. Henüz çocuktuk. Kabuğun tesirinden kurtularak öze bakacak kadar olgunlaşmamıştık. Onun bu derbederce hali bizi şaşırttı. Meğer o da çok utangaç yaradılışlı imiş. Kalabalığı görünce, durdu ve dakikalarca bir tek söz söyleyemedi.

Sınıfın havası tehlikeli bir hal almışa başlıyordu. Nerdeyse fırtına kopacak, kahkaha yıldırımları gürleyecekti. Bereket versin, vaktinde açıldı. Sosyolojinin tarifini, tarihini, mevzuunu söylemeye başladı da sinirler yatıştı. Yoksa bu güzel emelden pek fena bir netice de doğabilirdi.

Ben, Gökalp'i işte böyle bir günde, bu şartlar içinde tanıdım ve öldüğü güne kadar aramızdaki mesafe hiç daralmadı. O daima hocam ve ben her zaman talebesi olarak kaldım.

Ziya Bey, tarih ve zamanı ikiye bölmüş büyüklerdendir. Çünkü iç âlemi ve fikir dünyası bakımından ondan evvel bir Türkçe ve ondan sonra bir Türkiye vardır.

Diyarbakir gibi içerlek bir kasabada Ziya nasıl yetişti? İşin hârikalı tarafı bence buradan başlar. Yalnız ondaki ilim aşkını anlatmak için şunu söyleyeyim: Ziya, Baytar Mektebi'nin son sınıfında iken jurnal edilmiş ve Divan-ı Harp kararıyla Taşkıslı'da hapse tıklılmıştı. Zindanda kendisine hiçbir kitap verilmiyordu. O da bir Kuran-ı Kerim istedi ve tedkike koyuldu. Dokuz ay başını kaldırmadan uğraştı. Medresecilerle çarpışırken gösterdiği fıkıh kuvvetinde bu işgalin hayli izi vardır.

Ziya'yı sıradan bir âlim saymamalıyız. Çünkü onda âlimden ziyade bir filozof hali sezilirdi. Taşkın ruhu, eski Horasan erlerinin vecdiyle uyanmış kafası, müsbet ilimlerle donanmıştı.

Ruşen Eşref ondan bahsederken "Bize şarktan garbı getirdi!" der. Fâzil Ahmet de Gökalp'in ilmi kudretini anlatmak için "Garptan

öküzü alır Kayseri pastırması yapardı" hükmünü verir. Bu, Ziya'nın taklitten ne kadar uzak bir şahsiyet olduğunu anlatmak içindir. Doğrusu da budur ki ona gelinceye kadar Türk cemiyetini hiç kimse böyle kavramamış, böyle yoğurmamış, böyle terkipler yapamamıştı. Diyarbakir'de çıkan *Âmid* gazetesindeki makaleleri bile, ilk gençliğinin eserleri olduğu halde, etrafı düşündürüyordu. Selânik'te *Genç Kalemler* mecmuasında çıkanlar ise, İstanbul muhitini allak bullak etmişti. Herkes hayretle soruyordu:

– Bu kadar az zamanda Selânik nasıl olup da böyle bir sosyolog ve lisaniyatçı yetiştirdi?

Türkçülüğün Esasları'nı kurarken gösterdiği geniş ihata, Ziya'yı birdenbire gençliğinin kutbu yapmıştı. Ruh ve iman ibrelerinin titreye titreye döndükleri bir kutup....

Bugün yapılan şeylerin hemen hepsini söylemiş, yazmıştı. Kızıl *Elma*, *Altın Işık*'taki manzumelerinde fikirleri dinamit gibi birikmiştir.

Türk Medeniyeti Tarihi, bu çığırın hâlâ hem başı, hem sonudur. Daha hiç kimse çıkıp da bu mevzua onun kadar derinlik ve genişlik vererek işlemedi. Hem ortada bir örnek varken Ziya böyle bir yardımcı bulmadan, önünde hiçbir zekâ parıltısı, hiçbir emek izi yokken bunu yazmıştı.

"Türk milletinden, İslâm ümmetinden, garp medeniyetindenim!" düsturunu kuran da odur. Hem memlekette bir halife padişah ve bir şeyhülislâm varken bu fikri ortaya atmak, ondaki ilmî cesaretin de şahididir.

Tehcir divan-ı harbinde kahraman bir mefkûreci pervasızlığı ile konuşmuştu. Bekiraga Bölüğü'nde, arkasında boyundan geçme lâcivert fanilesi buruş buruş pantolonu ve bir kucak kitab ile dünyaya, sehpaya da metelik vermeyen, keyfinin istifini bozmıyan tek adam oldu.

Malta'da zindanı irfan yuvası yaptı. Diyarbakir'e tekrar dönüşünde *Küçük Mecmua*'yı çıkardı. Onun kadar büyük ve ağır ilim mevzularını bu derecede geniş bir salâhiyetle işlemiş başka hiçbir matbua yoktur.

Cumhuriyet'te, *Çınaraltı Sohbetleri* başlığı ile makaleler yazdı. Konuşturduğu meçhul filozof kendisidir. Bir gün ona Ankara

Caddesi'nde rastladım. Yüzü solgundu. Renginde çürüyen bir şeyler sezer gibi olup ürpermiştim. Bana eski ve yeni Türk aileleri hakkında düşündüklerini anlatmaya başladı. O, bir kere coşunca artık zaman ve mesafe gözünden silinir, kendinden geçerdi. Yürüye yürüye tâ Nişantaşı'na kadar gitmişiz. Bundan sonra kendisini birkaç kere Ada'da ziyaret ettim. Hekimlerin yasak etmelerine rağmen korkunç bir çalışma sıtması içindeydi.

– Bu kadar yorulmasan hocam!

Diyecek oldum. Yüzüme uzun uzun baktı ve:

– Kâğıda konacak şey çok, zaman az!

Cevabını verdi. Zaman az, zaman az. Bu iki söz günlerce dilimden düşmedi. Ne fena haberd, ne kara haberd bu! Nihayet meyva tedavisiyle zayıflayan vücudda eski bir ye'sin yarası tekrar kanadı. Beynindeki kurşun, Sehâya iltihabına yol açmıştı. Fransız Hastahanesi'nde gözlerini yumdu.

Ziya ile Türkiye bir tek adam, bir tek âlim, bir tek mefkûreci ve bir kutup değil, bir çağ, koca bir devir kaybetmiştir.

Ziya Paşa

RESMİ, rind bir ruhun çizgi ve renkten örülmüş çerçevesidir. Kemerli gür kaşlarının altındaki iç dünyasını fethetmiş bir cihangirin gözleri parlar. Fakat bu parıltı yumuşaktır. Ne korkutur, ne incitir. Bakışlarında karanlık bir uçurum derinliği değil, bulutsuz bir gök sonsuzluğu sezilir. Kapakları azıcık şiştir. Bebekleri biraz yukarı kayarak baygınlaşmışlardır.

Bu kadarı da:

Bir şâire müntehâ-yı maksad

Bir şişe şarâb ve bir semen-had

Diyen bir büyük kalendere çok görülmez sanırım. O, Altın Oluk, Halkalı, Gümüş Selvi meyhanelerinde dünyayı dolu bir billûr kadehin arkasından seyretmişti. İçkiye gönül kanadı diyenlerdendi. Ama ayıplamıyalım. Çünkü bu geniş çaplı zekâ, Mektubî Kalemî'nin duvarları arasında coşkun bir çağlayandı. Kendi yatağını kendi kazan ve derinliği arttıkça darlığı daha kuvvetle duyan bir çağlayan.

Bu taşkın yürek bilgiye de susayıp kanınca, Frenklerin kriz entellektüel dedikleri iç kasırgasına tutulmuştu. İçkide şifa değilse bile, avunma arayışı bu yüzdendir. Netekim, Reşit Paşa'nın

himmetiyle Mabeyn'e girince Ziya yepyeni ve bambaşka bir adam olmuştu. Putperest Ömer'le müslüman ve Halife Ömer arasında ne kadar fark varsa, bu iki Ziya arasında da o kadar engin bir ayrılık göze çarpar. Mektubı Kalemi'nin Ziya'sı, muhitini aşmış ve gururunu doyuracak üstünlüklere ermişti. Bu âlemin içinde ona yeni ihtiraslar verecek bir rekor derecesi yoktu.

Fakat girdiği yeni hayat Ziya'yı bir başka pencerenin önüne götürdü. Orada ufuk yeni, renk yeni, hudut sonsuz ve örnekler yamandı. Zekâsının balonu, eski Ziya'yı ağır bir safra gibi atarak birdenbire yükseldi. Şarap döküldü ve kadeh kırıldı. Hayata renk vermek için içkinin yalancı menşuruna ihtiyaç kalmamıştı. İçini sızlatan hakikat aşkı, gittikçe artarak vecd haline geldi. Bu aşkın potasında benliğinin posası eridi. Kendi cevheriyle başbaşa kaldı.

Mabeyn Müşiri Edhem Paşa'nın yıllanmış Fransızca'sıyla beceremediği *Engizisyon Tarihi*'ni o, altı aylık bir çalışma sonunda Türkçe'ye çevirmişti. Altı ayda bir dil elde edebilmek için günde kaç saat çalışmak lâzımgeldiğini artık siz düşünün.

Yalnız Ziya'nın o zaman için kusur sayılan bir büyük tarafı daha vardı. Hoşa gideni değil, inandığını söylüyordu. Lâfla iş çıktığı ağıza ve ele göre değil, onların kıymet derecelerine göre ondan hüküm alıyordu. Bu hükümlerin bazıları, çağın devletlilerine dokundu. Kibirler şahlandı, derinden derine incinmiş gururlar homurdamaya başladı.

Reşit Paşa düşünce, onu da gözden düşürdüler, saraydan attırdılar ve yere vurdular. Paris'e padişah maiyetinde değil, yeni bir fikir bayrağı altında gitti.

Garp dünyasına ruh ve fikirden sonra, gövde ile giriş, onu daha çok besledi. Paris, Londra, Cenevre gibi üç ayrı medeniyet kutbunu bütün varlıklarıyla tanıdı.

Nâmık Kemal ona hücum ederken bile:

*Söz var ise nâme-i zaferdir
Ya şerhi ne dil-nişin eserdir*

demekten kendini alamamış ve *Veraset Mektupları* için de:

*Küttaba risâle-i verâset
Olmuşdu nümüne-i belâgat*

hükümünü vermişti.

Tanzimat çağını gözden geçirirken, Ziya Paşa'da bir merhale vasfı bulmamak mümkün değildir. Bu devrin en geniş kavrayışlı, en bilgili adamı olduğundan şüphe edilemez.

Ondaki sağlam görüşe bakın ki seksen sene evvel bedîl ve insanî hakikatı sezmiş ve meşhur Şiir ve İnşa makalesinde "Bizim dilimiz Osmanlıca değil Türkçe'dir. Şiirimiz de divanları dolduran gazelle kaside değil, bazılarının nâmevzun diye beğenmedikleri kayabaşı, üçleme ve çöğür'lerdir. İstidat sahiplerimiz hele bir kere bu yola himmet etsinler, az vakitte ne kudretli şahsiyetler yetişir görürsünüz" demişti.

Eserlerine gelince: Kin iyi bir şey değildir, fakat edebiyat tarihimiz, Ziya'nın kınıyle zenginleşti. Onun Âli Paşa'ya karşı duyduğu hınc, zekâ pertavsızından geçince göz kamaştırıcı bir şiir oldu:

Terkib-i Bend'inin en güzel yerleri bu hıncın mısradan şimşeklere çaktığı parçalardır. Zamanın ukalaları bu şiirin sonundaki:

*Uğrarsa sabâ râhın eğer semt-i Irâk'a
Bağdat iline doğru dahî azm u hırâm et
Merdân-ı sühandânı ziyaret kılup andan
Var ravza-i Rûhî'ye hemen arz-ı selâm et
Tahsinini arz eyleyüp evvelce Ziyâ'nın
Bu beyti huzurunda oku hatm-i kelâm et
Meydân-ı suhande yoğ iken sen gibi bir er
Bir şâir-i Rum oldu sana şimdi berâber*

parçasını küstahlık saymışlardı. Yalnız Muallim Nâci, kendisi de böyle bir terkip yazdığı halde: "Bu beraberlik dâvâsında gurur değil, tevazu var. "Ziya Rûhî'yi geçmiştir" demek insafında bulundu.

Zafernâme, kasidesi, tahmisi, şerhiyle gerçekten hicvin bir âbidesidir. Böyle bir zekâ mimarisine ortada onun gibi bir örnek varken bile işte yetmiş seneden beri hâlâ eremedik.

Rüya'sı, *Veraset Mektupları*, *Muhbir'de*, *Hürriyet'te* çıkan makaleleri fikir tarihimizin, yenilik cereyanlarımızın basamakları, yatakları sayılabilir.

Harabat'ın üç cildi, gerçi bir seçme eserler silsilesidir. Fakat Ziya'nın üç dildeki derin bilgisini ve zevkini araştıranlara daha çok zaman ışık tutacaktır.

Zafernâme ve Ziya Paşa

Mizah edebiyatımızın sayılı simalarını araştırırken, Ziya Paşa'yı bellibaşlı bir merhale gibi mütalâa etmek bir idrâk borcudur.

Ziya, Tanzimat'ın en olgun bir şahsiyeti diye tanınır. Terci ile Terki'ine göz gezdirenlerin hemen hepsi, bu inanıştadır.

Ziya, bilhassa Terci'inde bütün felsefî düşünüşün, fikir tarihinin ana çizgilerine dokunur. Hem bu dokunuş gelişigüzel sezislerden de ibaret değildir.

Paşa'nın bu eserleriyle manevî varlığına da paşalık hil'atı giydirdiğini görüyoruz. Ağırbaşlının şakası daha çok hoşâ gider. Gülmeyenin nüktesi daha çok güldürücü olduğu gibi. Sözle yüz arasındaki bu tezatta, insanı silken bir hal vardır.

İşte bu yüzdendir ki *Zafernâme* ve *Şerhi*'ni okurken, neş'emiz çoğalıyor ve keyfimizin katmerlendiğini duyuyoruz. Nâmık Kemal bile:

Söz var ise nâme-i zaferdir

Ya şerhi ne dil-nişîn eserdir!

Demekten kendini alamamıştı. Hakikaten bu eser, bütün edebiyat tarihimizde tek kalmış, eşsiz tanınmış Tanzir'inin imkânsızlığında birleşilmiş bir yaratmadır.

Mevzuu şu: Girit'te isyan var. Vaziyet naziktir. İş kökünden halletmezsek, dâvâ büyüyecek, düvel-i muazzama heyulâsının kâbusu altında kalacağız. İşte bu sebeple Sadrazam Âli Paşa, yirmi beş parçalık bir donanma ile denize açılıp adayı kuşatıyor. Eşkiyaya silâh ve cephane gelmemesine çalışıyor.

Bir senelik bir didişmeden sonra, Girit'e Hristiyan mutasarrıflar tayin ediyor, isyan gûya bastırılıyor; fakat hakikatte, Türk ve Müslüman halk ezilmektedir.

Bilânço büyük zararlarla kapandığı halde, Âli Paşa, saraya verdiği lâyhada ortalığı güllük gülşenlik göstermiş ve bu sefere bir zafer süsü vermiştir.

Ziya Paşa, davaya bu noktadan başlar:

İdelim dikkat ile cümle tevârîhe nazar
Matla-i Şark'dan aksâ-yı ekalime kadar
Gerçi geldi nice sâhib-haşem ü feth ü nazar
Kimseler olmadı bu feth-ü mübine mazhar
Ne Sikender ne Hulâgû ne Sezâr u Anibal

Kıt'ası, kazanılan zaferin dünya cihangirlerine nasip olmadığını iddiaya kadar gider.

Sıcacık halvet iken câriyeler ile yeri
Turfâ-gûyâlık ederken geceler bendeleri
Bî-sebep terkederék böyle huzûr-ı hazeri
İhtiyâr eyledi bu kışta şu müşkül seferi
Yoksa kim etmişti kendisini istiskâl

Kışla-i fikri olup ceys-i zaferle memlû
Kal'a-i zihnine endîşe-i feth etti gulûvv
Kılıcın çekti kınından diyerek: "Kande adüvv"
Bu ne gayret ne hamîyyet ne şecâ'attir bu
Hiç görülmüş mü tevârîh-i selefde emsâl

Ten-i nâzendesi ne nâzik iken pek de ne kart
Kendine mânî-i azm olmadı Kânun ile Mart
Ana nisbetle cebândır şüce'ân-ı Ispart
Askere verdi kumandayı misâl-i Bonapart
Gerçe kim gelmedi hiç silsilesinde ceneral

Yirmi beş kıt'a sefine idi hükmünde Fidel
 Tuttu bir Rûm vapurun bir sene ikdâma bedel
 Hiç Bahriyye'den âgâh değilken evvel
 Vermedi ablukada şân-ı Donanma'ya halel
 İngiliz devletine olsa sezâdır amiral.

Ne yazık ki bu muhteşem hicviyenin tamamını buraya almak imkânına malik değiliz. Kıt'aların her biri ötekinden güzeldir. Her kıt'a kıyıya koşan dalgalar gibi birbirini destekler. Aynı bir kuvvet kaynağı olur.

Mizahî şahsiyetlere başlarken, mizahçının acı bir ömür sıratından geçtikten, çile çektikten, ızdırabın ne olduğunu anladıktan sonra keskinleştiğini söylemiştim. Dünyanın meşhur hicviyecilerinin hayatlarını tetkik edenler, bu hükümde birleşirler.

Fakat Ziya Paşa'ya *Zafernâme*'yi yazdıran âmil ızdırıp değil, kindir.

Hınc küçük, âdi bir his sayılır. Bu kadar bayağı bir duygudan böyle parlak ve ihtişamlı bir eserin çıkışını belki yadırgayanlar olacaktır. Fakat unutmıyalım ki kin de bir gönül azabı, bir iç desteresi, yani ızdıraptır.

Zafernâme böyle biraz dolaşık bir iç acısından doğdu. Paşa'nın kinindeki sönmez ateşi şundan anlıyoruz ki eser, ilkin bir tek kaside iken tahmis ile her beyit beş mısraa çıkarıldı. Bununla da kanmıyarak bir de şerh ekledi. Bütün bunlar, döne döne sövmek, tekrar tekrar vurmak için yapılmıştır.

Ziya, can yakacak sandığı hiçbir noktayı ihmal etmedi. Meselâ kasideyi İzmit mutasarrıfına mal eder. Eserin altında:

"Bende-i âli el-fakir Fâzıl Bosnevî-i Mevlevî Mutasarrıf-ı İzmit."

İmzası vardır. Bu adam da, Tahmis'in sahibi diye öne sürülen Karantina Kitabeti'nden mütekait Hayri Efendi de Âli Paşa'nın kulları diye tanınmışlardır.

Dostun attığı çiçeğin, düşman taşından daha acıtıcı olduğu düşünülürse, Ziya'nın tuttuğu yol açıkça görülür. *Zafernâme*'de her şey ölçülüdür. Mübalaga tatlı bir imkân sahasına sokulmuştur. Mevzu sade Girit seferi olduğu halde, hiçbir tariz fırsatı kaçırılmamış,

Âli Paşa'nın mahrem hayatı, siyaseti, sarraflarla münasebeti, hasisliği, dinsizliği, uzvî kusurları, vücut ayıpları her şeyi, her şeyi karıştırmıştır.

Etti teshîr dirâyetle şeh-i devrânı
Yaradı kendisine saltanat-ı Osmânî
Zâtına dense seza şâh-ı cihân-ı sâni
Kendi sultân değil ammâ ki nice sultânî
Maksadı üzre eder bende gibi isti'mâl

Kıt'ası, sadrâzâmın en korktuğu telmihlerle doludur. Ziya da bu tarzdaki tarizlerinin korkunç kuvvetini bildiği için, hemen arkasından:

Padişâhın adı vardır yalnız dillerde

Mısraî ile bu hükmü perçinliyor.

Belgrad'ın Sırbistan'a terki, Şam valisinin katli, Karadağ hudut kulelerinin yıkılışı, Suriye katliâmı, hülâsa o zamana ait ne kadar felâket varsa, hepsini sadrâzama yükler.

Hele dua kıt'ası tam bir şaheserdir. Malûm olduğu üzere Âli Paşa'nın boyu kısa, hasisliği meşhurdur. Dindar olmadığı da halk arasında söylenen dedikodulardandı. Ziya bunları toplıyarak dua yerine eserini müthiş bir beddua ile bitiriyor:

Olmayup kendisi âzürde-dil-i bûd ü nebûd
Kıla Hak kendini vâreste-i ta'rtz-i hasûd
Kadd-i matbû'u boyunca ola zılli memdûd
Lâtf u ihsânı gibi ömrü ola nâ-ma'dûd
Dîn ü imanı kadar kesb ede feyz ü ikbâl

II

Saz ve Ses Erenleri

Ali Rifat Bey*

KISA ile orta arasında bir boy. Geniş omuzlar, kalkan gibi kabarık bir göğüs. Pazılarının şişkinliği, elbisesinin altından da belli. Kuvvetli kollar, kalın, adalı bilekler ve ucunda iyi bakımlı beyaz güzel yumuşak eller.

Alabrus saçlarına yıllar, gümüş bir yaldız serpmekten başka bir şey yapamamıştı. Bu sert ve dik saçların altında alnı, biraz darlaşıp gibidir. Kudret kalemiyle çizilmiş kaşlarının tâkı altında gözleri hayata bir şey yaratmak için gelenlere mahsus o yüksek alevle parlardı.

Burnu düz, kanatları ihtirasla açıktı. İlk bakışta keskin, derin ve çalkantılı bir ruhun zarfıyla karşılaştığınızı duyardınız.

Çeneye doğru sivrilen zarif sakalı ve ince kibar gülümseyişi olmasa, bu yüzde insanı ürküten bir heybet sezilebilirdi. Fakat gözlerinin içine ışık olarak dağılan o gülüşün büyülü aydınlığı altında bütün çizgiler yumuşar, tatlılaşır, adama rikkat verirdi.

Madde Ali Rifat, işte budur.

Heyecanlı bir ömür sürmüştü. Delikanlılıkta en sert sporlarla uğraşmış, çetin güreşlere girmiş, bu merak uğruna kazalara uğramıştı. Hattâ bir keresinde az daha topal kalıyordu. Güreşirken bacağı kırılmıştı.

* Hakkı Süha'nın Ali Rifat Bey hakkındaki başka bir yazısı için bk. *Aydabir*, S.13, Temmuz 1953.

Sazıyla da böyle inatçı bir sebatla uğraşır, yenmeden, duyduğunu, istediğini tellere söyletmeden bırakmazdı.

Ben onu ilk defa Kadıköy'ünde, Mütareke'nin en karanlık günlerinde, bir konserde görmüştüm. Sokaklarda yabancı devriyeler, polisler gezerken, o kendi bestelediği İstiklâl Marşı'nı çalmaktan çekinmemişti. Bu marşın o gece yüreklerde kopardığı ulvî kasırgayı hiç unutmıyacağım. Tiyatro binası alkıştan sarsılıyor; Ali Rifat, elinde siyah abanoz şef değneği, yüzü bir zafer bayrağı kadar renkli halkı selâmlıyordu.

Doğrusunu isterseniz, onun eseri olan bu marş, kenara atılmakla iyi edilmedi. Eser, hele bandoda büsbütün parlaktı. Acemaşiran makamının kıvrak, atılgan nağmeleri, marş temposuyla kanatlanıyor, gönül denizlerini köpüklü çarpıntılar içinde bırakıyordu.

Türk Musiki Federasyonu kurulunca, yazılarımdan ötürü beni de oraya seçmişler. Günün birinde Reis Ali Rifat Bey'den çok cici bir mektup aldım. Daha ilk görüşmede kanımız kaynadı ve sonra hiçbir gölgenin bulandırmadığı duru saydam bir dostluk havası içinde yaşadık.

Büyükdere'deki meşhur Direkli Yalı onunundu. Arkasında kat kat çamlıkları, mazı sedleri, çiçek tarhları, manolyalarıyla yemyeşil bir koru yükseliyor, tâ Kocataş kaynağına kadar varıyordu. Her yaz, birçok kereler orada toplanır, saz âlemleri yapar, felekten gün çalardık. Rauf Yekta, Hafız Ahmet Efendi... ne yazık ki şimdi birçoğu rahmetli olan devrin en büyük üstadları da bu meclislerde bulunurlardı.

Ali Rifat Bey pek seyrek çalardı. Fakat çalınca da pir çalardı. Hiç unutmam, yine böyle bir günde biraz içmiş, keyiflenmişti. Bu neşe ile udunu getirtti. Kanapeye bağdaş kurarak nadide bir sazkar taksime başladı.

Ben o vakte kadar sazkarı yalnız öteki makamlarda birkaç batutalık* bir çeşni sanırdım. Meğer hiç de öyle değilmiş. Rifat, bize bu makamın ne derin bir mânâsı, ne geniş hudutları, ne engin ufukları olduğunu gösterdi. Rast, nişaburek, pençgâh yolları birbirine dolana dolana havada hepimizi tuzağına düşüren bir sevgili saç gibi örülüyordu. Mızrap tutuşu başka, pozisyonu başka, makama giriş ve çıkışları başka idi.

* Battuta: Bu İtalyanca kelime "ölçü" demektir.

Parmaklarındaki hız, en yakından, en uzak perdelere sıçrayıştaki taklit edilemez uçuşlar, üstadın sazını bırakmadığını, kendi kendine çaldığını gösteriyordu. O gün coştukça çaldı, çaldıkça kendi yarattığı seslerin âhenginden coştı ve bizi zevkin baygınlıkları içinde bıraktı.

Bir udun bu kadar belâgat sahibi olduğunu doğrusu o güne kadar bilmiyordum. Zaten Ali Rifat Bey, udu biraz tanbur, biraz lâvta ve mandolin çeşnileri karıştırarak çalıyordu.

Bir başka gün bize yeni bestelediği Âkif'in Köse İmam'ından parçalar çalmış, birkaç batuta'ya bir öfkenin bir isyanın, bir merhametin nasıl canlanarak girdiğini göstermişti.

Zaten Ali Rifat sazda olduğu kadar, bestekârlıkta da üstadı. Süleyman Nazif'in Daüssıla'sı, onun taktığı nağmeden kanadlarla musiki hayatımızda hâlâ uçup duruyor. Millî havalarda, köy türkülerinde de onun kudretini dinliyoruz.

Zengindi. Çalışmaya muhtaç değildi. Zihninde yarın endişesi yoktu. Dünyayı görmüş, şatafatlı seyahatler yapmış, yabancı ülkelerin insanı sıtma gibi tutuşturan zevk çevrelerine girip çıkmıştı. Yani özliyecek çok şeyi vardı. Hepsini de dilediği zaman tatmin çarelerine sahipti.

Fakat musiki aşkı, bunların hepsini bastırmış, onu bizim federasyonlarımıza, musiki cemiyetlerimize bağlamıştı.

Meşhur Halim Paşa Külliyyatı'nı almış, konservatuvanın neşrettiği klâsik eserlere yardım etmiş, hülâsa elinden gelen hiçbir şeyi esirgememişti.

O, şimdi bir avuç toprak altında yatıyor. Musikimize bu kadar çok şey vermiş olan bir sanatkâra, acaba musikimiz ne verdi? Bunu sorarken titredim. Çünkü bizde sanatın ne nankör bir şey olduğunu biliyorum.

Şairler birbirlerine mersiyeler yazarlar; fakat musiki üstadlarımız arasında böyle bir âdet yoktur. Bari bundan sonrakiler için, ses, gözyaşı, minnet, alkış, şükran yapan eserler bestelensin ve her müstesna değer, tarihin koynuna bu âhenkten kefeneye bürünerek girsin.

Bestekâr Ahmet Râsim

ONU şair, muharrir, hikâyeci ve fıkracı olarak herkes tanır. Elli yıl süren yazı hayatında bir kerrecik olsun okuyucuya usanç vermemek bahtiyarlığına ermişti.

Fakat bestekâr ve musikişinas Ahmet Râsim'i bilenler azdır. Benliğinin bu tarafını göstermekten hoşlanmazdı. Notası yoktu ve sesi, normal akordda Nevâ'ya kadar güçlkle yükselirdi. Ama o dar, kısır, ıskalalı sesiyle öyle tavırlı bir okuyuşu vardı ki, dinlerken, nağmenin canlandığını duyar, lezzetle ürperirdiniz.

Sekiz sene bir odada, karşılıklı masalarda çalıştık. Nur içinde yatsın, çok feyizli bir adamdı. Borçlandırma ağırlığını duyurmadan vermesini bilirdi. Bir bülbül nasıl karşılık beklemeden şakır, bir anı bal yaparsa, o da bilgi ve tecrübesinin imbiğinden süzdüğü gerçekleri öylece bağışlar, saymadan sunardı.

Bana musiki hazinesinin kapılarını açması, bir tesadüf neticesidir. Neye yeni merak sardırduğım günlerde idi. Matbaada kendimi yalnız bulmuş, üflemeğe başlamıştım. Çetin, çetrefil saz eserleri karşısında ben de inatçılığı bırakmaz, tâ kendime râm edinceye kadar çalardım. O gün de böyle yapıyordum.

Tiz mi bemol neyde çok güç çıkar. Saz semâisinde de işte bu kördüğüm vardı. Başka sazlarda bir tek parmak dokunuşuyla seslenen bu perde, ney'de hem nefes, hem dudak, hem de parmak birliğinden çıkar.

Tekrar tekrar alıyor, beceremiyordum. Yorulmuş ve sinirlenmişim. İşte tam bu sırada arkamdan bir ses, çıkarmak istediğim nağmenin edâsıyla:

- Mi bemol çıkmıyooor! diye damarıma bastı.

Döndüm. Yarı aralık kapının loş çerçevesi içinde üstâd, kelebek gözlüğünün üstünden bakıyor, dudakları kadar gözleri de gülümsüyordu.

Girdi, yerine oturdu:

- Bırakma, hele bir daha baştan tekrarla! dedi.

Ahmet Râsim'le musiki üstüne konuşmalarımız, böyle başladı. Odamıza evden semaver getirmiştım. Çayını demleyip sunardım. Yavruyan harmanından hoşlandığı için, ben de onun zevkine uymuştım. Karşılıklı içer, demlenme arasında da musikiden, eski üstâdlardan, bestelerimizden bahsederdik.

Üstâd Zekâi Dede Efendi'nin çıraklarındandı. Zekâi Dede ise, Türk musikisinde kapanan bir devrin son dehâsı, son şûlesidir. Ahmet Râsim onun tavrıyla okuyan seyrek bahtiyarlardandı. O yaz Papazın Bağ'ında oturuyordu. Cumaları tâtil yapar, inmez; biz ziyaretine giderdik. Düyek ıkını sever, çok kullanırdı. Curcuna usûlünden de hayli eseri vardır.

Dizlerine vura vura kalın, pürüzlü fakat cana yakın üslûplu bir sesle okur, şarkılarını notaya aldırırdı.

Onun bestekârlıktaki hususiyetlerinden biri de, seslendirdiği güfteleri kendisinin yazmasıydı. Hicaz makamından bestelediği:

Hasret ile vuslatına kanmadım,
Gün bu kadar tez geçecek sanmadım.
Sanma ki aldandığıma yanmadım
Pek yazık oldu o güzel tâzeye

şarkısında "Gün bu kadar tez geçecek sanmadım" mısraı, bütün içliliği, hüznü, acısı ve ümitsizliği ile sese inkılâb etmiştir.

Segâh'tan:

Benim sen nemsin ey dilber
Deli gönlüm seni ister
Sanırım ki etmiş ezber
Seni söyler seni dinler.

Bir çiçeksin gül bedensin
 El sürülmez pembe tensin
 Varsa sensin, yoksa sensin
 Seni söyler seni dinler

Şarkısı ile Sûzinâk'tan:

Pek revâdır sevdiğim ettiklerin,
 Âşıkı günlerce bekleddiklerin,
 Gelmeyip ağıâr ile gittiklerin...
 Gez görüş eğlen sıkılma zevke bak,
 Bir gelir insan cihana durma çak!

gibi, en güzel ve mûtena şarkılarını Papazın Bağ'ında bestelemiş ve ilk olarak matbaada okumuştur. Kendisi Zekâi Dede'den otuz fasıl geçtiğini hasretle anar ve:

- Hacı Ârif'le Şevki'den sonra musikimiz sahipsiz kaldı, derdi.

Aydabir'in bestekârlarımıza birer Fatiha'yı andıran güzel teşebbüsü, onların nefesleri ve eserleriyle yaşayan radyoya örnek olmazsa yazık!

Dede Efendi

BESTEKÂRLARIMIZ içinde İtrî'den sonra en büyük sima, hiç şüphe yok ki, Hammamîzâde İsmail Dede Efendi'dir. Mevlevî tarikatının altın potasında eritip pişirdiği bu müstesna şahsiyet, tepeden turnağa ruh olmuş bir bahtiyardı.

Aşkı terennüm etmiş, derin duygulu, engin hayalli şairler tanırız. Dertleri ince, şikâyetleri yüksektir. Dertlerine ortak, yaralarına merhem bulamazlar. Muhatapları o kadar azdır.

Fakat Dede Efendi'nin nağmeden lisanı, bütün gönüllere seslenmesini bildi. Her göğüs bu seslenişlerle titredi. Musiki bütün insanlığın müşterek dilidir. Sağır ve ölü olmamak şartıyla, ondan nasibini almayan kalmaz.

Dede Efendi'nin aşkı, hicranı, isyanı, yalvarışı, coşuşu, muzaffer sayhaları, ondan doğar doğmaz, hemen binlerce, yüz binlerce kişinin derdi, hicranı, zevki ve zaferi olmuştur.

Şeceresinde müsikişinaslar var mı? Kanında derin bir veraset taşıyor mu? Ondan da haberimiz yok. Fakat o, o kadar büyük ki, bir musiki hânedanına mensup olmasa bile, kendisiyle bir hânedanın başladığını kimse inkâr edemez.

Elimde başka bestekârlara nasip olmayan, zaman süngerinden kurtulmuş birçok eseri var. Hele başka başka makamlardan bestelediği Âtın-i Şerif'ler, Türk musikisinin senfonileri diye selamlanabilir.

Hele makamın en güzel seslerini, her usulün en cana yakın tka'larını batutalarında toplamış, musikimize en geniş ufukları açmıştır.

Başka dehâların tükettiğini sandığımız makamlarda, bakarsınız, Dede Efendi yeni bir nağme çağlayanı fişkirtir. Meselâ Rast'ı ele alalım. Bu makamda Merâğ, "Âmed nesîm-i subh-dem" nakşiyle bir beste, bir muhammes ve bir mülemma beste yazmış.

Meşhur Recep Âga:

Durmaz işler tâ ciğerde hançerinin yâresi

Nakış semâtsini ve:

Ben vuslata ettikçe temennâyi efendim

Sen etmedesin vâde-i ferdâyi efendim

diye başlayan semâtsini katarak bu makamda artık yapılacak hiçbir şey bırakmamıştı.

Yine Receb'in:

Çekmiş yüzüne nikab-ı işve

Ey mazhar-ı âfitâb-ı işve

'si ile Rast tamam olmuştu.

İşte bütün bu nağme şâhikaları arasına Dede'mizin bir hârîka eserle girdiğini görüyoruz. Rast Kâr-ı Nev böyle bir nağme mucizesidir.

Gözümde dâim hayâl-i cânâ

Gönülde dâim cemâl-i cânâ

Daha başlangıçta bambaşka bir beste vadisine girdiğimizi gösterir. Hele 6/4'lük ikâlî:

Gül yüzlü mâhım

Rahmeyle şâhım

Kısmı, gerçekten hâlâ eşsizliğini muhafaza etmektedir.

Mâhur'da hafif tkalî:

Ey gonca-dehen hâr-ı elem cânıma geçti

Tîr-i sitemin her biri bir yânıma geçti

Bestesi de hâlâ taptaze duruyor.

Hulâsa, Hammamîzâde İsmail Dede Efendi, böyle kısa bir portrenin çerçevesine sığmaz. O deniz ve söz sedefi. Hangi sadefe ummanı sığdırabilirsiniz?

Hacı Ârif Bey

BAZI ressamalar, şu veya bu rengi çok sever, fazla kullanır. Üslûplarındaki hususiyetlerden biri de budur. Şairler içinde de bazı vezinlere ziyade iltifat edenlere rastlarız. Musikide bu şahsî temayüllerin izleri daha derin olarak göze çarpar.

Falan meselâ Rast'ta ruhunun en geniş ilham ufkunu bulmuştur; filan Uşşak'ta. O, mürekkep makamları sever, bu ana makamlardan ayrılmamayı yaratma yolunun en doğrusu sayar.

Hacı Ârif Bey, bunların hiçbirine benzemez. Hani eski büyük sanatkârlar tanırız, şairdir. Çağının en güzel kasidelerini yazar. Dehâsını mermer damarlarında kan gibi dolaştırarak taşları canlandırır. Bir günde bir damla boyadan bir güzellik cihanı yaratır. Mermer, çekiç, çamur, tunç, fırça ve boya onun elinde yaratıcı birer kuvvet olur. Hacı Ârif işte makamlara bu türlü vâsitalardan daha fazla ehemmiyet vermez.

Bir mimarın elinde harç ne ise, onun elinde de makam odur. Hiçbir makamı, ötekine üst tutmaz. Gönül temellerine ilham perisi dokununca besteler doğar. Şimdi Neveser bir şarkının nefis kumaşını dokurken, biraz sonra aynı tezgâhtan bir Muhayyer eser dökülür.

Sesi kadar yüzü de güzeldi. Bu güzelliğe sanatkarlığın ince yaradılışını, dokunaklı mânâsını da eklerseniz, hayatını dolduran mâceraları tabii bulursunuz.

Saray saz takımlarını o yetiştirdi. Ömrü tatlı heyecanlar, derin kalp vuruşları içinde geçti. Saadet de keder kadar onu akort ediyor, eser yaratmasına yol açıyordu.

Yüzlerce beste yazdı. Tanzimat"çağının Dellalzâde'den sonra en büyük bestekârı Hacı Ârif'tir. Hele şairlerin "sekt-i melih"ini andıran usûl değiştirmelerde bir eşi daha gelmedi dersek, haksızlık etmiş olmayız.

Onun beğenilecek taraflarından biri de kültür sahibi olması ve besteleyeceği eserleri gerçekten değerli şiirler arasından seçmesidir. Netice büyük bestekârlarımız, musikiden başka şey bilmedikleri için, yâvelere iltifat etmek, zorunda kaldılar.

Hacı Ârif duygulu ve derin mânâlı şeyler arar. Mesela Kürdili Hicazkâr makamından:

*Harâb-i deşt-i gamdır şimdi bî-gam gördüğün gönlüm
Parîşandır senin vaktiyle hürrem gördüğün gönlüm
Cûda düştü mukaddem yâre hemdem gördüğün gönlüm
Perîşandır senin vaktiyle hürrem gördüğün gönlüm*

Sûzinak'tan:

*Alınca gönlümü mihr-i cemâli
Göründü iyd-i ümmîdin hilâli
Kadeh meyle dilim şevk ile mâli
Değil gönlüm gibi bir lâübâli
Melekler imrenir görse bu hâli*

Segâh'tan:

*Olmaz ilâç sine-i sed-pâreme
Çâre bulunmaz bilirim yâreme
Baksa tabîbân-ı cihan çâreme
Çâre bulunmaz bilirim yâreme*

Parçaları hükmümüzün senetleri sayılabilir.

Hacı Ârif'te gördüğümüz inceliklerden biri de sözle ses arasında kurduğu âhenk köprüsüdür. Onun eserlerinde söz ile birlikte ses de ağlar veya güler. Hissin ifadesi olur.

Yarım asırdanberi, neşemize vasıta yaptığımız, gönül yarelerimize serin sargılar halinde doladığımız bu eserler için, ona hala hiçbir şey vermiş değiliz. Hacı Ârif, yıllardır gür bir kaynak cömertliğiyle akıyor. Susuzluğunu giderenler bari rahmetle ansalar.

Kanunî Âmâ Nâzım

TABIAT tazmin ediyor. Bir yerimizden aldığı kuvveti bir başka merkezimize vererek haksızlığını tamire çalışıyor. Yeryüzündeki coğrafya âhengi, tıpkı tıpkısına insan gövdesinde de var. Nasıl her yokuşu bir iniş kovalar, yüksek dağların kamalarını derin denizler kuşatırsa, bizim de vücudumuzda eksiklikleri fazlalıklar telâfiye koşuyor.

Meşhur Kanunî Âmâ Nâzım'ı tanıdığım güne kadar, bu, bende sisli, bulanık bir kitap faraziyesi halinde idi. Onu gördükten sonra, bir inan, bir iman oldu.

Çiçekle zedelenmiş esmer bir ten. Yer yer yoluk donuk tüylü kaşlar. Zeki, uyanık bir alın. Sonra kirpik araları, zamklı gibi ıslak, parlak duran kapalı gözler. Bunlara galiba başka bir isim bulamadığım için göz diyorum. Yoksa, bu titrek kapaklar altında adama göz düşüncesini veren hiçbir şey yoktu.

Burnu düz ve biraz da pattı. Kırpık bıyıklarının altında ağız yerine sonsuz bir gülümseyiş görürdünüz. Nâzım, hep gülümser, daima gülümser, gülüşe ince, nazlı, hemen uçacak bir kuş kadar ürkek bir hal verirdi. Yüzü açılıp kapanan çizgilerle nerdeyse kanatlanıp süzülecek sanırdınız.

Onu ayakta pek seyrek ve çok kere hep öne doğru eğilmiş gördüğüm için boyunu birden kestiremiyorum. Elleri sürekli

mızrap idmanlarıyla çevik bir sinirlilik bağlamıştı. Bilekleri bu küçük ellere göre hem kalın, hem de dolgun görünüyordu.

Çalmadığı zamanlarda da eli, kucağındaki kanunun tellerinden ayrılmaz; onları, ayrı ayrı okşar, mandalları açıp kapardı.

Hiçbir kanunun perdelerindeki üç tel, onunki kadar akort sağlamlığı ile birbirlerine kaynamamıştır. Çünkü hemen hiç kimsede ondaki sesi süzen, duygulu kulak yoktu. O ne kulaktı Yarabbi! On beş kişilik saz içinde bir bemol'un en hafif tizliğini, pestliğini hemen duyar, sahibini tanır, melek gülümseyişiyle:

– Ahmet Bey, lâ bemol düştü!

– İhsan, nısfıye kızdı, daha doğru üfle!

– Fahri, nevâ ile yegâh, bana birbirini tutmuyor gibi geliyor! derdi.

Ona kimse itiraz etmezdi. Çünkü sonra “hayır” diyenlerin hepsi mahcup olmuşlardı.

Ben onu Darüttalim heyetinde tanıdım. Hacı'nın tuttuğu kıraathanede çalışıyordu.

Darüttalim, memlekette hemen hemen ilk ciddî saz heyetidir. Kıraathanenin arkasında meşk odaları vardı. Fasillara orada çalışılır, eserlerin hiçbir pürüzü kalmadığına inanıldıktan sonra halka çalınırdı.

Sık sık gider, provaları dinlerdim. Ayak sesimi tanır, hayranlığımın içten gelmeliği onu keyiflendirirdi. Bestenigâr'ı sevdiğimi bildiği için, her taksiminde mutlaka bir yolunu bulur; çargâh perdesinde biraz durarak saba yapar ve sonra cana yakın bir bestenigâr'a sardırı.

Bunun ne zor bir şey olduğunu musikiden anlıyanlar bilir. Rast'da Hüseyini Aşiran'da karar veren bir makama Bestenigâr'ı ısındırmak, makamların ekini belli etmeden karar perdelerine inmek kolay değildir.

Nâzım bunu öyle güzel, o kadar sıcak ve üstâdâne bir surette yapardı ki meclise sonradan gelen bir kimse, Bestenigâr taksim ediliyor sanırdı.

Nâzım'ın tavrı ne kendisinden evvelkilere, ne de kendisinden sonrakilere benzer. Kendisinden öncekilere benzemez. Çünkü o,

gerçekten sanatkârdı, büyük doğmuştu. Taklit emeklemelerine muhtaç değildi. Cihana kendi âlemini kendi yaratacak bir tekvin kudretinin beratıyla birlikte gelmişti. Sonrakiler de ona benzemezler; çünkü hiç kimse, onun nağmelerine eş ses salkımları yaratamadı.

Nâzım'ın bir nağme dizisi hangi saza ve kimin tarafından nakledilirse edilsin, rengini, edasını, üslûbunu kaybetmez. Bu nağmeler onundur; kimseye mal olmaz. Hani hâfızaların duvarına asılmış levha mısralar, beyitler vardır; hiçbir gazelin, hiçbir kasidenin içinde eriyip hüviyet ve sahip değıştirmez. İşte Âmâ Nâzım'ın mızrabından dökülen lâhin'ler de tıpkı böyledir.

O kanununu kucagina bir sevgili gibi alır; telleri bir sevgilinin saçları gibi okşar. Mızrabından uçan her notun havada uçan billür kemendini kulaklarıyla seyrederek. Beğenir ve gülümserdi. Çalarken elleri, kanadlanır ve teller renkli kıvılcımlar içinde kalırdı.

Nâzım güzel bir adam değildi. Fakat çalarken yüzüne bir ilham, hattâ vahiy solgunluğu çöker ve çehresi, fosfor sürülmüş bir Karnak kâhininin heybetine bürünürdü. Bu dakikalarda onu beğenmemek, candan bağlanmamak kabil olmazdı.

Fasilda hiçbir saz, onun üstünde yüzlerce bülbül şakiyan kanununu örtemezdi. Seste kuvvetle birlikte bu kadar ince bir tada, ancak pek seyrek sanatkârlarda rastlanır.

Başlarken, tabiatın tazmin ettiğini, bir yerimizden aldığını, başka bir yerimizin kuvvetini artırarak ödediğini söylemiştim.

Nâzım'da göz yoktu. Fakat o kulakları ile görür, elleriyle okur, koklayışı ile sezerdi. Musikide o kadar çok ilerleyişi belki de gözsüzlüğündendi.

Onu pek erken kaybettik. Yüzlerce ırağı içinde de üslûbunu andıran kimsenin bulunmayışı, ölümünü gerçekten bir musiki matemi haline koydu. Gerçi her mezar bir çukurdur; ama onunki bizi nağmeler cihanından ayıran bir uçurum oldu. Acımak gerekse kendimize ağıyalım. Çünkü artık hayattan onun alacağı yeni hiçbir şey kalmamıştı.

Münir Nurettin

CANA yakın bir yüz güzelliği, gururdan ziyade mahcubiyete verilmesi lâzımgelen çekingen bir uzaklaşış. Hatları durgun, resmî nezaketli bir çehre. Şakaklara doğru uzanan kaşların ipek saçakları altında yine ipek gibi yumuşak bakışlar. Eski Türk atlıları gibi belden yukarısı daha yüksek ve daha geniş. Kımıldanışlarında âdeta zahmete benzer bir hal var. Sanırsınız ki bu güzel ve zarif adamın derisi kolalanmıştır. Kolu, eli oynarken, nerede ise katı bir kolalı gömlek çatırdısı duyacaksınız. İşte madde Münir Nurettin budur.

Ben onu Mütareke senelerinde Kadıköy'ündeki bir konserde tanıdım. Daha henüz çocuk denilecek bir yaşta idi.

Fasıl içinden arasına halka halka havalanarak gönül kemendi gibi ruhları avlıyan güzel, ince ve mânâlı bir ses geliyordu. Sonra, Kemal Niyazi ile taksime başladıkları zaman anladım ki o ses bir insan bülbulün nağmeleridir.

Klasik Taksim'i, yaratıcı hançeresi için daha o vakitler dar bulduğu belliydi. Perdeleri bir bir yoklayarak inip çıkmıyor, şahin uçuşları gibi beklenmedik yükselişler, alçalışlar zengin bir nağme arşının hudutlarını yokluyordu.

Mansur akorduyla okuduğu için sesinin cevheri gözümde bir kat daha büyümüştü. Faslı, rahmetli Ali Rifat Bey idare ediyordu.

Memleket işgal altında idi. Fakat İstiklâl Marşı ellerde dolaşıyor, hâfızaların süsü, ruhların ümidi oluyordu.

Duymuştuk ki Ali Rifat bunu bestelemiştir. Ansızın, tiyatronun içi millî aşkın yasak dinlemez, yılgınlık nedir bilmez mukaddes yangınıyla tutuştu.

– İstiklâl Marşı!

– İstiklâl Marşı'nı isteriz!

– Onu dinlemeden dağılmayacağız! sesleri yükseldi.

Ali Rifat'ın yüzü, heyecandan solmuş, insanı kurbanlığa, şehitliğe fırlatan o büyük coşkunluklardan biriyle kendinden geçmişti.

Küçük kara değnek, havayı keskin bir orak hızıyla biçti ve marş bütün ihtişamıyla başladı.

Münir Nurettin'i bundan sonra kaybettim. Zaman ona ne veriyor, o musikimize neler bağışlıyordu? Bilmiyordum. Fakat bu gencin istikbalini içimde sarsılmaz bir iman olarak taşıyordum.

Biliyordum ki bu çapta bir hançere, geleceği fethetmeden, nağme kılıcını kınına koymıyacak. Netekim geçen yıllar bana hak verirdi.

Türk musikisi, anlaşılmasız bir iç bozgunluğuyla azımsanır, küçük görülür, hattâ hırpalanırken, bir gün duvarlara yapışmış bir konser ilâniyle karşılaştık.

Münir Nurettin bir havari aşkıyle ortaya atılmış, radyolardan, salonlardan kovulan alaturkayı bir büyük tiyatro anfiteatrına çıkardı. Halkın hücumu, Türk musikisine Türklük damgasını vurdu. Koca salonda boş ne bir sandalye, ne bir loca, ne bir karışlık yer kalmıştı.

Onu yalnız ses güzelliğinin bir örneği gibi düşünmek doğru olmaz. Münir gerçi Allah'ın sazıdır. Nefesler, onun harçeresine Tanrı'nın eliyle çekilen mucizeli bir yay gibi sürünür. Fakat o, Allah'ın verdiği bu nimeti yıllar süren yorucu emeklerle beslemiş, o nimete lâyık olduğunu işbat etmiştir.

Klasik musikimizin çapraşık usullerini, bestelerimizdeki nağme cümlelerini, cilveli es'lerini, durakların ilâhi dalgalarıyla, birer birer iğne ile kuyu kazar gibi öğrenmişti.

İğne ile kuyu diyorum. Evet, çünkü bizde musiki tahsili kadar güç hemen hemen hiçbir ilim ve sanat şubesi yoktur. Eskiden her büyük üstadın evi, bir musiki akademisi halinde imiş. Her üstad, rastladığı ses ve zekâ kıymetine o kıymete mukadder olan son parıltıyı vermeye çalışır, bunu dehalarının bir zekâtı gibi farz bilirlermiş. Son zamanlarda bu güzel usulden eser kalmamıştı. Zekâî Dede Efendi'den sonra gösterilecek bir kutup bulunamaz.

Yaratıcılık çağı geçince, yaratıcılığın engin cömertliği de kalmamış ve eski eserleri kıskanmak modası çıkmıştı. Nadide fasıllar saklanır ve bu da ancak "O fasıl yalnız bende var!" diyebilmek için yapıldı. Münir, bunları elde etmek, bunları ehlerinden geçmek için kimbilir nelere katlanmıştır.

Tanbur, eskiden yalnız ağır fasılların, saltanatlı bestelerin ve derin hıçkırıklı taksimlerin sazıydı.

Fasıl coşup da sıra köçekçelere gelince meydan tanburları, neyler duvarlara dayanır, lâvtalar, nısıfeler şakırdardı.

Cemil Bey, tanburda ayrı bir dil keşfetti. Zaten her büyük adam kendi yolunda bir yenilik yaratır.

Münir de ses sanatımızda bir merhaledir. Bir ona kadar hânendelik, bir de ondan sonraki ses sanatkârlığı var.

Hançeresinin potasında sesi eritiyor, ona istediği derinliği, dilediği derinliği veriyor.

O, her okuduğunu, kendi bestelemiş gibi adiyle damgalar. Göğsünün boşluğunda bakarsınız, şimdi bir ishak hıçkırır, bir bûlbûl ağlarken, şimdi kahkahadan kırılan bir kanaryanın altın neşesi çağlar.

Geçenlerde bir akşam Şerefâbâd gazelini okumuştı. Münir, mısralarda sesinden muhteşem dekorlar kurdu. Daha doğrusu o mısralara kelimelerin veznin, ritmin veremediği ruhu, sesiyle verdi. Nağmeden nasıl bir tarih sahnesi doğduğunu orada hissedip lezzetle ürperdik.

Neyzen Aziz Dede

BUGDAY bir ten. Gür kaşların, simsiyah saçakları altında gülümsiyen, rind, parlak kara gözler. Şişkin burun kanatlarına doğru ince mor damar hâreleri. Düşük bıyıklar, sert bir sakal. Kaşlarının saçakları altında gözler, olduğundan da koyu görünmekte. Sakal, bıyık ağız çizgisini örtmüş.

Boyu orta idi. Geniş omuzlu, dolgun, hattâ tıknaz vücudunda kolları biraz kısa gibi dururdu. Ney üflerken başpâre bıyıkların altında kaybolur, gözlerine kirpiklerinin yumuşak ve titrek perdesi inerdi.

Şen, zarif ve nüktedandı. Sesinde yarattığı nağmelerden sinmiş bir sıcaklık duyulurdu.

Gençliğinde meclis meclis gezmiş, mey'den tiksинmemiş, güzel ses kadar güzel yüze de paha biçmiş, gönül vermişti. Çağının en büyük konakları, en yüksek muhitleri ona sevgi ve saygı gösterirlerdi. Hele başta hânedan sülâlesi olmak üzere, bütün Mısırlılar, Aziz Dede'nin hayranı idiler.

Topkapı âsitanına neyzenbaşı olduğu gün, dergâhın muhibbanı çoğalmış, mutrip parlamış, semâhânede tennureler köpürmüştü. Meydanda ince belli, kıvrak endamlı dervişleri, Mevlânâ'nın aşkı kadar, onun neyinden fışkıran ilâhî nağmeler döndürürdü.

Ona yetişmiş olanlar, Aziz Dede'nin tek başına on neyzen bedel olduğunu söylerler. Üflediği vakit insan, elindeki neyin yarılıp parçalanacağı vehmine kapılırmış. Sazından çıkardığı ses hem gür, hem son derece yumuşak ve sıcaktı.

Taşralı bir neyzen, İstanbul'a gelince Aziz Dede'yi dinlemeye gitmiş. Daha cümle kapısına varmadan, mutriptan coşan o anaç bülbülün hârikalı nağmelerini duyup cezbelenmiş ve bu aşk ile başını taşlara vurarak kan revan içinde kalmış.

Cumaları hücresi dolar, pir aşkına ders verirdi. Fakat bazen bu loş ve dumanlı odada en büyük musiki üstadlarının meclisi kurulur, en seçme fasıllar yapılırdı.

Bir gün Şarkın Karuzo'su* Hânende Nedim, Dede'ye gelmiş. Birbirlerinin şöhretini bildikleri için nazlanmaya lüzum görmemişler. Aziz Dede neyini bağrına basmış, makamların göz kamaştırıcı ufuklarına açılmış. Maksat Nedim'i coşturup okutmaktır. Zemin karar perdesine düşer düşmez bir mucize halinde şakımya başlamış, Meyan'da ki taraf da kendinden geçmiş. Hücrenin duvarları dağılıp çatısı fırlamış. Nedim'le Aziz Dede bulundukları yeri, yaşadıkları zamanı unutmuşlar.

Halbuki dergâhta âyin vakti gelmiş, naat okunmuş, meşhur Raif Dede kademlerine eğilmiştir. Deveranlı ney taksimi açacak. Fakat ortada da neyzen başı yok. Adam koşturmuşlar, onları ses ve nağme ibadetinin vecdi içinde bulup mutriba getirmişler.

Nefes nefese başlayan o taksim bir hârika olduğunu söylerler. O günkü âyinin parlaklığı da dillere destandır.

Aziz Dede Çerkes Ali Dede'den ders almış; sonra meşhur Hicaz Peşrevi'nin sahibi Salim Bey'e devam etmiş.

Nağme mimarısında erişilmez bir sanatkârdır. Sesi istif edişinde, sülüs levhalar gibi süs düzgününe tenezzül etmez. Onun taksimleri Elhamra'ların, Sen Piyer'lerin çetrefil çizgi ve gölge mahşerine bürünmez. İmad'ın tâlik'lerindeki çıplak güzellik gibi, onun üfleyişinde de asıl bir sadelik vardı.

Bir akşam, bir donanma gecesi, Valide Paşa Sarayı'nda bando çalarken, onun da Mansur'uyla ortaya atıldığını ve Travyata'dan bir parçayı hiç kusursuz üflediğini, rahmetli Ali Rifat Bey'den dinlemiştim.

* Enrico Caruso (1873-1921) - İtalyan tenor.

O kadar gürültülü, gümbürtülü sazlar arasında Dede'nin neyi, bir hava fişegi parlaklığıyla ortalığı kamaştırıyormuş.

Ney, perdeli bir nefes sazıdır. Sesler tek tek çıkar. Fakat Aziz Dede sıyırma dediğimiz hareketlerle bu perdeli nefes sazından bir kemanın kayıcı nağmelerini çıkarırdı. Bugün, aynı şeyi ancak Tefik başarıyor.

Sanatını, daha çok bir ilham işi diye tanıdığı için musikinin ilmi tarafına pek iltifat etmezdi. Bir çok saz semâileri yaptığı halde, meselâ hiçbir peşrevi yoktur. Çünkü devrikebir, devrirevan, darbıfetih gibi büyük usulleri bilmezdi. Ama Uşşak, sabâ, yegâh saz semâilerinde en büyük üstadların imreneceği bir makam seyri ve nağme ışığı göze çarpar.

Öyle ki, Kemeñçeci Vasil'in, Tanburî Cemil'in bile bu makamlarda saz semâisi bestelemeye elleri varmadı. Ne yazık ki, onun hiçbir taksimi plâga alınmamıştır. İnsan zekası, geçmişteki sesleri yeni bir âletle fethedeceği güne kadar da onu dinliyemeyeceğiz.

Davud'un sesine bir resullük cevheri diye iman eden insanlık, ancak şimdi plâk isimli bir ses mahfazası bulabildi. Fakat ne yazık ki, bu keşif, bize kaybettiğimiz hazineleri hatırlatmaktan ve acımızı arttırmaktan başka bir şeye yaramıyor.

Neyzen Emin Dede

MAKİNE ile kesilmiş kısa, sert kumral saçlar altında geniş bir alın. Perişan kaşlar, dalgın, düşünce dolu mavi gözler. Fikret'in Nedim'i tasvir ederken söylediği tarzda, hafif bir çiçek serpintisiyle örselenmiş pembe bir ten. Kuvvetli bir çene çizgisi, bembeyaz ve sımsıkı dişler. Dokunulmamış bir bıyık ve ince ince gülümsiyen dolgun dudaklar.

Boyu ortadır. Enli omuzları ve bir kalkan gibi kabarık göğsünde, ney'den geçince ateş ve fettan olan coşkun bir hava dalgası vardır.

Ancak güzel bir şey söylemek, değerli bir şey öğretmek için konuşur. Boş laftan hoşlanmaz. Verimsiz geçen dakikalara acır.

Onu bir cuma günü, Galata Mevlevihanesi'nde tanıdım. Damat Ahmet Zülkefil Paşa, benim ney'e merakımı rahmetli Şadi'den işitmiş ve Emin Dede'den ders almama delâlet edeceğini vadetmişti. Âyin'den sonra, hücreesine gittik. Kabulüne bir himmet, bir lütuf ağırlığı vermeden:

– Salıları evdeyim, gelin! dedi.

Belâya bakın ki, o günlerde benim elimi kedi ısırmişti. Birkaç haftadan önce de sargılar çözölmeyecek ve ben parmaklarımı kullanamıyacaktım.

Ne ise, o salı Tophane yokuşunu, koltuğumda ney'le tırmandım. Üstadın evini buldum. Bu, eski konakları andıran büyük bir bina idi.

Kocaman bir kapıdan kocaman bir taşlığa giriliyordu. Taşlıkta bir terlik taburu dizilmişti.

Beni bir deniz subayı karşıladı. Odaya girdik; elini öpmek istedim, vermedi. İçerisi hayli kalabalıktı. Meşhur ses üstadlarından Tophaneli Sâdık Bey de orada idi. Köşede gözleri mavi şimşekli, sarı sakallı, herkesten daha yüksek sesle konuşan keyifli keyifli gülen bir zat vardı. Bu üstadın ağabeyi olan yüksek hattat meşhur Ömer Vasfi Efendi idi.

Bir nefeste muhite ısınmışım. Senelerce sonra, şimdi kendimi yoklayınca, bu iç sıcaklığının her gün biraz daha arttığını duyuyorum.

O çatıların altında ne ilâhî taksimlerin nağmeden şahapları uçmuş, ne üstadlar dinlemiş, ne vecdli demlere ermiştik!..

Emin Dede'de feyiz bir çağlayandır. İlminin, sanatının nurunu bulutsuz bir güneş cömertliğiyle teşekkür bile kabul etmeden verir. Onun için bu himmet, bir sünnet-i Mevlânâ'dır. İstanbul'un dört köşesinden, hattâ bazan uzak yerlerden istidatlar, nağme âşıkları gelirler. O âsitan'ın mihmânı olurlar. Kapı herkese açıktır. Oradan kimse çevrilmez.

Bilirsiniz ki ney başka sazlara benzemez, sesini vermek için önce âşıkının sabrını, takatını dener. Günlerce baş pâreden verilen nefes, perdelerden hava halinde çıkar. Bu nefeslerin ses, perde, nağme olması meseledir.

Üstad, ince Mevlevî terbiyesi, çile sabrı, ermişlerin tahammülüyle bu kulak kamaştıran berbat ısıkları dinler. Nasıl üfleneceğini anlatır ve kimsenin şevkini kırmaz. Dahası var, notalarımızı da yazar, terennüm eder; beraber üfler.

Ben, makamları ayıracak bir hale geldikten sonra, onun sanatkârlığındaki kudreti sezdim. Dikkat ediniz, anladım değil, sezdim diyorum. Çünkü onda ufuk gibi bir hal vardır. Siz yükseldikçe o genişler. Tıpkı Fuzûlî Divanı gibi.

Bazan ders arasında coşar. Neyini bağrına basar; birdenbire ilhamının saltanatlı enginlerine açılır. O zaman bir rüya âlemine girmiş gibi olursunuz. Gözlerinizin önünde lâv çağlayanları uğuldiyerek akar, ormanlar inler, yakut kanadlı ankalar uçar, nurdan oklarla göğsünüz delik deşik olur.

Derin derin ürperen kabalar güzel, safiler dolgun, fakat üstadın tizleri bir hârikadır.

Neyin içinde nefesi sanki erimiş ateş haline gelir ve perdelerden renkli kıvılcımlar saçar.

Tanburî Cemil ona bir gün:

– Gel seninle Mısır’a gidelim. Orada altı ay kalırsak, ömrümüzün sonuna kadar rahat yaşıyacak dünyalık kazanırsınız, demişti.

Ama Emin Dede’nin dünyalıkla ne alâkası olabilir ki? Onun bestekârlık tarafı da zengindir. Eserleri elden ele bir hazine gibi dolaşır.

Beni mutnba çıkardığı gün, onun son eseri Dilkeşide Peşrevi’ni çalmıştık. O âyinlerin plâklarda ebedileştirilmemesi musikimizin ne büyük bir talihsizliğidir.

Üstad şimdi hastadır. Fakat yatağının etrafında yine hayran bir cemaat halkalanıyor. Ona yakın bir şifa diler ve mübarek himmetinden daha çok şeyler bekleriz.

Neyzen Tevfik*

SAZLI sözlü bir topluluktan dönüyordum. Kalamış koyunda sular henüz ağarıyor, yıldızlar soluyordu. Kuşlar da, rüzgâr da daha uyanmamıştı. Havada içli bir kubbe hassasiyeti vardı. O kadar ki ben bile bu tatlı sessizliği bozmamak için yerlere sert basamaz olmuştum. Sabahı çiçeklerle yaprakların nasıl gerinerek, gerginleşerek karşıladıklarını ilk defa o gün gördüm. Her fidan bir buhurdandı.

Kızıltoprak'la Kadıköy'ü birleştiren köprüden geçerken ansızın irkildim. Papazın Bağı'ndan çok tatlı, derin, mânâlı bir ney sesi geliyordu. Bu ses yıldız akışlarını andıran kavislerle yükseliyor ve hava sanki onun etrafında pervâneleşiyordu.

Zaman mı ulvî, yer mi güzel, benim içim mi dertliydi, bilmem! Şu kadarı var ki düşünmeme, karar vermeme vakit kalmadan, uykusunda gezen bir hasta gibi, o sesin kiblesine doğruldum. Bahçe sümbül renkli bir tan aydınlığı içinde idi. Yapraklar altında, sağ omuzuyla başı ağacın gövdesine dayalı bir gölge seçiliyordu. Parmaklarımin ucuna basa basa yürüdüm. Artık tâ yanına varmışım. .

* Hakkı Süha'nın Neyzen hakkındaki başka bir yazısı için bk. "Marifetlerinin içinde Neyzen", *Aydabir*, S.11, Mayıs 1953

Bilmediğim, tanımadığım hattâ hiç görmediğim orta boylu, geniş omuzlu, kalın boyunlu bir adamdı. Büyük, yuvarlak başındaki saç yerine sanki şerâreden bir yele vardı. Gözleri kapalıydı. Koyu renkli dudaklarından kamış parçasına dökülen nefes, perdelerden ateş olup fışkırıyordu. Bazan derin derin hıçkırıyor, bazan şimşeklenerek çaka çaka göklere yükseliyordu. Hele karara doğru, kabalara inerken, o kamış parçası içinden Tanrı sesleniyor sandım ve bütün benliğim ürperdi. Gözlerini açınca da beni görmedi. Bakışları hâlâ biraz evvel nağmeden kanatlarla uçtuğu gönül arşının hayaliyle par par yanıyordu.

Karşı dallarda bir bülbül uzun birkaç notla hıçkırdı. Ney'de sanki gülün sesini dinlemişti. Yapraklar hışırdadı. Bir kanat çırpıntısı duyuldu. Sonra yine neyle bülbül karşı karşıya kaldılar.

Neyzen Tefvik'i, ben işte böyle bir günde, böyle bir yerde şîşesi, Mansur'u ve bülbülleriyle yanyana iken tanıdım. O vakitten beri yirmi beş yıl geçti. Bu geniş zaman onu bana bin türlü ruh görünüşü içinde gösterdi. Evet bin türlüdür; fakat bin fasetalı bir pırlanta gibi...

Çok kimse, hattâ olgun gönüllü saydığımız adamlar bile onu belâsı çok bir sevgiliye benzetirler. Evet, Neyzen yangın gibi pahalı bir ışıktır. Fakat bu aydınlıkta seyredilen öyle hârikalar var ki insanı fedakâr olmaya sürükler. Onun hiddeti başka türlü güzel, bedduası, bûhtanı, küfrü, hicvi başka türlü güzeldir.

Şimşeğe niye göz kamaştırıyor diye kızılır mı? Ateşi okşamak isteyenler avuçlarına tahammülün sırlı eldivenini giyer, ruhlarını velilerin sabriyle zırhlarlar. Neyzen de şimşek gibi, ateş gibidir. Ham ruhla ona yaklaşılmaz. Dilediği vakit keseni, istediği zaman gücünü, kuvvetini ona bağışlıyacak, nazını çekecek, küfrüne eyvallah diyeceksin. Gökle çamur onun hamurudur. Şimdi bir ufuktan bir ufka altın mahyasını kuran bir şahap, biraz sonra vıcırdayarak fışkıran bir çamur fıskiyesidir. Diyojen'in hiç olmazsa bir fıçısı vardı. O, yeryüzünde mekân seçmek külfetine katlanamaz, cihana sığmıyan bu feza gibi adam, mekâna sığar mı?

Neyzen'in ruhuna diktği İstiklâl bayrağını, ne insanların paşası, ne tabiat kanunları indirebildi. Hürriyeti dehası gibi sınırsızdır:

*Felsefemdir kitab-ı imanım;
Taparım kendi ruhumun sesine;*

*Secde eyler hakikatım her an
Gönlümün âteş-i mukaddesine!*

kıt'ası, yeryüzünde de bir altıncı kıt'adır. Kendini bu yolda tarif edenler çok; fakat bütün ömürlerince bu tarife sadık kalanlar yok. Neyzen, zelzele gibi kanunsuz yaşar. Arzı yele gibi silken o görünmez aslan karşısında tabiat ve medeniyet ne ise, Neyzen'in önünde de kanun odur.

Bu yaradılıştaki olanlar vefa torbasına girer, dostluk zindanına sığar mı? Menfaat prangasına ayak, korku yıllarına boyun verir mi? Tevfik, kendini bütün mevzuların üstünde görür. Para kadar şeref bay, şöhret kada, kepezelik de ona vız gelir. En karanlık günlerinde:

*Hancıya şu borcu versem artık,
Meyhaneye postu sersem artık;
Âlem mi ne der? Ne derse boştur*

dememiş miydi?

Minneti biz insanlığın bir lâzimesi sayarız. O buna güler. Kendisini aylarca tedavi eden meşhur bir doktora, vizite ücreti olarak:

*Bir hazâkatzedeyim midemi tıp tepti benim
Kırk katır tepse yıkılmazdı bu sağlam bedenim*

kahkahasını savurmuştu. Bu kahkaha kimbilir kaç asır tıbbın kulağında çınlayacak!

Vaktiyle rahmetli Mehmed Âkif'e de böyle hücum etmiş ve baytarlığından ilham alarak:

Hem-cinsini kurtar şu vebâ-yı bakariden!

demişti. Halbuki Âkif ona hocalık etmiş, faizle para alarak yardımda bulunmuştu.

İstiklâl mücadelesinin bütün mucizesini bir tek beyte biriktirerek:

*Bir belâsın itilâfın kuvvet-i mağrûruna
Bir kırık kağıniyle çıktın fennî harbin tûruna*

dedi ve bu mısradaki kağıniyi Apollon'un Altın Şar'ından daha parlak bir zafer güneşi haline koydu.

Onun şiirdeki büyüklüğünü isbat eden şiirler ne yazık ki neşredilemeyecek şeylerdir. Bu engin fırtınası kanunun havsalasına sığmaz. Sazdaki dehasına gelince:

Neyzen, gönül denilen hayale bile sığmaz kâinatı kamış parçasına doldurmuş bir sihirbazdır. Ney onunla başka bir sese, başka bir belagate kavuştu. Dünya harbinde onu da askere almışlar ve mehter başı yapmışlardı. Kırk elli davul, zurna, klarnet arasında onun nisfisi bir hava fişeği gibi süzülür ve hiç sönmezdi.

İçkiye düşkünlüğü mey'in ney'e kafiye olduğundandır. Kendini tarif ederken "Meyde Bektaşî göründüm, neyde oldum Mevlevî" der.

Tevfik bütün ömrünce bu tarife sadık kaldı. Bir gün İstanbul'a Dresden Operası müdürü gelmişti. Neyzen'in şöhretini kimbilir nereden duymuş, dinlemek istedi. Neyzen ona, Dede Efendi'nin Sultanîyegâh Beste'sini çaldı. Neyzen üflerken Alman sanatkar yazıyordu. Eser bitince:

– Lütfen bir daha tekrarlar mısınız? dedi.

Yar misal ikinci kere çalındı ve ikinci kere yazıldı. Opera müdürü:

– Bu adam yalnız yazmıyor, aynı zamanda besteliyor! hükmünü verdi.

Gerçekten de öyledir. Tevfik bir peşrevi, bir saz Semâîsini, bir besteyi çalarken esere kendi ruhunu, kendi üslubunu sindirir.

Bir akşam saza gitmiştik. Çalanlar onu görünce coştular. Rumeli havaları söyleniyordu. Sıra Alişim'e gelince:

– Lütfen bunu birlikte çalalım! diye yalvardılar.

Neyzen de aralarına karıştı ve saz ansızın bir şimşekle parladı. Bu türküyü belki bin kere dinlemişim. Meğer hiçbir zaman onun sırrına erememişim. O akşam seslerin mânâsı değişti. Mısraların enginliği başka türlü çağıldadı. Öyle ki sazlar birer birer sustular. Kimi tanburuna, kimi yayına başına dayadı. Klarnet sustu, ud sustu. Yalnız ney dil oldu, sesler harf oldu, söz oldu. Gözümüzde savrulan söğütleri, köpüren kıyıları, çağlayan sularıya tuna canlandı. O nağme adesesinin arkasında biz, örgülerini uçuran rüzgarlara, "Alişimi gördünüz mü?" diyen canfes şalvarlı kızı gördük.

Tevfik işte böyle bir neyzendir.

Rauf Yekta Bey*

INCE, narin dal gibi bir boy. Zarif ve kibar bir duruş. Ovulmuş hissini veren temiz parıltılı kırmızı elmacıklar, siyah, derin bir çift göz, küçük bir burun, kısa, kır bıyıklar. Eli sık sık dar göğsünün üstünde -bir ızdırabı dindirmek ister gibi- dolaşırdı.

Yumuşak bakışlarında ince ve mazlûm birer kandil ışığı titriyor sanırdınız. Incitilmiş, örselenmiş bir çiçek hali vardı. Kuvvetsiz boynu, kâh sağa, kâh sola bükülür, çelebi ve mütevazı ruhuyla başının bile dik durmasını çok görürdü.

Arkasında bol hırka, başında sikke ve elinde şah neyle mutırıp'taki görünüşü ona daha başka daha ruhanî bir meleklik getirirdi.

Ben, Rauf Yekta'yı ilk defa Bâbiâli'de şimdiki Vilâyet Konağı'nın alt katındaki Âmedi-i Hümayun Kalemî'nde gördüm.

Memlekette hiç eksik olmıyan bir musiki münakaşası hakkında düşündüklerini öğrenmek için gitmiştim. Beni büyük bir nezaket ve ondan da büyük bir gönülsüzlükle karşıladı. Türk musikisine yalnız sinirleri ve kalbiyle değil, bedîî telakkileri ve kafasıyla da candan bağlı bir genç görmek onu sevindirmişti.

* *Hakkı Süha'nın Rauf Yekta Bey hakkındaki başka bir yazısı için bk. "Marifetlerinin içinde Neyzen", Aydıbir, S.15, Eylül 1953*

Ruh birliklerinin çok kuvvetli, kaynayan ve kaynatan bir akışı vardır. Bu ilk görüşmesinden sonra âdeta dost olmuştuk.

Matbaada, Kalem'de, hattâ evlerimizde sık sık buluşuyorduk. Beylerbeyi'ndeki köşkü İstanbul'un en seçme saz ve ses sahiplerinin tavaf ettikleri bir sanat Arafat'ı idi. Ali Rifat Bey'ler, Tanburî Tahsin'ler, Hilmi ve Hakkı Dede'ler, Kadı Fuad'lar, Hafız Ahmet Efendi'ler hemen hemen hiç eksik olmazlardı.

İlmini bir eski zaman velisi gibi karşılıksız sunar, bir şey beklemeden verir, verir, verirdi. Mânâsız kıskançlıkların, olanca hızıyla hüküm sürdüğü bir devirde onun bu cömertliği bambaşka bir şeydi.

Bazan habersizce uğrardım. Köşkün üst katında Boğaz'a bakan odada kâh bir musiki tiryakisinin derdine çare bulduğunu, kâh ney'e henüz başlamış bir gencin ıskalalarını dinlediğini görürdüm. Onun ayarında bir adamın bu kulak işkencesine katlanması için, ruhunda ne muhteşem bir sanat ateşinin yanması lâzım geldiğini artık siz düşünün.

Rauf Yekta Bey, memleketimizin biricik musiki âlimi idi. Onun musikiye karşı harcadığı emek, başka herhangi bir sahaya dökülseydi, kendisini nimete, şöhrete, alkışa boğardı.

Fakat bizde musiki en nankör bir yoldur. Ona düşenlerin dizleri yırtılır, elleri kanar, belleri bükülür ve bütün bunların hepsi de pîr aşkına olur. Nitekim halkı şöyle bir tarafa bırakalım, münevver geçinenlerimiz bile, Rauf Yekta'nın nasıl seçme bir âlim olduğunu bilmezler.

Kırk sene her musiki münakaşasında, her musiki hareketinde onun sesi yükseldiği, irşadları işitildiği halde, hâlâ vaziyet işte budur. Bilmezler, tanımazlar.

Bundan kaybeden de yine onlardır. Çünkü Rauf Yekta ayarında adamlar tek başlarına birer âlemdirler. Başkalarından hiçbir şey beklemeden tesellilerini kendileri eker, kendileri biçerler.

Ben, Çin, Hint, Japon musikilerini onun evinde dinledim. O vakitler Radyo yoktu. Fakat o, bin çareye baş vurarak kazancından aslan payları ayırarak dünyanın dört köşesinden en meşhur plâkları getirtmişti. Yirmi beşer, otuzar plâklık operalardan koca bir koleksiyonu vardı.

Kütüphanesine gelince: İstanbul'da, belki bütün Türkiye'de musiki ilmi bakımından onunki kadar zengin ve kıymetli bir kütüphane yoktur. Şark ve garbın bu ilme ait ne kadar nefisesi, göz bebeği varsa toplamış, yuvasına taşımıştı. Bütün ömrünün verim tortusu, işte bu kütüphane ile notalar ve plâk koleksiyonlarıdır.

Rauf Yekta, ne yazık ki doğduğu topraklardan ziyade hiç ayak basmadığı yerlerde, Avrupa'da meşhurdu. Batının musiki bilginleri şarka ait herhangi bir meselede sarpa sardılar mı hemen ona başvururlar, mehaz sorarlar, fikir danışırlandı.

Nitekim beş ciltlik *Büyük Musiki Ansiklopedisi* yazılırken şark ve Türk musikisi bahsi ona verilmişti. Ansiklopedinin ikinci cildinde doksan büyük sahifelik kısım onundur.

Rauf Yekta Bey, bunu Fransızca yazmış, tashih provalarını da getirterek gözden geçirmek titizliğini göstermişti. Bu provaların çoğunu ben de gördüm.

İlk önce konservatuara musiki tarihi müderrisi olarak alınmıştı. Sonra şark musikisi kaldırılınca, Tasnif Heyeti'nde alıkonuldu. Bu hususta eski vali Muhittin Üstündağ'ı hürmetle yâdetmeyi bir vicdan borcu bilirim. Tasnif ve İcra Heyetleri adıyla Türk musikisine resmî bir müessesede yaşamak imkânını veren onun himmeti olmuştu.

Rauf Yekta'nın yarım kalmış bir eseri var: Musiki Tarihi. Birkaç forması büyük, geniş çalışmalarla ortaya konan bu eser, şimdi ne haldedir, bilmiyorum. Yeni yetişenlerimizden bu sahada uğraşanlar varsa, bari bu işi onlar tamamlasın.

İlk formalarda nasıl bir gaye görüldüğünü gösteren hudutlar sezilir. O plana göre hazırlanırsa memleket iyi ve pek lüzumlu bir esere kavuşmuş olur.

Sayın bilgin, henüz kendi ayarında bir adamın yetiştigini görmeden gözlerini yummuştu. Mezarla her şey bitmiş olmuyorsa böyle bir emek onun da ruhunu şâdedir.

Selânikli Ahmet

USTURA ile kazınmış yuvarlak bir kafa, katmerli, kalın bir ense, elfiye ile çakşır arası aba bir pantolon, belde kırmızı kuşak. Bu kuşak da pek serâzaddır. Nedim'in Hammamiye'sindeki gibi belden sarkar, çözülür, uçar; ucu ardınca sürünür, durur. Yaz kış bir elde ud, bir elde nota tomarları, ev ev dolaşır, musiki dersi verirdi.

Güler yüzlü, tatlı sözlü, gamsız bir adamdı. İlk görüşte ona sanatkârlığı asla yakıştıramazdınız. Fakat o, hindistancevizi gibi sert, çetin bir kabuk içinde güzel bir iç saklardı. Kırmızı kuşağının altında derin duygulu bir yürek vurur, ustura ile kazınmış başının içinde yaratıcı bir beyin kaynardı.

Tetkiksiz konuşanlardan bazıları, onu Udî Hakkı'nın yetiştirdiğini söylerler. Halbuki Hakkı pek genç yaşında ölmüş ve o, usta olmadan Selânikli Ahmet kendi kendini yetiştirmişti.

Musiki tarihimizin otodidaktlarından biri de bu aziz bestekârdır. Ud'una hâkimdi. Güzel, içli bir çalışı vardı. Ders alanların çoğu da öğrenmekten ziyade onu dinlemek için fedakârlığa katlanırlardı.

Çünkü o, ders verir, ıskalaları sıralarken ansızın kendinden geçer ve uzun taksimlere dalardı. Her güzel şey onu heyecanlandırır, ilhamlar içinde bırakırdı. Âşık yaradılışlı, fakat pek iffetli, dürüsttü.

En mutaassıp, en kıskanç kişiler bile, kapılarını ona açık tutarlar, harimlerine alırlardı.

Selânik şivesiyle öyle tatlı ve coşkun bir konuşması vardı ki, dinlerken bayılırdınız. Babacan ve lâübaliydi. Kızmak, gücenmek, usanmak ve yorulmak nedir bilmezdi. Yüzünü bir kerecik olsun çatık göremezdiniz.

Bestekârlığı, sâzendeliğinden çok üstündür. Ona memleket çapında ilk geniş şöhret ufuklarını açan, Karcıgar makamından bestelediği:

*Tîr-i çeşmânınla saydettin dil-i âvâreyi
Hâke serdin yâreli bir kuş gibi bîçâreyi*

diye başlayan şarkısıdır. Arkasından Hûzzam makamından:

*Görmedim uysun felek âmâlime
Ağla ey dil ağla durma hâlime*

şarkısı da yetişince, Selânikli Ahmet artık sayılı üstâdlar arasına katıldı.

Bazı musiki mecmualarında Edhem Efendi'ye -galiba Santurî Edhem olacak— atfedilen:

*Ah serdim yâre hâl-i ıztırarım söylesin
Dağ-ı sinem, süziş-i cism-i nezârım söylesin
Girye-i hasretle çeşm-i intizârım söylesin
Gonca gülsün, gül açılsın cûy feryad eylesin
Sen dur ey bülbül biraz gülşende yârim söylesin*

Hûzzam şarkı da onundur. Hele Segâh makamından:

*Tarâvet bahş olup gülzâre jale
Donattı meş'aleyile bağı lâle
Nihâl-i gül ele aldı piyâle
N'ola feryâda gelse, etse nâle
Nasıl sabreylesin bülbül bu hâle*

Aksak usullü eserini gerçek bir yaratış mahsulü sayarsak mübalâga etmiş olmayız.

Hemen her makamda kudretini göstermiş, çok değerli besteler vermiştir.

Selânikli Ahmet eğer Dede Efendi, Şakir Ağa, hatta Hacı Ârif Bey gibi üstadlardan birine yaklaşmak bahtiyarlığına erseydi, bugün on kere daha zengin karihalı bir musiki şahsiyetle karşılaşmış olacaktık.

Ne yazık ki, o, kendinden başka mürşit bulamadı. Beste, semâî, yürük semâî ve saz eserleri veremeyişinde, öyle sanırım ki, bu talihsizliğin payı büyüktür.

Bütün bunlara rağmen Ahmet kendi emeğiyle musiki tarihimizdeki yüksek mevkiye çıkmış bulunuyor. Eserleri toplansa, makam ve usûl renkleriyle bezenmiş koca bir musiki divanı meydana gelir. Nur içinde yatsın.

Şevki Bey

VAKITSIZ ölümüne acıdığım şahsiyetlerden biri de rahmetli Şevki Bey'dir. Henüz otuz yaşında, ömrünün baharındaydı. Beylerbeyili bir dostunun misafiri bulunduğu gece, o ilham ummanı yüreği durdu. Üstâdı Hacı Ârif Bey bile –ki, bestekârlarımız arasında, kolay yaratmasıyla meşhurdur. Ondaki ilham zenginliğine hayrandı.

Yakınlarının anlattıklarına göre, Üsküdar'dan köprüye kayıkla geçişi esnasında üç şarkı bestelediği olurmuş. Musiki âlemimiz, ona "Uşşak hâlikı" ünvanını vermiştir. Hani yersiz ve haksız da değil. Düşünün ki, Şevki Bey'in yalnız Uşşak makamından doksandan fazla şarkısı var. Her biri de kendi vâdisinde birer şâheserdir.

Birçok bestecimiz de bu makamdan güzel eserler bestelemişlerdir. Fakat hiçbirinde Şevki'nin Uşşak serptiği gönül aydınlığı, sanat heyecanı, bir tek sözle, lirizme rastlanamaz.

Aziz üstâdım Ahmet Râsim'den dinlemiştim. Bir akşam, Kuruçeşme semtinde Vasil'in, Ağa'nın, Nedim'in çalıp söyledikleri cünbüste, Hacı Ârif Bey de varmış. Hava soğukmuş. Durmadan kar yağıyor ve dışarda gece benekli bir duman gibi savruluyormuş.

İşte böyle bir tabiat çerçevesi içinde, nal sesleri duyulmuş. Kapı çalınmış ve Şevki Bey, üstü başı bembeyaz, girmiş. Siyah kaşlarıyla bıyıklarından kardan saçaklar sarkıyormuş.

Herkesi sevindiren bu gelişi aynı zamanda etrafta hayret de uyandırmış. Topluluk, ancak pek samimi ve mahrem dostlar arasında kararlaştığı için Şevki'nin nasıl haber aldığı merak konusu olmuş.

O, içkiyle ağırlaşmış göz kapakları altından süzülen bakışlarla:

- Hacı Kerâmi'den öğrendim, diyerek soru dolu gözleri cevaplandırmış.

Meğer büyük bestekâr daha o sabah Uşşak makamının belki en muhteşem eseri olan ve:

Gülizâra nazar kıldım virâne misâl olmuş

diye başlayan meşhur şarkısını yaratmış imiş. Fasil arasında üstadının:

- E, söyle bakalım, yeni bir şey var mı? demesi üzerine şarkıyı okumuş. Hacı Ârif Bey, çıraklarına karşı müsamaha nedir bilmezdi. Eserlerini kılı kırk yarararak inceler, en küçük hatalarını şiddetle tenkit ederdi. Hele "bestekârlık" icazeti vermekte, "peştimal kuşatmak"ta pek titiz, âdeta kıskançlık kuruntusu verecek kadar imsaklı idi.

Bütün bunlara rağmen, şarkı bitince yüzü pembe ışıklar içinde ayağa fırlamış ve şakirdini alnından öperek:

-Aferin Şevki, sen artık gerçekten bestekar oldun! demiştir.

Şevki Bey'in, makamlara tasarrufunda eski bestekârlardan Tabî Mustafa'yı andıran tatlı bir lâübâlilik sezilir. Fakat bu lâübâlilik düzen kırıcı değildir. Eskilerin "reh-i nârefte" dedikleri cinsten özellik taşır, hiçbir bestekâr, Uşşak'la Hicaz'ı onun kadar parlutlu bir "hacle"de birleştirememiştir.

Gerçi Şevki denince hâtıra Uşşak gelir. Ama doğrusu şu ki, o hangi makamı ele aldıysa, şahsiyetinin damgasını vurmuş, Şevki'liğini ortaya koymuştur.

Mesela hüzzam'dan bestelediği:

Gam-dideleriz sâkî sun bir dolu kâb olsun

Bir tas arak yahud bir eski şarâb olsun

şarkısında tesiri hayatımızın "ralantı" (?) ile alınmış en hurda duygu dalgalanışlarını sezer, sanatkârın atmosferi içine girer, onun benliğinde erirsiniz. Yine aynı makamdan:

*Küşâde taliim hem-bahtım uygun
Aman sâkî bana hiç durma mey sun
Gamım yok, zevk ü şevkim hadden efsûn*

eserinde ise şuhluğun kanatlandığını, içinizin kevserle yıkanmışçasına ferahladığını duyarsınız.

Hemen her makamdan besteleri var. Fakat erbâbı arasında hâlâ sırrı çözümlemeyen ve hayretle dinlenen Uşşak eserleridir. Düşünün bir kere, makam, hızlı, çevçevli bir ses dizisidir. Sanatkâr bu seyre uyar. Şevki Bey doksan Uşşak şarkısının hiçbirinde tekrara düşmemiş, benzer nağmeler yapmamış.

O, olağanüstü bir ses mimarıydı. Batutaları altın damarlı mermer yapmasını, onlarla bir sanat sarayı kurmasını bildi.

Başlarken, vakitsiz ölümünün bende umulmaz yaralar açtığını söylemiştim. Benim şahsen onunla hiçbir yakınlığım yok. Yüzünü de ancak resimlerinden tanıdım. Fakat ruhunu iyi biliyorum. O elmas imbikten süzülen eşsiz nağmeler dostumdur. Gönlümde derin derin dalgalanan bu nağmeleri seviyorum.

Henüz otuzunda gözlerini yuman bu büyük sanatkâr, çok yaşasa, uzun bir ömre kavuşsaydı, tek başına bir musiki çağı yaratacaktı.

Emil Fage, ihtilâlin kurbanı Andre Şeniye'nin genç yaşında ölmesine yanar ve:

- Fransa bu vakitsiz ölümle yarınki en büyük şairinden mahrum kaldı, der.

Aynı şey bizim Şevki'miz için de aynı derecede büyük ve gerçektir.

Tanburî Cemil Bey

UZUN, fakat eski Türk atlıları gibi belden yukarısı daha yüksek bir boy. Yürürken, görünmez bir dağdan iniyormuşçasına azıcık öne doğru eğik duran bir endam. İnsana şefkat duyguları veren ince, nazlı omuzlar.

Solgun yüzünde bir gül durgunluğu vardı. Üst kapakları yumuk gözleri, size içinde hiçbir hatırlayış kıvılcımı parlamadan bakardı. Zaten o kumral uçurumların dibi görünmezdi ki. Şakaklarından tatlı, yumuşak bir süzülüşle inen yüz çizgisi çeneye doğru az katılaşır, keskin bir irade kuvvetini belirtirdi.

Geniş alnında, düşünce sabanının açtığı derin izler olmasa, Cemil Bey'de ilkin çocuk hali bulabilirdiniz. Fakat derin ve büyük ilhamların ağırlığı altında bükülüp katlanan bu alın sizi ansızın sarsar, gönlünüzü korkuya benzer duygularla doldururdu. Bunlara hafifçe titriyen uzun, asabî parmaklı, beyaz bir çift el de ekleyiniz. Tanburî Cemil'i hayalinizde canlandırmış olursunuz.

Ben onu ilk defa İstanbul Lisesi'nde gördüm. Mektebin bir müsamere günü idi ve programda onun da adı geçiyordu.

Etrafına toplandık. İçimizde onun heybetli şöhretinden gelme hayran bir ürperme vardı. Pek sokulamıyor, gelişigüzel konuşamıyorduk. O gün konferans salonunda kısa bir taksimini ve iki saz semaîsini dinledik.

Benim musiki ile, daha doğrusu musiki çevremizle tanışmam bundan sonradır.

Onu bir çok kereler dinledim. Eserleri üstünde nefes tükettim. Ses ve nağme saltanatının dünyada biricik hakikî cihangirlik olduğunu anlamaktan başka elimde bir şey kalmadı.

İşte şimdi de bu satırlara başlamadan önce gramofona onun eserlerini koyup dinledim.

Fizikçiler her perdenin belli bir tel titreyişinden doğduğunu söylerler. Fakat Cemil Bey'in mızrabından ve yayından çıkan do'lar ve mi'ler, hiç kimsenin yine aynı sazdan çıkardıkları do ve mi'lere asla benzemez.

Yani şunu demek istiyorum ki, nağmelerin terkibi, makamların istifi değil, tek tek seslerde bile onun ölçüye sığmaz bir ayrılgı vardır.

Cemil tanbura yeni bir âhenk vermiş, kendisiyle beraber bir tanbur çeşnisi başlatmıştı. Tarihin yolunu değiştiren bütün büyük kahramanlar, dâhiler gibi onu da bu engin çerçeve içinde görüp anlamak gerektir.

Edebiyatımızda Hâmid ne ise, musikimizde de Cemil odur. Hâmid nasıl Fuzûlî'den, Nedim'den, Şeyh Galib'den topladıklarını dehâsının terkip teknesinde yuğurup yepyeni bir sanat yaratmışsa, Cemil de, Dede'lerin, İtrî'lerin muazzam mirasından bambaşka bir nağme kâinatı kurmuştur.

Bir taksimini ele alınız. Onun mızrabından dökülen her notun bir nur damlası gibi parladığını ve gönlünüzün ufuklarında mahyalar kurulduğunu duyarsınız.

Hele kulağınızda biraz da kabiliyet varsa, bu iç şenliklerine kavuştuktan sonra, tekrar basit, renksiz, râşesiz hayata dönmek, gözünüzden bir menşur düşmüş gibi sizi inkisarlar içinde bırakır. Madde dünyasının bayağılığına karşı ruhunuzda engin bir tokluk, biraz da tikslenme başlar.

Cemil çalarken yüzüne vahy'e ermiş uluların heybetli solgunluğu çöker, gözleri tutuşur, burun kanatları titrer ve parmaklarında ilham göklerinin nabzı vururdu. Onun taksimleri, Râkım'ın o akıllara zarar tuğralarını andıran bir istif hârikasıdır. Sesten, nağme ve makamdan bir tezhip ki ancak ruhların kamaşmış gözleriyle seyredilir.

Sık ağaçlıklardan sülünlerin kalkışını hiç duydunuz mu? Cemil'in bazı nağmelerinden o heyecanlı kanad sesleri gelir. Sessizliklerin çınladığı durgun ormanlarda, içli kubbelerin ürkek havasına mahsus, o öksürüğü gök gürültüsü yapan tabiat mübalagası yaşar ve bazan bu ormanlar bizim içimizdedir. Cemil'in tahtı işte bu heyecanlı sükûtun üstünde yükselir.

Rahmetli Sâmih Rifat'ın yazdığı mersiye de "O senin ellerinle ağlayışın" mısraı geçer. Bu, çok kuvvetli bir buluştur. Cemil gerçekten de elleriyle ağlıyan, parmakları hıçkıran bir dehâ idi. Tanburun perdeleri üstünde kâh sualler, cevaplar, yalvarışlar, kâh niyazlar, nazlı çekingenlikler, sarmaşıklar, bazen de taciz edilmiş bir ilâhın derinden gelen kalın, heybetli, gürleyişi duyulurdu.

Tanburda, kemençede, lâvtada, hülâsa eline aldığı her sazda âletin ona biat ettiğini gördük. Bu sazlar onun elinde ram olarak başkalarının çıkaramadığı sesleri verdiler. Çünkü saz da kılıç gibidir. Zafer arşına asılmak için bir kahramanın eline geçmesini bekler.

Tanburî Tahsin

INSAN sanatkarın maddî yapısında da mısraların haddesinden geçmiş bir incelik, gönül ateşleriyle yaldızlanmış bir ten, berrak fakat yine dipleri görünmeyecek kadar derin bakışlar bulunsun ister. Kâğıda, mermere, tunca, taşta, toprağa o mucizeli ruh çizgilerini, isimsiz renkleri veren adamı hayalinde biraz ilâhlaştırır.

Yosunlu bir taştan çıplak bir Afrodit çıkararak asırların sinirlerini tın tın öttüren o mermer tanrısını düşünün. Eserlerindeki çizgi âhengini, biraz da kendi vücudundan meşk etmiş hissini vermez mi?

Fakat hayır, Akropol'u bir hazine yapan Fidyas çirkindi. Mikelanj'da* kafasını çekiçliyerek "Hadi artık konuş!" dediği Musa'nın heybetli güzelliğinden hiçbir şey yoktu. Rambrand'ın** gölgesinin kendinden daha âhenkli olduğunu söylerler. Belki Şirazlı Hafız şaşı, Firdevsî sakat ve Homeros kördü.

Yaratılış, Alkibyat'ın dışıyla Eflâtun'un içini bir tek varlıkta asla toplayamadı. Belki tabiatla da mükemmeli kıskanan fakir ve eksik bir taraf var.

* Michelangelo (1475-1564) - İtalyan Rönesans ressam ve heykeltıraşı..

** Rembrandt (1606-1669) - Felemenkli ressam.

Tanburî Tahsin'i yazmaya başlarken, işte bütün bunlar, hafızamın tozlu raflarından silkine silkine indiler. Niçin? Galiba gövde Tahsin ile ruh Tahsin arasında da böyle sonsuz farklar olduğu için.

Evet, onu ilk gördüğüm gece, yeniçeri kıyafethanesinden bir Bostancı heykeli canlanarak sokağa fırlamış sanmıştım.

İki metreye yakın bir boy, kolalı, sert yakayı patlatacak zannını veren esmer bir glâtyatör boynu. Enli adalı omuzlar. Keskin çizgili kupkuru bir yüz, boynuz katılığında kalın gür kaşlar, derin bir bıçak yarasını andıran sımşık geniş bir ağız, renksiz dudaklar.

Sesi akortsuzdu. Konuşmaktan hoşlanmazdı. Bitmez, tükenmez bir murakabeye varmış gibi susar, sorarsanız سوالınızı tekrarlatmadan cevap vermezdi.

Kalas kolları arasında, koskoca tanbur, oyuncaklaşır; müthiş parmakları içinde mızrap kaybolurdu.

Onu ilk defa Neyzen Sait Paşa'nın evinde tanıdım. Mevsim yazdı. Çok yıldızlı bu haziran gecesinde sofrâ, bahçeye kurulmuştu. Bizi birbirimize tanıttılar. Paşa:

– Büyük tanburîmiz, Tahsin Bey! deyince şaşıtm.

Ses menevişleri silininciye kadar çaldığım halde bir türlü doyamadığım o muhteşem Uşşak taksimının sahibi, demek şu Bostancı heybetli adamdı ha?..

Yemek uzun sürdü. Sesi kalın ve akortsuzdu ama, cümleler birbirine bağlanınca, nereden sızdığı kestirilemeyen garip, dokunaklı bir âhenk seziliyordu. Hiçbir teklif beklemeden:

– Eh, dedi, şimdi artık bu nevâ taksim dinlenir. Tanburunu kucakladı. Burguları inlete inlete akort yokladı ve birdenbire avının üstüne süzülen bir kartal gibi İsfahan çeşnileri göstere göstere nevâ taksime başladı.

Pehlivan cüsse, nağmeden bir ışık bulutu arkasında ansızın benliğini değiştiriyordu. Yüzünün sert, gergin hattâ yalçın çizgileri yumuşamış, yanakları ilham heyecanıyla solmuş, gözleri yaratışın sıcak kadife ateşiyle dolmuştu.

Bir kolu tanburun uzun sapında nağme şahaplarının altın kavislerini uçururken, eli sazının göğsünde yaralı bir kuş kanadı gibi çırpınıyordu. Tanburî Tahsin'deki büyük lâhin zenginliği beni şaşırttı.

Taksim bir senfoni gibi genişleyip enginleşiyor, şimdi Çamlıbel'den Köroğlu'nu seslenirken, biraz sonra, tanburdan bakıyorsunuz, oynak bir Rumen, bir Macar havası dökülmeye başlıyor.

Nağme ufuklarının kapandığını sandığınız bir dakikada da Lübnan dağlarının portakal kokulu meptahları içinde olduğunuzu sandıran yanık bir figan kervanına katılıyorsunuz.

Tahsin Bey, bu serveti bir ezgi fâtihi şuuruyla diyar diyar dolaşarak elde etmişti. Fakat bütün bu ganimetler, ayrı ayrı soy ve çevre renklerini, sınır pasaportlarını taşıyan misafir cinsinden yabancı şeyler değildi.

Büyük sanatkâr, sazının potasında bunların hepsini eriterek Türkleştirmenin yolunu bulmuştu. Meselâ, Rumen ve Macar rapsodilerini andıran o nağmelerde, bir akıncı kafilesinin hâtırında kalan silik, belirsiz ses yadigârları kokusunu sezerdiniz; işte o kadar.

Kimden meşk etti? Hocası kimdi? Bilmiyorum. Hem doğrusu isterseniz, bunu öğrenmek merakı da hiç uyanmadı. Yalnız şunu biliyorum ki Tahsin'in tanburdaki tavrı, sadece kendindir.

Aynı zamanda değerli bir deniz ressamı idi. O parmaklar mızrap ve perde kadar, fırçanın da sahibi olmasını bilmişti. Ama bahtının güneşi asla olanca nuruyla parlamadı.

Mağrur çekingenliği onu yüksek muhitlerden uzaklaştırmış, yok yok yüksek muhitler onun yetimi olmuştu. Sevmediği, kanının kaynamadığı insanlar arasına sokulmaz, sanatının kartalı, telleri alkış altınından dökülmüş olsa da kafese sığmazdı. O iri, çatık dışın altında işte böyle nazlı bir iç, bu kadar ince bir ruh vardı.

Tatyos Efendi

MİLLÎ musikimizin ne engin tesirli bir kuvvet olduğuna, başka milletlerden yetişen bestekârlar şahittir. Beraber yaşadığımız yabancılardan yabancılık damgasını silen de yine musikimizdir. Hattımızın da musikimiz kadar yüksek bir sanat olduğuna şüphe yok. Tezhip ve minyatürde de dehâ mertebesine ulaşmış büyük sanatkarlar yetişti. Ama “hulûl” ve “fetih” sadece musikiye nasip oldu.

Meşhur bestekârlarımızdan Tatyos Efendi’yi de o “hulûl” ve “fetih” kuvvetine borçluyuz.

Hemen her makamdan tomar tomar eser verdi. Bugün bir tanesini bile silkip atamıyoruz. Saz eserlerinden peşrev, semaî olarak ortaya koydukları güzel şeylerdir. Hele Karcıgar, Kürdili Hiçazkâr, Rast, Uşşak peşrevleri, gerçekten ilk saf eserleri gibi selâmlanabilir.

Tatyos’ta ilk göze çarpan şey, nağmelerindeki yumuşaklıktır. Notalar, batuta şamdanlarında sanki eriye eriye sıralanır. Sanatkârın gönül sıcaklığı bunların üstünden hiç eksilmez. Saz semâîlerinin birer âvize gibi tutuşması bu iç ateşindendir.

Beste, Nakış, Yürek Semaî, Murabba tarzına hiç girmedir. Bir gün Ahmet Râsim ona:

- Hoca, niye beste tecrübe etmiyorsun? diye sormuş.

Üstâd gözlerini devire devire:

- İtrî'den, Dede'den, Zaharya'dan sonra beste yapmak bizim ne haddimize! cevabını vermiş.

Bu sözler, onun ne ayarda bir değer terazisine sahip olduğunu göstermeye yeter.

Küçük usullerde Ağır Aksak'tan, Curcuna ve Katakofiti'ye kadar hemen hepsinden bestelenmiş şarkıları. Rast'dan Ağır Aksak tkaındaki:

*Çeşm-i fettânın ne kanlar döktü Kâğıthane'de
Çağlayan fevvâre-i hûn-i ciğer dilhânede
Bakma kaç âhû-hırâmım tutmasın bu kan seni
Çağlayan fevvâre-i hûn-i ciğer dilhânede*

şarkısında bu makamın bütün ana çizgileri ve seyr'i görülür. Sûzinâk'tan Sengin Semaî usulündeki:

*Atfetme sakın hançer-i müjgânını nâgâh
İncitme yazık hasta-i hicrânını ey mâh
Koymaz yanına ettiğini Hazret-i Allâh*

*Bir nâr-ı ciğer - sûze ki yaktın beni eyvah
Yaksın seni de ben gibi âteşlere Allâh*

şarkısı, güftedeki pelteklikle hiç münasebeti olmayan bir parlaklıktadır. Hele meyan hususî meyan'la biraz daha genişlediği için Tatyos ruhundaki nağme kudretini bütün aydınlığıyla ortaya dökmek imkânını bulur.

Gerçek sanatkâr, küçük mısralara büyük ifadeler istif edene derler. Nitekim Tatyos Efendi de:

*Gel elâ gözlüm efendim yânıma
Hasretin kâr etti artık cânıma
Tesliyetşâz ol dil-i nâlânıma
Hasretin kâr etti artık cânıma*

şarkıcığında bu üstâdâne başarıyı göstermiştir. "Gel elâ gözlüm" derken, "lüm" cüz'ünde ses öyle tatlı bir meyille yükselir ki, sanatkârın ona iştîyakla uzandığını âdeta görür gibi olursunuz.

Tatyos çok eser besteledi. Bir yandan da fasıllarda keman çaldı. Musiki, onu kendi cemaatinden ayırmıştı. Bütün dostları Türklerdendi. Cömertti, eli açıktı. Kazandığını etrafına saçmaktan zevk alırdı. Bu yüzden hemen daima parasızdı.

Hastalığını çok geç haber aldık. Rahmetli Ahmet Râsim, âşinaları dolaşarak hem onun, hem evinin dertlerine çare bulmaya çalıştı.

Memlekete sesten, nağmeden o kadar güzel eserler veren sanatkâr, ne yazık ki, tam bir öksüzlük ve yetimlik içinde gözlerini yumdu.

Cenazesinde birkaç zangoçla Ahmet Râsim, ben Kemanî Sadi ve bir iki ihtiyar musikişinastan başka kimse yoktu. Toprağından af dilesek yeridir.

Tophaneli Sadık Bey

HER iki mânâsıyla büyük kır saçlı bir baş. Ağarmış şakaklardan sonra birdenbire kabarıp dalgalanan sert, kır saçlar. Yüksek, geniş ve çıkıntılı bir alın. Gür kaşlar, biraz ufarak keskin bakışlı koyu renk gözler. Mağrur bir burun, dolgun dudaklı irice bir ağız, bakımsız bıyıklar, yalçın bir çene.

Kalın boynu insana pehlivanların kuvvetini düşündürürdü. Enli omuzları şişkin bir göğsü çerçeveler, güldükçe yüzü aydınlanırdı.

Konuşurken, sesinde surdin* takılmış bir sazın boğukluğu duyulurdu. Bu âdeta kısık konuşma sesinin arkasında bir musiki âlemi, bir nağme cihani, hele hayale sığmaz tiz perdeler bulunacağı kimin aklına gelir?

Sadık Bey evinde, akranı arasında, işinde âmir yaşamıştı. İlk görüşte karşısındakini sarsan, sinirlendiren hali, biraz da işte bu yüzdendi. Sanatına mağrurdu. Taşdığı hazinenin değerini biliyordu; imtiyazlı doğduğuna inanmıştı. Bu gurur vücudunu kola gibi kaplıyor ve onu katılaştırıyordu. Tophaneli meşhur Sadık Bey'in büyük İtalyan bestekârını andıran dış görünüşü işte böyle idi.

Ben, onu üstadım Neyzenbaşı Emin Bey'in evinde tanıdım. Odanın baş köşesine kurulmuş, çekme potinli ayaklarını altına toplamıştı.

* Sourdine: Bir sazın sesini azaltmaya, sağırлаştırmaya yarayan âlet.

Koca odada mızrap ehli toplanmış âyin geçiyorlardı. Birinci Selâm'dan sonra hocam ona bakarak:

– Nasıl? diye sordu. Sadık Bey yüzünü buruşturdu:

– Daha gelişmemiş! dedi.

Nesi gelişmemişti? Ben, ortada hiçbir eksiklik görmüyordum. Hocamın yüzüne baktım. O:

– Sadık Bey'e eser beğendirmek güçtür, gibilerde gülümsedi.

Arkasından bir hayli methini dinlediğim için gördüğümle işittiklerimi bir türlü uzlaştıramıyordum. Bana onu en yüksek okuyucumuz diye tanıtmışlardı. Halbuki o, kısık bir sesle konuşuyor, gırtlığında altın telli bir Tanrı sazı taşıdığından hiçbir nişan vermiyordu..

Böylece aylar, belki de yıllar geçti. Sadık Bey'i bir kerecik bile dinlemek nasip olmadı. Sadece sesinin parlaklığı, tavrının fevkalâdeliği, perdelerinin sağlamlığı, en seçme eserlerle hafızasının yüklü olduğu hakkında bol bol medihlerle kulaklarım dolmuştu.

Millî Mücadele yıllarında Ankara'ya giderken, tesadüf bizi bir kompartimanda birleştirdi. O zamanlar, şimdiki gibi Ankara'ya on iki saatte gidilmiyordu. Köprüler yıkıldığı için arada sırada dereler inip tepeler tırmanıyor, uçurumlar aşarak aktarmalar yapıyorduk. Derin yarlarda parçalanmış vagonlar, lokomotifler yatıyordu.

Mevsim bahardı. Ayın ondördü idi. Çıplak ovalarda, kuytu ağaçlıklarda derin, ışıklı bir boşluk uzanıyordu. Ay ışığında bülbülleri coşturan bir tılsım vardır, derler. Sadık Bey'i de mehtabın o büyüğü sarmış olacak ki, hiçbir teklif beklemeden, kimseyi yalvarmadan okumaya başladı. Afyon sarhoşluğu gibi adamı yakut rüyalar içine atan bir ses, vagonu doldurup ufka taşıtı. Tüylerim ürpermişti. Ferahnâk'dan taksim ediyordu. Vagonumuzla ufuklar arasında, sestem eleğimsağmalar kuruluyor gibiydi. Bu renkli köprülerden nağme kervanları geçiyor, üstünde Şakir Ağa'nın, Dede'nin, İtrî'nin ruhları semâ ediyordu.

İki gün, iki gece durmadan, dinlenmeden, bıkmadan ve asla nazlanmadan okudu. O sıralarda Sadık Bey, altmışına yaklaşmış olduğu halde Mansur akorduyla okuyor ve tiz eviç basabiliyordu.

Kendisi Yeniköylü Hasan, Tophaneli Sabri, Bolâhenk Nuri Bey'lerle, Zekâi Dede-zâde Hafız Ahmet Efendi'den meşketmişmiş. Fakat bütün bu üstadlar onunla ögünürlerdi.

Sadık Bey, İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa'nın o muhteşem saz heyetine alınmıştı. Şöhretinin ilk mükafatı budur.

Rahmetli şakadan pek hoşlanır, muzipliklerden zevk alırdı. Bir gün meşhur muzikalı K r Hüsam'ı bir yere davet etmişler. Sesinin tizli i, parlaklığı ve tatlılı ıyla çağının en yüksek h nendesi sayılan bu zat, kendine pek güvenirdi. Kız ney'le okur ve sesi tizle tik e bill rla ırdı. İşte o gece de yine ona yalvarmı lar ve okutmu lar.

Hüsam zemini gerçekten üstâdâne bir surette bitirmiş. Tam meyanı basaca ı bir sırada balkondan son derece tiz bir meyan kopmuş. Hüsam  a kın etrafına bakınırken, balkonda, zengin na me ufuklarını yoklıya yoklıya ihtişamlı ses  a lıyanı akmaktadır.

Adamca ız, Tophaneli Sadık'ın adını duymuş, fakat kendisini tanımamı tı. Balkona ko mu  ve:

– Sen sakın Tophaneli Sadık olmayasın! diye sormu .

– Evet!.

Cevabını alınca da yüzü kıpkırmızı, hiç kimseye bir tek söz söylemeden çıkıp gitmiş.

Sadık Bey'in istidadı, sanatk rlı ı kadar hocalı ı da olsaydı, bugün yaratılışın ona en büyük c mertliklerle ihsan ettiği hazine, böyle kendisiyle birlikte topraklara g m lmeyecek, yeti tirdiklerinin elinde daha zengin bir hale gelecekti. Fakat ne çare! Tabiat, her türlü kemâli bir kişiye vermiyor.

Udî Nevres

ESMERİN altında donuk bir renk. Gür ve şakaklara doğru kırılgı artan iyi taranmış saçlar. Dar alnında derin katlar, kaşlarını iki zıt kutup gibi birbirine yaklaştıran tehlikeli bir öfke buruşuğu. Bu kaşlar böyle birbirine yaklaştı mı gözlerde şimşekler çakardı. Ben bu gözlerin dünya ile barıştığını hiç görmedim. Rüyada bile mutlaka kavga sahneleri seyredelerdi.

Onda burun etleşmiş bir kibirdi ve kupkuru, renksiz dudaklarında deniz tutmuş insanların hali vardı. Yalnız çene çizgisi yumuşak, yuvarlak, iradesizdi.

Göğsü dar, boynu ince, fakat gövdesi gergindi. Her kımıldanışında görünmez yayların keskin ve sert baskısı göze çarpardı. Türkü söylemediği zamanlar sesinde sinirleri dalıyan bir ısırgan acılığı sezilirdi. Ömründe sürekli hiçbir dosta sahip olamayışı da galiba bu hallerinden ötürü idi.

Gövde Udî Nevres işte budur.

Ben, onu ilk defa Müfettiş Bedri Bey'in evinde gördüm. Birkaç candan dost, orada birleşmiştik. Salonun şeref mevkii Nevres'e verilmişti. O, değil bir odada bulunmak, bizimle bir asırda doğduğuna bile pişman görünüyordu.

O vakitler ben henüz toydum. Ellerinde birer imtiyaz fermanıyla doğmuş insanların bulunduğuna inanmıyordum. Bu yüzdendir ki,

oturduğu koltuğu Olemp ve kendini Jüpiter sanan şu çelimsiz adama ne bir söz söyledim, ne de çalması için yalvaran arkadaşlara niyaz ortağı oldum.

Dışarıda zengin bir eylül mehtabı vardı. Koyda ay ışığının buzlu bir yaldızla parlattığı maşlahlar yüzüyordu. Her yer güzeldi; etraf bir masal sarayı dekorunun akıllara zarar zenginliği içinde idi. Hülâsa sanatkar bir ruhu coşturmak için hiçbir şey eksik değildi.

Ama Nevres somurtuyor, yanına konulan kadife torbalı uda el sürmüyordu.

Ricalara karşı bulduğu özürler de kızdırıcı şeylerdi. Ya “Nezleyim!” diyor, yahut da “Camlar açık, komşular dinliyecek!” şeklinde acayip şeyler söylüyordu. Ben, köşemde:

– Allah Allah diye söyleniyordum; beyimiz acaba parmakları ile mi nezle oluyorlar?. Udu burnuyla çalacak değil a! Komşular dinlerlerse ne çıkar? Ses, bahçe sineması mı ki, etrafına tahta perde çekilsin?..

Ne ise, bereket versin, meşhur Tanburî Kadı Fuat’ın sabrı tükendi de, mızrabıyla salonu dolduran aksi, ters havayı dağıttı.

Biraz evvel önümüzden geçen sandalda boğuk, içkiyle pürüzlenmiş fakat içli bir ses, Hacı Ârif’in:

*Mükedder derd-i peyderpeyle şimdi
Gönül eğlenmiyor bir şeyle şimdi
Ne meyle, ne nevâ-yı neyle şimdi
Gönül eğlenmiyor bir şeyle şimdi*

Rast şarkısını söylemişti. Kadı Fuad’ın kulağında ondan bir iz kalmış olacak ki, tanburundan, iniltili damlalar halinde nigriz inişli, mahur uçuşlu bir Rast taksim dökülmeye başladı.

Nevres’in yüzündeki asıl suratlı maske ansızın düştü. Gözlerinde kadifeli, yumuşak kandiller yandı. Nazlanmayı unuttu ve eli uda uzanarak sazı kılıfından çıkardı. Tanburun nağmelerini bozmadan akordunu yaptı ve Kadı Fuad’ın miyanı biter bitmez tiz Segâh’tan ikinci bir miyan bastı.

Udun göğsünden bir figan kopmuştu. Sanki mızrapla değil, yayla çalınıyordu. Bunlar uda mahsus noktalı, araları mızrap dokunuşları ile fasıllı nağmeler değildi.

Parmakların gözle kovalanamaz hızı, mızrabı tutan elin kanatlanışı, seslerin arasını doldurarak perde, ton, âhenk, makam, seyir değiştiren bir inilti yaratıyordu.

Dikkatime çarpan şeylerden biri de Nevres'in hiç akort düşürmeyişi oldu. Malûm ya, udun fasıl arasında ikide bir akordu düşer ve nağmelere tatsız mandal gıcırıtları karışır. Onda böyle şeyler yoktu. Sonra ud da onun elinde bambaşka bir saz oluyordu.

Meğer Nevres'in nazı başlayıncaya kadarmış. Sazını bir kere alıp çalmıya başladı mı, uçtukça havaların enginliğine açılan kartallar gibi iştahı artıyordu.

O gece uzun, sürekli, renk ve ışıktan örülmüş taksimlerini dinledik. Kemençe de çalarmış. Fakat hakikî Nevres, bence hazin, titrek, kısık; ama can evinde akisler bırakan tatlı sesiyle söylediği türkülerin içindedir.

Bu türküleri onun sanatkâr menşurlarından geçince, sihirbaz eli dokunmuş çakıllar gibi incileşiyor. O:

Karşıdan atlı geçti

Nalın parlattı geçti

Diye bir serhat türküsü söylerken, siz bu nal şimşeklerinin parıltısını tellerde, şakırtısını udun göğsünde duyardınız.

Zaharya

TÜRK kültür kollarından yalnız musikimizin azınlıklar üstünde sulta kurduğunu, bir de Türk mutfagının bir tesire sahip olduğunu evvelce de söylemiştim.

Musikimizin eşsiz nüfuzuna Zaharya en büyük şahittir. Çünkü “Kürkçü Zaharya tarihimizde yüksek bir dehâdır. Tıpkı rahmetli İtrî, Hammamîzâde İsmail Dede, Tabî Mustafa gibi...

Bazı eserler, onun Patrikhane kilisesinde zangoçluk ettiğini söylüyor. Fakat benim gerek Patrikhane kitaplığında yaptığım araştırmalar, gerek bu müessesenin tanınmış şahsiyetlerine açtığım sorular hiçbir netice vermedi.

Dahası var: Patrikhane çevresi böyle bir adam tanımıyor. Bu tanımayı belki de bir taassup eseridir. Çünkü Zaharya’nın sonraları bir müslüman ismi aldığını söyleyenlere de rastlamaktayız.

Geçim yolu kürkçülükmüş. Kafa ve ruhunu da Türk musikisiyle beslermiş.

Zaharya şarkı vadisine hiç girmedir. Küçük usullere iltifatını gösteren bir tek esere bile sahip değiliz. O, kartallar gibi uçmak için geniş ve derin boşluklar arar. Bütün ömrünü engin usullü ağır bestelere harcaişı başka sebeplere verilemez.

Bir transatlantik nasıl sığ sularda yüzemez, küçük göllerde ileyemezse, onun dehâsı da dar usullere sığmaz. İlk eserinin sabâ makamından devrikebir usulünde şu beste olduğu rivayet edilir:

*Gül-sitân-ı nakş-ı hüsnünden baharistân yazar
Sünbül-i zülfün siyâkat hattını reyhân yazar
Câm-ı l'âlinde çıkardık nakşını bir büsenin
Nâfizâ aldık dehânından haber ihsan yazar*

Zaharya, bu bestede genç yaşından umulmaz bir olgunluk göstermiş, makamları birbirine öyle üstadâne bağlamıştır ki, kudretine hayran olmamak elden gelmez.

Notasızlık yüzünden kimbilir ne muhteşem eserleri kaybolmuştur. Fakat elimizdekiler de, onun azametli dehâsını isbata yeter. Uşşak makamından çenber usulündeki:

*Câm-ı l'âlin sun peyapey hâtır-ı mestâne yap
Bir kadehle sâkıyâ gel bin yıkık virâne yap
Eylesin vaslın harâbât illerin ma'mûr-i şevk
Gel kenâr-ı sîne-i uşşâka işret-hâne yap*

Bestesi, zamanında Dede'yi bile imrendirmiş ve ona:

*Gâhi ki eder turrei dâmânını çide
Bin dil sarılır her ham-ı kullab-ı ümide*

diye başlayan nakşi semâî'yi ilham etmiştir.

Zaharya'nın insana hayret ve hayranlık veren bir kudreti de, ağır nağmelerle makamdan makama geçişindeki olağanüstü kaynaşmalardır. Bir asma karar, karşınızda hemen başka bir ses cihanının kapısını açar. İsfahan makamından:

Leyli-i zülfün dil-i mahzûn olur biçâresi

başlıklı çenber" bestesi, İtrî'nin zincir îkâ'lı:

Gel ey nesîm-i sabâ hatt-ı yârden ne haber

diye şablanan meşhur eserinden hiç de aşağı kalmaz. Zaharya kimlerden ders aldı, bilmiyoruz. Çağımızın allâmesi İbnülemin Mahmud Kemal üstadımız olmasaydı, zamanını bile tayin edemiyecaktık. Musiki tarihimiz karanlıklarla kaplı.

Bu karanlığı zekâsının fecri ile sabaha kavuşturacak bahtiyarı dört gözle bekliyoruz!

III

Ek Bölüm

Hakkı Tarık Us

KALABALIKLAR arasından kendi kendine sıyrılıp yükselenler, mutlaka birtakım özel değerlerle doğmuşlardır. Tarihe mal olmuş her şahsiyette, taşıdığı kanın, yetiştiği çevrenin, yaşadığı zamanın derin izlerini görürüz.

Hakkı Tarık'a da bu adesenin arkasından bakarak varlığını incelemeye çalışacağız. Güç ve çetin bir yol, ama ona tırmanmaktan başka çare de yok.

Hakkı Tarık'ın ceddânî veraset durumu nedir?

Kendisi, bu türlü şeylerden hiç bahsetmezdi. Âsım ve Râsim de dedelerinin dedelerini araştırmamışlardır.

Yalnız baba tarafından soy adlarının "Sultanlar" olduğunu biliyoruz. Selçuk saltanatının yıkılışından sonra Anadolu toprakları üstünde birçok küçük beylikler türemiştir. Sultanlar lâkabı, belki böyle eski bir geçmişin yadîğâridir. Bir başka ihtimâl daha var: "Tarikat" dediğimiz, hak ve tasavvuf yolunda yükselip ermiş kişiler de "sultan" diye anılırlar. Tarık'ın dedelerinden biri de böyle bir tasavvuf sultanlığına yükselmiş olabilir.

Âsım'ın Tanin'deki "Dereden Tepeden"leri, tatlı bir mizah çeşnisi taşır. Onun ağırbaşlılığını görenler, kendisinden böyle ince gülümsemelere yol açan bir şaka istidadını pek beklemezler.

Başyazarlar arasında da onun kadar vesika toplayanını, dökümanlı makale yazarını pek hatırlamıyorum.

Tahkik yolunda çok sabırlıdır. Hükümlerini, zamanın yalanlamasından şiddetle çekinir. Herhangi bir meselede kendini daraya çıkarmasını, taraf tutmadan muhakeme etmesini bilir.

Râsim'de de, doğuştan sanat kabiliyeti var. İyi resim yapar, mânâlı karikatürler çizer, çamura ifade verir, heykel yontar. Hikâye ve roman yolunda da denemelere giriştiğini biliyoruz.

Kızkardeşlerinden Zübeyde Hanım'da da bu üstün yaradılışın izleri görülmektedir. İşlediği çevreler, dokuduğu halılar, tığ ve mekik oyları, bütün kasabada eşsizliği ile meşhurdu. Bir seccadede, bir baharın bütün renk ve ışığını toplar; bir çevrede ipekle sırma cümbüşleri yaratır; zengin oylarında tabiate üstün bir sanat çeşnisi canlandırır.

Bütün bunlardan başka, kendisini tanıyanlar, onu, ev hanımlığının, analığın en temiz ve yüksek örneği diye gösterirlerdi.

Tarık'ın ailesindeki ruh verâsetinin, bence bu da bir başka delilidir.

Bu hünerler, elbette bir ailenin çocuklarına sebepsiz geçmez. Ne yazık ki onların ceddânî tevarüslerini, zandan yakîne ulaştıracak belgelerden mahrum bulunuyoruz.

Bununla beraber, içinde emeklediğim bu karanlık yol, beni me'yus etmiyor. Çünkü Tarık kıymet kazanmak için bir hânedanın oğlu olmaya muhtaç değildir. O, nerede, hangi aileden gelirse gelsin, kendisiyle bir hânedan başlatacak adamdı. Bence, onun canlandığı duygu ve düşünce saltanatı, veliahdlığının en yüksek delilidir.

1305'de Gördes'te doğdu. Anası Sıdika Hanım, babası Saatçi Hacı Hasan Hulûsî Efendi'dir. İlk tahsilini orada yaptı. Henüz çocuk denilecek bir yaşta, aile erkânını endişelendirecek derecede engin bir okuma sırtmasına tutulmuştu. İzmir'den, İstanbul'dan gazete ve mecmualar getirtir, bunların uğrunda bütün çocukluk heveslerini feda ederek varını yoğunu harcardı.

On bir, on iki yaşına kadar bu dağınık ve programsız okuma sürdü. Sonra değerli bir üstad'a kavuştu. Gördes'te Posta ve Telgraf Müdürü İsmet Bey istidatları besleyip uyandıran muhterem bir sima idi. Küçük Hakkı'yı tutuşturan öğrenme aşkını sezince bilgisinin bütün kaynaklarını cömertçe sundu. Neleri, hangi kitapları nasıl okuyacağını bir bir anlattı. Kendi kütüphanesini ona açtı.

Artık Hakkı'cık lüzumsuz, faydasız şeylere göz nuru dökmüyor, bir dirhem bal almak için bir okka tahta yediren keçiboynuzu ayarında mânâsızlıklar okumaktan kurtulmuş bulunuyordu. Bunun faydası belirmekte gecikmedi. Hakkı'nın zevki yükseldi; nazım'la tanıştı. Onlar tekrarlaya tekrarlaya onda da şairlik hevesi uyandı.

Mağrurdu. İlk kekemeli mısralarını kimseye göstermiyor, daha sağlam, daha güzellerini karalamaya çalışıyordu. Hocası İsmet Bey bile bunlardan habersizdi.

Bu sıralarda telgrafçılığa da merak sardırmıştı. Her gün postaneye uğrar, maniplelerin çıkardığı tik-takları dinler, bunların nasıl kelime ve cümle olduklarını anlamaya çalışırdı. Çok geçmeden, bu hevesini de doyurdu. Mors alfabesini öğrenmişti. Hatların boş olduğu demlerde, komşu kasabalarla muhabere etmesine yine hocasının delâletiyle izin verildi. Bir zaman sonra Hakkı'nın "Telgraft" diye kartvizit bastırdığını görüyoruz.

ŞAİR EŞREF'LE TANIŞMA

Tesadüflerin istidatları cilâlayıp parlatmaaktaki payı inkâr edilemez. Nice dehâlar, böyle bir tesadûf burgusu ile ruhlarının altın arteziyenlerini fişkirtmişlardır.

İşte, bizim Hakkı'mız da böyle bir tesadûfle beslendi. Zamanın en kuvvetli yergi şairi Eşref Gördes'e kaymakam tâyin edilmişti. Hakkı, onun hemen bütün hicivlerini ezbere bilirdi. Onun keskin diline, cehennem sanihasına, pervasız yüreğine hayrandı.

Eşref'le tanışmak isteği, çocuk muhayyilesini tutuşturan bir ihtiras halini almıştı. Posta ve Telgraf Müdürü İsmet Bey'in muavini Celâl Bey, Eşref'in eski âşinâlarındandır. Bunu öğrenince, Hakkı, şu muazzam kartı yazarak tavassutunu rica ediyor:

*Hak-i pâye bu ziyaret-mâmeyi
Âcizâne arz ü takdîm eyledim*

*Öptüğüyün benden evvel destini
Kartımı hasretle terkîm eyledim*

Celâl Bey, dostuna küçük istidattan bahsediyor ve yetişmesine himmet dileyerek kartı verip tashihini de istiyor.

Eşref, kıt'ayı okuduktan sonra:

- Tashihe hacet yok; bu, olmuş bu! diyor.

Hakkı'nın büyük şairle karşılaşması, kalender, ama hoş bir sahne içinde oldu.

Kaymakam, evinde bir masa üstündeki bir tepsiye karpuz kesmektedir. Delikanlıyı o dekor içinde kabul ediyor. Bu kalenderlik, bu perişanlık, Hakkı'yı hayâl kırıklığına düşürecek yerde, daha derin bir zevke kavuşturmuştur. Rindliğin dünyaya metelik vermeyen bu tatlı derbederliğini şairliğin bellibaşlı bir alın yazısı saymaktadır.

Okuma, yazma, Eşref'le konuşma, onu vaktinden evvel olgunlaştırdı. İzmir'deki bazı ünlü kişilerle mektuplaşmaya başladı. Yaşı ilerledikçe zevki inceliyor, düşünüşü derinleşiyordu. Agabeyisi Âsım, İstanbul Mülkiye'sinde okurken, Gördes'te kalmak, ona biraz da paslanmak gibi geldiği için sık sık kendisini oraya aldırmasını istemekte idi. Fakat Âsım, çocukça bir heves saydığı bu başvuruları:

- Daha vakit var; ikimizin birden İstanbul'da yaşaması, aileyi darlığa düşürebilir. Hem oradaki işler de aksar. Biraz daha sabret kardeşim! tarzında, yumuşak özürlerle karşılıyordu. İşte bu sırada, Hakkı'yı insanlara karşı şüpheli ve ihtiyatlı yapan bir olayla karşılaşılıyor:

İzmir'de Köylü gazetesini çıkaran Refet adlı biri var. Hakkı'nın bazı ufak tefek mensurelerini neşretmiştir. Bir gün:

- İstanbul'a gidip ne yapacaksın? İşte, kurulmuş bir gazete var. Gel, seni kendime ortak edeyim.

Teklifinde bulunuyor.

Yüz altın karşılığında gazetenin yarısına sahip olacaktı. Babası, karşı tarafın iyi niyetinden şüphelendiği halde, yardımını esirgemedi. Para verildi ve... ve-kurnaz ortak tarafından deve yapıldı. Hakkı Tarık'ın, bütün ömrünce son derece ihtiyatlı ve

tedbirli bir insan kalışında, bu aldatılışın geniş bir payı vardır, sanırım. Sütten ağızları yananların yoğurdu üflemeleri çok görülemez. Herkes aldanma acısını onun gibi unutmasaydı, dünyada dolandırıcılara yer kalmazdı.

Bu acı tecrübeden sonra, kendi çevresi içinde küskün günler, aylar geçirdi. Yalnız kitaba karşı olan sevgisini kaybetmemişti. Okuyor, inceliyor, araştırıyordu. Bu sayede başı, yaşını geçmiş, çocuk alnının arkasında olgun bir beyine kavuşmuştu. Meşrutiyet ilân edilince, Âsım, kardeşine:

- Gel! dedi.

O sırada Hukuk'a imtihanla talebe alınıyordu. Hakkı'daki üstün kabiliyet derecesine bakın ki, orta tahsili olmadığı halde, soruları başarı ile cevaplandırdı ve eşi az bulunur bir hukukçu değeri kazandı.

Onun bu alandaki korkunç bilgisine vergi dairelerimiz şahittir. Tarık'ın itirazlarından bir tekini çürütmek hiçbir hukuk müşavirine nasip olmamıştır. Pek meşhur bir avukat tanırım ki, basınla Maarif Cemiyeti arasındaki bir dâva dolayısıyla:

- Öteki hasımların hepsi bir yana, fakat Hakkı Tarık'ı atlatmak kaabil değil! demekten kendini alamamıştı.

Hukuka devam etmek, İstanbul'da yaşamak kolay iş mi? Bereket Âsım, Mülkiye'yi bitirmiş ve Hüseyin Cahit'in *Tanin*'inde "Dereden Tepeden"lerini yazmaya başlamıştı. Şimdi yerinde apartmanlar yükselen Kara Mustafa Paşa Medresesi'nin arkasındaki bir evde pansiyonerdiler. Hakkı, bir yandan derslerine çalışıyor, bir yandan da edebiyat ile uğraşıyordu.

İttihat ve Terakki'nin cesur, atılgan, gözünü budaktan esirgemez, yurda âşik şahsiyetlerini beğeniyordu. Namık Kemal'in alevden mısralarıyla tutuşmuş bir gönülden, zaten başka türlü beklenemizdi. Bu sevgi, onu İttihatçılığa götürdü. Az vakitte Hakkı'nın temiz ruhunu, pervasız yüreğini, temkinli halini, irade ile ihtiyatı birleştirişindeki seçkinliğini sezdiler. Ona, bu kabiliyetlerini tecrübe imkânlarını verdiler.

İSMAİL HAKKI'NIN HAKKI TARIK OLUŞU

Ağabeysi Âsım, Abdülhak Hâmid'in Tarık'ını pek beğenmiş ve kendine mahlâs edinmişti. Bazı yazılarını bu adla imzalıyordu. Kardeşinin onu pek beğendiğini sezince:

- Sen al, Hakkı Tarık ol! dedi.

Bazılarının sandığı gibi, bu isim Hakkı'ya Halid Ziya Uşaklıgil tarafından verilmiş değildir. Bunu Âsım'ın kendisinden işittiğim için öteki rivayetlerde kıymet kalmıyor. Onun basındaki gerçek şöhreti işte bu adla başlar.

SIYASÎ HAYATA ATILIŞ

Yukarda İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin, Hakkı Tarık'daki kabiliyetleri sezdiklerini söylemiştim. İstidadının yükselmesi için kanat gerekti. Eskişehir'de parti organı bir gazete çıkıyordu. Başında meşhur İsmail Mestan vardı. Hakkı Tarık'a başyazarlığını verdiler.

Ama onun gazeteciliği, daha önce, Âsım gibi *Tanin*'de başlar. Sonra *Tasvir-i Efkâr*'da devam eder. O orada yazı işleri müdürü olarak çalışmış ve zamanın heyet-i tahririye müdürleri arasında, yüksek zevki, görüş derinliği ve seziş üstünlüğü ile tanınmıştı. Talha ile Velid gibi birbirinden titiz, birbirinden sinirli iki sahibin gazetesinde çalışmak kolay iş değildi.

Her sabah mutlaka bir kusur bulmak için sütunları tenkid imbiginden geçirirlerdi. Başka gazetelerde çıkan entipüften bir haberin, *Tasvir*'de bulunmamasını fırsat bilerek siteme kalkışırlandı.

Kendisinden dinlemiştim:

- Bu yersiz müdahaleler canımı sıkıyordu. Beni rahata kavuşturacak en kısa yolu seçtim.

- Bu, niye bizde yok? diye sordular mı:

- Bizdekilerden hangisini çıkarıp onu koyabilirdim? Mesela bakın, şu, şu, şu haberler de onlarda yok. Karşılaştırdınca bizimkinin ağır bastığını görürsünüz.

diyordum. Seslerini çıkaramazlar; ama bir maiyyete yenilmenin azabını da bir türlü hazmedemezlerdi.

O, Eskişehir'e işte böyle, meslekte adamakıllı bilendikten sonra gitmişti. Meclisteki hizipleşmeler, iktidar değişmesine yol açınca,

muhalifler hakkında çok şiddetli makaleler yazan Tarık izini kaybettirmek zorunda kaldı.

HOCA TARIK

Bir yandan *Tanin*'de yazan, diğer taraftan Sâtiğ Bey'in müdür olduğu Darülmuallimin'de Türkçe okutan Âsım, Balkan Savaşı'ndan önce hastalanıp Davos'a gidince derslerini ona bıraktı. Tarık'ın hocalık mesleğine girişi böyle oldu.

Darülmuallimin'den, İstanbul Sultanisi'ne geçti. O, tuttuğu işin eri olmak için yaratılmış adamdı. Kendi sahasında meçhule tahammül edemezdi. Bu yüzden terbiye usullerini inceden inceye araştırıyor, ortaya atılan sistemleri, körükörüne benimsemiyordu. Gerçek sistemin ancak çevreden, iklim şartlarından, millî seciyeden ve bütün bunlarla yugrulmuş bir terkipten doğacağını anlamıştı.

Gerek talebesi, gerekse arkadaşları arasında zamanla silinmeyen bir tesir ve nüfuz sahibi oluşunun sebebi budur.

Zaten onda hocalık yaradılıştan gelme bir şeydi. Ömrü hep öğretmek, yetiştirmek, adam etmekle geçti. Mektepte olduğu kadar, gazetecilikte, arkadaşlıkta ve patronlukta da hoca idi.

Bugün kalburüstü ne kadar kalem sahibi varsa, yüzde doksanı onun yetiştirmesidir. Yanında çalışanların, en küçüğüne bile emir vermez, ikna ederdi.

Vakit'i alımlı yapan şeylerden biri de, hak ve haysiyet bahsindeki bu eşitlikti işte. Herkesin fikrini sorar, düşüncesini dinler, hükümlerini değerlendirirdi. Bu karakterin, terbiyeci ve hoca oluşundan, mekteple kışla arasındaki farkı pek iyi bilmesinden doğduğuna şüphe edilemez.

Türkçe ve edebiyat derslerinde özel inanışlarına körükörüne bir inkiyad değil, muhakemeli bir ortaklık isterdi. Takriri yumuşak, sesi dokunaklı, muamelesi nazikti. Sınıfta bağırıldığını duyan olmamıştır. En sert azarı küskün bir bakıştı.

Basmakalıp okutmazdı. Misallerini kitaptan ziyade hayattan alır, parçaları, forma sırasına göre değil, mevsimlere, günlük olaylara, zamanın taze heyecanlarına göre ayarlardı.

Kitaplardaki konular, programın ve yılın akışına uydurularak düzenlenmediği için kış günlerinde bahardan, yaz başında da karlı buzlu havalardan dem vuran yazılara rastlanır. Tarık, kitapla hayat arasındaki bu tezadın çocuklar üstünde iyi izler bırakmayacağını bildiği için derslerini takvimi göz önünde tutarak hazırlardı. Okumada mihanikî, mantıkî, bedîî değerler arar, talebesine bunları hazmettirebilmek için candan uğraşır, kendini harcarcasına nefes tüketirdi.

İstanbul Sultanîsi'nde yıllarca beraberdik. O, kavânin derslerini alınca Türkçe ve edebiyat bana kaldı. Halef-selef olduk. Onun hocalığı hakkındaki derin ve etraflı bilgim, bu yüzdendir.

MILLÎ MÜCADELE'DE TARİK

Vakit'in millî mücadeleyi, pervâsız bir atılganlıkla tutuşunda Hakkı Tarık'ın payı büyüktür. M.M. Grubu'nda faal rolü vardı. Dolambaçlı kanallardan sızan Anadolu haberlerini getirir, pek ustalıklı imalarla yasak çemberinden, sansür hisarlarından aşırır, gazetede çıkabilmesini sağlardı.

Meselâ, İnebolu'ya Kuva-yı Milliye maşbu'lariyle müzakere için bir İngiliz generalinin gittiğini öğreniyorduk. Yazmak yasak! Kapiten Benet ile Marşal domuzuna dikkatli sansürcüler... Kuş uçurtmuyorlar.

Tarık bu haberi vermenin de çaresini buldu. Ertesi günü, gazetemizde, şöyle bir havadis okuduk:

İNEBOLU'DA MÜZAKERE

İnebolu'da yapılacak müzakerelerde Kuvayi Milliye'yi temsile Refet Paşa memur edilmiştir. Bu tevcihin sebebi, müşarû'n-ileyhin İngilizce'ye âşinâ olmasıdır.

Düğüm çözülmüş, İngilizlerle Anadolu hükümeti arasında görüşmelerin başladığı halka müjdelenmişti.

O günlerde düşman bir değil, tümen tümendi: Saray, Bâbüâlî, Nemrud Mustafa divan-ı harbi ve bütün müttefik orduları... Bütün bunlara rağmen, yolumuzdan ayrılmadık. Tarık, metin iradesi ve aydınlık zekâsıyla bize ışık tuttu.

Birinci ve İkinci İnönü zaferlerini gazeteyi baştanbaşa kaplayan büyük manşetlerle biz vermiştik. Yunan ordusunun belinin kırıldığını, Başkumandan Trikopis'in esir edildiğini müjdelemek de yine *Vakit*'e nasib olmuştu.

Haber Estern kablosundan, sabahın saat üçünde ben almıştım. Galatasaray'dan Bâbüâlî'ye kuş gibi uçtuğumu hâlâ tatlı tatlı hatırlarım. Tarık'ı uyandırdım. Makineyi durdurttuk. Mürettepler gitmişlerdi. Tarık entarisiyle kasaların başına geçti. Zafer müjdesini kendi eliyle dizdi. Kalıplar gıcırdadı; makine işledi. O saatte hiçbir vasıta olmadığı için eve yaya döndüm. Köprüden geçerken şafak sökmüş, ortalık ağarmıştı.

Bütün gece başım yastık görmediği halde, kuvvetim artmıştı; damarlarımda sanki alevden bir kan doludizgin koşuyordu.

ÜSLÛBU

Tarık'ın elyazısı sismoğraf grafiklerini andırırdı. Her harfin üstünden kalemi birkaç kere geçirir, kuyruklar takar, noktaları yerli yerine koymak için saturaları çetrefilleştirirdi. Düzgün marjlı kâğıtlardan çok, birbirini tutmaz parçalara yazmaktan hoşlanırdı. Çıkmalar yapar, satır aralarını doldurur, cümleleri uzatır, fakat bu uzunluk ifadesine bulanıklık getirmez, düşüncesinin akışını bozmazdı.

Dikkatli yazdığı için okuyandan da dikkat ister, çiğ ışıktan ziyade, fecir aydınlıklarını severdi. Bütün bunlardan ötürüdür ki, ilk bakışta üslûbunu yadırgardınız. Karakterindeki şüphe ve ihtiyat derinliğinin de bu üslûp çetrefillliğinde izi vardır.

Yaşayışında, iş hayatında, bağlanışlarında, bir ordu kumandanı gibi, yığın yığın tedbir almadan hiçbir şeye karar vermezdi. Hukukçu olduğu halde:

- Beraet-i zimmet asıldır! düsturunu kabul etmez, tam tersini benimserdi. Ama bir kere:

- Evet! dedikten sonra, artık bir daha ne pahasına olursa olsun sözünden dönmez, taahhütlerinden vazgeçmezdi. Hayatına bir Refet karışmasa, toy çağında inanma duyguları zehirlenmeseydi, onu belki bu vesveseli ihtiyat kalesi içinde görmeyecektik.

Bütün bunlara rağmen, Tarık'ın yazıları, pek sağlam bir mantık ve sarsılmaz bir dil doğruluğu taşır. Cümleleri, çağlayanlar gibi

coşkun heyecanlarla uğuldamaz; gölgelikler altında kıvrıla kıvrıla akan ve mutlaka mânâ denizine ulaşan ırmaklara benzerdi.

Fikri âhenge, mantığı heyecana feda etmezdi. Kendisince, doğru, güzelden üstündü. Yazılarının düşünce gövdesine dolanan düğümlü sarmaşıklara dönmesi bundandı işte!..

Böyle olmakla beraber, onun yazılarından, düşünce zincirini bozmadan, bir tek sözü bile çıkaramazdınız. Bir makinedeki çarklar, vidalar neyse, onun cümlelerinde de kelimeler o idi. Birini söktünüz mü makine işlemez hale gelirdi.

Onun bir makalesi verildi mi mürettephaneyi bir telaştır kaplar, yüzler bulutlanır, fısıltılar ağızdan ağıza dolaşırdı. Çünkü tashihiyi kendi yapacak ve provalar, çıkmalar, ilâveler, düzeltmelerle dolacaktır. Başmürettepler onun bu âdetini bildikleri için çileye hazırlanırlardı.

Halbuki bütün o değiştirmeler, düzeltmeler, çıkmalar, ekler, hep üslup endişesinden gelme şeylerdi. Edebiyat tarihlerinin bu türlü titizliklerde eşsiz saydıkları Gústav Flober bile daha iyiyi, daha doğruyu araştırma inadında, Tarık kadar sabırlı değildi sanırım. Ne yazık ki, bunca emeğinin karşılığını aldı, diyemiyorum. Bugünkü zihinler, gönül madenine kavuşmak için dolambaçlı üslup kuyularından geçmeye tahammül edemiyorlar. Duygular dümdüz, düşünce sık... Bu bakımdan Tarık'ı biraz da zamanın gadrine uğramış sayabiliriz.

SECIYESİ

Kişinin seciyesini (karakterini) sözden ziyade olaylar ortaya kor. Daha doğrusu, şahsiyetler hakkında incelemeler yapanlara vak'alar ışık tutar; ele aldığı kişinin içyüzünü, ruh cephesini gösterir.

Ben, Hakkı Tarık'ı yakından tanırım. Ömrümüz birlikte geçti. Onu tarif etmek bence kolaydır. Fakat söylediklerimi dinledikten sonra:

- Bizim şeyhin kerâmâtı olur menkul kendinden! diyebilirsiniz.

Bundan ötürüdür ki, ona dair hükümlerimi vak'alara dayanarak verecek ve sizleri de inandırmaya çalışacağım.

Tarık, dürüst, mert, namuslu ve cesur adamdı. Meselâ 63 numaralı ocak işinde taraf tutmak için değil, sadece işi kurcalamamak, yalnız susmak için önüne servet deneyecek yığınlar serilmiş ve o, ağabeyi Âsım'la birlikte bu serveti teklif edenlerin suratlarına nefretle çarpmıştır.

Birçoklarına göre susmak suç değildir. Tarık'ın seciyesi, bu susuşu cinayet sayardı.

Mebus seçildiği ilk günlerde, Büyük Millet Meclisi koridorları onun mertliğine şahid oldu. Kendisini kahraman sayanların biri, Tarık'la konuşan *Vakit* muhabirini tokatlamış ve bu tokadın sesi, o mütecavizin suratında Tarık'ın elile hemen yankılanmıştı.

Arkadaşına yapılan böyle bir tecavüzü, kendi canını ortaya koyarak aynı şiddetle karşılayanlar bugün artık pek azalmışlardır. Bu mertliği yüzünden, Hakkı Tarık, büyük tehlikelere uğramış, fakat bir dakika bile pişmanlık duymamıştı.

Ciddî adamdı. Kimsenin arkasından konuşmaz, konuşanları da dinlemezdi. Zorlukla boğuşmaktan hoşlanırdı. Bu didinmelere bazen mesleği ile hiç ilgisi olmayan konularda da katlandığını gördüm. Meselâ matbaanın bir odasına, bir makine yerleştirmek gerekiyordu. Mühendisler ölçüp biçtikten sonra:

- Sığmaz! dediler.

Kanmadı. Günlerce kareli plân kâğıtları üstüne eğildi. Terledi, bunaldı ve bir sabah mavi gözleri parıl parıl:

- Oldu, sığdırdım! haberini verdi. O makine, hâlâ, mühendislerin "sığmaz" dedikleri yerdedir ve işleyip duruyor.

İnandığı şeye canla başla bağlıydı. Ne hatır için ne de mevkiini korumak bahasına, herhangi bir tavizde bulunmazdı. Parti içinde olduğu kadar, parti dışında da bu inanişâ sadık kaldı. Meclis'te, vicdanından başka hâkim tanımadı. Gerekliği zaman tek başına kaldı; doğru bildiği yolda tek başına yürüdü.

Basın Kanunu müzakere edilirken zararlı gördüğü maddenin kabulünü engellemek için bütün gücüyle çalıştı. Defalarca kürsüye çıktı, basını savundu. Bizi kurtaramadı, ama bütün Meclis içinde tek kırmızı oy vererek kendi vicdan ve irfanını kurtardı. Tek Parti çağında mesele idi bu!

Atatürk'ün sofrasında da inandığını açıkça söylemekle mümtazdı. Birkaç kere sınıdıktan sonra, rahmetli Ata, ona:

- Mûteriz! lâkabını takmıştı.

Bir fikrini ortaya atınca, gözleriyle Tank'ı arar, gülümseyerek:

- Bakalım, bizim mûteriz, buna da ne diyecek! buyurdu.

Ata'ya derin bir sevgi ve pek yüksek bir saygı ile bağlı olduğu halde, yine inandığını söylemekten ve kabul ettirmeye çalışmaktan geri kalmazdı.

- Platon dostumdur, onu çok severim; fakat hakikat ma'bûdumdur, ondan fedakârlık edemem! diyen Yunan filozofu gibi, Tarık da inandığını, gerçek bildiğini, sevgisine feda etmezdi.

Arkadaşlıkta kendinden başka herkese karşı müsamahalı idi. Kimseden bir şey istemez, ama herkese hizmeti vazife bilirdi. Ondan teklifsizce iyilik, yardım isteyebilirdiniz. Hemen yapılacak bir işse telefona sarılır, sizi hedefinize ulaştıracak çarelere, kişilere başvururdu. Yok, eğer mesele merkezde çalışmayı gerektiriyorsa, cep defterine not alır, koparıncaya kadar uğraşır ve neticeyi size bildirirdi.

Vefakârlıklarının güzel bir örneğini, Hüseyin Ragıp Baydur'a harcadıklarında görürüz.

Gençlik arkadaşı idiler. Huyları, kültür dereceleri, hayat telâkkileri bakımından, birbirlerine pek yakındılar. Hüseyin Ragıp, diyar diyar dolaşırken memleketteki bütün işlerini ona yüklemişti. Parasını o toplar, varını yoğunu o idare ederdi.

Kendi işi ve öz dağdağası başından aşkinken arkadaşı için ayrı bir defter açmış, hesap tutmuştu. Unutmayalım ki, Hakkı Tarık, bütün bunlara katlanırken, sağlığı sakattı. Ağır bir kalp krizi geçirmiş, aylarca yatakta tedavi görmüştü.

İşte, bu halde iken, dostunun Londra'da ansızın öldüğünü haber aldı. Hariciye Vekâleti, olayı Baydur'un kan yakınlarından önce, bu gönül ve vicdan kardeşine bildirdi.

O sabah, Tarık'ın ilk defa ağladığını gördüm. Yüzü solmuş, gözlerinin akları kızarmıştı. Bütün faciayı bir tek cümle ile bana aktardı:

- Hüseyin Ragıp'ı kaybettik, kardeşim!

Donakalmıştım. Baydur, daha dün sapasağlamdı. Dünyanın en düzenli yaşıyışı içinde idi. Her türlü tiryakiliklerden uzaktı.

İstanbul'a son gelişinde tatlı tatlı konuşmuş, şakalaşmıştık. Bir yazımdan ötürü uzun ve pek muhabbetli bir mektubunu da almıştım. Ölümü hâtıra getirecek hiçbir sebep yoktu. Hem, sebep de ne demek canım! Ölüm, bize yakamızdan yakın değil mi ki!

Tarık hasta halinde kalktı, Londra'ya gitti. Dostunun eşyasını, kitaplarını topladı. Bir ay, belki daha fazla bir zaman, bu acı ve yıpratıcı işlerle uğraştı. Bagajladı, yola çıkardı ve kendi de döndü.

Bir akşamüstü, Tophane rıhtımında onu karşılamaya çıkmıştık. Gümrük işine genç arkadaşlar koştular. Biz çıktık. Zayıf ve yorgun görünüyordu; ama dostuna yaptığı büyük hizmetten gelme bir vicdan huzurunun mes'ut aydınlığı yüzüne vurmuş gibiydi.

Bu yolculukla bu sürekli ve yaslı didinmenin onu ne kadar sarsığını pek çabuk anladık. Onbeş gün geçmeden Tarık yatağa düştü.

O ağırbaşlı, vekarlı varlığının içinde meğer bir çocuk Tarık da varmış. Bunu ben Hâmid'in çocuklarıyla haşır-neşir olurken sezdim.

Pencere önünde geniş bir koltuk vardı. Bunu, Tonguç'la bir türlü paylaşamıyordu. Sofradan kim erken kalkarsa, o kapıyor, ötekine yer kalmıyordu. Bu yüzden yemekte yarışılar, tabaklarını daha önce bitirmeye uğraşırlardı. Koskoca Tarık'ın, beş yaşındaki çocukla bir oluşu gerçekten düşündürücü bir manzara idi. Koşuşuyorlar, itişiyorlar, kovalamaca oynuyorlar; birbirine:

- Oldu!

- Sayım suyum yok! diye bağrışıyorlardı.

Bu koltuk hikâyesinin beni yakan bir tarafı var. Zaten ondan söz açışım da bu yüzdendir:

Tarık hastahane de son günlerini yaşarken, küçük Tonguç, onu yoklamaya gelmişti. Ayrılırken kulağına birşey fısıldadı. Çocuğun yüzü aydınlandı, gözlerinin içi güldü, Tarık'ın boynuna bir kere daha sarıldı.

O gittikten sonra, bana:

- Koltuğu artık ona bıraktığımı söyledim! dedi.

Bu bir tek cümlede neler yoktu!.. Gözlerini gamlı bir ses kaplamış, bakışları buğulaşmıştı. Iradeli, sımsıkı dudakları derin bir acıyla buruştu:

- Bacağımın içinde bir cehennem var, Hakkıcığım! diye sızlandı.

Kötürüm olmaktan korkuyordu. Bu uğursuz düşüncenin onu bir kâbus gibi sardığını biliyorduk. Başvurmadığımız yer bırakmadık. Yaman tabiat karşısında insan gücünün ne cılız, ne çelimsiz bir şey olduğunu, unutmaya çalışmakla ümidimizi emziriyor, avunmaya can atıyorduk.

Tarik pek zeki ve bilgili adamdı. Allah vergisi bu üstünlüğünün yanıbaşında, mert seciyesine de yüksek bir yer vermek gerektir. Kendisine de, müessesesine de fenalık edenleri ele vermedi. Kasasındaki suç delillerini, bu şartlar içinde de ortaya koymadı.

Bir gün, meşhur milyarder Çester'den bir mektup almış ve Vakit adına şantaj yapan kişinin, kendisince itibarlı olup olmadığının sorulduğunu öğrenmişti. Adı geçen adamın gazete ile ilişkisinin kesildiğini ve Vakit adına hiç kimsenin, hiçbir kimseye teklifler yapmaya izinli olmadığını Amerika'ya bildirdi.

Çester, suçun vesikalarını da göndermişti. Tarık bunları gizli bir çekmeye gömdü. Yüzlemedi bile. Bu işi galiba Âsım'la benden başka bilen de olmadı. Bu yüzden aramızda bir çekişmenin geçtiğini de hatırlıyorum. Ona:

- Böyle bir suçu örtmeyene hakkın var? Bu adam, yarın memlekete döner de, önemli mevkilere tırmanırsa halimiz ne olur? dedim.

Kalbiyle kafasındaki çarpışma süresince sustu; sonra gamlı bir İsâ bakışıyla beni süzerek:

- Bir sürçen aın başı kesilmez! cevabını verdi.

Ne yazık ki, zaman beni haklı çıkardı ve o şantajcı yurda döndükten sonra da yapmadığını bırakmadı. Her yeni fenalığında sitemlerimi tekrarlamaya ise, benim dilim varmadı. Tarık'a yanıldığını anlamak azabı da yeterdi zaten!

Tepeler, güneşi ovalardan önce görür. Yüksek zekâların da nasibi budur. Kendilerinde bu türlü üstünlükleri duyanlar, başkalarının hükümlerine, kolay kolay kanmazlar. Tarık'ı pek seyrek olarak bu ruh hâli içinde gördüm. İnandırmaya uğraşmakla boşuna nefes tüketmiş olurdunuz. Sebatla inat onda bazen birbirinden ayrılmayacak kadar kaynaşmış birleşirdi.

Yaradılıştan nazik ve efendi adamdı. Ölümünden sonra elimize geçen vesikalarda da bunu görüyoruz. Şu misale bakınız:

Kardeşi Râsim'i, okutmak için küçük yaşında yanına aldırıştır. Ettiği masrafı eve bildirmek üzere Tarık bir hesap defteri tutmaktadır. O defterin bir yerinde:

- Çekmemden aldığı!

Kaydıyla, yedi kûsûr liralık bir kalem var. Neden sonra bunun mânâsını anladık. Olay şu:

Vaktiyle, pembe renkli, uzunca yüz paralıklar çıkmıştı. Râsim, bir gün kalem ararken ağabeysinin çekmecesinde bunlardan yepyeni bir deste bulmuş. Ne olduğunu bilmiyor, ama arkadaşlarıyla tramvaycılık oynamak için mükemmel bir bilet defteri yerine geçeceğini kestiriyor. Akşama kadar, bütün biletler dağılıyor ve çocuk iyi eğlenmenin zevkiyle eve dönüyor.

Aradan günler geçtikten sonra, Tarık para paketinin kaybolduğunu anlayınca, Râsim'i sıkıştırıyor. O da:

- Ben aldım ağabey! diyor.

- Ne yaptın onları?

- Oynadım ağabey! Tramvaycılık oynadım, bilet diye dağıttım!..

Bu mâsumluk karşısında, Tarık'ın öfkesi ve başka ihtimaller endişesi geçiyor; defterine de:

- Çekmemden aldığı! kaydını koyuyor.

Ağzı pek adamdı. Sırrınızı hiçbir endişeye kapılmadan ona emanet edebilirdiniz. Ehramlar önündeki Sfenks'den belki birşey koparmak kabildir; ama onu söyletemezsiniz. Siz vefasızlık etseniz de, hatta bu vefasızlığınız hiyanet halini alsa da, o, sizi sırrınızla yere vurmaz; emaneti sadakatla saklamakta devam ederdi.

Sakallı Bedî ile arasında geçen kanlı iş de, Hakkı Tarık'ın bağışlayıcı mertliğine parlak bir delildir:

Bedî, savruk, patavatsız bir adamdı. Sebepsiz kızar ve kızınca da korkunç olurdu. Teklifsiz arkadaş kalenderliğiyle matbaaya gelir, her işe burnunu sokar, herkese karışırdı. Bize kuvvetli bir riyaziyeci diye tanıtılan Bedî'de; ben mantıktan zerre bile görmedim. Tam tersine, dünyanın en taşkın adamı idi.

Tarık, o tedbirli Tarık, bununla nasıl uzlaşır, ne akla uyarak işe girer? diye kaç kere kendi kendime sormuş, uzun uzun düşünmüşümdür. Nihayet bir gün kıyamet koptu. Basın binasının bilmem hangi keşfi için çok para istemiş. Tarık, kendisine ait olmayan bir keseye el sokanlardan değildi:

- Sen para şartı koşmamıştın. Benim de vermeye yetkim yok! deyince, Bedî çileden çıkmış, ağır sözler sarfetmiş. Tarık'ın hakareti iadesi karşısında da tabancaya sarılmış. Bereket, Tarık tam zamanında atılarak Bedî'in cebindeki elini kavramış. Böylece dört kurşundan yalnız birisi yanağını delip geçmiş... Bir santim daha sağda mutlak ölüm vardı.

Kanlı olay işte budur. İş mahkemeye düşünce, Tarık, şövalye ruhunun buyruğuna uyarak dâvasından vazgeçti ve Bedî de böyle pek ağır bir mahkûmiyetten kurtuldu. Halbuki karşı taraf, ne dolaplara başvurmuş, neler uydurmuş ve işi bir kendini koruma, müdafaa-i nefis dâvası haline koyma yolunu tutmuştu. Aziz dostum, bu çırpınışı da, onların zihin perişanlığına, korku debelenişine vermiş ve kararından dönmemişti.

Kanına susayan ve bu çılgın öfke içinde dört kurşun sıkan bir can düşmanını bağışlamak herkesin yapabileceği işlerden değildir.

Tarık'ın karakterini, dünya ile ilgisi kalmadıktan sonra daha iyi anladık. Vasiyetnamesini dikkatle okursanız, siz de ondaki ülkü sağlamlığını görür ve bu ülkü sadakatine ölümün bile el süremediğini, derin bir hayret, biraz da takdir ile teslim edersiniz. Bu vasiyetname ile Tarık'ın ruhu ve iradesi, bütün tasarruf sınırlarına hâkim olarak yaşamaktadır.

İğne ile kuyu kazar gibi -çünkü o, ne göz yummuş, ne doğru bildiğini söylemekten çekinmiş, ne kâğıt satmış, ne de göz kadar duygulu ahlâkına gölge düşürerek herhangi karanlık bir işe karışmıştır- kazandığı serveti, etrafıyla birlikte, millet ve vatan hayrına ayırmıştır.

Vasiyetname, ne aşk mektubuna, ne de iş sirkülerine benzer. O, eşiginden ürpermeden girilemeyen heybetli bir türbeyi andırır. İnsan, dünya ile ilgisini kesmeden, ruhuyla gönlünün bütün kapılarını açmadan, onun içine giremez. İhtiyat, tedbir, dönüş

yollarını temin gibi dünya gaileleri, vasiyetin huzurunda, sapır sapır dökülür. Onun yaprakları önünde, insan ruhu bütün örtülerini atar, iç dünyasının olanca çıplaklığıyla ortaya çıkar.

Bundan ötürüdür ki, Tarık'ın vasiyetnamesini, manevî varlığının, seciyesinin bir aynası sayıyor ve bu inanışla okunmasını tavsiye ediyorum.

Onun karakteriyle ilgili bir nokta daha var. Bu satırlar, Tarık'ı olduğu gibi göstermek hiçbir tarafını ışıksız bırakmamak kararıyla yazıldığı için o nokta üstünde de duracağım. Tarık'ın hasis bir adam olduğunu söyleyenler çoktur. Gerçi bazı tanınmış kişilerimiz gibi, bu huyu, mizah mecmualarına sermaye olmadı, aşağılık ağızlara düşmedi; ama bu, çevrenin insaf ve hayâsından ziyade, onun ciddi şahsiyetinin müessir nüfuzundan ileri gelir...

Evet, Tarık para bahsinde katı idi. Düşünmeden harcamaz, başkalarının içinde kıvrandıkları ihtiyaç çukurunu, kendi ihtiyatsızlıklarıyla kazdıklarına inanır, yardımı lüzumsuz sayardı. Vaktiyle merhametsizce aldatılmış olmasının da bu yalçınlıkta payı büyüktür, sanırım. Ben, kendisi ile kırk bir yıllık iş ve dostluk zamanı içinde, hiçbir kere para lâfı etmedim. Bu halimi için için takdir ettiğini de sezerdim. Bir olay, onun bu duygusunu meydana çıkardı:

Adı lâzım değil, *Vakit*'te çalışan bir hesapsız, üç ay içinde türlü bahanelerle idareden onbir aylığı tutarında para çekmiş, Tarık bunu öğrenince kızmış ve ona:

- Bunu nasıl yaptın? diye çıkmış. Muhatabı pek yüzlü idi. Geçinemediğini söylemiş, maaşının arttırılmasını istemiş ve aralarında şöyle bir konuşma geçmiş:

- Hangi hizmetin, hangi başarın için?
- Daha çok çalışır, daha verimli olurum!
- Hangi sahada?
- !..
- Görüyorsun ya, bunu kendin de bilmiyorsun.
- !..

- Benim burada, gazetenin kurulduğu günden beri çalışan arkadaşlarım var. Şimdiye kadar, bir kerecik olsun ne haklarından fazla para çektiler, ne de benimle para lâfı ettiler. Sen geleli henüz üç aydır, kırk kere zam istedin; haberim olmadan aşağıdan onbir aylık para çektin. Yarına çıkacağına elinde Tanrı'nın senedi mi var? Dürüst insanlar böyle şey yapmazlar!

Bu sözler arasında muhatabının dikkatini, yalnız haksız avans almayan ve para lâfı etmeyen cümleleri çekmişti. Hayretle sordu:

- Kim bu fevkalâde adam?

- İşte, meselâ Hakkı Sûha!

Adı lâzım olmayan kişi, Tarık'ın yanından ayrılınca doğru bana geldi. Şöyle konuştuk:

- Size birşey soracağım, üstad.

- Buyrun!

- Siz, şimdiye kada, hiç avans almamış, patronlarla da asla para lâfı etmemişsiniz, öyle mi?

- Öyledir!

- Peki ama, hiç ihtiyaç içinde kalmadınız mı?

- Çoook!..

- E... o halde nasıl para çekmediniz, aylığınızın arttırılmasını istemediniz?

Gülümseyere, yüzüne baktım ve:

- Haa, dedim; bunun iki sırrı var!

- İki sırrı mı? Nedir onlar?

- Birisi şu: Param oldukça keyfime göre yedim!

- Ya ikincisi?

- Olmayınca da sabrettim!

Harcamayı, hele keyfe göre har vurup harman savurmayı kendine pek uygun bulan genç, iş sabıra dökülünce şaşakalmış ve bana dünya acaiplerinin sekizincisi imişim gibi derin bir hayretle bakmıştı.

Kendini dev aynasında gören bir başkasına ait şu olay da, Tarık'ın makûl hasisliğine şahit diye gösterilebilir:

Reşat Nuri, Ömer Rıza, Nureddin Artam, ben, adına “höcre-i iştigâl” dediğimiz bir odada çalışırdık. Bir gün varlığını şiirle fikre rahmet sayan kişi girdi. Azametle kolalanmış gibi dimdik Nureddin’in boş masasına kuruldu. Bir kâğıt aldı. Bir başlık koydu. İki söz yazıp bozdu; kâğıdı avucunda buruşturdu. Sepete attı. Sonra bir başkası, bir üçüncüsü, bir otuz ve kırkıncısı da aynı âkibete uğradı.

Sepet dolup taşmıştı. Meşhurluğu yalnız kendince mevhum; fakat mağrurluğu hepimizce malûm şâir, geldiği gibi azametle gitti.

Ömer Rıza, merakını yenemeyerek sepetteki kâğıtları alıp, bir bir açtı. Hepsinde aynı başlık, aynı sözler vardı. Başlık “Bağdat Meselesi”, sözler de “Ahmet Hâşim”den ibaretti.

Ben, zaten mevzu anyordum. Bu fırsatı kaçırmadım ve “Kâğıt Kolerası” adlı bir fıkra yazdım.

Zekâdan büyük gurur, adamı yere vurur. Ertesi günü bu fıkrayı okuyunca kalkmış, Tarık’a şikâyet gelmiş:

- Yazıda kasdedilen benim! diye sızlanmış.

Tarık makaleyi zaten okumuşmuş. “Kâğıt Kolerası”nın kim olduğunu öğrenince, öfkeli cevabı:

- Ya, demek benim kâğıtlarımı böyle israf eden sendin ha! Makaleleri adama periler ilham etmez. Akılla, fikirle, bilgiyle yazılır onlar! Bir daha böyle şeylere burnunu sokma! olmuş.

Bunu da bana, rahmetli değil, “Kâğıt Kolerası” kendisi anlatmıştı.

Kardeşi Râsim, ev yaptırırken, iş –dülger-zembil hikâyesi– büyümüş. Masraf kapısı, hesapta olmayan, bir şekilde açılmış. Ağabeyinden yardım görebileceğini umarak derdini ona açmayı düşünmüş; fakat daha maksadını söylemeden, onun:

- Parası olmayan, ev yapmaya kalkışmaz! dediğini duyunca, susmayı ve derdinin devâsını başka yerlerden aramayı tercih etmiş. Fakat sonradan öğrenmiş ki, onun kendisine böyle mukabelede bulunduğu sıralarda, matbaanın 400 bin lirayı aşan borçlarını ödeyebilmek için Ankara’daki arsalarından bazılarını elden çıkarmaya çalışıyormuş...

Rahmetli İrfan Emin bedava iş görmek, eş dost dâvâlarını parasız takip etmekle meşhurdur. Bir gün başı sıkışmış; Tarık'tan para istemiş. Gelen zarfın içinden para değil, şöyle bir tezkere çıkmış:

"Ben sana parasız iş görme diye kaç kere nasihat ettim. Uslanmadın. Şimdi ne halin varsa gör!"

Evet, para bahsinde Tarık belki katı görünürdü; fakat parayı hiçbir zaman şerefine, haysiyetine üstüne çıkarmadı. Yukarıdaki örneklerle dikkatle bakarsanız, her birinde belki acı, fakat uyandırıcı birer öğüdün gizli bulunduğunu görürsünüz.

Tarık vermezdi; ama kimseden de hiçbir şey istemezdi. Kimseye ne maddî, ne manevî borç bırakmadı. Kibar bir ev sahibi idi. Misafirlerine cömertçe ikram eder, bir daveti mutlaka aynı derecede geniş bir ziyafetle karşılardı.

Ellerine para geçince şımaran nicelerinin darlık, hatta yokluk içinde söndüklerini biliriz. Arkalarında kendilerini hayırla andıracak hiçbir şey bırakmadılar. Sadece sefahatleri dillerde gezer, sefaletlerinin hikâyeleri söylenir durur.

Tarık biriktirdikleriyle öldükten sonra yaşamak sırrına ermiş bulunuyor. Keşke her zengin, onun yolunda yürüse, onun gibi gelecek nesiller tarafından rahmetle anılacak mübarek bir sîma bağlasa...

MADALYANIN ÖBÜR YÜZÜ

Kahraman oldukları kadar zarif ve kibar olan atalarımız:

- Sağ elinle verdiğini sol elin görmesini! buyurmuşlar.

Meğer bizim Tarık da, bu ince yolu tutmuşmuş... Hem hakkında verilen acı hükümleri, yapılan dedikoduları bildiği halde...

Kilitsiz ruhlu, perdesiz gönüllü adamlar vardır:

- Allah'ın bildiğini, kuldan mı saklayacağım? derler; hayırlarını da, ayıplarını da duvaklamazlar. Melâmetle uğrulmuş, yine öyle varlıklara rastlarız ki, halkın çekistirmesinde, levminde kendileri için bir ecr saklı bulunduğuna inanırlar, iyiliklerini gizlerler, kusurlarını örtmezler.

Ölümünden sonra elimize geçen belgelerden ne güzel şeyler öğrendik!

Kendi köşesinde kimseye sezdirmeden, Tarık, meğer ne hayırlı işler yapmışmış. Hem, kapısını çalmayan, derdini söylemekten çekinen, tanıdıklarına karşı. Onun çizdiği örnek yoldan ayrılmamak, ruhunu incitmemek için isim vermeyeceğim.

Tarık'ı her yanı ile nasıl aydınlattığıma geçen sayfeler şahittir. Vesikalar elime geçmeden önce, onun, yalnız göstermek istediklerini görmüş ve gördüğüm gibi yazmıştım. Şimdi kardeşlerini, beni, yakın, uzak tanıdıklarını hayretler içinde bırakan bu yüksek hayırları, geniş cömertlikleriyle karşılaşmış bulunuyorum.

İstemediği halde, namuslu borçluları tarafından gönderilmiş senetler —çünkü bu senetler para verildikten hayli sonraki tarihleri taşımaktadır— Hâtem'leri imrendirecek belgelerdir.

Meselâ, değer verdiği bir genç bir yabancı memlekette hastalanmış, başına büyük masraf kapıları açılmıştır. Tarık bunu öğrenince hemen binlerce liralık bir çekle onun imdadına koşuyor. Arkasında, yine böyle büyük paralarla yardım ettiği daha birçok minnettar var.

Kâğıtları arasında, ödenmeyeceğini bile bile verdiği onbin, evet (10.000) liralık senetler de gözümüze ilişti.

Kız evermek, öksüz çeyizlemek hususunda birkaç fedakârlığını da ben hatırlıyorum. Ufak tefek yardımlarını ise isimsiz masraf olarak kaydetmiş.

Karşısındakinin ihtiyacını sezmek, istenmeden vermek, galiba faziletin ta kendisidir. Sunulan miktarın büyüklüğü ise ayrı bir iç değeri.

Kardeşlerine karşı bile, katı, sert prensiplerinden ayrılmayan Tarık'ın bu tezaadını nasıl izah edeceğiz? Bence onun bu hareketlerinde bir mürebbî endişesi olsa gerek. Yakınlarını, düştükleri zor durumdan kendi sabır ve iradeleriyle kurtarmanın sarp ve yalçın yolu budur. Nitekim neticeler hep onun düşündüğü gibi çıktı. Darda kalanlar dişlerini sıkıp talihsizliklerini yendiler.

Cömertlikleri dillere destan, nice kişiler bilirim ki, bir yumurtayı bin "gıt gıt gıdak"la ilândan çekinmediklerinden ötürü şöhrete kavuştular. Tıpkı sadaka verirken etrafına bakanlar gibi.

Tarık hayrını, cömertliğini –mânâ ve kıymetçe ikisinin de üstünde– yüksek bir ferâgatle örtmesini bilmişsin.

Şimdi aziz kardeşim, bana, evvelce söylediklerim, bilmeden verdiğim yanlış hükümlerden ötürü, senden ve mübarek toprağından af dilemek düşünüyor. Bunca cömertliklerini gördükten sonra beni de bağışlayacağına inanıyorum.

Ne mutlu sana Tarık! Nur içinde yat!

Yayınlanış Tarihlerine Göre Portreler

YENİ MECMUA

- Ömer Seyfettin, C.1, S.4, 26 Mayıs 1939
Namık Kemal, C.1, S.5, 2 Haziran 1939
Ahmet Rasim, C.1; S.6, 9 Haziran 1939
Ahmet Haşim, C.1, S.7, 16 Haziran 939
Süleyman Nazif, C.1, S.8, 1939
Tevfik Fikret, C.1, S.9, 30 Haziran 1939
Hüseyin Rahmi, C.1, S.10, 7 Temmuz1939
Cenab Şahabettin, C.1, S.11, 14 Temmuz 1939
Yakup Kadri, C.1, S.12, 21 Temmuz 1939
Ziya Gökalp, C.1, S.13, 28 Temmuz 1939
Mehmet Rauf, C.1, S.14, 4 Ağustos 1939
Halit Ziya, C.1, S.15, 11 Ağustos 1939
Hüseyih Sîret, C.1, S.16, 18 Ağustos 1939
Celal Sâhir, C.1, S.17, 25 Ağustos 1939
Abdülhak Hâmid, C.1, S.18, 1 Eylül 1939
Recâizâde Ekrem, C.1, S.19, 8 Eylül 1939
Yahya Kemal, C.1, S.20, 15 Eylül1939

- Samipaşazâde Sezâi, C.2, S.21, 22 Eylül 1939
 Muallim Nâci, C.2, S.22, 29 Eylül 1939
 Ahmed Hikmet, C.2, S.23, 6 Birinciteşrin 1939
 Mehmed Âkif, C.2, S.24, 13 Birinciteşrin 1939
 Refik Hâlid, C.2, S.25, 20 Birinciteşrin 1939
 Şinâsi, C.2, S.27, 3 İkinciteşrin 1939
 Ziya Paşa, C.2, S.29, 17 İkinciteşrin 1939
 Âkif ve Pertev Paşalar, C.2, S.30, 24 İkinciteşrin 1939
 Hüseyin Cahit, C.2, S.31, 1 Birincikanun 1939
 İsmail Safa, C.2, S.33, 15 Birincikanun 1939
 Emin Bülent, C.2, S.34, 22 Birincikanun 1939
 Neyzen Tevfik, C.2, S.35, 29 Birincikanun 1939
 Mehmed Emin, C.2, S.36, 5 İkincikanun 1940
 Ahmed Midhat, C.2, S.37, 12 İkincikanun 1940
 Ali Cânîp, C.2, S.38, 19 İkincikanun 1940
 Şahabeddin Süleyman, C.2, S.39, 26 İkincikanun 1940
 Hamdullah Subhi, C.2, S.40, 2 Şubat 1940
 Falih Rıfkı, C.3, S.41, 9 Şubat 1940
 Ruşen Eşref, C.3, S.42, 16 Şubat 1940
 Reşat Nuri, C.3, S.43, 23 Şubat 1940
 Münir Nurettin, C.1, S.44, 1 Mart 1940
 Halide Edip, C.3, S.45, 8 Mart 1940
 Ali Ekrem, C.3, S.46, 18 Mart 1940
 İbrahim Alâeddin, C.3, S.47, 22 Mart 1940
 Faik Âli, C.3, S.48, 29 Mart 1940
 Hüseyin Suat, C.3, S.49, 5 Nisan 1940
 Midhat Cemal, C.3, S.50, 12 Nisan 1940
 Ercümen Ekrem, C.3, S.51, 19 Nisan 1940
 Orhan Seyfi, C.3, S.52, 26 Nisan 1940
 Yusuf Ziya, C.3, S.53, 3 Mayıs 1940
 Faruk Nafiz, C.3, S.54, 10 Mayıs 1940
 Rıza Tevfik, C.3, S.55, 17 Mayıs 1940
 Enis Behiç, C.3, S.56, 24 Mayıs 1940

- Necip Fâzıl, C.3, S.57, 31 Mayıs 1940
 Mahmut Yesari, C.3, S.58, 7 Haziran 1940
 Halit Fahri, C.3, S.59, 14 Haziran 1940
 Hamamîzâde İhsan, C.3, S.60, 21 Haziran 1940
 Salih Zeki, C.4, S.61, 28 Haziran 1940
 Nâzım Hikmet, C.4, S.62, 5 Temmuz 1940
 Nurullah Ataç, C.4, S.63, 12 Temmuz 1940
 Kenan Hulûsi, C.4, S.64, 19 Temmuz 1940
 Aka Gündüz, C.4, S.65, 26 Temmuz 1940
 Sait Faik, C.4, S.66, 2 Ağustos 1940
 Sabahattin Ali, C.4, S.67, 9 Ağustos 1940
 Cevdet Paşa, C.4, S.68, 16 Ağustos 1940
 Ahmet Vefik Paşa, C.4, S.69, 23 Ağustos 1940
 Şemseddin Sâmî, C.4, S.70, 30 Ağustos 1940
 Fuat Köprülü, C.4, S.71, 6 Eylül 1940
 Ahmet Refik, C.4, S.72, 13 Eylül 1940
 Rauf Yekta, C.4, S.73, 20 Eylül 1940
 Sâmih Rifat, C.4, S.74, 27 Eylül 1940
 Sadri Ertem, C.4, S.75, 4 Birinciteşrin 1940
 Peyami Safa, C.4, S.76, 11 Birinciteşrin 1940
 Halûk Nihat, C.4, S.77, 18 Birinciteşrin 1940
 Turhan Tan, C.4, S.78, 25 Birinciteşrin 1940
 Necmettin Halil, C.4, S.80, 8 İkinciteşrin 1940
 İbnülemin Mahmud Kemal, C.5, S.82, 22 İkinciteşrin 1940
 Kemalettin Kâmi, C.5, S.83, 29 İkinciteşrin 1940
 Ömer Rıza, C.5, S.85, 13 Birincikanun 1940
 Şeyhî, C.5, S.86, 20 Birincikanun 1940
 Sürûrî ve Kânî, C.5, S.87, 27 Birincikanun 1940
 Zafernâme ve Ziya Paşa, C.5, S.88, 3 İkincikanun 1941
 Eşref, C.5, S.89, 9 İkincikanun 1941
 Halil Nihat, C.5, S.90, 17 İkincikanun 1941
 Fâzıl Ahmet, C.5, S.91, 24 İkincikanun 1941
 Nurettin Artam, C.5, S.92, 31 İkincikanun 1941

Osman Cemal, C.5, S.93, 7 Şubat 1941
Bekir Sıtkı, C.5, S.94, 14 Şubat 1941
Yunus Kâzım, C.5, S.95, 21 Şubat 1941
Selâhattin Enis, C.5, S.96, 28 Şubat 1941
Ercümend Behzat, C.5, S.97, 7 Mart 1941
Selâmi İzzet, C.5, S.98, 14 Mart 1941
Necdet Rüştü, C.5, S.99, 21 Mart 1941
Florinalı Nâzım, C.5, S.100, 28 Mart 1941
İzzet Melih, C.6, S.101, 14 Nisan 1941
Müfid Râtib, C.6, S.102, 11 Nisan 1941

ÇINARALTI

Tanburî Cemil Bey, C.6, S.133, 8 Nisan 1944
Neyzen Emin Dede, C.6, S.134, 15 Nisan 1944
Neyzen Aziz, C.6, S.135, 22 Nisan 1944
Tanburî Tahsin, C.6, S.136, 29 Nisan 1944
Udî Nevres, C.6, S.137, 6 Mayıs 1944
Tophaneli Sadık Bey, C.6, S.138, 13 Mayıs 1944
Bestekâr Ali Rifat Bey, C.6, S.139, 20 Mayıs 1944
Kanunî Âmâ Nâzım, C.6, S.141, 10 Haziran 1944

AYDABIR

Bestekar Ahmed Rasim, S.11, Mayıs 1953
Şevki Bey, S.14, Ağustos 1953
Hacı Ârif Bey, S.16, Ekim 1953
Selanikli Ahmed, S.17, Kasım 1953
Tatyos Efendi, S.19, Ocak 1954
Zaharya, S.20, Şubat 1954
Hammamizâde İsmail Dede Efendi, S.21, Mart 1954
Hatip Ömer Naci, S.22, Nisan 1954
Ömer Naci ve hususiyetleri, S.23, Mayıs 1954

edebî portrele

Hakkı Süha Gezgin'in adını bugün ne yazık ki bilen çok az. Halbuki o bir zamanlar köşe yazıları zevkle okunan ünlü bir gazeteci, evini bir musiki mahfili haline getirmiş bir neyzen, Dostoyevski, Andre Maurois, Prosper Merimee gibi önemli romancıların eserlerini Türkçe'ye kazandırmış bir mütercim, Tarık Buğra Ve Alaeddin Yavaşca gibi değerleri keşfetmiş başarılı bir edebiyat öğretmeni ve çok güçlü bir portre yazarıdır. Yeni Mecmua ve Çınaraltı dergilerindeki portreleri yayımlandığı yıllarda çok büyük bir ilgiyle karşılanmış ve heyecanla takip edilmiştir. İlk defa bir arada sunulan bu portreler, tecrübeli bir edebiyat hocasının ve dikkatli bir gazetecinin yıllar içinde kesinleşmiş hükümlerini taşıyan, önemli bir kısmı hatıra tadında, kısa ve çarpıcı metinlerdir. Okumaya başlayınca her şeyden önce cins bir zeka ve üslupçu bir yazarla karşı karşıya bulunduğunuzu anlayacak ve elinizden bırakamayacaksınız.

ISBN 975-362-283-X

